

REVISTA

FUNDAȚIILOR REGALE

ANUL II.

I SEPTEMBRIE 1935

NR. 9.

T. ARGHEZI	Bilete	483
PAUL ZARIFOPOL	Poezia Românească în epoca lui Asachi și Eliade Rădulescu	494
N. DAVIDESCU	Din ciclul « Roma »	505
EMERIC KÁDÁR	Povestea unui măgăruș	510
VLAICU BĂRNA	Cabane albe	525
RADU BOUREANU	Picioarele lui Guliver	527
P. P. NEGULESCU	Marsilio Ficino	533
AL. EM. LAHOVARY	Amintiri diplomatice	550
DAN RĂDULESCU	Impasul atomistice moderne	570
EM. BUCUȚA	Scrisorile trimise de Duiliu Zamfirescu lui Titu Maiorescu	582
EUGEN DEMETRESCU	Deficiență bugetară	600
HAIG ACTERIAN	Note dramaturgice	628
ȘERBAN CIOCULESCU	Aspecte lirice contemporane	643

C R O N I C I

RUGĂCIUNEA LUI PETRU CERCEL de *Al. Ciorănescu* (660); ROMANUL UNUI INTELCTUAL de *Vladimir Streinu* (666); WALTER PATER, PRECURSORUL ABATELUI BREMOND de *V. Cristian* (672); TOLEDO — EL GRECO de *Al. Busuioceanu* (678); CUM ÎL ÎNȚEG PE CÉZANNE de *K. H. Zambaccian* (683); PROBLEMATICA ROMÂNEASCĂ ACTUALĂ IN LUMINA PUBLICAȚIILOR MAGHIARE de *Gr. Popa* (687); ACTUALITĂȚI CULTURALE EUROPENE de *D. I. Suchianu* (690); ÎNTREBUINȚAREA TIMPULUI LIBER PENTRU FORMAREA SPIRITULUI ȘI A PERSONALITĂȚII de *Petru Comarnescu* (693); MODA de *George Stroe* (697); GÂNDIREA ECONOMICĂ IN ROMÂNIA de *Ion Veverka*

REVISTA REVISTELOR

NUMĂRUL — 240 PAGINI — 25 LEI

REVISTA FUNDAȚIILOR REGALE

REVISTĂ LUNARĂ DE LITERATURĂ, ARTĂ
ȘI CULTURĂ GENERALĂ

COMITETUL DE DIRECȚIE:

I. AL. BRĂTESCU-VOINEȘTI, O. GOGA, D. GUSTI,
E. RACoviȚĂ, C. RĂDULESCU-MOTRU, I. SIMIONESCU

Redactor șef:

PAUL ZARIFOPOL

(1.1 — 1.V.1934)

Redactori:

CAMIL PETRESCU

RADU CIOCULESCU

R E D A C Ț I A
ȘI ADMINISTRAȚIA:

B U C U R E Ș T I III

39, B-DUL LASCAR CATARGI, 39

TELEFON 2-40-70

ABONAMENTUL ANUAL LEI 300

PENTRU INSTITUȚII ȘI ÎNTREPRINDERI PARTICULARE LEI 1.000

EXEMPLARUL 25 LEI

CONT CEC POSTAL NR. 1210

ABONAMENTELE SE POT FACE ȘI IACHITA PRIN ORICE
OFICIU POSTAL DIN ȚARĂ

MANUSCRISELE NEPUBLICATE NU SE ÎNAPoiAZĂ

EDITATĂ DE SECRETARIATUL GENERAL
AL FUNDAȚIILOR CULTURALE REGALE

REVISTA
FUNDAȚIILOR REGALE

ANUL II, No. 9, SEPTEMBRIE 1935

BUCUREȘTI
MONITORUL OFICIAL ȘI IMPRIMERIILE STATULUI
IMPRIMERIA NAȚIONALĂ

B I L E T E

ACASĂ, LA NOI

— Ai băgat de seamă... De cinci ani, de când ne este casa gata, nu a venit nici o păreche de rândunele să-și puie cuibul în streășina noastră... Nu-mi place. Niște rândunele sunt o binecuvântare. De ce ni se refuză nouă?

Am pregătit într'adins locuri adânci de cuiburi. Am așteptat mereu primăvara. Au sburat împrejurul casei toate și nu s'au oprit. Le-am chemat din pridvoare cu gândul: « Nu veniți și pe la noi? », urmărindu-le sborul ascuțit.

Singure vrăbiile, care sboară puțin, s'au vârit printre grinzi și țigle, ca niște șoarici cu aripi. Le prețuim. Le-am lăsat locuri și lor, să intre de-a-gata în dosul bârnelor din acoperiș. N'au așteptat să fie rugate, și pretutindeni chenarele casei sunt pline de ele. Când s'au tencuit balcoanele, am găsit un întreg hotel de vrăbii instalat într'un tavan, o mănăstire de chilli cu galerii. Le-am lăsat o firidă deschisă, ca să se poată vâri stolurile, care se pogoară în meiul și mălaiul dela găini.

Vrabia e a noastră, stă cu noi toată iarna și când curge vântul pe găurile podului, când plânge noaptea și țrosnește zidul, mă gândesc la ațipitul ei în paie, adunate din toată lumea și făcute colac.

Rândunica e o străină fără patrie și care vine la noi din țările depărtate, ca dansatoarele creole: aș fi vroit să plece toamna cu o amintire bună de gospodăria noastră, și să o povestească pe la Piramide. Deslegarea lor de pământ și puterea de a se despărți de cuibul întemeiat, locuit două anotimpuri, interzic familiaritatea obișnuită cu vrăbiile casnice, gata totdeauna la

mâncare. Ai aruncat o mână de boabe: vin de nu știi unde o sută, și dacă le dai firimiturile dela prânz, sunt atât de prezente încât ți s'ar părea că ai scuturat un pâlcc, din fața de masă, ca un prestidigitator. Destinul lor îngust și câmpenesc, de șesuri sure, n'are glorie și tragedie. El nu se măsoară cu furtuna, cu marea, cu trăsnetul, cu piscul. Sborul pitic din ungherele mici e utilitar și scurt și calculat pe balega proaspătă a calului de căruță. Intre sburătoare, aripile lor sunt ca niște papuci de lână, pentru trecut peste drum. Vrabie gospodină, tu te simți fericită că ți-ai asigurat un apartament și că ai cumpărat lemne de iarnă. Acum poate să viscolească, ți-ai zis. Tu o să stai la cald, Țscunșă lângă coșul bucătăriei. Să fim fără grijă: omul din casă nu stă nemâncat și nici nu mânâncă tot. Vrabie durdulie, te pomenea Iisus pe tine, când a vorbit de păsările cerului, care nici nu seceră, nici nu ară?

Orișicum, firea ta potolită mă mulțumește, și dacă vii ca un stol de cartofi din grădina Sfântului Francisc în livada mea, tu nu-mi turburi nici amortirea, nici lectura și nu ții să mi te arăți cu coarne și picioaroange, să mă sperii cu o podoabă agățată și cu fanfaronada unui ghiers plagiat. Tot așa și țarca se înalță ca un hieroglif și viermele de păr și catifea spânzură ca un deget de mânășă al păpușii, de firul de mătase întrerupt care l-a tricostat.

BUNA VESTIRE

Două rândunele s'au hotărît în sfârșit să-și prindă cuibul de casa noastră.

Lucrul nu e atât de simplu pe cât mi l-am închipuit atunci când le vedeam din depărtare. Migrațiunile lungi și repetate pe an de două ori nu au făcut din rândunele niște aventuriere și niște boeme, mulțumite cu puțin și indiferente la confort. În provizoria lor sălășluire printre solștiții, ele se comportă ca și cum s'ar fi asociat cu eternitatea și nu le-ar sta în drum viscolul și înghețul. Toate prudențele sunt prezente și nici o socoteală nu lipsește la zidirea unei încăperi pe patru luni.

Perechea s'a oprit în toate pridvoarele, a examinat fiecare ungher și locul ales a fost vizitat de mai multe ori, câteva zile în șir, pe lumină, pe umbră, pe liniște și pe vânt. Dimineața,

la ora răsăritului se întorc să se documenteze din nou. Pe ușa deschisă a balconului ele mi-au intrat în odaie și s'au asigurat că nici o primejdie nu vine din lăuntru. Mi-am deschis ochii cu două rândunele așezate pe stinghia dela cap a patului meu și am surâs. Ele au văzut ochii și surâsul și au sburat, ocolind plafonul odăii. Din perină le-am putut urmări conturile, liniile aripei, despicătura elegantă a cozii cu egreta fină, spânzurată încovoiat, culoarea negricioasă albăstruie, pata de vișină a gușii, într'un înconjur alb și litera ciocului caligrafică de peniță. Nu văzusem niciodată atât de aproape o rândunică, și pasărea care săgetează lumina și azurul mi se păru uimitor de frumoasă.

S'au strâns înainte de a începe lucrul mai multe; inginerii, tehnicienii sau șefii de echipă însărcinați de comunitatea rândunecelor să ia cunoștință în vederea marilor convocări viitoare de adresa fiecărei părechi. Consilierii s'au așezat în dreptul locului ales și au deliberat. Instinctul fusese de sigur exact și logodnicii simțit autorizați să-și construiască un cămin.

Clăditul începu dela fund. Temelia trebuia să fie creștetul unui mosor de porțelan, izolator al firului electric, zidit sub streșina de adăpost.

Nădăjduind să le ușurăm sarcina, am făcut o groapă cu mămăligă de noroi. Materialele noastre nici n'au fost cercetate. Se găseau altele mai departe... Le-am surprins, nițel jigăniți, adunându-le dela o distanță de o jumătate de kilometru, dintr'o băltoacă, luând cu ele o fărâma transportată la cuib. De vreme ce nu o purtau în vârful ciocului, am putut deduce că o păstrau în interiorul gurii, din care o vărsau ca dintr'o linguriță pe un punct. Probabil că nu greșeam prea mult bănuind că minusculul hap de pământ ud trebuie cimentat cu o salivă aglutinantă.

Întâia zi, capsula de porțelan a fost înconjurată pe circumferență cu un cerc de mărgele de lut — și s'a făcut seară în absența noilor căsătoriți. A doua zi, dunga fundului a crescut într'o parte și în șase zile, mi se pare, atâtea câte acordă Sfintele Scripturi facerii lumii, cuibul a fost isprăvit.

Două zile nu s'a mai arătat nimic. Un suspin secret ne spunea că în cele din urmă locul a fost găsit defectuos. Ne înșelam. Ne-am bucurat. Prietenii pleaseră în căutarea altor materiale

noi, pe care le-au descoperit, este sigur, la mare depărtare. Întoarcerile lor se făcură rare și soții veneau și plecau odată. Folosindu-ne de o absență, am pus un scaun în pridvor și ne-am uitat. Pe fundul cuibului concav se așternuse o saltea de fire de păr de cal albe, întocmite împletit, fiecare fir fiind trecut printre celelalte și urzit cu ele: operație făcută cu două ciocuri.

Începură să vie fulgii. A cincea zi, a fulgilor, puful creșu până la gura cuibului și se revărsa ca o spumă peste margini. Din această zi cu puf, unul din soți n'a mai lăsat cuibul singur și dacă nu ne temeam să nu ne găsească spionându-le viața, am fi încercat să vedem dacă pe pilota de fulgi fuseseră ouăle ouate.

Ne-am obișnuit să presupunem că tovarășul din cuib era soția. Seara, soțul se despărțea de ea, cu un cântec de armonică amestecat cu mandolină. El nu are loc în odaie și pleacă. Unde-și petrece noaptea? Într'un pom, în vre-o altă streășină? Bănuiam că în vreme ce femeile păzesc ouăle, fiecare în cuibul ei, bărbații se adună pe undeva și petrec noaptea împreună, după o rânduială care trebuie să menție solidaritatea stolurilor permanent până în toamnă, când se vor strânge toate triburile de plecare. Sau poate că paza și-o asumă noaptea eroul căminului, și poate că femeile sunt acelea care se retrag într'o utrenie necunoscută...

Destinul romantic pare corectat de creația cuibului și soții intercalează în raporturile lor distanțe și o moralitate de severitate pentru garantarea progenerării, în datoriile căreia fac amândoi abstracție de plăcerile independenței. După ce au iubit, ei se devotează. Viața lor nu mai are altă semnificație. Amanții de pe firul electric sunt acum niște tovarăși consacrați unei generații, fără să fi putut să trăiască pentru dânsii peste iluzia unei secunde.

Și pe când monotonia se repetă cu singurul scop aparent de-a trece viața dintr'un exemplar într'altul, păstrându-se datina și forma, dincolo, în prisacă, albinele se nasc câte 2.000 pe zi într'un stup și viața lor istovită de corvezi ia sfârșit înainte de a se fi folosit, ca niște gospodine pricepute la dulceață, de agoniseala celor 15 ore de muncă din zori până la înnoptat.

Sunt amănunte pe care le cunoști de mult și pe care le afli noi de câte ori ți le amintești. Cine a numit-o regină pe mama

stupului, osândită să ouă și să procreeze de trei și de patru ori pe minut? Tragica suverană vede o singură dată lumina zilei în cele o mie de zile cât îi durează viața, în ziua nupțiilor când se îndrăgostește în văzduh, îmbătată și orbită de slavă, cu un amant, pe care nu are nici curiozitatea să-l cunoască. În marea seninătate a zărilor s'au întâlnit două puncte de întuneric dens. Bărbatul moare în aer și regina se călugărește, refugiata în schitul din care nu mai iese a doua oară și în care va muri, ucisă de o pretendentă, de o nouă regină, încă amețită de starea ei larvară și trezită subit la succesiune și la dragostea de o secundă.

Bărbatul e acest bondar bondoc, fără treabă, grosolan și naiv, inutil, întreținut și nul. El nu știe să muncească, din inocență; știe numai să mânânce. E singurul pericol al prezenței lui în stup, unde regula chinoviei nu permite nici o tresărire de instinct. În interiorul mânăstirii, sexul este suprimat și, ca să se simtă flăcău un minut, bărbatul are nevoie de văzduhul înălțimii. Muncitoarelor le este interzisă dorința: ele nu cer nimic, muncesc, roabe — câte 20.000 — ale stupului, cu frenezie. O singură femeie poate să cunoască dragostea și o singură dată, o singură secundă — regina. Dar, pe încetul, bărbații sunt eliminați. . . Albinele îi împing jos de pe faguri. Ei se deplasează cu greu, biruiți de presiunea aproape amicală a câte zece, douăzeci de lucrătoare.

Și îndată ce-au căzut în fundul stupului, nu li se lasă răgaz: tăbărîte pe bărbați, albinele lucrătoare le rod aripile, ca să nu mai poată sbura înapoi prin stup, și neputincioși, flăcăii virgini sunt scoși afară și aruncați, pe urdiniș. Nici o putere dumnezeiască nu-i mai poate scăpa de moartea nopții reci, îngenunchiați la porțile republicii și pocăiți fără păcat.

Ei bine, albinele lustruite pe care le vezi, au pleșuit, și-au pierdut scama care le catifela, înfruntând vântul și florile și trecând de câteva ori pe zi încărcate, câteva zeci odată, îmbulzite pe tăietura de pușculiță în urdiniș. Legea e aspră, dar e singura lege: albinele cară și regina face pui.

Trebuia cineva să mânânce recolta dulce a strădaniei, fructul ascezei.

O mânăncă omul.

ASCENSIUNI

Fluturii urcă viermii'n văzduh, în sboruri nevinovate, de serafi și grămezile lor din vișini și zarzări dau iluzia reînfloririi. În trandafirii deschiși, luna bate cu frumuseți compuse, din reverie, miracole și efecte de balet. Perfecțiunea delicatelor lucruri, cărora nu le lipsește nici o reminiscență și asemănare, evocă imposibilele albituri și răsfrângeri, cristalul, porțelanul, mătasea, mierea, laptele și parfumele, și splendorile imposibile ale amănuntului exact rafinează senzația până la ilaritate. Ți se pare că participi la un sistem de snoave inventate pentru copii și ilustratori, că lacrima de rouă nu trebuie să fie atât de diafană și conturile atât de gingașe. Dar însuși câinele ciobănesc, care trebuia să strice atâta ideală și evanghelică armonie, printr'o săritură în trandafiri după un arici, a rămas încremenit în demența superfinului și mârâie împresurat, asaltat de pictură și pastel.

Ghimpii ascunși sub gulerele înfoiate înăspresc abia orgiile excesului de inefabil.

Mute, broaștele de pământ, ca îndrăciții și leproșii ieșiți târîș pe genunchi și coate din gropi, la apropierea Mântuitorului, se mută din loc în loc, ca niște oameni minusculi bolnavi. Viziune de avortoni, care, refuzându-li-se altă viață, se hrănesc cu muște nocturne și țânțari înghițiți cu aripi și cu muzicalitate cu tot. Din infernul misterios, ei vin în gloate, ca niște suflete materializate de morți.

Broasca e singura vietate, pe care n'o înțelege nici pisica, dusă pe gânduri la spectacolul săriturii de clown. Laba ei se întinde rigidă și șovăitoare ca un băț de tobă, catifelat cu un glomotoc în vârf. Ar vrea să capete convingerea că jivina mică se mănâncă. Dar se descurajează. Contactul e glacial. Totuși pisica studiază toată vara bășica de mușama, umedă, cu ochi și picioare, simțind că e o mâncare ce i-ar umple gura de bale înghețate și de care i s'ar apleca.

Între broaște, apare ca din cer albastru un brotăcel. Culoarea lui verde sincer e ca frunza primăverii și pe el nu-l îngreuiază o traistă palidă cu mațe. Ager, electric și instantaneu, arcurile lui interioare au expansiunea bruscă. Intr'o secundă, el a sărit de mai multe ori și s'a lipit de zid și s'a deslipit, răpindu-și fluturele ațintit de jos, devastator și vorace. Am luat în mână

ființa cu scheletul de smarald și s'a zbătut cu o energie svăcnită din toate mădulele-i hotărîte să scape sau să se frângă.

— Du-te ! i-am spus. Și brotacul mi-a pierit din palmă.

UN SMALȚ

Un fluture și-a prins de peretele alb ciudata bijuterie și s'a fixat ca un model de copiat. Triunghiul lung al ariplilor negre, ca două echere, pare decupat în catifea transparentă, broșată cu discuri portocalii înconjurată cu argint de aluminiu și abdomenul, construit din inele împerechiate, galbene și negre, pare să aparție mai repede unei flori exotice decât unei gănganii. Izbutesc să-l iau pe un ochelar și examinarea viermelui cu aripi a putut să fie făcută minuțios. Nicăieri nici o urmă de plictis, nici o pauză, nici un punct lăsat pentru altădată, nici o amănare, nici o speranță descurajată, că poate să fie cândva mai bine făcut amănuntul decât atunci când a fost proiectat. O încredere în faptă, admirabilă.

Pe ce pune mâna, meșterul ăsta isprăvește, că durează o vecie sau o secundă. Steaua și fluturele de o singură seară s'au lucrat cu aceeași băgare de seamă și cu aceleași unelte.

Ai mai văzut ochi atât de frumoși, încredere în viață mai definitivă, siguranță de sine mai inflexibilă ?

O broască a mâncat fenomenul ca pe un Irod întreg în odăjdii și nici n'a usturat-o înghițitoarea.

Și așteaptă să vie altul.

POEMATA

Un poet poate trece din extrema dreaptă și ceva literară în stânga extremă și ceva, și invers, cu o iuțeală de glonț. Sufletul lui, care dansa în verde, a jucat în albastru, schimbându-se culoarea balerinei, ca în operetă, cu un comutator. Din latină discursivă, slova lui se face chirilică dintr'odată. E, de sigur, o proprietate, poate chiar un talent, dacă talentul nu implică în căutarea prin interiorul liniei, o linie personală definită: în șapte feluri nu cristalizează nici o materie, felurile sunt la plural în materie de personalitate, semi-lichide și moi. Mi se pare că a scris un Francez vorba asta, că poți să fii și în artă ceea ce se

chiamă pe franțuzește « un mufle ». Căci există, într'adevăr, o clasificare posibilă printre genuri, a genului javră, capabil să parcurgă toată gama, dela culața facilă a soneriei cu elemente uscate până la frământarea absconsă și până la notația, împodobită cu pauze în scârlionți și cu tăceri frizate pe cărarea într'o parte. Oftează întunericul...

În mâinile unuia versul se face armonică și un elan de repețire accelerează vorba găunoasă, o trece de paroxism dincolo și intră cu ea cântând, de-a-dreptul în marele gol și hău. Într'ale altuia, el rupe chibrituri, le aruncă vârfurile și păstrează fragmentele albe, lipite cu clei. Am văzut fox-trotul jucat în hipnoza șoldurilor, monotonizate la trei unice mișcări de halucinare, și pe doamna de bună condiție pierzându-și ținuta la miorlăitul saxofonului, fără să știe că prinsă în fatalitatea grotescă a unui ritm, i s'au suit fustele de mătase până la pandantiv. E o beție și în factice și în mediocru. Dar traforajul care construiește o catedrală din foi de placaj și scoici aparține unei arte de penitenciar.

Se pot scrie în lirica metrului repetat, sute de mii de versuri, fără o singură ruptură, în transă de patos avântat. Un orator bisericesc ajunsese, obsedat de ritmuri, să vorbească exclusiv în 16 silabe, tocate, lapovița oratorică se umfla în deluviu, predica putea să dureze opt ore, neturburată. Dansa în acest ierarh, răsucit în două sensuri, un demon al stihului robinet.

Dar se poate scrie în stenograme, poezia poate să fie și un sistem de semnalizări, cu sârme, cu disc și lanterne.

ABSOLUTUL EXPERIMENTAL

— Dincolo de uscaturi se svârcolesc apele și dincolo de ape furnică Cerul. E adevărat?

— Cum să nu fie adevărat? Dacă s'ar putea măsura toate volumele cu cifre, raportul de cantități dintre ceruri și uscaturi ar fi proporțional cu un raport dintre suflet și om. E mai mult suflet decât corp într'un om. Ce zici?

— Atom înecat în cisternă. Aș vrea să știu dacă se poate produce absolut experimental.

— Be, a: ba. Be, i: bi. B, o: bo. Be, e: be. B, u: bu. Observi armonia? E o perfecțiune. Mă uit la un punct și, cu cât

mă uit la el mai mult, cu atât îl văd mai puțin. E aci un mister. Dumneata mânânci strugurii cu sâmburi și cu piele cu tot?

— Dar dumneata cum îi mânânci?

— Răspunde la întrebare.

— Aparțin unei rase și unui teritoriu septentrionale. La noi, strugurii ajung în stare de stafide.

— Repet întrebarea, ca să te definesc. Cu sâmburi?

— Nu. Numai cu piele.

— E foarte interesant. E caz. Poți da unele amănunte?

— Cu plăcere. Stafidele care vin la noi sunt fără sâmburi și numai cu piele.

— Din ce în ce mai interesant...

— Probabil că, sau avem de-a face cu un strugure care crește firesc fără sămânță...

— Sau? sau?... Precizează. Am scos carnetul și creionul.

— Sau exportatorii extrag sâmburii, din motive de quintal.

— Dacă ar fi vorba numai să le micșoreze stafidelor greutatea, de ce nu le ia și pielea?

— Dacă le-ar scoate și pielea, nu ar mai rămâne stafide.

— Judicios. Cu toate că stilul e prea direct. Prefer indirectul. Imi dai voie să notez și acest adevăr? Il cred esențial. Să-ți fac o mărturisire: de 20 de ani o simt, dar niciodată nu mi-a fost atât de clară noțiunea, ca în dependența dintre sâmbure și piele.

— Parcă ai scris altceva decât ți-am spus.

— A! fără îndoială. A scrie e totdeauna altceva, cu totul altceva. Trebuesc suprimate din cinci cuvinte vulgare trei, ca să rămâie singure două, cuvintele noduri. Să-ți spui și un secret, dacă vrei să faci cuvinte. Orice cuvânt poate deveni un cuvânt nod. Il debarasezi de cuvintele aderente, atârinate și parazitare. E o tendință de absolut experimental.

Fata care spăla paharele, influențată de dialogul clienților scoase oglinda de buzunar în soare, dânsând, și văpaia clară a oglinzii însuflețea mâța sveltă a jocului ei.

— Stai puțin... Suntem în absolutul experimental... Mai am de notat ceva... Mă ierți două secunde...

Salomeea și discul.

ROMANUL MINUSCUL

Mi-a povestit un prieten cazul unui avar din Moscova, relatat într'o povestire de Pușkin. Foarte sgârbit și bogat, avarul locuia un imobil pătrat ca o cetate cu o singură poartă de fier, blindat la toate ferestrele și etajele, și se temea de hoți. Ca să nu-și cheltuiască aurul cu o nevastă și cu niște copii, bogatul trăia în singurătate. Avea un câine de pază și câinele murise. S'ar fi putut afla că nu mai era păzit. Avarul ieșea noaptea și lătra în mijlocul curții...

Un alt prieten, un literat, mi-a povestit din experiență și observații personale că șoaricele mănâncă pe vultur. E vorba de acel șoarice de câmp, cu urechile lungi și moi, ca un câine, și pe care îl întâlnești hipnotizat de un extaz nefârșit, sculat în două picioare și rugându-se parcă imensității cu labelle dinainte unite, pe Bărăgan. Poporul i-a dat acestui sfinx cu ochii mari înlăcrimați, numele stupid de poponete.

La ivirea omului, el își păstrează atitudinea de încremenire și rugăciune, până ce acest alt animal se apropie de el. Atunci, ca la teatru și fără nici o mișcare care i-ar micșora prestigiul atitudinii, el dispare automat în pământ, ca să reapară mai târziu, tot așa, ca pe un resort dintr'o cutie cu capac.

Vulturul, pe care îl mănâncă șoaricele din Bărăgan, e o pasăre de pradă a șesului mat, un vultur mic, vioi și cu pupila ochilor deosebit de hotărâtă și rece. Neputând ataca turmele, ca hultanii stâncilor, tâlhăria lui se mărginește la jivinele cu gustul contestabil, din care șoaricele pinguin e cel mai voluminos. Victima de jos, din țărână, face cu vulturul din fundul cerului un schimb de sticliri ale pupilei. În momentul când a fost zărit șoaricele l-a văzut și el pe vultur: și l-a înțeles. Pasărea se aruncă drept, pe tangenta rapidă, și șoaricele așteaptă nemișcat. Șoaricele nu dă greș. Vulturul a venit și a căzut lângă el. Căci chiar în fracția de timp, în care trebuia să fie înșfăcat precis de vultur, șoaricele și-a mutat șezutul cu câțiva centimetri, și vulturul nu-și mai poate întrerupe săgeata. Pasărea cade'n cioc, și șoaricele i s'a și pus călare pe ceafă și a masacrat-o.

O perversitate ignobilă îl face pe șoarice să prefere savoarea creierului, oricărei alte arome a unei alte părți de mădular de vultur. Ceea ce nu-i de mirare. Șobolanul, un frate foarte inteligent al popândăului, smulge capul găinii care-l urmărește imprudent prin zăbrele și fuge cu el.

T. ARGHEZI

POEZIA ROMÂNEASCĂ ÎN EPOCA LUI ASACHI ȘI ELIADE

Simțul nostru literar actual ne face să gustăm unele versuri din Psaltirea lui Dosoftei nu numai în savoea lor de trecut depărtat; ci găsim în ele și o frumusețe directă: arhaismul lor e în acord cu sentimentul nostru viu al trecutului.

Din contră: poezia dela sfârșitul veacului XVIII și începutul veacului trecut, dela Văcărești prin Cârlova și Hrisoverghi, până la Asachi și Eliade Rădulescu ne însuflă, *în definitiv*, o atitudine dezaprobătoare. Pentru gustul cititorului de astăzi, acele încercări poetice sunt valori mai mult sau mai puțin *degradata*, și nu *simplu învechite*. În mare parte acea poezie ne apare, cum atât de exact spune d. profesor Densusianu despre Văcărești — ca poezie *lăutărească*. În adevăr, pentru noi acea literatură a căzut în bună parte la nivel sub-urban. În ea noi nu aflăm parfum de arhaism, ci aer de semi-cultură.

Însă de sigur au rămas din acea epocă *versuri* în care se invederează o poezie nouă, o poezie în *continuitate vie* cu poezia de astăzi.

În asemenea margini putem recunoaște în acea literatură începuturile poeziei noastre moderne.

E greu, ori e de-a-dreptul imposibil a justifica în întregime, pentru vreunul din poeții de pe atunci calificativul de *primul poet român modern*; însă versuri se găsesc, de sigur, la acei scriitori versuri pe care le putem numi întâile versuri românești moderne. Dacă ar fi să pomenesc o bucată *întreagă* care să o putem așeza pe cea dintâi foaie a poeziei românești moderne, aș numi balada *Andrei-Popa* a lui Alecsandri:

Cine trece 'n Valea-Seacă
 Cu hangerul fără teacă
 Și cu pieptul desvelit?
 Andrei-Popa cel vestit

.

Zi și noapte de călare
 Trage bir din drumul mare,
 Și din țară peste tot
 Fug neferii cât ce pot...

. /

Andrei fuge făr' de-o mână,
 Prinde murgul la fântână
 Dă pieptiș, sare pe șea
 Și din gură zice așa:

.

În 19 strofe, datate din 1843, dela Ocna, tonul și ritmul, popular ni se arată pentru întâia oară asimilate de un poet artist, cu un gust deplin sigur de sine, — afară doar de acel:

Ura! Vulturul în nori
 Răcni falnic de trei ori.

din strofa finală, ce pare rătăcit acolo din vreun marș patriotic cum se obișnuiau pe atunci, și unde ne și întâmpină, neapărat, epitetul *falnic*, acel trocheu pompos, de genul pe care Francezii îl numesc *pompier*, epitet ajuns apoi inevitabil la Alecsandri și la alții; un adevărat recvizit nenorocit din acele care fac *modă* și durează în desăvârșită banalizare. Altminteri *Andrei Popa* este o bucată ce poate fi pomenită ca prim monument al poeziei române de sine stătătoare.

Pentru a reprezenta viu distanța istorică între generațiile de poeți — problema generațiilor preocupă cu drept cuvânt mult astăzi pe istoricii literari — pentru a ne da seama de caracterul unei adevărate inovații artistice și a clarifica tot reliefurile baladei citate din Alecsandri, să ne amintim de poeziile lui Conachi. Conachi

scrie până pe la 1848, iar *Andrei Poșa* a lui Alecsandri este din 1843; însă Conachi, până la urmă, nu iese din stihurile lui către « Catinci, Casandre, Marghioale », din Logodna Prohiriței, din :

Ah ! ochișorii vii
Cam negri căprij

sau

Ah ! *nurule* împărate al podoabelor firești,

sau încă :

Doi ochi porți
Ce fac morți
Ca niște gelați
Și arunci
Tot în munci
Pre amorezați.

La Conachi diversitatea ritmului e variație pur superficială. Intru nimic ea nu corespunde diversității tonului interior al bu-cății. Versul de 15 silabe, cu mersul său potrivit pentru povestire sau pentru apostrofa solemnă, Conachi îl întrebuițează *indiferent*, ca să jelească moartea prietenului Basilică Balș, ca și pentru a cânta ușurel, de ex.: *Iubitul și Urâtul*:

Intr'o zi de primăvară umblând pe câmp, Aglae
Văzu din năstav Amoriul culegând flori lângă ie

sau a interpela pe Dumnezeu Sfântul, precum urmează :

Ce putere, Doamne Sfinte, ai sădit în ochii verzi !

Cu acest boier cărturar rămânem până la sfârșit în poezia *ta-bietlie*, care se explică prin scripca și oftatul lăutarului.

Pentru a lămuri prin contrast ceea ce aminteam la început, că de versul lui Dosoftei, ne simțim pe unele locuri, literaricește aproape, citez câteva din versurile lungi — de 16 silabe — din psaltirea bătrânului Mitropolit :

Blagoslovi-voi pre Domnul, toată vremea și'n tot ceasul
Laudă lui ieste'n rostu-mi să-i cânt cât îmi poate glasul
...Veniți aproape de dânsul, și să vă luați lumină
Ca să fie fața voastră luminoasă și senină.

Este evident că pentru înțelegerea și simțul literar al cititorului de astăzi, ceea ce se poate numi poezie biblică ni se arată deplin integrată în aceste versuri ale lui Dosoftei.

Esteticește ele ne sunt perfect actuale. Nici prin vocabular, nici prin ritm, nici prin idee ele n'au suferit, de atunci și până azi, nici o devaluare. Însă iată numaidecât, pentru a face cât mai palpabilă, înainte de orice analiză, în ce fel de degradări literare ni se prezintă originile poeziei române celei noi, iată câteva din așa numitele versuri biblice (tot din psaltire) de ale lui Eliade Rădulescu :

Dreapta ta, Doamne, se *glorifică* în *fortitudine*,
 Dreapta ta, Doamne, înfrânge inamicul
 Trimis-ai *spiritul* tău, Doamne,
 Și marea îi acoperi,
 Ca plumbul apuseră în apele *vehemenți*.

Intr'adevăr ce o fi vrut să însemne Eliade Rădulescu prin cuvântul a *într'aduce* nu-mi dau bine seama.

Intr'aduce, o *Potente*
 Implântă pe dânșii,
 In muntele eredității tale
 In locul, preparat locuinței tale, o Eterne
 In sanctuarul, Doamne, *edificat* de mâinile tale.

Aceste versuri, Eliade Rădulescu le dă ca mostră și model în cursul său de poezie, după ce polemizează contra limbii *neromânești* a găscănarilor — adică a limbii cu slavonisme și grecisme — și recomandă limba Văcăreștilor, care prin rime regulate (prin *rime*, Eliade Rădulescu înțelege aci versuri) se exprimă ca să priceapă toți și să placă tuturor.

Înainte de a arăta, prin exemple, înfățișarea originilor poeziei românești celei noi, epocă pe care am intitulat-o cu numele lui Asachi și Eliade Rădulescu, trebuie să pomenesc doi versificatori: pe boierul Alexandru Beldiman și pe cărturarul Budai-Deleanu, autorul poemei eroi-comice *Figaniada*. Amândoi aceștia beneficiază, prin sinceritatea scrisului lor, de aceeași situație față de conștiința literară actuală, ca și vechiul Dosoftei.

Stângăciile acestor doi nu sunt disgrațioase; Beldiman nu visează a fi literat inovator, iar Budai-Deleanu e un cărturar de bună calitate, și încercarea lui de « a obișnui, precum însuși spune: — a obișnui și întru limba românească aceeași poezie, mai ridicată și subțire cum se află la alte neamuri » nu cade niciodată în prostească imitație.

Din Budai-Deleanu și din Beldiman se pot cita versuri în care își află glas, original pentru întâia oară, verva satirică în poezia noastră. La Budai-Deleanu cu o muzicalitate surprinzătoare, la Beldiman cu o violență de limbaj superb familiară, ne întâmpină, întâia oară, pe românește, invectiva în formă artistică.

Budai-Deleanu apostrofează astfel pe Românul ajuns, din vânjos ce era pe vremea lui Țepeș Vodă, slăbănog cu totul, în fața străinilor în a căror mână încăpuse:

Venetici flămânzi de prin ostroave,
Greculeți din Anadol, din Pera,
Ți-au răpit venituri, cu hrisoave;
Tu le zici: Arhonda, kalimera!
Și te închini cu multă plecăciune
Crezându-le toate ce vor spune...

Beldiman însă îi ia, pe fiecare după nume, cum îi cunoștea din ochi sau din auzite, și-i înseamnă cu epitete ce sună din plin a neaoșă lovitură:

Intre iei mai iera încă un curbet posomorît
Un Levidis Nikulaki suflet scârnav și urît
Celălalt e Floreșteanul, viclean ademenitor,
Ipocrit de cei de frunte și de țări vânturător...
...Și Romandi pârçalabul, un giugea, un om pocît;
O stârpitură grecească, ieșit dintr'un vas clocit.

Insistent atrag atențiunea asupra frumuseții emistihului: — Și de țări vânturător, cu inversiunea lui plină de arhaică savoare și cu superba lui amploare ritmică; și tot așa asupra cuvintelor pierdute astăzi: *curbet* și *giugea*; *curbet* înseamnă pe turcește: camarad de pederastie, iar *giugea* înseamnă pitic, — amândouă elemente a căror moarte e cu totul regretabilă, atât pentru sonoritatea cât și pentru funcțiunea lor lexicală.

Urmând a aminti scriitorii aceia în care, precum am amintit la început, o poezie nouă apare, trebuie să amintesc pe Iancu Văcărescu, ultimul din celebra formație de poeți.

În trecut, pomenim că acest Văcărescu a scris și sonete — Eliade Rădulescu notează în cursul său de poezie generală că nu cunoaște decât 3 sonete în limba română, și anume de Iancu Văcărescu — și acest amănunt ne arată clar că, în acest membru al familiei ne găsim în fața unei generații literare cu totul nouă.

Interesant e, de asemenea, că la acest poet, întâlnim, în poezia *Caleidoscopul*, strofa *Lucefărului* lui Eminescu:

...Câte dureri pricinuești
Ce lacrimi de 'ntristare
La toți: ce mult nenorocești
Prin mica-ți depărtare

Iar iubitoare-avea 'n vis
Voind a fi în viață
Ca liliacul cel închis
Albul câștigă față.

Dar duhul tău eu socotesc
Că i-ar da mii de fețe,
Prin acei ochi ce mult vorbesc;
Și poate mult să 'nvețe.

Ș'albu-ți arată 'n adevăr
Acum pe neașteptate
Cadre de raze cum răsar
Din doru-ți, minunate.

În câte chipuri gându-ți schimbi,
Oricât vei fi departe
Ori unde stai, unde te plimbi
Fă 'n gându-ți să am parte.

Asemenea găsim în Iancu Văcărescu strofa din *Pajul Cupidon* și alte bucăți ale lui Eminescu. De exemplu:

N'am să scap, în piept port dorul
Peste ape, peste munți;

Văd că peste mări amorul
Când o vrea își face punți.

În 1829 Iancu Văcărescu scrie un *Marș* pentru oastea națională atunci înființată:

Slava strămoșilor vestiți
În cale vă așteaptă
La rând, Românilor, ieșiți!
Mergeți pe calea dreaptă!

Îl amintim aici mai cu deosebire pentru a semnala o ciudățenie a istoriei noastre literare.

Acest marș al lui Iancu Văcărescu atât de bine susținut în ton bărbătesc și în ce privește accentul ca și în vocabular ar fi de ajuns, credem, pentru cine vrea numaidecât să fixeze un prim poet român modern, un poet care, cum spune un admirator absolut al lui Cârlova «sparge formulele unei tradiții», ar fi de ajuns, zicem, ca să-i acordăm lui Iancu Văcărescu acest loc. Dar și prin alte versuri ale sale, acest poet se arată că a trecut departe peste «cântecele lăutărești și improvizările anacreontice, peste poezia ușoară, sentimentală și sensuală».

Este ciudată, în adevăr, insistența de a vedea tocmai în Cârlova, pe acel inovator, în Cârlova care în *Marșul* său către oastea română, scris în 1831, doi ani dar după al lui Văcărescu, scrie de exemplu:

Acea armă ruginită și ascunsă în mormânt
Brațurile să 'nfierbânte; iasă iarăși pe pământ
Tinerimea s'o 'ncunune
Cu izbânde *foarte bune*,
Pe ea facă jurământ.

Intreaga bucată, ținută în această moleșită formulă de aluat necopt, e o manifestare izbitoare de obtuzitate poetică, și ca înțeles și ca muzicalitate. Aceeași moleșală, aceeași statornică fadoare ne întâmpină peste tot, în cele câteva pagini ale tristului Cârlova. Cârlova scrie (în Ruinele Târgoviștei):

Dar încă, ziduri triste, aveți un ce plăcut,
Când ochiul vă privește în liniștit minut...

sau (în Păstorul întristat):

P'acea *plăcută* vreme, în astă tristă vale . . .

sau (tot în aceeași bucată):

Incet, încet și luna, vremelnică stăpână,
Se urcă pe orizont câmpiile albind,
Și plină de *plăcere*, c'o frunte mai blajină
Iși caută de cale adesea mulțumind.

Mai trebuie să amintesc didactismul deplorabil din *Rugăciunea*, care ar fi fost să fie un fel de elegie patriotică?

A ta putere nemărginită
În veci urmează a fi pornită
Spre ușurință și spre folos
.
Vântul îi suflă tot *neplăcere*
Norii îi plouă nemângâere, —
De flori nu gustă *plăcut* miros.

Cârlova a avut o soartă jalnică și a fost un tânăr plin de inimă. Dar este evident în dauna istoriei literare, a face din el un inovator și un « spărgător de tradiții », cum scrie un editor al poeziilor sale.

Dacă, din epoca considerată ca cea a începuturilor unei poezii nouă, a fost un scriitor din care nu e aproape nimic de pomenit în istoria literară, de sigur acela e Cârlova. În adevăr, de loc nu e de ajuns tema patriotică și tema melancolică, pentru a ne îndreptăți să datăm epoci artistice; nicidecum lipsa sau raritatea relativă a grecismelor și slavonismelor nu e motiv pentru a fixa date de istorie propriu zisă literară, ci numai de istorie a limbii literare.

Un caracter de ordin exterior istoriei literare și totuși nu indiferent pentru mersul ei, e, cum cred, calitatea socială a celor doi autori al căror nume le-am legat pentru intitularea unei epoci. Asachi și Eliade Rădulescu nu sunt boieri; sunt, — ca să întrebuițăm terminologie apuseană, care la noi nu se putea aplica pe atunci cu aproximație, — sunt mici burghezi și oameni de școală, ca atare

ei nu erau simpli amatori de literatură în ceasurile slobode, — sunt scriitori cu ambiție propriu zis literară.

Asachi a avut parte de o cultură și variată și sistematică. Lui Eliade Rădulescu i-a rămas până la urmă un aer de semi-cultură; cei 10 ani de exil și rătăcirii prin țări străine par să nu fi avut nici un efect asupra lui în această privință. Agitațiile lui lingvistice ni-l fixează ca incurabil dascăl ce nu parvine a-și forma deplin simțul literar. Încă din 1859, anul întoarcerii sale din exil, lui Eliade Rădulescu i se zice, în ziare «celebrul nostru literator», — «ilustru autor al Mihaidei», — în sfârșit și mai cu seamă, i se zice: «ilustru fondator al literaturii române».

A determina «fondatori» de literatură este o veche naivitate școlărească, ce dispare, cum cred, până și din manualele elementare.

Eliade a fost un foarte energic animator al vieții intelectuale, un pedagog prin excelență folositor literaturii. Era unul din acei ce au darul de a contribui puternic la formarea unui public — și aceasta de sigur nu e capitol neglijabil în istoria literară.

Am văzut cum Eliade Rădulescu înțelege a face poezie biblică pe românește. Aduug aici un exemplu din versurile pe care el le-a numit *Sapphice*:

Bariothronă, — immortal' Aphrodită,
Fiaa lui Joe, deh! — lasu-mă ție.
Nu mă condamna 'n doruri, nu în chinuri
Pradă urgiei.

.
Mi adoarme chinul, propiție divă
Ruga 'mi ascultă, și fă să răsuflu;
Fii aliata-mi!

De sigur lipsa de gust implicată deopotrivă în orice estetică de dascăl ca și în orice timp de nesiguranță literară a fost păcatul cel mare al lui Eliade Rădulescu și al lui Asachi.

Rădulescu a suferit poate mai greu decât Asachi de acest păcat, din pricina nenorocitelor sale ambiții de a fabrica limbă literară, — Eliade a cedat întru aceasta sistemii ardeleni, Pe Asachi l-a scăpat de asemenea rătăcirii mai rău decât ciudate, un simț al vorbei vii,

mult mai solid, simț care se pare a fi fost totdeauna mai energic în societatea moldovenească.

Să nu uităm însă că zehul literar și patriotismul, ardoarea de a contribui să dea patriei o literatură l-au adus pe Eliade până acolo ca să scrie două bucăți, care, aproape întregi, stau în continuitate cu poezia nouă — *Sburătorul* și *O noapte pe ruinele Târgoviștei*.

Mult citatele versuri din *Sburătorul* sunt aceste:

Încep a luci stele, rînd una câte una,
Și focuri în tot satul încep a se vedea;
Târzie astăseară răsare acum luna,
Și cobe, câteodată, tot cade câte o stea.

Tăcere este totul și nemișcare plină
Un cântec sau descântec pe lume s'a lăsat;
Nici frunza nu se mișcă, nici vîntul nu suspină
Și apele dorm duse, și morile au stat

Versuri ca cele de mai sus sau ca aceste două din *O noapte pe ruinele Târgoviștei*.

Și seara gânditoare sub fiecare stîncă,
Și 'ntinde a sale umbre cutezătoare 'n sus

ne obligă să uităm că în aceste bucăți se mai găsesc încă groaznice pedantisme ca *belică ardoare*, *eroică valoare*, *debila mea ființă*. Descrierea serii în sat din *Sburătorul* anticipează cu deplină demnitate peisajele lui Coșbuc. Necontestat îmi pare că în cazul lui Eliade ni se prezintă un exemplu eminent ce ne arată cum un literat plin de zel reușește a fi câteva ceasuri în viața lui poet adevărat, numai prin silitoare și entuziastă exercitare scriitori-cească.

Lui Asachi nu i-au reușit decât sporadic versuri interesante ca element muzical și ca imagine, dar nici o singură bucată poetică întregă.

Munți de unde peste unde, Marea unind cu Orizonu
sau

A lui Joe certătorul fulgere tunătoare

sau

Fundul volburei adânce, peste-a apelor câmpie

sau și mai eminescianul vers:

Așa mintea vânturată de ideile deșarte.

Asemenea versuri sunt întâmplări, probabil; întâmplările acestea anunță, dacă nu capacitățile deosebite muzicale și vizuale ale lui Asachi, posibilități ale limbii noastre care târziu numai s'au desvelit în toată strălucirea geniului artistic al lui Eminescu. N'a fost poet nici Asachi; cum n'a fost poet nici Eliade; a fost însă ca și acesta un superior animator literar și versurile sale — în afară de acelea în felul celor citate — cuprindeau în ele pentru scriitorii ce aveau să vie, un puternic îndemn de a se cultiva prin studiul poeziei străine. În prefața la poeziile lui Hrisoverghi, Kogălniceanu condamnă, sumar, poezia lui Asachi, ca simplă imitație de forme străine pentru abuz de mitologie. Judecata lui Kogălniceanu e nedreaptă astăzi; pe atunci ea era o polemică folositoare. Însă chiar dela Kogălniceanu apare în critica noastră, eroarea de a considera *numai*decât ca poet nou pe acei ce începeau, cum foarte simptomatic scrie Kogălniceanu, a scrie « *după gustul național!* »

PAUL ZARIFOPOL

DIN CICLUL «ROMA»

LA VILA GĂINILOR

Din laurul acesta au adunat cesarii
Podoabele de ramuri verzi, orânduite
Să-și împletească strălucirile pe parii
Triumfurilor lor în arcuri cântărite.

Un vultur al lui Joe a lăsat să cadă
În poala Liviei auguste o găină
Cu penele desghiocate din zăpadă
Și 'n cioc cu-o ramură de laur de grădină.

Găina-a copleșit cu puii ei pământul
Și laurul cât bradul s'a făcut de mare,
Iar August a zidit cu fapta și cuvântul
Urmașilor cămin acolo și 'nserare.

Statuia lui veghiază la intrare 'n piatră,
Invesmântată, după datini, ostășește,
Și gestul ei, ocrotitor și calm, din vatră,
Legionarilor și lumii 'ntregi vorbește.

Domnește Neron însă prăbușit pe 'nalta
Imagine-a strămoșilor ca o nălucă;
Găinile mor toate una după alta
Și laurul de-odinioară se usucă.

Larii și Penatii

Aceștia sunt ai noștri 'ntr'adevăr
Și noi ai lor suntem cu toți 'n schimb;
Au fruntea liberă de orice nimb
Și n'au coroane consacrate 'n păr.

Altarul lor curat a refuzat
Ispita marilor teologii
Și-a stat cu-același drag printre copii
Ca lângă tatăl lor încoviat.

S'au mulțumit cu-o flacăra 'n cămin
Și fapta lor protegute pe om
Ca frunzele de arșiță pe pom
Sau ca pe-un călător un cer senin.

Acei ce-au fost și n'or mai fi nicicând
Acei ce vor să vină și n'au fost
Găsesc în ei simbolic adăpost
Și sprijin înțelept în al lor gând.

Sunt îngăduitori ca un popas
Cu casa și cu neamul lor, și buni
Ca glasul înțelepților străbuni
In inima urmașilor rămas.

Anchise-alături a pornit de ei,
Eneea ca un preot i-a slujit
Și fapta lor severă-a 'nmugurit
In suflete ca niște ghiocci.

Sunt totuși tari ca piatra la izvor
Și-au rezistat mai mult ca Jupiter
Din caldul și modestul lor ungher
Străinilor și riturilor lor.

Un singur gând pornit mai cu elan
Și-o lampă câte-odată de parfum
Ii țin de pe la vatra lor și-acum
Legionari ai gândului roman.

DIANA LACULUI NEMOR

Diana crudă și întunecată
 A trecut
 Pădurea ei de veacuri consacrată
 Cu sufletul învăluit în scut.

A mirosit din depărtare sânge
 Și-a simțit
 Că soarta preotului vechi se frânge
 În vârful unui ascuțit cuțit.

O bine chibzuită lovitură
 E de-ajuns
 Să facă legiuita legătură
 Dela un act de ucigaș la uns.

Aude legi în suflet sibiline
 Și 'n urechi
 Că preot e al templului ei cine
 Apucă să ucidă pe cel vechi.

Dator e servitorul ei să fie
 Necurmat
 Prevăzător cu-a lumii mișelie
 Și de-a lui slăbiciune apărat.

E datină simbolică și mare
 În acest
 Altar crescut în veșnică 'ncordare
 Ca miezul cald al unei pâini înșțest.

Ea știe-aceasta de demult și sboară
 Triumfal
 Să ospăteze pentru-a câtea-oară
 Din sângele vărsat sacerdotal.

Trec vulpi și lupi și urși și căprioare
 Și sar cerbi

Ca fulgerele de săgeți în soare
Prin valurile răvășitei ierbi.

Ea are însă gândul înainte
Călător
La 'nfăptuirea riturilor sfinte
Pe țarmul rece-al lacului Nemor.

DIS TE MINOREM QUOD GERIS, IMPERAS

(Horațiu)

Căminul nostru strămoșesc e un altar
Și zidurile, ușile și pragul lui
Sunt zei destăinuți în el și sunt statui
Cu mitul lor încremenit și solitar.

Au inimile semne puse de hotar
Mai împietrite decât fructul de gutui
Și gestul cântărit de ei al nimănu
Nu scapă gândului lor autoritar.

În fapta cea mai mică izbucnește-un rit
În care insul se cutremură sporit
De-a se simți cu soarta lui biruitor;

Îl săvârșește după datină și rost
Și păsări augurale scutură din sbor
Asupra capului său spor și adăpost.

ÎN PIAȚĂ

Măscărici în rochii roșii pun să sară
Purceluși dresați prin cercuri largi de foc
Și fazani de aur prin câte-o brățară.

Un efeb lasciv bătătorește 'n loc
Pe o tavă scumpă de email și aur
Un aprins și straniu dans de iarmaroc.

Pe-un mozaic galant, încordat, un taur
Cu, de după gât, o Europă 'n sbor
Spintecă văzduhu 'n sus ca un balaur.

Un portar privește lung și visător
De pe trepiedul lui împerecherea
De jeratec și de ghiață-a tuturor.

Luptători încearcă între ei puterea
Și cu umerii și pumnii lor experți
Iși îngroapă 'n trupurile lor durerea.

Greci din Asia și Egipteni liberi
Iși descarcă pe onoruri traficate
Pungile lor încărcate de sesterți.

Cântăreți bătrâni cu stihuri împănate
De cuvinte grele de pușcăriași
Rătăcesc cu capetele speriate.

Se oferă fetele pe câțiva ași
Trecătorilor cu poftele sătule
Și soldaților besmeteci și trufași.

Aer viciat și greu de ergastule
Trece cu copleșitoare adieri
Ca primejdia 'n adânc a unei hule.

Consuli și patricieni și cavaleri
Imprumută plebei rosturile ei
Și mocirla tristei ei apropierei.

Prăbușirea-și pune la urechi cercei
Și de pretutindeni flutură 'n cetate
Ca o muzică 'n argint de clopoței

Și la fiecare poartă 'n parte bate.

POVESTEA UNUI MĂGĂRUȘ

Sandu păcurarul avea trei oi pricăjite. Le-a purtat și pe la trei iarmaroace, degeaba. Și cum se întorcea plouat tocmai dela târgul săptămânal din Hida, iată că se pomeni piept în piept cu căraușul din Sântămăria, « Ion de lemn », poreclit astfel de toată valea Almașului și nu fără dreaptă pricină, deoarece fața harabagiului părea în adevăr cioplită în lemn. Ion venea amărît, în tovărășia unui măgar și a unui măgăruș. Cât ai clipi din ochi, cei doi drumeți s'au găsit tovarăși de suferință. Căraușul a bătut și el târgurile cu măgărușul și cu măgarul cel bătrân, dar cumpărător ca 'n palmă. Zalăul și Turda, pe unde căraușia cu măgari e în floare, sunt prea departe de aci, iar prin părțile noastre cine are nevoie de asemenea dobitoace? Doar olarul din Sânmihai dacă mai ține căruța cu măgari și niște bețivani de cărauși din sătulețele ce cad la o parte de « drumul cel făcut », cum i se zice pe la noi șoselei naționale.

Altminteri, Ion nu e om prost de felul lui, chiar dacă n'are înțelepciunea lui tat'su, bătrânul Onuc. Căci Onuc, așa s'a pomenit: șezând în fața cocioabei, cu pipa 'n gură, contemplând lumea. Cu lucru nu se prea sfarmă. O bucată de mălai tot pică de unde cu gândul nu gândești, ba chiar și rachiu. Iar alte pretenții Onuc nu are. Pentru ce s'ar mai trudi atunci? Nu cere chiar și Rugăciunea Domnului numai pâinea cea de toate zilele, și grija de mâine, Scriptura n'o lasă în seama zilei de mâine? Feciorul său, Ion, are alte veleități. De aceea s'a făcut cărauș. Cu cei trei măgari ai săi, Ion face transportul de mărfuri între satele din împrejurimi. Mare bătaie de cap nu-i dau măgarii, hrana și-o găsesc singuri pe marginea de drum, în timp ce stăpânul lor poposește prin cele crâșme, cam multe la număr. Și iarna se

mulțumesc cu cocenii de porumb, de care calul nu s'ar atinge pentru nimic în lume. Nu, cheltuieli de întreținere, într'adevăr n'are Ion de lemn. Nici nu știe ce să facă cu atâta câștig.

Și situație socială are mulțumitoare. Pe aci nimeni nu-și bate joc de el, nimeni nu-l ia drept Anticrist ca pe săcuiul cu măgar din povestea lui Aron Tamási. Pe valea noastră oamenii sunt blânzi și buni și se împacă bine cu măgarii.

Drumeții noștri așa dar s'au înțeles din două vorbe să-și schimbe necazurile. Așa-i omul. Când îl apasă de multă vreme o povară, o schimbă bucuros cu alta. Chiar cu una mai grea. Și schimbările de guvern, de pildă, numai așa le poți înțelege. Sandu și Ion au fost la fel de mulțumiți de schimb. Ion a plecat cu oile acasă, la Sântămăria, iar Sandu și-a legat măgarul în ocol. Pe urmă, fiecare a început să colinde din nou târgurile, ocărând pe celălalt pentru că l-a procopsit cu o marfă care nu-i trebuie nimănui.

Și așa, într'o fierbinte zi de Luni din luna August, păcurarul a pornit la drum spre Hida cu cei doi măgari ai lui. Evident, n'avea de unde să știe că în fața fabricii de spirt are să se lovească bot în bot tocmai cu boierul cel tânăr. Păcurarul nu era doar Varlaam, nici măgarul lui proroc. Altfel acesta s'ar fi îndărătnicit poate la marginea satului și n'ar fi mers nici în ruptul capului până la fabrică. Așa însă adu-meca în neștire frunzele gutuiului japonez, atrăgând și atenția măgărușului asupra miresmei exotice.

Ochii tânărului boier au rămas la măgăruș. Dobitocul era în adevăr drăgălaș. Părul lui sur strălucea, și avea un cap mic și simpatic și niște picioare fine și svelte. Era domnișoară dumneaei. Boierul tânăr își aduse aminte că nu peste mult are să sosească dela oraș verișorul lui, Ionică, căruia a fost destul de imprudent să-i fâgăduiască, încă din primăvară, un măgăruș. Și cum Ionică încă n'a fost dat la învățătură și are deci cu siguranță memorie bună, n'a uitat promisiunea ce i s'a făcut.

— E de vânzare măgărușul? — întreabă boierul zâmbind.

— Încă cum, — răspunse Sandu, zâmbind și el. Zâmbetele acestea însemnau că tocmeala e mai mult de joacă. Nu era vorba doar aici de cai, de boi sau de vaci, ci de un măgăruș fără nici o însemnătate. Drept care părțile au renunțat la obișnuitele laude și hule, la toate acele apucături mărunte pe care o datină străveche le-a consacrat. Nici chiar mâna nu și-au dat-o, ca la târgurile în

toată legea, când cele două palme se freacă uneori câte o jumătate de ceas. Până ce, în sfârșit, — dacă înțelegerea s'a făcut, — o strângere hotărîită încheie definitiv acordul.

— O sută cincizeci de lei? — întrebă scurt boierul.

— Să fie două sute cincizeci, domnișorule, — oftă timid Sandu, căci își da seama că cere prea mult.

— Două sute, — reteză, hotărît, domnișorul.

— Și o leacă de rachiu, — adăogă cu grijă păcurarul, trăgând o dușcă din mirosul de porumb încins, din fabrica de spirt, mi-reasma de totdeauna a satului nostru.

Așa se întâmplă că sărmanul măgăruș a fost ținut pe loc de grădinarul-ucenic, Gavrilă, în timp ce pe mama lui păcurarul o îndemna de zor la drum. Despărțirea a fost scurtă. Măgărița cea bătrână s'a smucit de câteva ori, cel tânăr a încercat să lovească cu copita; Gavrilă însă i-a venit de hac, trăgându-l cu putere de urechi. Păcurarul înțepa alene, cu bățul lui ascuțit, pe măgărița cea bătrână. Fără răutate însă, mai mult pentru a sublinia raportul real de forțe. Măgărița bătrână, dacă n'a fost prooroacă, era, în schimb, filozoafă ca măgarii bătrâni în general. Să se împotrivescă? Ar fi zadarnic. Și la urma urmei, odorul ei e destul de mare acum, are trei luni. O viață întreagă tot n'o să rămâie ei împreună.

Eh, ce nu face omul, oftă ea cu înțelepciune, smulgând un fir de buruiănă de pe marginea șanțului.

Măgărușul însă era tânăr și fără experiență. Loviturile soartei nu-l înmuiaseră încă. Nu cunoștea nici învățăturile materialismului istoric, după care, dacă boierul are două sute de lei de prisos și nevasta păcurarului jinduește după o năframă nouă, bietul măgăruș trebuie să se despartă de mamă-sa. Măgărușul nostru s'a încordat din răpuzeri, s'a proptit în picioarele de dinainte, iar pe cele de dinapoi le-a aruncat în vânt, nemerind drept în nas, cu o remarcabilă dibăcie, pe Gavrilă.

Lovitura n'a fost cine știe ce grozavă. Din nenorocire însă, chiar din momentul acela, a trecut pe acolo Catinca, fata din casă, coborînd spre pârâu cu niște rufe de spălat, și s'a pus pe un răs plin de răutate.

Gavrilă și-a ieșit din pepeni și s'a năpustit asupra măgărușului. Dar în clipa aceea, domol și melodios, a intervenit cineva.

— Lasă animalul în pace!

Măgărușul și-a întors capul în direcția glasului. Din umbra grajdului înainta făptura albă a unui bărbat tânăr și uscățiv. Manți a deslușit mai întâi o pereche de ochi albaștri. Privirea aceasta n'a putut-o uita niciodată. Și-a închis pe veci în cele mai tănuite adâncimi ale sufletului său de măgar mic fața aceea osdoasă, părul neted de culoarea inului, mustăcioara galbenă și rară deasupra buzelor palide. La ivirea acestei arătări luminoase, Gavrilă, firește, trebuia să se topească, s'o șteargă rușinat. Și doar Ambrozie nu era mai voinic decât Gavrilă și purta aceleași straie țărănești ca și el, cămașe albă de cânepă, ȋtari de dimie, opinci și nojițe.

Ambrozie a mângâiat botișorul speriat și cald al măgărușului. Apoi l-a îndemnat prietenește :

— Hai, Manți.

Și măgărușul, orfan de mamă, dar cu un dușman, cu un prieten și cu un nume mai boeresc, a trecut pragul grajdului.

* * *

Dacă hardughia din Sântămăria a fost botezată grajd, atunci ce nume i se cuvine oare noului palat al lui Manți ?

Mai întâi ziduri de cărămidă. Coliba din Sântămăria poate în vis dacă a putut dori așa ceva. Acoperișul e de olane, culoarea pereților e culoarea cea mai mândră din lume : sură ca părul măgarului. Dar mărimea ! Un sat întreg ar încăpea în mândrețca asta de grajd.

Păcat de Dumnezeu, că deocamdată cel puțin, numai dobitoace de rând vezi într'însul. De pildă, lângă ușa, de o parte niște namile de bivoli smoliți. Mai departe boii, boi de jug și boi de îngrășat. Sunt neînchipuit de mulți, e cu neputință, fără doar și poate, ca să-i poată număra cineva. Dar aceasta nici n'ar fi interesant, deoarece vitele acestea toate sunt la fel, afară doar de taurul cel mare și roșu. De cealaltă parte a grajdului un șir lung de boi, iar în continuare, patru vaci. Lângă vaci, un mic ocol pentru vițeei mărunți și prostuți care fac un tărăboi îngrozitor cu săriturile lor și nu cruță nici ieslele. Hotărît, n'a fost frumos, se gândește Manți, să fie internat aici, el măgarul, între viței. Ce are el cu vițeei ? Ce-i el, vită cu coarne ? Ii trece orice poftă de glumă.

În sfârșit se deschide ușa și intră, tacticos, un cal, doi, trei . . . , dar cine i-ar mai putea număra ? Manți distinge printre ei, —

scuzați, — un armăsar tânăr, deși la drept vorbind nu s'ar cuveni ca o măgăriță de cinci luni să observe așa ceva. Oricum însă, Manți trebuie să admită că animalele acestea au un aer de superioritate. Fără îndoială, din pricina asemănării lor, — imperfecte ce e drept, — cu măgarii. S'ar putea spune despre cai că sunt niște măgari degenerați. Se pare că în urma unei boli, — hipertrofia unor glande, poate, — au crescut cât niște namile. Atrofia altor glande le-a redus pe semne urechile.

Păcat de ei. Dar în lipsă de măgari te mulțumești și cu caii. Manți se simte mai legată de ei și-și propune o apropiere. Intre ei se ridică însă bara.

Inserează. În mijlocul grajdului, Ambrozie amestecă tărâțe într'o cadă. Trei argați duc mâncarea gustoasă la ieslele boilor de îngrășat. Manți îi urmărește cu atenție. Ambrozie umple o găleată și o duce măgărușului.

— Na, Manți.

Dar de ce i-o fi spunând Manți? Până acuma atâta auzea: neee... Tărâțele sunt însă, în orice caz, gustoase. Le mănâncă cu poftă. Dar vezi, dincolo de bară, caii capătă ovăz. — Ovăz! Piept de fazan! Odată, într'un iarmaroc, Manți a găsit câteva grăunțe. Ii lasă gura apă. Și ia te uită, Ambrozie vine cu ovăzul! Hrană pentru zei! Iar fân are deasupra capului cât nu poate dovedi să mănânce. Ce păcat că măgarul n'are decât un stomac! Un fir nu mai poate mânca. Iși razimă capul de bară. Vede pe mamă-sa tropotind pe șoseaua prăfuită, stingheră, fără Manți, fără tărâțe și ovăz, către un destin necunoscut.

Coboară noaptea. Patru felinare se aprind. Pe aci, așa dar, nu e noapte adevărată? Deodată un miros înfricoșător îi înfioară nările. Se trage la o parte. Gavrilă trece prin grajd, vine din grădină cu o greblă de fier pe umăr, măsoară cu o privire de asasin pe măgăruș. Manți care nu e erou, se ascunde la spatele disprețuitului pui de bivol și abia atunci îndrăznește să-și ridice capul, când îl zărește pe Ambrozie în fundul grajdului... În sfârșit, a dat Dumnezeu să plece și Gavrilă.

Apoi totul intră în liniște. Bivolii se tolănesc pe jos și în tăcerea aromită se aude rumeatul lor monoton. Doi argați își fac așternutul din fân în mijlocul grajdului. Taurul muge din când în când. La cinci pași, armăsarul, prinț în înălțimi ameteitoare, nechează.

Pe Manți n'o învrednicește nici măcar cu o privire. Ce frumos ar fi, visează Manți, dacă grajdul acesta ar fi plin de măgari! Dar iată că chiar așa și este. E mare acum grajdul cât un munte și e plin, plin de măgăruși frumoși! Dar vai, pe una din uși intră un măgar foarte mare, cu părul negru ca scrumul, purtând în loc de cap de măgar, — oroare —, un cap de om. E capul grădinarului care se apropie. A sosit, vrea s'o muște de ureche. Pe Manți o trec sudorile, ar vrea s'o rupă la fugă, dar picioarele parcă i-au prins rădăcini în pământ. Și atunci un glas ceresc răsună de undeva, cu blândețe:

— Lasă animalul în pace!

Și măgarul urât dispare. Manți se trezește, miroase puiul de bivoli și se tolănește apoi și ea în paie.

* * *

Nu, în pielea bouului de îngrășat, n'ar vrea să fie Manți. Asemenea mătăhală primește, ce-i drept, cu regularitate, cantități enorme de păsări, lături mai puțin gustoase dela fabrica de spirt, poate să se îndoape cu fân cât pofteste, dar adevărul e că este legat de iesle și în lunile de regim nu poate pleca de acolo. Și cine știe cu ce scop e hrănit atât de îmbelșugat, când nu i se cere nici o osteneală în schimb? Te pomenești că o să fie mâncat odată și odată. Boli de jug? hrana acestora este mai modestă, dar a trage la plug și la car nu este lucru de nimic, când stai să te gândești. Vacile? poftiți și uitați-vă la ele, când vine văcarul Vasilică dimineața, și începe mulsul. Vasilică dă drumul vițelilor, unul câte unul, și ei dau busna la mamele lor, apucând cu lăcomie ugerul umflat. Atât așteaptă văcarul. Cum vede că vaca a început să sloboadă laptele, smulge pe vițel de lângă mamă și-l închide fără milă în ocol. Noroc dacă îi mai lasă o țâță. Ce-i rămâne de făcut bieteii vaci? laptele pe care l-a dat odată pentru doniță, nu e oare ca un atac de presă împotriva unui puternic al zilei? nu poate fi retractat, indiferent dacă a ajuns în gura vițelului sau în doniță.

Manți n'are de ce să invidieze, așa dar, nici pe vaci. Cât despre bivoli de jug, despre ei nici nu mai e vorbă. Gheorghe, bivolarul, îi lovește peste bot, cu piciorul, de câte ori poate, adică de câte ori nu-l vede boierul sau Ambrozie. N'au parte, săracii de ei, de o clipă de liniște. Gheorghe îi ocărește într'una cu niște vorbe

mult prea grele chiar pentru un grajd. Poate că n'o face din răutate, ci din obișnuință. I-a intrat în fire. La urma urmei, pe nevastă-sa și pe băiat nu tot așa îi bate și-i ocărăște? Cu aceeași nepăsare cu care, bunăoară soarele dă căldură, vântul șueră, ploaia cade.

Caii . . . , ei da, caii sunt altceva. Mai întâi fiecare pereche are un personal deosebit care-i hrănește, îi țesală și le aduce ovăz furat, din dragoste. E drept însă, că ei sunt aristocrații grajdului. Pe ei nu-i întrece în boierie decât o singură ființă: Manți.

Manți nu mai este închisă în ocolul vițelilor. Nu e legată nici de iesle, deși, după rânduiala grajdului, toate animalele sunt legate în lanțuri la locul lor. Singură Manți are voie să se plimbe de colo până colo, după pofta inimei: n'are loc fix. Și ea folosește din plin de această libertate. Programul zilei se desfășoară, bunăoară, cam astfel: dis de dimineață, când sosește Ambrozie, o găsește în fundul grajdului, — acolo locul e mai larg, — dincolo de rândul boilor grași. Manți stă lungită comod și așteaptă în liniște. La sosirea lui Ambrozie se ridică, se duce agale spre el, îi linge mâna și începe să-l îmboldească în regiunea buzunarelor; știe ea că acolo se găsește totdeauna vreo bucată de pâine. Pe urmă, se întoarce frumușel la Condor, ultimul din șirul boilor îngrașiți, căci îndată se va împărți păsatul și fânul. După ce și-a luat partea cuvenită din merindea lui Condor, Manți se îndreaptă tacticos spre stănoagele cailor, căci și-a adus aminte că este rândul ovăzului. Caii sunt mai puțin blânzi decât Condor, și arată mai puțină ospitalitate musafirului nepoftit; dar Manți nu se sinchisește de atâta lucru. În fiecare dimineață ea consumă o porție respectabilă din tainul mânzului Miți. După mâncare, caii sunt scoși la adăpat, la fântână, spre deosebire de boii cei grași care sunt adăpați în grajd, ca nu cumva, Doamne ferește, să slăbească făcând drumul până la fântână și înapoi. Cei zece cai merg în monom, iar în urma lor, închizând coloana, militărește, Manți. Pentru nimic în lume n'ar renunța la această defilare. Prin ea, doar, Manți vrea să documenteze că ține și ea de rasa cavalină. La întoarcere, se menține cu rigoare aceeași ordine. Unsprezece mamifere monoangulate intră, unul câte unul, în grajd. Caii înainte, măgărușul la urmă. După adăpat însă, caii sunt duși la lucru, pe când Manți rămâne și pe mai departe suverană independentă. În zilele de lucru, iese la plimbare, la câmp, pe urma carelor. Controlează dacă nu cumva lucrătorii trândăvesc,

sau examinează traistele cu merinde puse la răcoare printre tufe. Manți știe exact că plăcintele lui alde Ștefan sunt totdeauna minunate, în timp ce pâinea lui Ion « cel evlavios » este necoaptă și cleioasă. Zilerii, se înțelege, nu sunt deloc încântați când dau de traista goală, și răsplătesc cu câte o blândă lovitură de picior activitatea de inspector a lui Manți. Se întâmplă că vreun muncitor rămas cu buzele fripte să ridice chiar mâna asupra-i. Ca din pământ, răsare însă, în asemenea ocazii, Ambrozie, duhul cel bun, care îi scutură coama și-și împarte prânzul cu păgubașul. Încet încet, Manți a ajuns populară.

Un singur loc îi rămâne însă interzis. Grădina de zarzavaturi din dosul grajdului, de unde vântul aduce miresele legumelor felurite. De câte ori n'a visat Manți la această grădină paradisiacă! Și odată, în sfârșit, cineva a uitat deschisă portița grădinei. Tiptil-tiptil, așinându-se pe lângă seră, Manți a ajuns la răsadurile de varză. Nu se zărea nimeni; măgărușul a început să pască. Și atunci, nu se știe de unde a răsărit dușmanul, teroarea, Gavrilă. N'a scos o vorbă, s'a furișat încet până la portița și a închis-o. Ca odioasă, în visul acela oribil, Manți a fost incapabilă să mai facă un pas. Gavrilă puse mâna pe hârleț și se îndreptă spre ea. Orice încercare de fugă era acum zadarnică. Coadă hârlețului căzu grea pe trupul plăpând al măgărușului. Loviturile se înteteau ca grindina. Când Gavrilă s'a săturat, a deschis portița și i-a mai dat un picior măgărușului. Umilită, chinată de moarte, Manți s'a târit până la grajd, unde s'a culcat lângă tovarășul de masă, boul cel gras. Și de atunci, loc de blestem a rămas grădina aceea de zarzavaturi din ale cărei fructe oprite a gustat, ajungând știutoare a binelui și a răului.

* * *

Nu putem decât să aprobăm că Ionică a adus civilizația orășănească în grajd și a deprins pe Manți să ronțăie zahăr cubic și bomboane fondante. Mai puțin îmbucurător este însă faptul că, ajutat de Ambrozie, Ionică încalecă mereu pe măgăruș și nu-i dă pace, până când micul animal nu aleargă cu el pe pantă în sus, până la cerdacul conacului. Ambrozie calcă alături, adus nițel de spate, cu mersul lui legănat. La început, Manți nu s'a învoit să-și dea concursul la această petrecere decât de dragul lui, căci pe amicului lui Ambrozie îl privea și ea ca pe un prieten personal.

Dar nici aceste considerații nu-l putură împiedeca, uneori, să-și facă de cap. Astfel, din bun senin începea câte odată să se învârtă pe loc, iar într'o zi, în semn de protestare solemnă, își scutură povara tocmai în mijlocul unei bălți. Dar în curând constată că fiecare cavalcadă e răsplătită cu un pumn de zahăr și de atunci nu mai era nevoie de intervențiile asidue ale lui Ambrozie; Manți accepta cu veselie să poarte cele 20 de kilograme ale lui Ionică. Nu se știe de ce lui Ionică nu-i plăcea numele de Manți și a botezat-o Zebri. Măgărușul nostru avea acum două nume, întocmai ca unele doamne din societatea înaltă.

Prietenia cu Ionică îi aduse drepturi și privilegii considerabile. Dis de dimineață putea să se ducă până la conac și să-și vâre botul pe ușa bucătăriei. Erji, bucătăreasa, îl ospăta deobicei cu câte o felie de pâine. Cezar, dulăul cu ochii injectați, nu era încântat de noul său rival. O lovitură de picior, isteț aplicată, îl desarmă însă, și de aci înainte Cezar se mulțumea să mârâie dela distanță pe noul favorit. Zadarnic se plângea și Gavrilă că măgărușul găsea de cuviință să-și lichideze neînțelegerile cu Cezar tocmai în mijlocul celui mai frumos strat de flori. Ionică intervenea totdeauna la timp, iar Ambrozie îl sprijinea din toate puterile. Și boierul bătrân și cel tânăr erau partizani hotărâți ai lui Manți. Era frumoasă viața asta, numai veselie și lumină, și când Manți-Zebri se tăvălea în otava verde, nu era ființă mai fericită pe întregul rotogol al pământului.

Nu cred să existe cineva, oricât de preocupat, să poată pune la îndoială simțul de datorie al lui Manți. Căci, într'adevăr, cine îi poruncește să se ducă hăt, până departe, la ogoarele din oțoc, în timpul arăturilor de toamnă și să umble ceasuri întregi înaintea cailor, pe brazdă? Munca aceasta și-a luat-o singură asupra-și, din proprie inițiativă. Nu doar că lucrul cailor ar fi devenit mai ușor, prin faptul că măgarul se încurca printre ei. Munca lui Manți avea mai mult o valoare simbolică, dar prin aceasta ea nu era mai puțin vrednică de respect. Trebuie oare să privim lucrurile mari și mici ale vieții numai prin prizma rigidă a utilitarismului? Aratul simbolic al lui Manți, în inutilitatea lui desăvârșită, să nu fie oare tot așa de plăcut ceresului anatom al inimilor, ca eforturile ce ținesc către un profit? Dar drumurile până la Hida? Când Manți, singură, din proprie deliberare, fără să fie obligată, însoțește caii

de paradă! Precum trandafirul exală parfum, precum poetul cântă, tot așa Manți aleargă patrusprezece kilometri, în libertatea și spontaneitatea inimii ei. Jertfă e aceasta, jertfă arzătoare a inimii și fără îndoială că e tot așa de bine primită ca sângele junincei și carnea de berbec. Să nu micșorăm deci valoarea bunelor fapte ale lui Manți-Zebri. Nici chiar atunci când se dovedește slabă, căci noi înșine suntem oare scutiți de orice slăbiciune? Se întâmplă, de pildă, că în fața preturii cupeul trebuie să aștepte cam mult, și între timp se pornește un ropot de ploaie. Manți stă cât stă pe lângă cai, dar când începe să plouă cu găleata, își părăsește postul fără urmă de sentiment de onoare, și o șterge singură acasă. Se întâmplă altă dată ca trăsura să fie atacată de câini. Atunci Manți se furișează între cai și-și dă toată silința să se facă nevăzută. Nu este o purtare prea eroică, recunosc, dar să nu ne grăbim s'o hulim prea mult; ea merită mai degrabă compătimirea noastră înțelegătoare. Căci nu e nici o îndoială că numai sufletul ei curat o poartă pe Manți pe drumurile astea, spre Hida, însuflețirea ei nobilă și un zel fără pereche.

De sigur nici prin vis nu s'a gândit că pe unul din aceste drumuri se va întâmpla un eveniment de o importanță capitală pentru viața ei. Ca și fecioarei înțelepte care a adus ulei în candelă, înainte de revărsatul zorilor, fără nici un gând de speculă egoistă, Zebri-Manți, întorcându-se din peregrinajul ei, s'a întâlnit cu cineva în fața iarmarocului, într'o după amiază limpede de Septembrie, cu un tânăr, voinic și frumos. Urechile lui foarte lungi se ridicau cu mândrie spre cer și când glasul-i puternic și bărbătesc a răsunat, inima de măgaruș s'a înfiorat de presimțirea fericirii. Ca niște aburi trecători s'au risipit în această clipă unică toate reveriile romantice pe care le nutrea odinioară pentru tânărul armăsar. Calul acela mândru nu primea decât cu ironice grimase, oftările lui Manți și măgarușul a trebuit să cunoască legea care interzice mesalianțele între un cal și o măgăriță. Invers, e adevărat, că măgarul și iapa pot fi siliți la o unire morganatică de omul interesat, care are nevoie de catări. Dar chiar în asemenea cazuri, ochii iepii trebuiesc acoperiți cu grije, altfel n'ar tolera îmbrățișările măgarului disprețuit. Manți așa dar, în fața iarmarocului din Hida, a ghicit adevărata iubire, în chipul unui măgar superb.

Lunile treceau, primăvara a venit din nou și autoritatea lui Manți creștea într'una. Grație unor împrejurări, măgărușul a devenit o personalitate oarecum oficială. Nu mă gândesc la faptul că domnul Birtai, bătrânul agent financiar, însărcinat cu vagi atribuții de control în părțile fabricii, acordase o deosebită prietenie măgărușului nostru. Prietenia aceasta era o mare distincție fără îndoială; dar d-l Birtai, deși mai purta și numele de regele Matia, nu era un mare potentat. Iar de când fată-sa a fugit cu un jandarm, ceea ce constituie pentru regele Matia un nou argument de beție, opinia publică a satului începu să-l privească cam de sus. Manți, însă, i-a rămas credincioasă și în această epocă de încercare; trecea zilnic pe la domnul Birtai și-i asculta plângerile. Imprejurarea care i-a conferit atâta autoritate măgărușului era însă în legătură cu o veche tradiție a satului. Și anume, cu ocazia nunțurilor, boierul pune la dispoziția nuntașilor toate trăsurile sale. Și cum Manți nu se putea despărți de cai, își avea și ea locul ei în cortegiu. Doar calul de război al unui comandant în marș triumfal dacă sălta cu atâta mândrie ca Manți la aceste cortegii de nuntă. Cu o enormă coroană de flori pe gât, Manți pășea solemn înaintea căruțelor înțesate de flăcăii ce mergeau la casa miresei.

Din vârful carelor picurau chiuituri vesele din care numele lui Manți nu putea lipsi. Manți-Zebri avea atâta glagorie să nu se supere de aceste amabile înțepături, și în această privință se deosebea radical de puternicii zilei. Ba chiar părea să-i facă plăcere că geniul popular i-a cuprins numele în cântece. De altminteri Manți se bucura de cea mai desăvârșită cinstire.

Spirit liber, ea nu participa numai la nunțile pe care le agreea. Pentru nimic în lume n'ar fi onorat cu prezența ei niște oameni pe care nu-i iubea. Ceea ce nu înseamnă că absența ei ar fi indicat totdeauna cu precizie o reală meteahnă de caracter a mirilor. Manți era un fel de arbitru și se achita cu sinceritate de această obligație. Se cuvine însă să facem o distincție între judecata ei și aceea a oamenilor. E știut că, în judecățile lor, oamenii păcătuiesc totdeauna împotriva cuvântului evanghelic. Scris este doar: nu judecați, ca să nu fiți judecați. Arbitrajul lui Manți venea însă din izvoarele simple ale firii, și nu din cine știe ce socoteli logice, din simpatie sau din răzbunare, în orice caz din instinct și capriciu; judecata ei era așa dar singură demnă.

Poate că toate ar fi mers bine, dacă, dintr'o sgârcenie absurdă, Casa Asigurărilor Sociale n'ar fi suprimat postul de medic comunal. În cine știe ce cap strâmb de birocrat a putut să nască asemenea rătăcire. Urmarea? Ambrozie simte din când în când niște junghiuri ascuțite în părțile buricului. Cum o să se ducă însă pentru atâta lucru la medicul din Almaș, tocmai acum în toiul secerișului? Se așează frumos pe pământ și așteaptă să-i treacă junghiul, apoi se ridică și continuă să care sacii de câte 80 kilograme, dela magazie la grajd. Când îi merge mai bine, se scoală dimineața la ceasurile trei; până la cinci își vede de gospodărie sau iese la câmp să-și lucreze capătul de ogor. Căci pentru asta s'a făcut el argat, ca în câțiva ani să-și încropească ceva stare: o casă, o sfoară de pământ, câteva capete de vite. Nu ca cei mai mulți rândași, niște păcătoși. . .

Și Ambrozie are până acum căscioara lui, o vacă a căpătat de zestre, două juninci și-a mai cumpărat anul trecut. Are și trei jugăre de pământ din bunăvoința boierului, al cărui om de încredere este și pe bună dreptate. Pe bună dreptate zic, căci pe Ambrozie îl poți trimite cu inima hodinită la semănat. Poți să fii sigur că ai un om de nădejde acolo și va ieși lucru curat. Poți să-l pornești la Viena cu boii îngrășați și să-l încredințezi să cumpere fân pe drum. Ambrozie se pricepe să ia în primire stânenii de lemne tăiate și numai el poate conduce delicata îndeletnicire a îngrășatului boilor sau a săditului viței de vie. Și cinc ar îndopa găștele, dacă n'ar fi Ambrozie? Din pricina asta se și ciondănește câte odată boierul cu duduile. De ce să pui un ministru la treabă de conțopist? Adevărul e însă că și domnișoarele își au temeiul lor, căci și la treaba asta tot Ambrozie e mai priceput. Pe mâna lui Ambrozie poți să lași liniștit orice cheie, el poate umbla în voie bună în toate odăile și, dacă întâmplător niciunul dintre boieri nu este acasă, Ambrozie doarme în ceardac, sentinelă credincioasă, cum rar se mai întâlnește în ziua de azi. E drept că de mic copil se învârte pe la conac, a prins rădăcini, dar nu e mai puțin adevărat că e și omenit cumsecade. De aceea, zadarnic domnișoarele se țin de capul lui să se ducă la doftor. Cum o să meargă, mai ales acum, când și boierul cel tânăr s'a îmbolnăvit și a plecat la mare să se caute? În împrejurări ca acestea e mai multă nevoie de Ambrozie ca ori-când. El este doar adevăratul administrator al moșiei, deși nu poartă decât titlul de argat și a refuzat și însărcinarea de

supraveghetor al servitorilor pe care boierul a vrut să i-o dea cu tot prețul.

Dar într'o dimineață căruța a plecat, totuși, căptușită cu fân și cu saltele de puf și l-a dus pe Ambrozie, nu la Hida, ci de-a-dreptul la Cluj, la operație. O femeie mărunțică, uscățivă, — nevastă-sa, — s'a cocoțat lângă vizitiu. În urma căruței pășea Manți. A mers așa vreo cinci kilometri. În dreptul troiței, Ambrozie s'a ridicat într'o rână, a chemat pe măgăruș, l-a mângâiat cu mâna lui galbenă și câteva boabe de lacrimi i-au căzut din ochii lui albaștri ca cicoarea. Apoi a rugat-o frumos să se întoarcă acasă. De atunci, în fiecare zi, Manți se duce la troiță și așteaptă. Până când, într'o seară, căruța s'a întors dela Cluj. Pe capră și acum ședea femeia aceea mărunțică, biata, iar în căruță o ladă lungă; îngustă, neagră. Manți s'a încolonat și a însoțit căruța până la casa lui Ambrozie. Acolo, doi oameni au ridicat lada, au dus-o în casă, între femeile bocitoare. Apoi căruța a plecat, dar de data aceasta Manți n'a mai plecat odată cu caii. A rămas acolo, în fața căscioarei, fără să-i pese de vântul rece de toamnă, până dimineața.

* * *

La ivirea zorilor, Manți și-a vârit capul pe geam, ca de atâtea ori în vremurile cele bune. În odaia mică, lucrurile stăteau în rânduiala știută, doar atâta că în dreptul geamului, pe o laviță, se întindea lada aceea îngustă și neagră de ieri, și în ea zăcea, nemișcat, Ambrozie, cu fața ca de ceară, cu ochii închiși, cu gura încleștată. La căpătâi trei femei, nevastă-sa și două surori ale lui.

Apoi au venit oamenii, mulțime fără șir, preotul a vorbit foarte frumos, spunând că munca este rugăciunea cea mai frumoasă, și că astfel, în scurta lui viață Ambrozie n'a făcut altceva decât să se roage. Plângea boierul cel bătrân, plângeau domnișoarele, iar dascălul a spus « iertăciunile », luându-și rămas bun în numele mortului, dela toată lumea. Plângea cu hohot fiecare când își auzea numele și în drumul lung până la țintirim era numai jale și plâns. Și e de însemnat că în momentul când cortegiul a ajuns în fața bisericii ungurești, popa calvin a pus să tragă clopotul și astfel clopotele românești și cele ungurești au însoțit împreună, în bună pace, pe Ambrozie în drumul lui cel din urmă. Mult s'a mai vorbit în sat și despre aceea că atunci când sicriul a ajuns în dreptul casei

doamnei, fiica boierului bătrân, doamna și cu Ionică au intrat amândoi în cortegiu, plângând cu hohot, ca după un frate bun.

Manți mergea la distanță de zece pași în urma mulțimii, cu capul în pământ, singură, ținând parcă să demonstreze că deși ea este dobitoc cu simțire, nu e totuși ființă gânditoare. Unora însă li s'a părut că și ochii lui Manți înnotau în lacrimi. Și nimănui nu i-a venit să râdă când în poarta țințirimumului Manți și-a ridicat capul și a început să răcnească cu glasul ei grotesc, nearticulat.

* * *

În ziua aceea, după adăpat, grădinarul a intrat în grajd și, înainte de toate, i-a tras un căpăstru pe cap, să nu se mai poată mișca. Apoi întorcându-se către administrator :

— Domnule ar trebui să aducem niște zarzavaturi din grădină.

— Adă, dacă trebuie.

— Da, dar caii sunt toți la arat. Să înham pe Manți la căruța cu două roate ?

— N'o fi prea slab măgărușul ăsta ?

— Nu mai e măgăruș, e măgar sadea !

Și iată așa s'a întâmplat că Gavrilă i-a vârit zăbala în gură, și cum Manți a încercat să se împotrivească, Gavrilă a smucit fierul așa de tare, încât pe măgăruș l-a podidit sângele. De atunci s'a resemnat să se vadă înhămată de Gavrilă și mânată în grădina de zarzavaturi, zi de zi. Paradisul acesta nu-i mai era interzis, dar altfel umbra acum prin el ! Strânsă între două prăjini, cu zăbala în gură, încordându-se din toate puterile, trăgea căruța încărcată neomeneste și, tremurând din genunchi, se opintea pe panta grea ce urcă până la conac. Altfel îi părea drumul acesta când purta, jucăușe, trupul mic și ușor al lui Ionică și alături pășea Ambrozie, cu vorbe bune de îndemn și cu ajutor, când era nevoie.

Și iată că însuși Ionică coboară la vale. Vede animalul necăjit, se repede la el, îi cuprinde gâtul plângând cu hohote.

— Ați înhămat, nemernicilor, dobitocul acesta slab și mic, măgărușul meu orfan ! Cum ați îndrăznit ? Dați-i drumul numai-decât, vreau să călăresc.

La plânsetul acesta sgomotos sosește tatăl lui Ionică. Vorbește cu blândețe.

— Azi n'ai voie să călărești, puiul tatei; trebuie să înveți. Nu mai ești mic, trebuie să lucrezi și tu puțin. Și măgarul e destul de mare, trebuie să muncească și el pentru hrana pe care o mănâncă și pentru grajdul în care e adăpostit.

Ionică înțelege, — cum să nu înțeleagă? Doar e băiat mare, are șase ani. Iși ia mâna de pe gâtul lui Mañi-Zebri și pleacă cu tatăl său la învățătură.

Mañi își întoarce capul și se uită încă odată după el. De fapt, e măgar în toată firea. Are părul lung, pe ici pe colo ros, încâlcit. Biciul șuerător al lui Gavrilă șerpuiește usturător pe spinare. Iși trage capul între umeri, urnește căruța dintr'o smucitură și, resemnat, se opintește cu povara la deal.

EMERIC KÁDÁR

CABANE ALBE

FRAGMENT

Coboară turme albe de zăpezi
Și capre tari de ger pe munții — var,
Le cad copitele pe stânci: amnar,
Sunând tristeți pe urmele de iezi.

Ciobanii pustnici, cu sarici de cer
Și cu ciomege lungi de raze — lună,
In urmă aurul tăcerii îl adună
Sub norii strânși pe gluga de oier.

Pe stânci au înflorit luceferi și
Petale gerul le-a tăiat în urme...
Cu duhul dimineții tălăzuesc pe turme
Reflexe pădurene a brazilor verzui.

S K O N G A

Peste păduri de brad se 'nalță buri și corbi,
Zăbranic greu pe țara tăcută și laponă,
Ca frăgezimi de ger pentru ghețarii orbi
Când apa suie pură dela fiord la zonă.

Aici așteaptă uldre, colibe și hambare
—Văzduhul nu tresare la ciripit de vrăbii —
Să vină prințul nordic cu stemă grea în săbii,
Pentru imperiul nou de ghețuri solitare.

Mai bate dimineața un vânt aprins, de tundre,
Să spulbere tristețea dintr'un fiord norveg;
Din fiecare țurțur un pumn de-argint aleg,
Să torn sahanе grele păstorilor în ținđre.

Aici pe-aceste țarmuri de reverii celeste
Mi-ai răsărit tu, Skonga, mit alb împădurit,
Mi te-a adus tăcerea mai amplă, ca o veste
Crescută în icoane sub zări de răsărit.

În părul lung dospită, funinginea 'nserării
Revarsă umbre tandre sub genele de pin...
Ce Făt-Frumos de paltin sub vraja așteptării
Va bea ultima clipă cu ființa ta de vin!

Răceala împietrită în brațele heruve
E un horeb melodic de ascensiuni spre moarte;
Pe albe serpentine efigia să-ți poarte
Cei dornici de urcușul nălțimilor pleșuve.

VLAICU BĂRNA

PICIOARELE LUI GULIVER

— Așează-te pe laturea patului, — șoptii, deși glasul mi-era întreg, și nu-l sugera nici o suferință prea ascuțită.

Vizitatorul făcu un pas, apoi un gest nelămurit. Atinse cu fluturarea mâinii pătura și cearșaful, așezându-se apoi ușor, cu o impresie de imaterialitate, cum te-ai așeza pe un balot cu lucruri fragile.

— Boala mea nu-i molipsitoare, sau mai curând, a trecut primejdia molipsirii. Au rămas numai efectele... Uneori, asemenea efecte îți dăruiesc două vertebre în plus... două aripi, mai nevăzute decât îngerești... două aripi care te duc la rai. Iată... mie nu mi-au fost dăruite aripi, s'a efectuat o scădere și mi s'au luat picioarele... E o călătorie mai grea decât moartea. Viața mă va răsuci pe loc, în jurul pivotului fâpturii mele... Nu știu cât de adânc voi putea călători în această viață...

— Dar n'a fost nici o teamă, crede-mă, — se împotrivi vizitatorul...

— Ba da ! înțeleg, cu sau fără motiv — decorul de spital, atmosfera, conștiința, că aci ești pe teritoriul, pe care se dă lupta între viață și moarte... Eu însumi, de câte ori am vizitat un suferind, am fost stăpânit de un fel de timiditate, ca să nu mă acuz direct de o teamă lașă, indiferent dacă era vorba de o boală microbiană sau numai de un picior frânt... Aceasta mă face să înțeleg și să iert anumite lucruri... Bolnavul stă în pat, nu știi precis ce-l doare, nu cunoști pricina bolii; dar din toate unghiurile camerei, din cenușiiul păturii de pe pat, din toate lucrurile atinse de bolnav și din toți porii bolnavului, te țintesc săgețile bolii, emisarii morții... Atunci te crispezi, te îmbraci într'o armură instinctivă

de teamă... Îți simți porii închizându-se cu o adiere rece, uscată, faci mișcări stângace, gesturi neîntregi și peste mila de bolnav, peste toate elanurile tale de umanitate, pe care vrei să le ridici din tine, trece o aripă de plictiseală uriașă... Fixezi ușa și, în sfârșit, binecuvântezi sora care o deschide să vestească sfârșitul vizitei...

Vizitatorul meu încercă să protesteze din nou. Părea să fie mai mult stânjenit de cele ce-i spusese. Putea să mai fie și grija de a nu supăra pe bolnav, în această purtare vătuită, care aproape îi anula ființa.

— Totuși știu bine că n'ai o boală molipsitoare, așa că nu mă tem și nu ești îndreptățit să mă bănuiești de astfel de sentimente.

— Da! da! Inșă, vezi... urmăream un gând al meu... Sunt paralizat dintr'o gripă infecțioasă... Poate că știi, boala asta în cele mai dese cazuri, nu iartă; s'ar putea să rămân astfel, toată viața... Trebuia să vină cineva să mă vadă... N'a venit... A venit mai târziu... A avut aceeași teamă ca și tine... Nu! nu protesta, aceeași teamă ce m'a încercat dese ori pe mine, după cum ți-am spus. Teama organică, teama cărnii, care luptă și care nu vrea să piară, să intre orbește în primejdie. E un pilot care ne îndrumă cu o precizie mecanică și împotriva cărnii nu putem lupta; are arme infinit de multe și peste ele, coroana blazonului în nervi, în străfundul fapturii noastre — lașitatea. La ea renunță numai predestinații, capabili de iluminare, capabili să se ridice cu câteva măsuri peste existență... Cine? Îți întreabă ochii!... Cei fulgerați de o dragoste puternică, sau cei care au peste priviri albeața eroismului... Cel despre care ți-am spus că nu venea, că n'a venit, că nu va mai veni... și nu știu dacă aș mai dori să vie... Dar știu că ochii îi erau limpezi de orice eroism, iar coroana lașității o purta cu talent și trufie... În fond e zadarnic să-i doresc în inimă cupolele Sfintei Sofii, când e croită pe măsura unei cupole de ciupercă...

— Bine, dar eu știu ce ai. Am vorbit cu internul adineauri, ai putea să te refaci...

— După cum aș putea să rămân cu picioarele tot atât de nefolositoare și de moi, ca două fire de iarbă. După cum aș putea să mă târăsc toată viața în cârji... Știi ce am? Dar neîncrederea, fantezia, ți-o fi șoptit și ție în ceafă, ca o adiere vițioasă: — « Poate

să aibă cu totul altceva ». După cum i-o fi șoptit și ei: « Poată să aibă cu totul altceva ». Ceva primejdios, ceva care distruge trupul, ceva care crește ca o amenințare coșmarică. Ceva care a făcut pe cineva să insinueze că am sifilis. A pus un diagnostic arbitrar (cu competență), părând absolvit de temerea că într'un punct al existenței sale s'ar putea întâlni, cu același destin, pe care mi-l atribuia. Oamenii au uneori tonul unor divinități, vorbind de anumite fenomene fizice sau morale, ce-au atins pe semenii lor.

Aveam sifilis în legenda de toate zilele, stârnită de un binevoitor palavragiu. Ceva în plus de suportat, peste tristețea de fiecare clipă, ce se scurgea sub ochii mei, în două izvoare, prin aceste picioare cuprinse de moarte, care altădată erau slugi ale voinței mele și a căror anexă eram acum.

— Lasă astea... Ce să-ți spun! făcu vizitatorul meu. Uite! ia de pildă priveliștea de afară... Până mai ieri, copacii erau neclintiți, cu cioate negre, ca niște membre paralizate. I-a miruit primăvara. Incet, încet, ritmul unei seve bogate le va da o mișcare de muguri și de frunze... Acordă-ți și ție răgazul pe care-l cere o refacere.

— Eu nu sunt înfipt în pământ, n'am nici o legătură cu pământul, sau cel puțin una iluzorie și alta finală... Eu îmi port rădăcinile în măduva mea, atinsă de colții bolii în trecere, și din această brazdă nu știu dacă se poate ridica învierea vreunei semințe... După legile clinice, s'ar putea ca acest plugărit, accidental în ființa mea, să lase numai brazda și amenințarea ei neagră... Mă stăpânește o teamă de fiecare ceas. Deși din nemișcarea dela început, am ajuns să mă târăsc penibil în cârji, până la fereastră, sau cu ajutorul sorei de gardă să ies pe sală, sau să fac o vizită în salonul de alături, la un armean, tovarăș de suferințe, mă cutremur că s'ar putea, să-mi văd iar, picioarele împietrite...

— Poate că nu trebuie să faci sforțări... Ce cauți în salonul de alături, când e atât de greu să te duci? Crezi că o suferință, asemenea cu a ta, te poate împăca?...

— Nu cred nimic. Mă atrage ceva nedefinit, o curiozitate, un control de fiecă zi asupra-mi, asupra unei primejdii posibile!...

Armeanul de care-i vorbesc, a fost departe prin Asia Mică. E un fost cămilar, pe linia căilor de nisip, care duc fără semne către Damasc sau aiurea... E un Armean mic de statură, grăsuț, cu

pielea albă și tatuată cu ancore cu inimi și cu sirene vinete, pe brațe și pe piept. Are un cap de copil puhav, cu sprâncenele, cu ochii și gura în linii subțiri paralele cu linia părului tăiat în breton roman pe frunte... Pare o figură vagă și hilară, de împărat roman de carnaval. Cu toate astea, Onig, în dialectul lui scâlciat și comic, povestește evocativ, de acele cearșafuri de nisip fierbinte, pe care din depărtare, șerpilor ridicați în coadă, pot fi luați drept bastoane negre. Pictează din amintire pe gândul tău, ritmul, culoarea și atmosfera de magie și epopee a caravanei de cămile în mers... și când îl ascult și îl privesc, mă cuprinde o panică de nedrescis...

Omului acestuia, care a umblat atât, care a văzut atât în vremea lui verticală, i se topește de o boală necunoscută toți mușchii trupului. Incet, — sub scurgerea celui mai răbduriu, mai subțire ornice de nisip — pe patul unui spital într-o țară străină, unde ajunsese papugiu...

Onig nu știe asta. Doctorii au un limbaj cifrat pentru auzul lui, și el n'are nici o rudă care să afle și dela care să afle.

El vorbește despre gesturile largi ale palmierilor, despre revoltele de nisip, despre șerpilor și scorpionii deșertului și despre mersul pe leagăn al cămilelor, către fabuloasele și albele orașe ale deșertului.

Pe nesimțite s'a săpat în creier tunelul unei obsesii, pe unde se târâște șarpele cenușiu al temerii:

Dacă picioarele mele au amortit... S'ar putea să ajung ca Onig?!...

Și încremenit ca Onig, cu acea treptată și conștientă topire a făturii mele, ce aș putea eu oare povesti, de-a-lungul unei vieți fără mișcare. Viața mea de dinainte de paralizie? Viața mai mult sau mai puțin monotona, în ce privește decorul și contribuția neprevăzutului. Pe care țărnam străin sau dorit sufletului meu am călcat? Aș avea eu de povestit altuia sau mie însumi, cum povestește Onig? Gândul mi se rotește între «Ba nu și Ba da». Dar cu cât încerc să trec în firul amintirii, faptele vieții ele, cum atât se adaugă și cresc lumina dramatică sub care am încremenit. Par toate lucruri mărunte. Cele mai frumoase crâmpie trăite cresc cu o lumină fără temperatură, apoi dispar sub încăperi de degetare.

Vezi, uneori uit ce mă aduce lângă Onig . . . Ascultând omulețul acesta grotesc, cu câtă putere de evocare vorbește despre Orientul de unde a purces către undița destinului. Uit de destinele noastre aproape asemenea, ascultând orgoliul național, trezind din criptele Caucazului, de sub poalele Araratului, din Erivan sau pe unde le-au închinat degetele trecutului, pe Leon I, pe Leon II, pe Leon III sau deodată povestirea dusă de unghia întâmplării în calcinata Arabie . . .

.

Târziu mi-am dat seama că vizitatorul meu dădea semne de oboseală. Il obosisese boala mea. Făcând o socoteală timpului cât stătusem de vorbă, nu-mi putui da seama de durată, decât, când privind pe fereastră, văzui acel clăbuc alb și verde și trandafiri cu care se săpunise vechiul peisaj.

— A fost o vizită lungă, pe care o vom ține minte amândoi, șoptii eu, imaginând totuși prețul unei zile de basm în care crește Fătul năzdrăvan cât alții într'un an. Și impresia că fusese o vizită de o zi, fu întărită de faptul că se revărsa prin fereastră o înserare verde, apoi albastră, apoi spațiul deveni o tablă neagră pe care gândul meu începu să însemne tema zilei, caligrafic, cu o caligrafie chinuită de copil, încercând să nu uit nimic din ce vorbisem. Mi-am dat însă seama că fuseseră mai mult tăceri, pe care nu le-aș putea reconstitui niciodată. Cred că nu s'ar putea încorseta niciodată în cuvinte aceste balerine ale gândului.

Vizitatorul meu plecă, trecând imaterial prin tabla neagră a spațiului, ca unul din aceste spații dintre cuvinte.

M'am târît totuși către geam, încăpățânându-mă să-l bănuiesc plecând . . . Voiam să simt cum duce cu el tot șirul de gânduri, să rămân sterp de gânduri, să nu mai încerc să gândesc . . .

Prin geamul deschis venea mireasma de ploaie mică de primăvară. Apa cădea peste clăbucul de frunze și de flori, și deși nu-i puteam vedea bine, simțeam copacii făcând baie senini ca niște prunci.

Pe scările pavilionului, cobora internul de gardă. Alături de silueta lui în halat alb, aninată de brațul lui, o fată conștientă de aerul primăvăratec și spiritualizată de această înviere era un strigăt de viață . . .

Amândoi, fură topiți de ploaie și de umbră sub bolțile încă transparente ale copacilor în șiruri de gală către poarta orașului, în care se întâlnesc viața și moartea.

Ploaia mă făcea atent la fiecare frunză ciocănită de ciocănelele de cristale lichide de apă care trezeau în frunzele de lapte verde, ecouri din poema de primăvară paradisiacă... și frunzulițele luceau atât de curios...

Și peste boschetele de liliac și tufișuri ce se desfășurau până departe, până peste gardul spitalului, până unde nu mai închiuiam un hotar, se mișcau ochiuri de lumină, tramvaie și mașini, și răbufnea din când în când prin pânza reavănă de ploaie, freamătul unei vieți, pe care o încercam în amintire, orașul... lumea...

Stăteam în cadrul ferestrei, ca o imagine moartă, ca o obsesie, a nimănui, și priveam și gândeam viața ca din buza unui mormânt.

Atunci sufletul meu trecut în toate fibrele firii, crescut de un elan uriaș pentru viață, pentru evadare în necunoscutul veșnic rezervat, își simți închisoarea de carne pironită într'o rezervă de spital și mă făcu să șoptesc prin întunec, în urechile mici și verzi ale frunzelor:

— Aș vrea să adorm, în gând, cu picioarele lui Guliver...

RADU BOUREANU

MARSILIO FICINO

Atât cât a mai trăit, Cosimo dei Medici n'a putut ajunge să vadă Academia platonice, la întemeierea căreia lucra cu atâta zel, începând să funcționeze ca instituție oficială, așa cum o plănuise el, pe vremea conciliului pentru unirea bisericilor. A putut-o vedea însă luând ființă, sub ochii săi, într'un alt înțeles, la care nu se gândise poate, dar care nu era lipsit de însemnătate. În jurul lui Marsilio Ficino se forma, încetul cu încetul, — nu o societate savantă, — cu statute, cu birouri și cu ședințe regulate, — ci un cenaclu liber de admiratori ai lui Platon, care se întruneau la întâmplare, când simțeau nevoia și unde se nemerea, ca să discute și să aprofundeze împreună cugetarea maestrului venerat. Cei dintâi, care s'au strâns în jurul noului întreprer al vechiului filosof, au fost oameni mai în vârstă decât el, prieteni ai bătrânului său protector florentin și care doreau să ajute și ei la înfișarea instituției proiectate de el. Așa era Amerigo Benci, care dăruise lui Ficino, încă din 1462, un manuscris cu mai multe dialoguri platonice; așa era Migliore Cresci, care îi făcuse felurite înlesniri și despre care Marsilio zicea mai târziu, într'o scrisoare, că îi datora o bună parte din studiile sale ¹⁾. Veneau apoi cei care, pentru diferite motive, se interesau de traducerea operelor lui Platon. Așa erau jurisconșulții și oamenii politici Ottone Niccolini, Benedetto Accolti, Piero dei Pazzi și Bernardo Giugni, care doreau să vadă tradus mai curând — înaintea altora — dialogul despre « Legi ». Și în adevăr, lor li-l trimite Marsilio mai

¹⁾ Scrisoarea era adresată lui Michele Mercati. Cf. Arnaldo della Torre, *op. cit.*, p. 543.

întâi, îndată ce-l isprăvește, cu o scrisoare în care laudă dorința lor de a studia, în «tractatul» lui Platon, filosofia legilor ce alcătuiesc «sufletul rațional» al Statelor. La aceștia se mai adăogau Bartolomeo Valori, Bartolomeo Fortini, Giovanni Rucellai, Cristoforo Landino. Toți aceștia vizitau adesea pe Ficino la Careggi, spre a-i cere deslușiri asupra dialogurilor platonice pe care le studiau și ei, — și a discuta cu el problemele filosofice care îi interesau.

Cu acești oameni mai în vârstă, oarecum protectori ai tânărului învățat, se întâlneau, la el, alți câțiva admiratori și prieteni personali ai lui însuși, ca Michele Mercati, de care am pomenit adineauri, Naldo Naldi, Francesco Capponi, Antonio Canigiani, Pellegrino Agli ¹⁾, și alții. Despre cei mai însemnați dintr'înșii vom vorbi mai departe, când vom cerceta activitatea Academiei platonice, spre a ne lămuri asupra naturii, atât de controversate, a acestei enigmatice «instituții». Vom vedea atunci că nu degeaba Ficino obișnuia să dea celor ce se adunau în juru-i numele de «conphilosophi», de tovarăși de cugetare filosofică. Acum ne mărginim numai să-i menționăm în treacăt, spre a fixa începuturile grupării de care urmează să ne ocupăm.

Succesorul lui Cosimo, fiul său Piero, s'a interesat și el de lucrările lui Marsilio, — poate din spirit de imitație, ca să păstreze casei sale aureola de protectoare a «literelor și artelor», — dar și fiindcă, în mediul în care trăiesc, căpătase un real interes pentru filosofie. Ca și tatăl său, vizita adesea sau chema la sine pe tânărul învățat și-l ruga să-i explice dialogurile platonice. Așa a fost adus odată să-i propună, să nu se mărginească numai la traducerea lor, ci să le și comenteze, pentru cei ce ar voi să le aprofundeze înțelesul. Și spre a-i ușura această nouă sarcină, i-a procurat, cu cheltueli destul de mari, mai multe opere vechi, grecești și latinești, în care se comentau ideile lui Platon. Așa erau, între altele, opera lui Speusipp asupra definițiilor platonice și a lui Alcinous asupra ideilor platonice în general. Urmând îndemnul lui Piero dei Medici, îl găsim în adevăr pe Ficino interpretând,

¹⁾ Asupra acestuia din urmă, a se vedea lucrarea interesantă a lui Flamini, intitulată «Peregrino Allio, umorista e confilosofo del Ficino», apărută la Pisa, în 1893.

în 1468—69, într'un curs public, dialogul *Fileb*, a cărui traducere o sfârșise tocmai atunci. Asupra locului unde și calității în care a ținut acest curs, de care pomenește biograful său Corsi, părerile au variat. Unii au crezut că l-a ținut la « *Studio* », ca profesor obișnuit. Această presupunere însă nu se întemeiază pe nici un fapt pozitiv ¹⁾. Mai probabil este că cursul public al lui Ficino a fost o serie de conferințe libere, ținute într'un local în care puteau să încapă mai mulți ascultători decât într'o casă particulară, adică, cum se obișnuia pe atunci, într'o biserică. O asemenea întrebuințare a bisericilor, ca locuri de discuție între învățați sau săli de conferințe, nu era surprinzătoare pe acele vremuri. Vom vedea mai departe pe Lorenzo Valla chemând publicul la o discuție filosofică, cu caracter polemic, în catedrala din Neapole. La Florența cu câteva decenii mai înainte, Vangelista da Pisa și Girolamo da Napoli ținuseră, în mănăstirea Santo-Spirito, iar Angelo da Lecco în mănăstirea San' Marco, cursuri publice de filosofie morală, de logică și filosofie naturală.

Sub Piero dei Medici așa dar, Academia platonice ar fi putut deja să devină ceea ce voise să facă dintr'însa bătrânul Cosimo: o școală superioară unde, în toată libertatea, să se poată învăța filosofia lui Platon. Dar această primă atingere, — numai parțială, fiindcă cursul lui Marsilio Ficino a rămas izolat, — a scopului ei n'a fost decât sfârșitul perioadei de pregătire și începutul perioadei de strălucire a acestei Academii, a cărei activitate ulterioară s'a desfășurat în alte forme, sub influența directă și într'o bună măsură cu participarea personală a lui Lorenzo dei Medici — « magnificul » — fiul și urmașul lui Piero. Contemporanii îi dădeau supranumele de « *instaurator platoniarum disciplinarum* » și de « *columen accademiae* ». Sub puternica lui protecțiune și grație interesului personal pe care i-l arăta, platonismul a putut să ajungă mai mult decât o convingere a învățaților, mai mult decât o predilecție a amatorilor, devenind, în cercurile mai largi ale societății florentine, o adevărată modă, care a întins acțiunea ideilor lui Platon chiar și asupra spiritelor ce le-ar fi

¹⁾ Analele universității florentine de pe acea vreme, care se păstrează în arhivele ei, sub titlul « *Libri dello Studio* », nu menționează nicăieri pe Marsilio Ficino. Cf. Isidoro del Lungo, Florentia, p. 129.

rămas altfel străine. Așa se face că găsim, în această perioadă, printre cei ce frecventau Academia dela Careggi, o sumă de oameni ce nu se ocupau propriu vorbind de filosofie, ca diplomați, jurisconsulți, medici, etc. Și așa se explică de ce, în mijlocul atmosferei generale de simpatie pentru noul curent filosofic, a fost cu putință să se desgroape și formele exterioare ale platonismului, vechile forme de viață ale filosofului grec și ale adeptilor săi. Dar despre aceasta vom vorbi când vom examina activitatea Academiei înseși, după ce vom fi sfârșit studiul evoluției sufletești a lui Marsilio Ficino și al rezultatelor acestei evoluții, așa cum sunt consemnate în operele lui originale.

Pe când lucra din toate puterile la îndeplinirea misiunii ce i se încredințase, Marsilio Ficino a simțit agitându-se, cu din ce în ce mai multă putere, în adâncurile sufletului său, unele nevoi pe care i se părea că filosofia sa favorită nu era în măsură să le satisfacă. La început, — și multă vreme după aceea, până la epoca de care voim să vorbim, — ideile lui Platon îl mulțumiseră pe deplin; nici o umbră de îndoială nu turbura certitudinea sa că poseda într'însele adevărul asupra lumii și asupra vieții omenesti. Această încredere nemărginită, din tinerețe, îi fusese zdruncinată un moment de obiecțiile lui Antonino Pierozzi, arhiepiscopul din Florența, și mai ales de argumentele lui Toma din Aquino, marele scolastic, pe care îl studiasse în retragerea sa dela Figline și dela Campoli. Dar această primă criză sufletească trecuse, fără să lase urme prea adânci. După moartea prelatului florentin, când intervenția lui Cosimo dei Medici i-a dat și libertatea deplină și mijloace îndestulătoare ca să se poată ocupa în voie de studiile sale favorite, pasionatul tânăr s'a cufundat din nou în apele platonismului. Și reacțiunea părea a-l fi dus, de astă dată, și mai departe, peste vechile sale credințe, făcându-l să vadă în filosofia lui Platon și, în genere, în neplatonism, nu numai o concepție rațională a lumii, ci și o religie, în felul vechei tradiții orfico-pitagoreice. Faptul este că îl găsim, în această perioadă a vieții sale, studiind cu ardoare vechile scrieri în care s'a păstrat această tradiție, — și tinzând parcă și la o restaurare a ei. Biograful său Corsi ne spune că Ficino avea pe atunci obiceiul să cânte, «cu o minunată dulceață», imnurile orfice, însoțindu-se cu lira, în felul antic, și bănuiește că se gândea să

reînvieze « misterele » legendarului poet-filosof al vechilor Traci. Pe această vreme pare a fi început el să scrie « Teologia platonice », de care vom vorbi mai departe, cu intenția să facă dintr'înșa o Biblie a religiei filosofice, pe care voia s'o întemeieze, în felul lui Gemistos Plethon.

Dar n'a putut merge până la capăt pe această cale, pe care o străbătuse altădată Iulian Apostatul, încercând în adevăr să înlocuiască creștinismul cu o religie filosofică întemeiată pe neoplatonism. A venit un moment când s'a simțit oprit de o « oarecare amărăciune a sufletului », cum zice Corsi. Ce anume l-a făcut să se îndoiască, nu știm. Numai el singur ne-ar fi putut-o spune, și n'a făcut-o. Apăsarea trecutului era încă prea puternică, la sfârșitul evului mediu, atunci când zorile timpurilor moderne se arătau deabia la orizont, și nu putea fi încă vorbă de libertățile și îndrăznelile pe care aveau să le aducă ele. E probabil că Ficino nu s'a putut libera, pe deplin, de cătușele credințelor tradiționale. Sigur este în orice caz că vreo câțiva ani, între 1466 și 1468, a fost chinuit de îndoieli care « îi amărau sufletul » și pe care căuta în zadar să le înlăture. Cum zice Corsi: « multe a născocit, pentru înveselirea minții; dar toate au fost degeaba »¹⁾. În această criză morală l-a susținut pe Ficino, cu căldura prieteniei sale devotate, Giovanni Cavalcanti, asupra căruia vom reveni mai departe. După îndemnul lui s'a apucat, spre a se întări în convingerile sale filosofice, să comenteze în scris « Banchetul » lui Platon. Tot cu această speranță a întreprins, în cursul public de care am vorbit mai sus, un comentariu amănunțit al lui « Philebos ». Dar n'a putut găsi, în nici una din aceste încercări, lumina capabilă să-l scoată din întunerecul îndoelii, în care i se sbătea sufletul.

Această lumină i-a apărut brusc, către 1469, în operele sfântului Augustin. Și, judecând după calea pe care i-a arătat-o, spre a ajunge la împăcarea sufletească, trebuie să presupunem că îndoielile sale se învârteau în jurul unui complex de întrebări, deosebit de grele. Trebuia oare creștinismul să fie înlăturat, — cum susținea Plethon, spre a face loc unei religii noi? Și putea

¹⁾ « Multa excogitavit, ad mentem exhilarandam; sed frustra omnia ». Cf. Arnaldo della Torre, *op. cit.*, p. 591.

să fie înlăturat? Iar dacă nu, atunci, trebuia oare să dispară platonismul? Cu alte cuvinte, criza prin care trecuse, judecând după modul cum ieșise dintr'însa, trebuia să fi fost de natură religioasă. Filosofia lui Platon nu putea satisface pe deplin nevoile religioase ce, potrivit cu timpul în care trăia, aveau rădăcini puternice în sufletul său. Creștinismul, în care crescuse și de care voise în zadar să se libereze, își cerea cu tărie drepturile, — cărorora nu le putea face față fiindcă nu putea renunța la doctrina filosofică ce pătrunsese atât de adânc în toată ființa sa intelectuală. Oscilând între acești doi poli ai cugetării și simțirii, sufletul său chinuit nu putea lua nici o hotărîre.

Tocmai în aceeași situație se găsisse însă și sfântul Augustin. Și el fusese un adept convins al neoplatonismului. Și el se simțise atras de creștinism, fără să poată renunța la vechile sale credințe filosofice. Și ieșise din această criză fără nici o amputare sufletească. El nu s'a convertit la creștinism decât numai când a înțeles că scriitorii neoplatonici susțineau în fond aceleași lucruri ca și părinții bisericii. Ficino s'a simțit dar îndemnat să urmeze exemplul unui înaintaș atât de ilustru, în tovărășia sufletească a căruia nu risca nimic. Cum zicea el însuși, într'o scrisoare către Cavalcanti: « Merg de cele mai multe ori, atât cât îmi stă în putință, pe dumnezeieștile urme ale lui Augustin » ¹⁾. Și s'a hotărît să încerce a împăca creștinismul cu platonismul, luând ca punct de plecare influența învățăturilor lui Cristos asupra urmașilor lui Platon. În adevăr, zicea el, neoplatonismul a interpretat doctrinele platonice, le-a desvoltat și le-a dat o formă sistematică. Ce a ajutat însă pe filosofii neoplatonici să înțeleagă cugetarea lui Platon mai bine decât o înțelegeau contemporanii lui, — și poate chiar el însuși? Marea lumină pe care au adus-o lumii concepțiile creștine. Cum zicea el însuși: « De dumnezeiasca lumină a creștinilor s'au folosit platonicii ca să interpreteze pe divinul Platon » ²⁾. Aceasta au arătat-o, continua el, sfântul Vasile cel mare și sfântul Augustin, care au dovedit că neoplatonicii au « uzurpat » tainele evanghelistului Ioan. « Și eu am găsit, cu siguranță, — adăoga

¹⁾ « Augustini... divina vestigia, quoad possum, frequentissime sequor ». (Textul ap. Torre, p. 593, nota 2).

²⁾ « Divino enim christianorum lumini usi sunt Platonicis ad divinum Platonem interpretandum ». (Ap. Torre, p. 592).

Ficino, — că Numenius, Philon, Plotin, Iamblich, Proclus au luat tainele lor de căpetenie dela Ioan, Paul, Ieroteu, Dionisie Areopagitul; tot ce au zis ei mai de seamă despre inteligența divină, despre îngeri și despre celelalte lucruri privitoare la teologie, au uzurpat-o dela aceia »¹⁾).

Spre a da o sancțiune pozitivă întoarcerii sale la creștinism, Ficino s'a făcut preot. A fost hirotonisit în Decembrie 1473, la San' Bartolomeo di Pomino, în Val di Lieve, iar la începutul anului următor a fost numit « rector » al bisericii San' Cristofano, la Novoli, nu departe de Peretola. Indelețnicirile sale însă au rămas cele filosofice, pentru urmărirea neturburată a cărora și-a păstrat reședința dela Careggi. Punctul său de vedere, care îi explica trecutul și îi hotăra totdeodată direcția activității în viitor, era că nici o religie pozitivă, dacă nu vrea să rămână apănagiul celor incuți, nu se poate lipsi de o haină filosofică. Alături de marea majoritate a oamenilor simpli, cărora natura nu le-a hărăzit decât puteri sufletești mărginite, mai există pe lumea aceasta și o mică minoritate de oameni inteligenți, înzestrați de natură cu o rațiune capabilă să cerceteze cauzele lucrurilor. Celor dintâi le este de ajuns tradiția religioasă pură și simplă, care se exprimă în forme simbolice, potrivite cu imaginația lor naivă. Celor din urmă însă le trebuie ceva mai mult. Ei nu se încred decât în rațiunea lor și au deci nevoie de o religie rațională. A le cere să se plece fără discuție în fața dogmaticii tradiționale, ar fi a-i împinge pe calea negației, a ereziei și a pierzării.

Să luăm, bunăoară, pe filosofii peripatetici și pe adepții lor, divizați în « alexandriști » și « averroiști ». Ei nu pot fi buni creștini, fiindcă nu cred în nemurirea sufletului. Cum ar putea fi aduși asemenea oameni la creștinism? Predicându-li-se numai, de pe amvon, dogmele tradiționale? Nu, desigur. Lor le trebuie argumente raționale, care să-i încredințeze mai întâi că ideile lor sunt false, și să le dovedească apoi adevărul logic care se ascunde sub simbolismul religios. Dumnezeu însuși ne-a arătat această cale. În înalta lui înțelepciune, el a căutat să îi dea fiecăruia ceea

¹⁾ « Ego certe reperi praecipua Numenii, Philonis, Plotini, Iamblici, Procli mysteria, ab Ioanne, Paulo, Hierotheo, Dyonisio Areopagita accepta fuisse. Quidquid enim de mente divina, angelisque et caeteris ad theologiam spectantibus magnificum dixere, manifeste ab illis susurpaverunt ». Opera, p. 25.

ce îi trebuia și ca să aducă la sine pe oamenii cu o minte mai puternică, le-a trimis încă din antichitate misionari care să le vorbească o limbă potrivită cu ei. Alături de profeții inspirați, de apostoli și de preoți, însărcinați să propăvăduiască tradițiile religioase propriu zise, divinitatea a trimis pe lume și filosofi ai religiilor, ca Zoroastru în Persia, Mercur Trismegistul în Egipt, Orfeu și Aglaofem în Tracia, Pitagora și Platon în Grecia ¹⁾. Incercările acestor cugetători, de a da tradițiilor religioase o haină rațională, formează o serie unică, în care unul și același adevăr iese la iveală sub felurimea argumentărilor. Iar forma cea mai deplină și mai desăvârșită a luat-o, până acum, acest adevăr unic în operele filosofilor neoplatonici Ficino credea, cum am văzut, că acești din urmă filosofi își datorau partea cea mai bună a cugetării lor influenței creștinismului, care singur le putea lămuri « misterele » lui Platon. Dacă Numenius, Philon și urmașii lor au început, cei dintâi, să descopere înțelesul lor adânc, a fost din cauză că, luând cunoștință de cele ce susțineau apostolii creștini, au putut proiecta asupra obscurităților fertile ale vechiului filosof atenian, lumina fecundantă a noiei credințe religioase. Am citat adineauri cuvintele în care se exprima, fără înconjur, această convingere a filosofului italian. El afirma, cum am văzut, că Numenius, Philon, Plotin, Iamblich, Proclus și-au luat ideile de căpetenie dela Ioan, Pavel, Ieroteu și Dionisie Areopagistul.

Aceste cuvinte ne arată, în treacăt fie zis, cât de puțin preocupat era Ficino de exactitatea istorică. De altfel, această noțiune nu era prețuită, pe atunci, din cauza înclinării mai tuturor adepților platonismului florentin către « conciliație » și « sincretism ». Ei credeau că mai toți filosofii, dacă nu chiar toți, susțin, în fond, dacă îi înțelegem cum trebuie, aceleași câteva adevăruri fundamentale. Vom vedea mai de aproape această tendință la Pico della Mirandola. Ficino se străduia să dovedească mai mult

¹⁾ « Non absque divina providentia volente omnes pro singulorum ingenio ad se mirabiliter revocare factum est, ut pia quaedam Philosophia quondam et apud Persas sub Zoroastre et apud Aegyptos sub Mercurio nasceretur, utrobique sibimet consona. Nutriretur deinde apud Thraces sub Orpheo atque Aglaophemo. Adolesceret quoque mox Pythagora apud Graecos et Italos. Tandem vero a divo Platone consummaretur Athenis ». Epistolae, lib. VIII, Opera, Basil., p. 871.

« concordanța » concepțiilor platonice cu dogmele creștine, decât a sistemelor filosofice între ele. Cu acest înțeles, încercarea sa era și mai puțin nouă decât avea să fie aceea a lui Pico della Mirandola. Opera sa « *De christiana religione* », primul rezultat al acestei încercări, reedita, sub forma nouă, vechia metodă pe care o practicaseră, de aproape o mie de ani, părinții bisericii mai întâi și apoi scolasticii propriu ziși.

Un istoric italian al filosofiei, G. Saitta, care a publicat o monografie mai întinsă asupra lui Marsilio Ficino și pe care l-am citat deja cu privire la biografia lui, crede că el nu reproducea pur și simplu concepția medievală a filosofiei, ci dimpotrivă o depășia. După acest istoric, în evul mediu, filosofia rămânea separată de religie, mărginindu-se să se pună, numai, în serviciul ei. Chiar și numele pe care îl purta ca atare, numele de « *ancilla theologiae* », arată această deosebire, personalitatea servitorului fiind independentă de aceea a stăpânului în serviciul căruia se află. La Marsilio Ficino însă, filosofia se identifică cu religia. Filosofia la el, nu e altceva decât religia raționalizată. Spre a ilustra această interpretare, Saitta face o comparație între filosoful de care se ocupă și predecesorul lui, pe căile neoplatonismului, Nicolaus Cusanus. Deși Ficino cunoștea operele cugetătorului german, — așa cel puțin susține Saitta, — el n'a urmat totuși aceeași cale; de aceea a și ajuns la rezultate diferite. Cu toate veleitățile lui de independență, eruditul cardinal rămânea pe terenul concepției medievale a filosofiei; ba chiar o accentua; filosofia, după el, nu s'ar putea confunda cu religia, fiindcă mintea omenească nu e capabilă să ajungă, numai cu mijloacele ei, la cunoașterea adevărului suprem, care e Dumnezeu. De aceea, rolul filosofiei e numai negativ: să ne încredințeze de această imposibilitate. Ea nu poate fi, prin urmare, decât o « *docta ignorantia* ». Dimpotrivă, Ficino depășește concepția medievală, identificând filosofia cu religia. Cugetarea filosofică își are ținta naturală în atingerea rațiunii ultime a lumii, care e Dumnezeu. Când își atinge ținta, filosofia devine religie, — deosebindu-se de religia obișnuită a marilor mase, prin înfățișarea ei savantă, prin faptul că este, adică, o « *docta religio* »¹⁾.

¹⁾ G. Saitta, *La filosofia di Marsilio Ficino*, Messina, 1923, p. 75, 80.

Comparația istoricului italian, deși interesantă desigur, nu rezolvă însă chestia raportului dintre concepția ficiniană și concepția medievală a filosofiei, în sensul în care o dorea el. Pentru scolasticii medievali, filosofia nu era deosebită de religie în înțelesul că speculațiile ei ar fi dus la alte adevăruri asupra lumii decât cele cuprinse în dogmele religioase. Pentru ei filosofia era numai un mod deosebit de a interpreta aceste dogme, care, fiind revelate, cuprindeau cu privire la originea, natura și scopul existenței adevăruri ultime și indiscutabile. Iar acest mod de interpretare n'avea o valoare generală; el nu era adică necesar totdeauna. El putea fi de folos membrilor corpului eclesiastic și, în afară de ei, acelora dintre laici care aveau o cultură mai înaintată. Indispensabil însă nu le era nici lor, dacă se bucurau de grația divină, care se manifesta printr'o credință atât de adâncă încât nu mai avea nevoie de nimic. Cât despre marile mase inculte, — simbolurile rituale le erau suficiente. Același era însă, în fond, și concepția lui Marsilio Ficino. Pentru el, filosofia se identifică cu religia, fiindcă nu duce la alte adevăruri decât cele cuprinse în dogme, — în cele creștine, bine înțeles. Deosebirea dintre aceste două manifestări ale spiritului omenesc stă numai în căile pe care le urmează și în formele în care își îmbracă rezultatele. Filosofia urmează căile rațiunii și își îmbracă ideile în forme logice; religia se sprijină mai mult pe sentiment și se exprimă mai mult în forme simbolice. Filosofia e astfel pentru cugetătorul italian o religie raționalizată, ca și pentru scolasticii medievali. Mai limpede decât Saitta a văzut acest raport un cercetător german, Ernst Cassirer, care într'un studiu intitulat « Individ și Univers în filosofia Renașterii » zice că, în general, filosofia mult discutatului « Quattrocento » italian « este și rămâne în esență o teologie. Intregul ei conținut se rezumă în cele trei mari probleme: Dumnezeu, libertatea și nemurirea... Ele formează și miezul speculațiilor Cercului platonice din Florența¹⁾. Iar în altă parte adaogă: « Nu e o întâmplare că Marsilio Ficino dă operei sale capitale titlul de « Theologia platonica »²⁾. Această părere cuprinde, în forma prea generală pe care a luat-o, unele exagerări

¹⁾ Ernst Cassirer, *Individuum und Kosmos in der Philosophie der Renaissance*, Leipzig, 1927, p. 4.

²⁾ Id., *ibid.*, p. 65.

asupra cărora vom reveni mai departe, când, după ce vom fi examinat principalele manifestări filosofice ale Renașterii, vom căuta să le determinăm mai bine sensul și utilitatea.

În cea dintâi din operele sale originale, pe care am citat-o deja mai sus, și care a apărut în 1474 sub titlul « De christiana religione », Marsilio Ficino își propunea « să scape sfânta religie de neștiința execrabilă » a celor ce o servesc de obicei și care ar putea s'o compromită în fața oamenilor culți ¹⁾. El întreprinde dar să dovedească adevărul creștinismului pe o sumă de căi, dintre care, din punct de vedere filosofic, nu ne-ar putea interesa decât una singură: interpretarea neoplatonică a dogmelor de căpetenie ale catolicismului. Chiar și ca atare însă, nefiind decât o încercare de a raționaliza concepțiile simbolice ale credinței, opera de care vorbim, a filosofului italian, nu mai poate interesa astăzi decât istoria « teologiei raționale ». Singurul interes, pe care îl poate avea pentru istoria filosofiei, este să ne arate cât de prinsă rămânea încă în cătușele tradiției cugetarea oamenilor dela începutul Renașterii, cu toată pornirea, atât de aprigă uneori, către independență, ce caracterizează această mare perioadă culturală.

Cu un cuprins mai filosofic, desigur, a doua lucrare de căpetenie a lui Ficino, apărută în 1481 sub titlul « Theologia platonica », nu se deosebea mult, ca tendință și ca concepție, de cea dintâi ²⁾. În « De Christiana religione », întemeietorul Academiei

¹⁾ Opera, ed. Bas., p. 1. Iată pasajul întreg, cu ciudatul lui avânt liric: « O viri coclestis patriae cives, incolaeque terrae, liberemus obsecro quandoque philosophiam, sacrum Dei munus, ab impietate si possumus, possumus autem, si volumus, religionem sanctam pro viribus, ab execrabili inscitia redimamus » etc.

²⁾ Această lucrare însă pare a fi fost scrisă înaintea celei precedente, între 1469 și 1474, — în bună parte la Rignano, în urma discuțiilor pe care le-a avut cu prietenul său Cavalcanti. Între 1474 și 1477, Ficino a explicat de mai multe ori conținutul ei « confilosofilor » ce veneau la « academia » sa dela Careggi. Amănunte în această privință dă Arnaldo della Torre, Storia dell' Accademia platonica di Firenze, p. 598.

De ce Ficino a publicat mai întâi « De christiana religione », nu știm. Probabil că a voit să arate, în această lucrare, cât de multă nevoie avea religia creștină de o completare filosofică, înainte de a căuta să-i procure o astfel de completare, în lucrarea pe care o scrisese deja.

platonice din Florența își propunea să « facă » religia filosofică. În « Theologia platonica », intenția lui este să « facă » filosofia religioasă. Cum zice el însuși în Prefață: « Scopul meu este să ajut ca mințile perverse ale multora, care nu cedează cu ușurință numai autorității singure a legii divine, să se lase cel puțin convinse de argumentele pe care doctrina lui Platon le aduce în sprijinul religiei, și să ajungem astfel ca toți cei ce separă cu impietate filosofia de sfânta credință, să-și dea seamă că rătăcirea lor nu e mai mică decât a celor ce, de dragul înțelepciunii, dau cu piciorul roadelor ei »¹⁾.

Ingrijorarea pe care o trădează aceste rânduri, și cuvintele tari prin care se exprimă, trebuiesc puse în legătură cu « detașarea » de tradiție, pe care am examinat-o într'un capitol precedent, cu atmosfera de indiferență sau chiar de ironie față de Biserică, ce îi urmase în chip firesc, și cu imoralitatea izbitoare a timpului. În mult citata sa « Istorie a Papilor », cunoscutul istoric german Ranke relevă în deosebi cât de mult se întinsese necredința în Italia veacului al XV-lea și al XVI-lea. El ne descrie în colorii vii mirarea de care a fost cuprins tânărul Luther, când a pus piciorul pe pământul clasic al catolicismului în care credea cu tărie, constatând scepticismul ușuratic sau dușmănos, al unora din servitorii altarului. « În momentul chiar, când oficiau jertfa liturgică, preoții pronunțau cuvinte nelegiuite, tăgăduindu-i adevărul ». Iar mai departe, arătând încercările de îndreptare, — ale lui Savonarola, în ordinea religioasă, și ale lui Ficino, în ordinea filosofică, — istoricul german, vorbind de acesta din urmă, zice: « Ficino vedea în reînvierea filosofiei o hotărâre a Providenței, destinată să vină în ajutorul religiei în decadentă »²⁾.

Tot în prefața « Teologiei platonice », ceva mai departe de pasajul pe care l-am citat, Ficino, vorbind de cei pe care i-am

¹⁾ Opera, ed. cit., p. 78. Traducerea e liberă. Iată textul original, mult mai încărcat: « Ut et perversa multorum ingenia, quae soli divinae legis auctoritati haud facile cedunt, Platonis saltem rationibus religioni admodum suffragantibus acquiescant, et quicumque Philosophiae studium impie nimium a sancta religione sejungunt agnoscant aliquando se non aliter aberrare, quam si quis vel amore sapientiae a sapientiae ipsius honore, vel in intelligentiam veram a recta voluntate disjunxerit ».

²⁾ Ranke, *Geschichte der Päpste*, I, p. 74 și urm., p. 134.

numi astăzi empiriști, sensualiști și materialiști, adăoga: « Aș vrea în sfârșit... ca cei ce nu cred decât ceea ce simte corpul lor și care, din nenorocire, în loc să caute lucrurile adevărate, aleargă după umbrele lor, să poată ajunge, luminați de rațiunea platoniană, să contemple adevărurile sublime ce planează deasupra simțurilor și să pună lucrurile reale mai presus de aparențele lor »¹⁾. El își propunea cu alte cuvinte să facă să renască, la cei ce n'o mai aveau, credința filosofică în « supra sensibil » și prin urmare să întărească credința religioasă în supranatural sau divin. Iar la sfârșitul operei sale, potrivit cu scopul pe care îl urmărise, Ficino declara că lăsa cu umilință rezultatele străduințelor sale la aprecierea conducătorilor Bisericii, care, cu lumina ce primesc de sus, pot să îndrepteze greșelile tuturor. « Până aici ne-au adus, zice el, căile ipotetice ale filosofilor. Fiindcă însă conjecturile oamenilor despre cele divine pot greși adesea și mult, e mai bine și mai sigur să urmăm, cu supunere și umilință, pe conducătorii mai inițiați ai creștinilor »²⁾.

Dintre dogmele creștine, cărora voia să-le dea un fundament filosofic, cea mai importantă i se părea lui Ficino că este cea pe care se întemeiază, aproape în întregime, atitudinea și activitatea omului, din punct de vedere religios, este adică dogma vieții viitoare. Această dogmă însă, pe care reprezentanții bisericii ne cer s'o credem, presupune nemurirea sufletului, fără de care n'ar putea avea înțeles, și pe care ei nu ne-o dovedesc în nici un fel. Și oricâtă încredere ar avea în adevărul dogmelor revelate, oamenii mai reflexivi, chinuiți de nevoia de a înțelege, simt adânc această lipsă. Ce e sufletul, care e locul lui în univers, care e trecutul și care e viitorul lui, — sunt întrebări de care mintea lor neliniștită nu poate scăpa. La aceste întrebări însă religia propriu

¹⁾ Opera, ed. cit., p. 78. Traducerea e liberă. Iată textul: « Denique ut quae solum cogitant, quae circa corpora sentiuntur, rerumque ipsarum umbras rebus veris infeliciter praeferunt, platonica tandem ratione commoniti, et praeter sensum sublimia contemplantur et res ipsas umbris feliciter anteponant ».

²⁾ Opera, p. 424. Traducere liberă. Iată textul original: « Huc nos ferme conjecturalis philosophorum ducit via. Sed quoniam humana conjectio circa divina saepe multumque fallitur, multo satius tutisque censemus, nos sanctioribus apud Christianos ducibus obedienti humilitate committere ».

zisă nu le dă, — nu le poate da, — nici un răspuns. E rolul filosofiei, cu diferitele ei părți, — metafizica, psihologia, antropologia, — să le dea, în această privință, lămuririle necesare. Și Platon, părintele filosofilor, ne-a deschis drumul, pe care n'avem decât să-l urmăm, ca să punem la dispoziția tuturor lămuririle de acest fel.

Iacă de ce Ficino dă operei sale de religie filozofică un titlu, care să arate că vrea să se ocupe într'înșa, în deosebi, de nemurirea sufletului, — sau a sufletelor cum zice el, spre a evita dela început concepția greșită a « unității » averroiste, de care vom vorbi mai departe. În întregime, titlul acesta este: « Theologia platonica, de immortalitate videlicet animorum ac aeterna felicitate, libri XVIII ». Iar motivarea acestei intenții ne-o dă, dela început, fraza: « Dacă sufletul n'ar fi nemuritor, niciun animal n'ar fi mai nefericit decât omul »¹⁾). Asupra modului însă cum vedește Ficino nemurirea sufletului vom arunca numai o scurtă privire, fiindcă, pentru motivele pe care le vom vedea mai jos, îi vom studia mai pe larg ideile după o altă operă, mai liberă de preocupări religioase și care a jucat un rol istoric mai mare decât Teologia platonice.

Filosoful italian caută mai întâi să « situeze » sufletul, în felul neoplatonic, în ierarhia universului. Când gândim lumea, zice el, trebuie să deosebim ceea ce e unic de ceea ce e multiplu, ceea ce e simplu de ceea ce e compus, ceea ce rămâne pururea neschimbat de ceea ce se schimbă vecinic. Și trebuie să înțelegem dela început că, în natură, primordial și fundamental este ceea ce e unic, simplu și neschimbător, — ceea ce e multiplu, compus și schimbător neputând fi decât posterior și derivat. Căci multiplul nu poate lua naștere decât cu ajutorul unității, compusul reclamă elemente simple din împreunarea cărora să se poată constitui, iar schimbătorul presupune, cel puțin ca termen de comparație, ceva care nu se schimbă, — oșebit de faptul că schimbarea implică mișcarea și că mișcarea presupune o forță care s'o producă fără să se misce ea însăși, fără să-și schimbe adică poziția.

Din acest punct de vedere, pe treapta cea mai înaltă a existenței, în vârful piramidei cosmice, stă unitatea unică, simplă și neschim-

¹⁾ Theol. plat., I, 1.

bătoare, care este Dumnezeu, iar pe treapta cea mai de jos, la baza aceleiași piramide, se întinde multiplicitatea nesfârșită a lucrurilor compuse și schimbătoare, cum sunt corpurile materiale. La mijloc, între aceste două extreme, se află sufletul omenesc, care este o unitate și are într'însul ceva simplu și neschimbător, dar care este în același timp prins în multiplicitatea organelor sensoriale ale corpului material de care este legat și are astfel în manifestările sale ceva ce se schimbă neconținut. Între acești trei termeni ai existenței cosmice se intercalează încă doi. De sus în jos, între Dumnezeu și sufletul omenesc se intercalează « Spiritul îngeresc », care este unitatea multiplă și neschimbătoare, iar între sufletul omenesc și corpurile materiale se intercalează « calitatea », care este multiplicitatea unică și schimbătoare. Ficino ajunge astfel la noțiunea « ierarhiei cosmice » a lui Dionisie Areopagitul, pe care o reduce la cinci termeni ¹⁾.

Ca să evităm repetițiile, vom examina mai de aproape ideile filosofului italian în această privință ceva mai departe, când vom analiza dialogul său despre iubire, pe care, pentru motivele pe care le vom vedea, trebuie să-l considerăm ca fiind cea mai însemnată din operele sale. Vom ocoli astfel și metoda curioasă a Teologiei platonice, care, în loc să urmeze o direcție unică, de sus în jos sau de jos în sus, ia ca punct de plecare mijlocul ierarhiei cosmice, care este sufletul omenesc. Dela el se « ridică » autorul în primele două cărți (ascensus) la Dumnezeu și se « coboară » în a treia (descensus) la lumea materială. În cartea a patra apoi, se întoarce la punctul mediu al ierarhiei existențelor, stabilind cele trei grade ale sufletului, pentru ca, în sfârșit, în cartea a cincea, să desfășure argumentele care dovedesc nemurirea lui, scopul propriu zis al întregii lucrări. Restul Teologiei platonice are mai mult un caracter polemic, încercând, prin combaterea părerilor contrarii, să întărească adevărul celor afirmate în cuprinsul ei.

Nemurirea sufletului o demonstrează Ficino prin numeroase argumente, care nu diferă totdeauna, îndeajuns, unele de altele.

¹⁾ Deosebiriile lor le rezumă el într'o frază, pe care o cităm în întregime, spre a se vedea subtilitatea verbală ce-i este familiară. « Corpus appellant Pythagorici multa, qualitatem multa et unum, animam unum et multa, Angelum unum multa, Deum denique unum ». Theol. plat., III, 1, p. 115.

După el, sufletul e nemuritor, fiindcă își are principiul mișcării în sine însuși, fiindcă după substanța sa e nemışcat (e adică generator de mișcare fără a se mișca), fiindcă depinde direct de Dumnezeu, fiindcă domnește asupra materiei, fiindcă este indivizibil, fiindcă e în natura lui să existe (și prin urmare nu poate pieri), fiindcă este inseparabil de forma lui, fiindcă se raportează la Dumnezeu, fiindcă nu constă din puteri separate în care să se poată descompune, fiindcă n'are « facultatea » să nu fie, fiindcă își primește existența direct dela Dumnezeu, fiindcă este în sine viață, fiindcă viața e superioară corpului, fiindcă e o calitate « esențială » a lui să existe ¹⁾, etc. Dintre argumentele de acest fel vom examina numai pe cele ce stau în legătură cu noțiunea infinitului, fiindcă par a indica o influență, mai mult sau mai puțin directă, a cugetării lui Nicolaus Cusanus. Lui Dumnezeu, ca absolut-infinit, i se opune, în concepția filosofului german, ca relativ-infinite, lumea și sufletul omenesc. Lumea e relativă, întrucât nu există prin ea însăși, ci prin Dumnezeu, a cărui « explicație » este. Ea îi oglindește însă infinitatea prin aceea că n'are margini în spațiu. Ea se întinde « dincolo » de orice limită i-am pune cu închipuirea, fără sfârșit. Sufletul omenesc de asemenea este relativ, fiindcă nu există prin el însuși, ci prin Dumnezeu.

Ii resfrânge însă infinitatea prin aceea că activitatea sa n'are margini în timp. Ea se întinde « dincolo » de orice limită i-ar pune el însuși cu închipuirea, în trecut sau în viitor. Acestei activități « interminate » a sufletului îi atribue Ficino, la rândul său, noțiunea timpului infinit pe care o creează mintea omenească. Ea divide corpurile în părți și părțile în particule, fără ca această operație să poată lua sfârșit. Ea adaugă numerele unele altora, fără să poată pune vreun capăt seriei lor. Mai mult încă, ea « produce » timpul, ce n'are început, în trecut, nici sfârșit, în viitor. Și poate gândi chiar, dincolo de timp, ceva mai vechi decât el. Ceea ce ne dovedește o putere « interminată » a minții omenești, care, creând infinitatea, se confundă cu ea, fiindcă este ea însăși infinită. Ca atare însă, sufletul omenesc e superior timpului, pe care îl creează

¹⁾ Spinoza va defini mai târziu substanța: id cujus essentia involvit existentiam.

și nu poate avea într'însul un sfârșit ¹⁾). La această concluzie ne duce analiza cunoștinței, care « se desăvârșește printr'o oarecare egalare a minții cu lucrurile ». Când cugetă prin urmare infinitatea, mintea « i se egalează într'un chip oarecare ». Și întrucât se egalează cu infinitatea ea trebuie să fie infinită. Căci altfel, ceea ce este finit nu poate avea « nici o proporție » cu infinitul ²⁾). Și pe această cale ni se impune dar credința că sufletul, având putința să gândească infinitul, trebuie să fie infinit și deci nemuritor. Formula însă pe care se întemeiază argumentarea: « quia finiti ad infinitum nulla sit proportio », se găsește, cu aceleași cuvinte, în « De docta ignorantia » a lui Nicolaus Cusanus. Această formulă a circulat prin urmare printre cei ce se ocupau de filosofie, și a putut fi astfel utilizată chiar și de cei ce nu citiseră opera în care se găsea cuprinsă, ceea ce i s'a întâmplat, poate, lui Marsilio Ficino.

P. P. NÉGULESCU

¹⁾ « Mens corpora dividit in partes plurimas partiumque particulas, numeros auget supra numeros, absque fine... Tempus in praeteritum absque principio, in futurum absque fine, producit. Neque solum ultra omne tempus aliquod antiquius cogitat, verum etiam ultra omnem locum alium semper cogitat ampliozem... Illud... mihi videtur vim mentis... interminatam prae caeteris demonstrare, quod ipsam infinitatem esse invenit, quidve sit et qualis definit ». (Theologia platonica, VIII, 16, fol. 200).

²⁾ Cum vero cognitio per quandam mentis cum rebus aequationem perficiatur, mens cognitae infinitati aequatur quodam modo. Infinitum vero oportet esse, quia aequatur infinitati. Ac si tempus, quod successione quadam metitur motum, infinitum esse oportet, si modo motus fuerit infinitus, quanto magis infinitam esse oportet mentem, quae non modo motum tempusque stabili notione, sed infinitatem ipsam quoque metiatur? Cum necesse sit mensuram ad id quod ipsa metitur habere proportionem, finiti vero ad infinitum sit nulla proportio ». (Id., *ibid.*).

AMINTIRI DIPLOMATICE

CONSTANTINOPOL (1902—1906)

II

Deșteptarea naționalităților creștine din Turcia a dat loc în cursul secolului al XIX-lea luptelor înverșunate și măcelurilor cunoscute care au însângerat provinciile europene ale Imperiului otoman. Mai mult decât oricare din acestea, Macedonia, până mai acum 30 de ani, a fost teatrul unor atrocități, cărora nesfârșitele intervenții diplomatice ale Marilor Puteri n'au fost în stare să le pună capăt. Bande bulgare, bande sârbești, bande grecești au bântuit și pustiit această bogată provincie, până ce, în urma celor două războaie balcanice, ea a fost împărțită între cele trei țări care o revendicau. În mijlocul acestor lupte nesfârșite, singură populația aromânească a dat dovadă de nedesmințită credință față de cărmuirea musulmană.

De altfel, după războiul ruso-turc din 1877—78, care ne-a asigurat independența, relațiunile României cu Poarta au fost totdeauna cordiale. Identitatea de interese care inspira politica celor două țări se explică lesne prin vecinătatea Bulgariei și tendințele ei expansioniste, atât spre Dobrogea română cât și spre Macedonia turcă. Totuși, din nefericire, atitudinea intransigentă a Patriarhatului Ecumenic față de populația aromână, care de ani îndelungați năzuia să se bucure de drepturi egale cu acelea ale naționalităților recunoscute de Imperiul otoman, zădărnicea, fără nici un motiv legitim, recunoașterea de către Poartă a naționalității române.

Înrăurirea aceasta a Bisericii drept-credincioase își are, se știe, explicația ei istorică. Indată după luarea Constantinopolului, Mohamed

al II-lea a încetat de a mai face vre-o deosebire între creștinii învinși deveniți supuși lui, în fruntea cărora a pus pe Patriarhul din Constantinopol, cap al tuturor « Romanilor ». Acest cap al « neamului grecesc » era singurul mijlocitor recunoscut în raporturile dintre Sultan și « raiiele » din Europa. În același timp bunurile comunităților erau administrate de eforii instituite de mitropoliți, depinzând direct de autoritatea patriarhală. În fiecare sat ortodox se alcătua un fel de pătură conducătoare, care, sub oblăduirea depărtată a Sultanului, administra averea comunității, înmulțind numărul școalelor și bisericilor grecești. O astfel de situație privilegiată, vreme de mai multe veacuri, dăduse elenismului putința de a-și revendica toate populațiile creștine păstorite de Patriarhatul din Constantinopol.

Aceasta era situația până în momentul când guvernul român a luat hotărîrea să-și emancipeze conaționali din Turcia, creând pentru ei câteva școale în Macedonia și în Epir. Până atunci Aromânii trăiseră în mijlocul Grecilor în cea mai bună înțelegere cu ei. Din această clipă însă, România nu putea decât să-i încurajeze în purtarea lor leală față de Poartă și, în același timp, să depună toată stăruința pentru a obține din partea Sultanului recunoașterea lor ca naționalitate distinctă de Greci, pentru a-i sustrage arbitriului Patriarhiei.

* * *

O naționalitate se menține și se întărește prin Biserică și prin Școală. Acestea au dat elenismului posibilitatea de a se dezvolta printre popoarele creștine din Orient. În religiunea catolică, cultul se celebrează în limba latină; din contra, în cultul ortodox toate popoarele au dreptul de a-și celebra slujbele religioase în limba lor maternă. Limba greacă a avut dar, timp de mai multe secole, câmpul liber printre creștinii din Turcia, și nu trebuie să uităm că independența Greciei s'a înfăptuit 50 de ani înainte de aceea a României.

« În cursul marilor războaie pentru Independență, cum a declarat cu drept cuvânt Apostol Mărgărit lui Victor Bérard, neamul Aromânilor a dat Greciei eroii săi cei mai valoroși. Grivas, Colettis, Marco Botzaris, Tzavellas, Hagi Petros, Diacos, Zervas au fost toți Aromâni care au adus triumful elenismului; și chiar familia

Kolocotronis se trage dintr'o familie Aromână emigrată în Morea. Aromânii au fost cei mai mari binefăcători ai Greciei. Ei au clădit pentru poporul din Atena cele mai frumoase monumente și au înființat în Atena cele mai mari fundațiuni de binefacere sau de cultură ale poporului elin. Grecii mai de seamă din străinătate, comisionarii din Alexandria sau Marsilia sunt în mare parte Aromâni de neam și dese ori chiar de limbă »¹⁾).

Tot din Macedonia și din Pind se trag familiile Sina, Dumba, Ghermani, Tositzta, și câte alte așa zise grecești ca Averoff, Arsache, Sturnara, Pini, Mushicu, etc....

* * *

Pe de altă parte, guvernul grec nu se sfia să se folosească de Biserică pentru răspândirea «ideii celei mari», nici să pună în slujba ei mijloacele cele mai puțin corecte pentru a-i ușura lupta împotriva revendicărilor îndreptățite ale celorlalte naționalități creștine.

Politica Atenei față de aspirațiile atât de modeste ale Românilor e și astăzi greu de înțeles. Adevărații ei vrășmași în Macedonia erau Bulgarii, și singura primejdie care amenința elenismul era aceea de a vedea pe Bulgari anexând, într'o bună zi, Macedonia. Față cu această primejdie, politica greacă ar fi fost de bună seamă mult mai bine inspirată dacă ar fi cruțat pe Aromâni, pentru a face front comun împotriva Bulgarilor. Această atitudine o sugerase din capul locului România, la Atena; din păcate însă, toate eforturile de a îndruma Grecia spre o mai limpede înțelegere a adevăratelor ei interese, au rămas fără folos.

Zadarnic Ion I. C. Brătianu, Ministru al Afacerilor Străine, însărcinat, la 28 Martie 1903, pe reprezentantul nostru la Atena să facă cunoscut că: «*La Roumanie n'a d'autres aspirations en Macédoine que le développement culturel et pacifique de son influence parmi les populations valaques. A ce titre, un accord parfait devrait exister entre nos deux Gouvernements. Notre commune inquiétude, au sujet des tendances d'expansion de la Bulgarie, aurait dû dicter à la Grèce et au Patriarcat un changement radical d'attitude*».

¹⁾ Victor Bérard, *La Turquie et l'hellénisme contemporain*, p. 248, Paris, 1897.

Atunci ca și mai înainte, demersurile noastre au rămas infructuoase, din pricina intransigenței Patriarhatului.

Șovăielile guvernului turc și încetineala cu care a satisfăcut în sfârșit prin a recunoaște dreptele cereri ale guvernului român, se explică, dacă ne gândim la numărul și la influența elementului grec în Constantinopol. Intr'un mediu unde banul domnea, nu trebuie să ne mire trecerea de care se bucurau Grecii pe lângă Poartă și chiar în Palatul Sultanului.

Aceasta a fost atmosfera ce am găsit la sosirea mea în Constantinopol.

* * *

România nu avea, în 1902, decât abia 7 milioane locuitori, dar dincolo de hotarele noastre un număr cel puțin egal de Români se găseau în Ungaria, în Austria și în Rusia, sub dominațiuni străine.

În contra arbitrarului autorităților la care eram supuși și împotriva politicii de desnaționalizare, urmată în mod sistematic față de noi, ar fi fost zadarnic și chiar foarte periculos din partea noastră de a ridica glasul și de a protesta.

În diferite rânduri, cuvinte imprudente și acțiuni nechibzuite dăduseră loc în trecut din partea puternicilor noștri vecini la cereri de explicațiuni și la demersuri diplomatice, urmate de scuze penibile din partea noastră.

Situațiunea Aromânilor în Imperiul otoman era din fericire cu totul alta.

Poarta nu putea vedea decât cu ochi buni interesul nostru pentru niște supuși otomani a căror lealitate față de Sultan fusese totdeauna neclintită. Departele de a lua în nume de rău simpatiile noastre active în favoarea Aromânilor, Poarta nu putea să fie decât satisfăcută de realizările noastre în favoarea lor. N'aveam dar să ne temem de nici o consecință neplăcută a acțiunii noastre și momentul era bun pentru a sprijini mișcarea de redeșteptare națională a fraților noștri din Turcia.

Un fel de instinct mă îndruma. Simțeam cât de importantă era pregătirea viitorului neamului nostru prin sprijinirea cauzei Românilor din Turcia.

Departele de mine era ideea de a visa ca vreodată să vedem alipindu-se nouă aceste populațiuni mult prea depărtate, dar ocupându-ne de soarta lor, ni se oferea ocaziunea de a arăta Românilor

din Transilvania, din Bucovina și din Basarabia că gândul nostru în taină mergea și spre dâșii.

Interesul pur moral ce am urmărit atunci la Constantinopol și care era să ajungă, din fericire, la recunoașterea naționalității noastre a Românilor din Turcia, nu a lipsit de a ne aduce în mod indirect câțiva ani mai târziu o mărire însemnată a teritoriului nostru prin alipirea în 1913 a cadrilaterului bulgar la Dobrogea, în urma fericitei acțiuni politice și militare care ne-a dus la Pacea din București.

* * *

Cu prilejul unei permisiuni de Crăciun petrecute la București în mijlocul familiei, am căutat să văd pe I. I. C. Brătianu, atunci Ministru al Afacerilor Străine, pentru a-i expune că circumstanțele mi se păreau propice unei reluări — pe baze noi și cu noi ajutoare — a demersurilor noastre în favoarea Românilor ma cedoneni.

Intr'adevăr, turburările din zi în zi mai serioase provocate în Macedonia de bande bulgărești, plătite de guvernul din Sofia, erau de natură a face pe Sultan să înțeleagă foloasele pe care conaționalii noștri, prin fidelitatea lor neclintită, le puteau aduce cauzei ordinii și liniștei în Imperiul otoman.

Guvernul român a înțeles că momentul era prielnic unei afirmări a drepturilor și a intereselor noastre în Orientul apropiat — și a însărcinat pe Ion I. C. Brătianu de a redacta, împreună cu mine o circulară, care, prin mijlocirea reprezentanților noștri în străinătate, avea să aducă la cunoștința Marilor Puteri liniile generale ale politicii române față de turburările din Macedonia.

Iată cuprinsul acelei circuli, adresată reprezentanților noștri în străinătate la 21 Ianuarie 1903 :

«Increzător în sforțările Marilor Puteri, năzuind să asigure menținerea unui *statu quo* în peninsula Balcanică și însuflețit de dorința cea mai vie de a contribui la asigurarea păcii, atât de necesară propășirii Regatului Român, guvernul Majestății Sale Regelui României s'a abținut dela orice intervenție de natură a spori actualele motive de complicațiuni.

« Nici ațâțarea spiritelor, nici agitațiile repetate în Balcani nu l-au făcut să părăsească atitudinea calmă și rezervată pe care și-a impus-o față de afacerile macedonene. Politica noastră nu a încetat nici o

clipă de a se inspira din principiile statornice de care a fost întotdeauna călăuzită și care au făcut ca Regatul Român să fie considerat ca un reprezentant al marilor interese ale păcii în Răsăritul Europei. Toată acțiunea noastră s'a desfășurat mereu în această singură direcție. Dar atitudinea noastră corectă n'ar trebui să anuleze nici interesele legate de evenimentele ce se pot produce în Peninsula Balcanică, nici atenția susținută pe care trebuie să le-o acordăm.

«In deosebi problema Macedoniei e obiectul preocupărilor noastre de fiecare clipă, pentru că interesează viitorul unei populații numeroase de neam român și echilibrul politic în peninsula.

«Nu am nevoie să insist nici să dezvolt motivele pentru care nimic de natură a atinge acest echilibru nu poate lăsa indiferență România.

«Pe de altă parte, legăturile noastre cu Românii din Macedonia nu ne îngăduie să ne desinteresăm de soarta lor. Dorința Europei de a vedea îmbunătățindu-se situația populațiilor din Turcia nu se mărginește, de bună seamă, numai la raporturile dintre musulmani și creștini, ci îmbrățișează deopotrivă raporturile de egalitate ce trebuie să existe între diferitele naționalități creștine. In acest chip am înțeles totdeauna obligațiunile noastre față de populația aromână, pentru cultura căreia am făcut până acum atâtea sacrificii bănești.

«Cauza pe care o apărăm e atât de dreaptă, încât ne-a putut părea nimerit să nu o agităm prin manifestațiuni de natură a complica și mai mult o situație atât de delicată.

«Răbdarea prudentă a României și preocuparea ei neclintită de a pune de acord interesele sale proprii cu acelea ale păcii europene au fost de bună seamă apreciate de Guvernul Imperial.

«Socotim dar că acesta nu va lipsi de a recunoaște datoria ce ni se impunea de a supune atențiunii sale binevoitoare problema pe care am expus-o și că totodată va binevoi să admită dreptul pentru populațiunea Aromână din Turcia de a fi tratată pe picior de perfectă egalitate cu toate celelalte populațiuni.

«Sublima Poartă n'a avut, până acum, decât să se felicite de purtarea Aromânilor din Turcia, și nu e mult decând Majestatea Sa Imperială își exprima mulțumirea pentru atitudinea lor leală, atât de prețioasă în împrejurările actuale.

« Ne place să sperăm că înalta simpatie ce le-a fost arătată, va găsi prilejul să se manifeste într'un chip eficace și de a dovedi cât de mare preț se atribue neclintitei lor lealități față de Imperiul Otoman ».

(ss) *Ion I. C. Brătianu*

La înapoierea mea în Constantinopol, m'am grăbit să întâlnesc pe Ministrul Afacerilor Străine și pe Marele Vizir, spre a le comunica acest text.

Tevfik Pașa cunoștea deja, printr'o telegramă a lui Kiazim Bey, Ministrul Turciei la București, cuprinsul notei pe care eram însărcinat să i-o citesc. El mi-a declarat că Poarta nu putea decât să se felicite de atitudinea prudentă și fermă a lui I. I. C. Brătianu și m'a asigurat, odată mai mult, de sentimentele recunoscătoare ale oricărui Turc față de populația aromână. Tevfik Pașa aproba în totul vederile guvernului român în privința « necesității de a menține în Balcani *statu quo*, pe care trebuie să se sprijine echilibrul diferitelor naționalități între ele ».

Am întrebat cu acel prilej pe Ministrul Afacerilor Străine dacă nu avea nimic împotriva faptului ca, după ce voi fi comunicat Marelui Vizir instrucțiile mele, să le aduc și la cunoștința Sultanului, și dacă M. Sa mi-ar face cinstea să mă primească, după primul Selamlık la care-mi propuneam să asist. Tevfik Pașa m'a asigurat că Sultanul va fi bucuros să stea de vorbă cu mine, atât din simpatie pentru România, cât și din cauza admirațiunii sale pentru înaltele calități ale M. Sale Regelui Carol, a cărui politică prudentă a fost totdeauna, atât de favorabilă Turciei.

În după amiaza aceleleași zile, l-am văzut și pe Marele Vizir, Ferid Pașa. Acesta m'a primit cu cea mai mare prietenie, a ascultat cu atențiune nota circulară a lui Ion Brătianu și mi-a spus că o socoate deopotrivă necesară și la timp venită pentru a afirma îndoitul interes al României în afacerile macedonene. « Demersurile Dvs. a adăugat el, ne fac mari servicii. Am găsit în ele cu plăcere afirmarea unor drepturi și a unor interese ale României care valorează cel puțin tot atât de mult, cât acelea ale neastâmpăraților noștri vecini. E bine ca Europa să știe că moderație nu însemnează indiferență și că din toate părțile, vom ști să-i ținem în respect. Dacă mi-ar fi permis să exprim o dorință, a continuat Marele Vizir, ar

fi aceea de a vedea presa și opinia publică română ocupându-se de problema macedoneană și afirmând în mod neted atitudinea moderată expusă de guvernul român cancelariilor europene. Aceasta constituie un nou serviciu pe care îl așteptăm dela România, și pentru care vom ști — fiți sigur — să-i dovedim recunoștința noastră ».

Mi s'a părut că ocazia trebuia folosită, și profitând de aceste dispozițiuni favorabile pentru a stăruii mai cu seamă asupra nevoii ca, față de agitațiile bulgare în Macedonia, guvernul turc să caute a scoate în evidență pe Aromânii până aci înadins confundați cu Grecii și cu Bulgarii. Tocmai în dimineața aceea, ajutat de Primul Dragoman al Legației, pregătisem o scurtă notiță asupra acestei chestiuni, notă pe care am înmănat-o Marelui Vizir. Ea avea de scop să atragă atențiunea Porții asupra oportunității de a se folosi de apropiatul recensământ ce avea să se facă, pentru a evidenția populațiunile române în toate localitățile unde se aflau așezate și pentru a li se ordona să-și aleagă « muhtari » din neamul lor în sfaturile de bătrâni, care existau în toate orașele și satele Turciei europene.

Ferid Pașa cunoștea perfect de bine problema macedoneană, și, ca Albanez, nutrea pentru Aromâni o adevărată simpatie. Mi-a promis dar că avea să facă tot posibilul pentru a-i ajuta și m'a rugat să caut să-l văd cât mai des, pentru ca, printr'un schimb de vederi frecvent, să menținem comunitatea de interese care, mai mult decât oricând, lega România de Turcia ».

Dau aci în traducere, textul notei remise Marelui Vizir, la 28 Ianuarie 1903 :

« De mai bine de 30 de ani, scopul constant al Guvernului Otoman a fost întotdeauna de a întări elementul Aromân în Provinciile europene ale Imperiului, deosebindu-l de celelalte elemente indigene. Această politică atât de înțeleaptă a Sublimei Porți a avut efecte practice și naționalitatea Aromână a fost pusă în evidență, în special în vilaietele Monastir, Ianina, Salonic precum și în vilaietele Kossovo și Scutari din Albania.

« După chiar datele Ministerului de Interne Otoman, numărul Aromânilor în vilaietele sus menționate se apropie de 1 milion de suflete. Ei au bisericile și școalele lor, sub controlul și supravegherea autorităților locale.

« În scopul de a recunoaște din punct de vedere politic naționalitatea Aromână în Turcia, Sublima Poartă dăduse în diferite rânduri ordin guvernatorilor generali ai vilaietelor pentru ca, cu ocaziunea recensământului anual; să libereze Aromânilor « Tezkerele » în care cuvântul « Rum » însoțit de cuvântul ortodox să fie înlocuit prin cel de « Ulah ».

« O Iradea a M. S. Imperiale Sultanului comunicată Ministerului Instrucțiunii Publice în 20 Noemvrie 1896, porunca guvernatorului vilaietelor sus menționate de a admite câțiva elevi, absolvenți ai școalelor române, în școalele superioare din provincie pentru ca acești tineri să poată fi mai târziu întrebuințați în armată, în magistratură și în administrațiunea Imperiului.

« Față cu situațiunea actuală și în momentul când — plin de grijă pentru supușii săi, — Majestatea Sa Sultanul a ordonat în vilaietele Turciei europene măsuri menite a introduce în toate ramurile Administrațiunii îmbunătățirile găsite necesare, interesul vădit al Sublimei Porți este de a reînoi ordinele susmenționate relative la « Tezkerele » care urmează a se elibera Aromânilor din Turcia europeană.

« Ar fi tot odată de neapărată trebuință ca, în toate localitățile în care se află Aromâni, să li se poruncească să-și aleagă printre ei « Mouhtari » care ar avea în sfaturile celor Bătrâni, existente în toate orașele și satele Turciei europene, atribuțiuni identice cu acelea ale celorlalte populațiuni ne-musulmane ale Imperiului Otoman ».

Câteva zile mai târziu, luând parte la ceremonia Selamlıkului, la care asistau împreună cu mine și ambasadorii Germaniei și Franței, am fost primit de Sultan, îndată după audiența acestora. După ce și-a exprimat satisfacția de a mă vedea înapoiat și s'a interesat cu grije de sănătatea Suveranilor noștri, Abdul Hamid mi-a exprimat încă odată gratitudinea Sa pentru atitudinea atât de corectă a României față de Poartă, atitudine totdeauna prețioasă pentru Turcia, dar cu deosebire în împrejurările actuale.

Ca răspuns, am crezut nimerit să-i cer îngăduința de a-i citi cuprinsul instrucțiunilor trimise cu puțin timp înainte reprezentanților noștri în străinătate. Sultanul mi-a declarat că era informat de demersurile noastre, dar că era gata să asculte textul lor exact. I-am citit atunci nota pe care Galib Bey o traducea paragraf cu

paragraf și pe care Sultanul a ascultat-o cu cea mai binevoitoare atențiune. După terminarea citirei, Sultanul m'a rugat să încredințez manuscrisul lui Galib Bey pentru a-i face o traducere scrisă și m'a însărcinat să transmit Regelui și guvernului român mulțumirile sale și încredințarea că avea să caute în tot chipul să scoată în evidență pe Aromânii din cuprinsul împărăției.

Abdul Hamid a adăugat că avusese tocmai prilejul să vorbească despre ei cu Marele Vizir și că dăduse acestuia autorizarea de a contraveni în favoarea lor dela instrucțiunile recente privitoare la « tescherele ».

Ordine confidențiale vor fi date, mi-a spus M. S., pentru ca în aceste documente să nu lipsească niciodată mențiunea « Ulah », ori de câte ori va fi cazul.

Văzui în aceste cuvinte ale Sultanului primul efect al făgăduielilor Marelui Vizir, care nu pierduse vreme pentru a lucra pe lângă suveranul său, în favoarea cauzei române.

Incurajat de vorbele binevoitoare ale Sultanului, mi-am luat libertatea de a-i indica și un alt mod de a evidenția pe Aromâni, mod care ar fi permis în același timp să se întrebuițeze în folosul Turciei râvna tinerilor Macedoneni ieșiți din școalele noastre, și care, cunoscând bine limba turcă, ar putea ocupa slujbe de încredere în administrația împărăției.

Momentul îmi părea favorabil pentru a introduce în serviciul Turciei, tineri Aromâni care, până atunci, se grămădeau în sălile de așteptare ale administrațiilor noastre din Țară, solicitând posturi mai mult sau mai puțin bine retribuite și a căror întrebuițare ar fi de mai mare folos în Macedonia, pentru cauza noastră.

Propunerile mele trebuie să fi fost agreate de Sultan, căci îndată m'a întrebat dacă aș putea să-i dau câteva nume și cam câți candidați aș putea să-i recomand; « vreo douăzeci, Sire, i-am răspuns, și sunt recunoscător Majestății Voastre că-mi îngăduie să-i indic ». Mai departe, Sultanul mi-a spus că avea să dea ordin Marelui Vizir să le încredințeze slujbe în vilaietele Turciei europene și mai cu seamă în regiunile de frontieră, și că era chiar dispus să primească pe unul dintre ei într'un serviciu al Palatului.

Majestatea Sa mi-a cerut însă să nu răspândesc deocamdată vestea favorurilor pe care avea să le acorde Românilor.

Intr'o țară ca Turcia, unde intenții de felul acesta se puteau schimba dela o zi la alta, trebuia procedat repede pentru a nu compromite rezultatele dorite. De aceea, fără să pierd timp, am chemat telegrafic la Constantinopol pentru afaceri de serviciu pe consuli noștri din Salonic și Monastir, spre a stabili cu dâșii lista candidaților de recomandat Sultanului precum și toate celelalte măsuri de cerut la Poartă și la Palat.

După câteva zile, lista cuprinzând 36 de nume de Români din Macedonia și Epir, era gata și înaintată Porții. Ministrul de Interne o comunică guvernatorilor vilaietelor cu ordinul de a proceda în cel mai scurt timp la încadrarea tinerilor în diferite slujbe administrative.

Nu fără oarecare părere de rău a trebuit să constat, în acea împrejurare, că găsirea candidaților fusese mai grea decât mă așteptam. Intr'adevăr, era deprinderea ca după isprăvirea liceului din Monastir ori a școlii superioare de comerț din Salonic, tinerii noștri conaționali, să plece la București spre a-și desăvârși studiile superioare, într'una din universitățile noastre. După obținerea diplomelor, profitând de facilitățile acordate de legi celor ce voiau să se împământenească la noi, acești tineri rămăneau definitiv în România, unii din ei obțineau posturi în administrațiune, în magistratură sau în învățământ, alții îmbrățișau cariere liberale.

În felul acesta, sacrificiile făcute de aproape 50 de ani de Statul Român pentru instrucția lor, erau aproape zadarnice și pierdute pentru propășirea propagandei noastre naționale în Turcia.

În vedere de a îndrepta această situațiune, trebuia ca tinerii Aromâni să fie îndemnați să urmărească o carieră la ei acasă; lucrul nu era realizabil însă decât în măsura în care li s'ar fi dat și puțința de a urma studii superioare la Universitatea din Constantinopol. În acest scop, am obținut autorizarea guvernului nostru de a înființa pentru ei un cămin universitar pe care l-am instalat și l-am mobilat confortabil într'o casă încăpătoare din Pera și l-am pus sub conducerea unui tânăr învățat, Nicolae Papahagi. În același timp, tot după stăruința mea, o iradea a Sultanului acorda 12 burse de studii la liceul Imperial din Galata Serai, unor copii aleși din familiile notabile macedo-române locuind în vilaietele Ianina, Monastir și Salonic; autoritățile turcești au avut grije de a îndruma

spre Constantinopol pe acești bursieri, care, după absolvirea liceului, puteau beneficia de ospitalitatea internatului nostru universitar.

Singur valiul din Ianina, cumpărat de Greci, a încercat să facă să profite tineri greci de bursele obținute în mod special de mine dela Sultan pentru tineri Aromâni.

Indată ce legațiunea află această manoperă de substituie, a luat măsurile cuvenite pentru a o dejuca.

Tinerii noștri bursieri au putut astfel, după studiile lor secundare, profita de ospitalitatea noului nostru cămin.

* * *

Una din primele griji, la sosirea mea în Constantinopol, a fost să intru în legături cu Patriarhatul Ecumenic. Cât puteam mai des, mă duceam să întâlnesc pe Patriarh, la slujbele Fanarului, unde după liturghie, am fost poftit de Ioachim III în saloanele Patriarhiei în mai multe rânduri, și am avut astfel prilejul să discut situația creată de Biserica Ecumenică Românilor din Turcia. De fiecare dată, îi expuneam foloasele pe care le-ar fi putut avea Biserica de pe urma unei colaborări cordiale între Greci și Români, și cât de folositoare ar fi fost asemenea înțelegere mai cu seamă față de uneltirile bulgare. La început, Patriarhul părea că mă ascultă cu mult interes. În Decembrie 1902, îmi făgăduia că «avea să cerceteze el însuși întreaga problemă, cu nădejdea de a izbuti să găsească bazele unei înțelegeri deopotrivă favorabile Grecilor și Românilor». Câteva luni mai târziu, la 15 Iunie 1903, Cancelaria sa îmi transmitea două note verbale în care, după ce se făcea aluzie la «concursul binevoitor» moral și material, oferit din propriu îndemn de înaltele Guverne: rus, sârb și grec, Bisericii constantinopolitane pentru a-i ușura sarcina, se pune întrebarea dacă «regatul României n'ar fi dispus și el să manifeste sentimente de aceeași natură față de Sfânta Biserică Ecumenică?»

Termenii acestei note nu puteau fi mai favorabil cauzei pe care o apăram, căci reproduceau aproape întocmai argumentele de care, în atâtea rânduri, mă slujisem eu însu-mi, fie în discuțiile cu Patriarhul, fie în acelea cu alte personalități, al căror sprijin căutasem să mi-l asigur.

De altfel, în scop de a câștiga pe Ioachim III avusei ideea de a-i oferi pentru una sau mai multe protejate de ale sale, burse la

Institutul de tinere fete fondat la Atena în 1835 de bu-nicul meu, Apostol Arsache, Institut care-i poartă numele, Arsakion.

Cunoscând mizeria cu care se lupta Patriarhia, și numeroasele cereri de ajutoare pe care nu le putea satisface, gândeam că fac un serviciu Inaltului Ierarh, dându-i puțința să asigure în chip gratuit creșterea câtorva fete din familii grecești constantinopolitane, lipsite de mijloace. Intr'adevăr, Patriarhul îmi mulțumise cu căldură, și eu mă grăbisem să recomand direcțiunii Institutului Arsakion tânăra fată protejată de Patriarh.

Dispozițiile oarecum conciliante ale lui Ioachim al III-lea au putut să se manifeste, puțin mai târziu, cu prilejul unui incident asupra căruia am raportat guvernului român la 24 Septemvrie 1903 în termenii următori:

«Încă de acum câțeva vreme, Poarta ceruse Patriarhatului să răspundă unor alegațiuni calomnioase, cuprinse în lungul memorandum remis Marilor Puteri, în luna August, de Guvernul bulgar. Răspunzând acestei dorințe S. S. a compus de curând, sub semnătura tuturor episcopilor din Macedonia și Tracia, un act de protestare a marilor mitropoliți depinzând de Scaunul Patriarhatului Ecumenic, în numele creștinilor ortodoxi locuind în acele eparhii. Acest document publicat sub forma unei broșuri în grecește și în franțuzește, a fost înmănat Porții și reprezentanților Marilor Puteri din Constantinopol. Colegul meu grec a primit și dânsul un exemplar dela Patriarh, care, alaltăeri a binevoit a-mi făgădui că-mi va trimite și mie unul.

«Aristarchi Bey, Mare Logofăt al Patriarhiei, îmi arătase în taină, acum câteva zile, această broșură, și-mi atrăsese atenția asupra faptului nou care a stârnit în lumea greacă a Constantinopolului o mare vâlvă, că într'un document oficial al Patriarhatului, elementul aromân e pomenit pe același picior ca elementul turc și grec, printre naționalitățile ce formează majoritatea populației macedonene, față de elementul bulgar, care nu formează decât o minoritate. Această mențiune e repetată în două locuri ale protestului și Aromânii sunt pomeniți alături și în chip egal cu Grecii. E adevărat că traducerea franceză, depărtându-se în chip intenționat de textul grec, pomenește pe Greci în prima linie și nu menționează pe Aromâni, pe Albanezi, etc. decât în mod secundar.

Efectul însă s'a produs, și și-a găsit ecoul până în sânul Sinodului și al Consiliului Mixt.

« Patriarhul îmi spunea alaltăieri : « Greci sunt foarte supărați pe mine pentru că am spus ceea ce este adevărat : nu puteam să ascund realitatea.

« În Sinod și în Consiliul Mixt se spune că ar fi avut loc discuții furtunoase. Față de criticile aspre al căror obiect a fost, Ioachim al III-lea ar fi apostrofat pe episcopul Adrianopolului spunând că e informat de intrigile urzite împotriva lui cu scopul de a-l face să piardă scaunul patriarhal : unui reprezentant al națiunii grecești, nemulțumit de menționarea Aromânilor, se zice că i-ar fi declarat : « nu mă scoateți din fire, căci altminteri sunt gata să spun cu glas tare ceea ce știți cu toții, că în Bitolia nu se află nici un singur grec adevărat.

« Protestul Patriarhului n'a fost mai bine primit de Ambasada rusă, care se arăta nemulțumită de atacurile violente împotriva înființării Exarhatului bulgar, căruia îi atribue starea actuală, atât de deplorabilă.

« Nici Sârbii nu sunt mulțumiți, căci naționalitatea lor nu e pomenită în nici un fel printre acelea care alcătuiesc majoritatea în Macedonia. Această omisiune îi situează printre slavii pe care Patriarhatul îi consideră ca dușmani.

« Criticile adresate Patriarhului ar pierde mult din greutatea lor, dacă semnăturile ce investesc actul de protest ar fi fost într'adevăr obținute. Din păcate însă, nu a fost așa. După câte se spun, Patriarhul s'ar fi mărginit să citească repede, la sfârșitul unei ședințe a Sinodului, documentul redactat în mare taină : apoi, nimeni nepropunând vreun amendament, s'ar fi grăbit să-l considere adoptat și să-l iscălească, cu numele tuturor episcopilor și mitropoliților din Macedonia și Tracia, prezenți sau absenți, — dintre care unii nu aveau nici cea mai mică cunoștință de cuprinsul actului.

« Aristarchi Bey mi-a comunicat că s'ar fi dat ordinul ca distribuirea broșurii să fie suspendată. El crede că va fi publicată o a doua ediție, revăzută și corectată, sub pretext că cea dintâi, scoasă în mare grabă, ar cuprinde prea multe greșeli de tipar ».

În cursul unei audiențe la Marele Vizir, Ferid Pașa, făcând aluziune la formațiunea Comunităților Aromâne distincte în orașe și sate, mi-a citat un precedent foarte important demn de invocat în

favoarea cauzei: cazul comunității grecești din Uskub care a fost creată de Patriarhie alături și în afară de marea comunitate ortodoxă sârbească, a doua zi după numirea S. S. Firmilian, sârb de origine, ca Mitropolit al acestei Eparhii.

Dându-și seama curând că veleitățile lui împăciuitoare față de problema aromână erau de natură să sporească și să întărească acuzațiile pe care adversarii i le aduceau în Sinod, unde alcătuiau majoritatea, Ioachim al III-lea a socotit mai prudent să pună capăt negocierilor noastre, curmând astfel orice posibilitate de tranșacțiune.

Din această clipă, începe o eră de vexațiuni și de violențe ale Patriarhatului împotriva preoților români; la Monastir, protopopul Theodor Constantin e maltratată, insultat, amenințat cu anatema și, în cele din urmă, excomunicat; cu tot sprijinul dat de autoritățile turcești; la Gopeschi, preotul Christu Levu are parte de aceeași soartă; la Moloviște, preotul Christu Papagheorghe e și dânsul excomunicat. Mitropolitul Monastirului, Joachimos, nu se dădea la o parte delă nimic pentru a ațâța spiritele împotriva Aromânilor. Consulul României din Monastir raporta Legației române din Constantinopol la 5/18 Aprilie 1904: «Preoții și învățătorii greci umblă din casă în casă, din prăvălie în prăvălie, îndemnând pe locuitori să-și manifeste sentimentele lor grecofile. Tuturor li se spune că în felul acesta vor dovedi Europei că populația greacă e cea mai numeroasă în Macedonia și că merită sprijinul Marilor Puteri, altminteri sunt amenințați cu urgia Bisericii, care-i va isgoni din sânul ei. Ieri, Duminică, înaintea slujbei, Mitropolitul a dat ordin să se închidă toate porțile catedralei, afară de una, pentru ca credincioșii să nu poată pătrunde în lăcașul de închinare, decât unul câte unul. La intrare erau postați mai mulți agenți, care îndemneau mulțimea să iscălească declarații filo-elene. Cine refuza să iscălească era împiedecat de a intra în Biserică ».

« În mijlocul slujbei, Mitropolitul luă cuvântul spre a spune că o parte din locuitorii din Monastir e compusă din Kutzovlachi, dar că aceștia n'au nimic comun cu Românii din România, că limba lor e blestemată, și că adevărații credincioși trebuie să înceteze de a o vorbi, preferându-i limba greacă, limba îngerilor, limba nobilă și bogată, care a cucerit lumea întregă ».

Această atitudine din [partea agenților Patriarhiei nu întârzie de a da curaj partizanilor elenismului din Macedonia, și de a-i

împinge la vexațiuni din ce în ce mai grave și la violențe duse până la omoruri premeditate.

Ostilitatea ajunsese atât de departe încât la moartea lui Apostol Mărgărit, în Octomvrie 1903, a fost nevoie să cumpăr (cu conșimțământul telegrafic al lui Ion I. C. Brătianu) un loc de cimitir românesc în Monastir, dat fiind că problema înmormântării era una din marile preocupări ale conașionalilor noștri și până atunci ei nu avuseseră un cimitir al lor în Monastir. Oricât de întemeiate erau criticile aduse în România activității lui Apostol Mărgărit, ar fi fost totuși penibil să lăsăm înmormântat, în pământ grecesc, cu preoți greci, pe bărbatul care, o viață întreagă, luptase împotriva elenismului. Grație măsurilor luate, înmormântarea lui a putut avea loc în cadrul unei manifestații impresionante a românismului macedonean și la afirmațiunea vitalității neamului românesc din Turcia.

Uneltirile adversarilor lui Ioachim al III-lea întărindu-se în sânul Sinodului erau pe cale să-l facă să-și piardă, pentru a doua oară, tronul patriarhal. Nu mai era pentru noi nici o nădejde de a-l vedea stăruind pe calea împăciuitoare pe care o adoptă în urma primelor mele demersuri. Soluția problemei aromâne trebuia dar căutată, provizoriu, numai pe tărâm civil și pentru aceasta toate silințele noastre trebuiau să năzuiască a învinge șovăielile Sultanului, speriat de orice gest care ar fi putut slăbi acțiunea Grecilor și a Bisericii în lupta lor cu propaganda bulgară.

Ceea ce ne rămânea de făcut, de aci înainte, era să intensificăm constituirea comunităților noastre civile în toate centrele unde elementul românesc era suficient de bine reprezentat. Această lucrare fu săvârșită repede, cu ajutorul autorităților locale, de consuli noștri și de Lazăr Duma, inspector general al școalelor românești din Macedonia.

În tot timpul acestei faze active a acțiunii noastre diplomatice în Turcia, mă simțeam susținut și încurajat în chip cu totul însuflețit de guvernul nostru; Ionel Brătianu nu înceta de a se informa de toate amănunțele demersurilor mele, nu numai prin note oficiale, în calitate de Ministru al Afacerilor Străine, dar și prin lungi scrisori particulare, care-mi dovedeau cât de mult se interesa de activitatea desfășurată la Constantinopol.

Activitatea Legațiunii devenea din ce în ce mai intensă, mai cu seamă din cauza corespondenței cu consulatele noastre din Monastir și Salonic, însărcinate cu propaganda noastră printre Aromâni și cu deșteptarea conștiinței lor naționale.

În curând m'am convins de necesitatea de a pune în capul acțiunii noastre o persoană care, alături cu corpul nostru profesoral din Turcia, să concentreze toată acțiunea noastră de propagandă. Pe lângă d. Ionescu, inspector al școalelor noastre din Turcia, om priceput și sârguitor, ne trebuia o persoană care să lucreze în secret și cu mijloace bănești suficiente.

M'am adresat atunci regretatului Lazăr Duma, fost în serviciul Legațiunii noastre din Belgrad, personalitate destul de bine cunoscută printre conaționali noștri. Dânsul a binevoit să primească însărcinarea ce i-am dat și s'a pus imediat pe lucru.

Marele Vizir, Ferid Pacha, căruia l-am prezentat în calitate de șef al propagandei noastre, i-a dat scrisori speciale pentru guvernatorii (vali) Epirului și Macedoniei și către Hussein Hilmi Pacha, inspector general al reformelor de introdus în vilaietele Turciei europene.

De asemenea am rugat pe Marchizul Imperiali, Ambasadorul Italiei, să-l recomande pe d. Duma generalului italian, comandant al Jandarmeriei Internaționale din Macedonia.

Profitând de o permisiune de câteva zile ce am petrecut în țară, am supus aprobării lui Ion I. C. Brătianu un lung memoriu în care arătam necesitatea de a învedera în mod practic, atât opiniei în țară cât și cancelariilor europene, interesul ce-l purtam redeșteptării sentimentului național printre Aromânii din care, parte fusese câștigați elenismului.

Am stăruit pe lângă guvernul nostru, ca să pună la dispoziția propagandei noastre suma de 1 milion lei aur cu care să se poată ajuta clădirea de biserici în localități unde, din nenorocire, Aromânii n'aveau locaș propriu de rugăciuni.

Ion I. C. Brătianu n'a întârziat de a recunoaște imediat dreptatea propunerii mele și guvernul a anunțat, printre altele, în Parlament că va depune un proiect de lege pentru acordarea unei sume de 1.000.000, destinată clădirii de biserici pentru conaționali noștri din Turcia. Într'adevăr, un credit de 600.000 lei a fost votat, mai târziu, în acest scop.

În Aprilie 1904, am putut afla dela dragomanul ambasadei rusești d. A. Mandelstam, amic a lui G. Derussi, că ambasadorul Zinovieff, trimisese la Petrograd un lung memoriu privind problema Românilor din Macedonia. În el erau expuse toate dificultățile noastre cu Fanarul, încercările noastre de a înființa comunități distincte erau aprobate ca fiind cu totul îndreptățite, iar persecuțiile Patriarhatului judecate cu cea mai mare asprime. Nota generală a memoriului era foarte favorabilă cauzei românești.

* * *

E un lucru știut că regiunea unde Aromânii se găsesc în număr mai mare e Epirul, — cu munții Pindului și părțile de pe lângă frontiera albaneză. Pentru ca propaganda noastră să prindă în aceste ținuturi, era nevoie ca ea să se poată sprijini pe o autoritate română apropiată: crearea unui consulat la Ianina mi s'a părut dar, din primul ceas, indispensabilă pentru a oferi propagandei noastre reazemul moral de care avea nevoie.

Încă mai de mult, în cursul unei audiențe la Palat, îmi luasem libertatea să-i învederez Sultanului necesitatea înființării câtorva noi consulate românești în vilaietele europene, și în deosebi în Ianina, capitală a vechiului Epir, ținut dominat aproape exclusiv de prestigiul elenismului, și unde propaganda noastră abia putuse răsbate. Preocupat să nu ofere Grecilor nici un prilej de nemulțumire, Abdul Hamid se mulțumise atunci să-mi dea a înțelege că aprobă ideea, dar că momentul nu i se părea potrivit pentru asemenea realizare. Vremea trecea însă fără folos, ceea ce m'a făcut ca, în August 1903, îndată după măsurile care afirmau în chip atât de răsunător existența naționalității române în Turcia, să reiau sub o formă mai hotărâtă primul meu demers, solicitând Porții, printr'o notă remisă *brevi-manu* Marelui Vizir, înființarea unui Consulat în Ianina.

Intr'o întrevedere, după discuție prealabilă cu Naum Pașa, Subsecretarul de Stat la Ministerul Afacerilor Străine, îi propusei acestuia să prezint cererea ca o încercare de substituire: un consulat la Ianina putea să înlocuiască pe cel din Dardanele, pentru crearea căruia România deținea o iradea veche de zeci de ani, dar de care până atunci nu se putuse folosi. Naum Pașa fusese de părere că era mai bine să prezint cererea fără nici un ocol; ceea ce am și

făcut, solicitând încuviințarea ca d. Pădeanu, Consulul nostru la Monastir, să funcționeze în aceeași calitate și la Ianina.

Prezentată sub forma aceasta, cererea a fost respinsă, după oarecare chibzuială, sub cuvânt că Poarta nu putea admite ca un consul să-și exercite activitatea în două vilaiete deodată. Atunci abia Naum Pașa a găsit cu cale să reia chestiunea sub forma propunerii mele inițiale: transformarea iradei privind consulatul Dardanelor în iradea autorizând înființarea unui consulat în Ianina.

Purtate în mare taină, vreme de patru luni, pentru a nu da prilej Grecilor să intervină, negocierile au fost încununate de succes. O primă iradea favorabilă fusese dată cu trei săptămâni înainte; Marele Vizir nu-i dăduse însă curs imediat, nevoit, după un ordin al Palatului, să aștepte convocarea unui al doilea Consiliu de miniștri, dela care Sultanul dorea să capete informațiuni suplimentare. Această mică zăbavă a fost de altfel spre folosul nostru pentru că, în unanimitate, Consiliul fusese de părere că înființarea unui consulat român în Ianina era de neapărată trebuință în interesul chiar al Turciei.

O scrisoare din partea Vizirului dete ordin valiului de Ianina să recunoască consul al României pe d. Pădeanu, până atunci consul la Monastir care, datorită cunoașterii profunde a limbii turcești și a stărilor din Turcia, aducea de mai bine de un an, servicii prețioase intereselor românești din zona sa de activitate. Noul consulat era sortit să capete, din primul moment, o importanță deosebită, și să exercite o înrâurire binefăcătoare asupra spiritelor conaționaliilor noștri din acea regiune, cam părășiți pe atunci, dar mai numeroși decât în oricare altă parte a împărăției turcești.

Nu se poate închipui surprinderea și ciuda Grecilor, care vedeau instalându-se un consulat român în inima unei regiuni considerată de ei ca un domeniu exclusiv al elenismului, în care limba și cultura greacă păreau destinate să domnească fără împotrivire, până în ziua așteptată a alipirii Epirului la Grecia. Mânia lor se manifesta deschis împotriva Porții pe care o acuzau de slăbiciune, și cu deosebire, împotriva Marelui Vizir, cunoscut ca sprijinitor al Românilor.

Redau aci textul unui raport ce am adresat Guvernului, la 12/15 Februarie 1904, câteva zile după Iradeaua Sultanului aprobând înființarea unui consulat român la Ianina.

« Pentru a evita recriminațiunile d-lui Gryparis, Ministru al Greciei, Ferid Pașa a ținut să lase să trăgănească puțin soluțiunea acestei afaceri și foarte probabil pentru a face să primească știrea cu mai puțină supărare, Sultanul, diplomat din cei mai iscusiți, a ținut să invite la masă, pe d. Gryparis care urmează să plece poimăine într'un lung concediu. E cazul de a spune că « jamais la pillule ne fut dorée plus brillamment », căci Ministrul Greciei a primit din mâinile Majestății Sale o pereche de splendizi butoni de manșete împodobiiți cu brilante și pietre prețioase.

« Interesele politice sale dictează Sultanului să menajeze Grecia, plecând o ureche așa zis convinsă la protestările de prietenie care îi vin dela Atena. De acolo provine poate o încetinire momentană și mai mult aparentă în soluțiunea ce urmează a fi dată diverselor afaceri care privesc desvoltarea elementului Aromân. Dar simpatiile guvernului Imperial și buna voință a sa cea mai largă sunt asigurate pentru totdeauna cauzei neamului românesc. Politicei leale și chibzuite urmate de guvernul nostru i se datorește de sigur, în mare parte, această situațiune și înființarea Consulatului din Ianina va însemna o nouă etapă în mersul progresiv al unei cauze care ne e scumpă tuturor ».

Vestea succesului obținut de guvernul român prin înființarea unui consulat la Ianina, într'un centru în care elenismul era atotputernic și nu admitea nici o piedică în expansiunea sa, nu a lipsit de a produce în opinia publică din țară cea mai frumoasă impresiune. Șovăelile Sultanului și nesfârșitele amânări ale iradelei o făceau să nu mai creadă în imposibilitatea unei soluțiuni favorabile a acțiunii noastre.

Regele Carol a ținut să recunoască succesul dobândit de mine la Constantinopol și mi-a conferit, cu ocaziunea înființării Consulatului nostru la Ianina, gradul de Mare Ofițer al Ordinului « Coroana României ».

AL. EM. LAHOVARY

IMPASUL ATOMISTICEI MODERNE

« Acceptând aceste principii pentru structura atomică, noi o facem după toate probabilitățile, pentru totdeauna inexplicabilă ».

N. R. Campbell, « Structura atomului » (Introducere).

Primul sfert al secolului al XX-lea a fost pentru fizică și chimie o perioadă pe care, cu bună dreptate, o putem califica drept revoluționară. Niciodată în istoria științelor, o bogăție de fapte importante și de cunoștințe adâncite asupra materiei nu a venit să răstoarne din temelii, nu numai ansamblul teoriilor generale, dar până și conceptele fundamentale, bazele însăși ale gândirii științifice.

Către sfârșitul secolului al XIX-lea, cunoștințele privitoare la constituția materiei se opreau la atomii elementelor, care erau considerați ca entități insecabile și eterne.

Din acest punct de vedere, tendința vremii era de a considera însăși existența atomilor ca o ipoteză foarte plauzibilă, dar nu mai puțin ipoteză. Și azi, mulți profesori din generația bătrână mai vorbesc de ipoteza atomică. În realitate, existența atomilor, ca și masa lor (greutatea atomică), sunt tot atât de sigure ca și datele privitoare la sfericitatea pământului și la măsurile curente din astronomie.

Oricum, pentru precursorii revoluției actuale, pentru un Lord Kelvin, un Lockyer, un Crookes, etc., a încerca să pătrundă mai adânc în intimitatea problemei, a considera « structura atomilor », nu mai însemna a face știință, ci metafizică.

Pe acel timp, atomul era, după cum am spus, pentru marea majoritate a învățaților, o ipoteză probabilă și, înainte de toate, comodă. Și încă... Mulți fizicieni și chimiști de mare valoare, printre care cităm pe Ostwald și pe Mach, susțineau că ne-am putea chiar dispensa de această ipoteză.

Inceputul erei noi îl face Pilip Lenard, apostolul atomisticeii moderne. Plina desvoltare apare odată cu descoperirea corpurilor foarte radioactive, la începutul veacului al XX-lea, făcută de soții Curie.

Din acel moment, lumea științifică a căpătat convingerea că se pot avea cunoștințe precise și sigure, cu privire la structura interioară a atomului. Concluziunile îndrăznețe pe care Lenard le trăsese din primele sale experiențe, începeau să se confirme și să se precizeze. Descoperirile în domeniul radioactivității au provocat o eră de prospecțiune științifică, fără precedent în analele științei.

Această prospecțiune a adus o minunată bogăție de cunoștințe precise asupra proprietăților și a constituției atomilor.

Voi reaminti sumar principalele grupe de fapte noi, care pot fi considerate ca factori ai « revoluției » de care vorbeam.

1. Dela început, s'a stabilit că orice atom conține corpuscule purtătoare de sarcini electrice negative, identice între ele, aceleași pentru toți atomii, corpuscule cărora li s'a dat numele de *electroni*. Măsurile masei acestor electroni au arătat că greutatea lor e neglijabilă, în comparație cu greutatea atomilor. Se putea de asemeni proba că, alături de încărcătura electrică negativă a atomului, se găsește o încărcătură electrică pozitivă, fiecare cu individualitatea sa. Astfel atomul se prezintă neutru din punct de vedere electric.

Așa dar, primul rezultat absolut sigur era că, în fiecare atom există preformate și păstrându-și individualitatea, corpuscule de două mii de ori mai ușoare decât atomul de hidrogen, — electronii, — care au fost considerați, cu drept cuvânt, ca *atomi de electricitate negativă*.

2. Al doilea rezultat al experienței arăta că putem cu ușurință scoate, rând pe rând, mai mulți electroni, eventual pe toți electronii unui atom, fără a-l face instabil. *Nucleul* rămas își păstrează aproape totalitatea masei, recuperându-și spontan electronii pierduți, pentru a reveni la starea normală. În schimb, încărcăturile pozitive corespunzătoare electronului, sunt lipite astfel de masa

atomului, încât nu pot fi izolat individual ca electronii, ci formează cu grosul masei atomului un *nucleu* foarte stabil.

Când, fie spontan, fie cu ajutorul unei lovituri destul de puternice, provocată de ciocnirea cu alți atomi însuflețiți de mișcări foarte repezi, reușim să expulzăm o încărcătură pozitivă din nucleu, atunci atomul este pentru totdeauna transformat. S'a observat, în același timp, că masa particulelor pozitive, astfel rupte dintr'un nucleu, este de mii de ori mai mare decât aceea a electronului.

Existența unui nucleu pozitiv stabil, posedând cea mai mare parte a masei și existența electronilor mobili constituiesc achizițiile fundamentale ale acestei epoci.

3. Numărul electronilor care înconjoară și neutralizează încărcătura pozitivă a nucleului a fost găsit egal cu *numărul de ordine* ¹⁾ al elementului în lista corpurilor simple, aranjate în ordinea maselor atomice crescânde, după sistemul lui Mendeleeff.

Relațiunile simple și precise descoperite de Moseley între spectrul de înaltă frecvență, « radiția Röntgen specifică », și numărul de ordine au făcut să dispară anomaliile care se găseau la început în sistemul periodic al elementelor și au dus repede la rezultatul sigur, care se poate formula precum urmează :

Încărcătura electro-positivă a nucleului și, prin urmare, numărul de electroni corespunzători determină toate proprietățile chimice și fizice ale atomilor, cu excepția masei și a radioactivității.

Cu alte cuvinte, *proprietățile chimice și fizice ale atomilor sunt toate de origine electrică.*

Aceasta a fost a doua achiziție fundamentală a atomisticii moderne.

4. Experiențele lui Lenard asupra pătrunderii razelor catodice (electroni însuflețiți de o iuțea mare), prin interiorul atomilor, ca și experiențele unor numeroși alți fizicieni asupra pătrunderii razelor *alfa* prin atomii materiali, au confirmat concluziile de primă oră ale lui Lenard și anume: *structura atomului este lacunară (discontinuu): volumul efectiv al constituantelor atomului nu reprezintă decât o fracțiune minimă din volumul aparent, astfel cum e dat de măsurile fizice.*

¹⁾ Mendeleef a înșirat, într'un tablou, în ordinea crescândă a greutateii lor atomice, elementele (corpurile simple). Numărul de ordine arată locul pe care îl ocupă elementul în tabloului lui Mendeleef.

Aceasta este a treia achiziție fundamentală.

Ansamblul acestor trei mari grupe de date, schițate mai sus, constituie fundamentul experimental de absolută certitudine al noilor doctrine.

Ele sunt, pentru revoluția științifică de care vorbeam, ceea ce sunt condițiile economice pentru revoluțiile sociale: baza de realități, pe care noua mentalitate încolțește și înflorește.

Pentru ca revoluția să apară, trebuie să se ivească idei noi care să joace rolul de ferment activ. Aceste idei și mentalitatea care le corespunde au câștigat teren printre fizicieni, aproape în același timp în care se dezvoltau cunoștințele expuse mai sus. Și această mentalitate era, în adevăr, din acelea care fac să izbucnească revoluțiunile: întâlnim printre fizicienii moderni același elan spre nou, spre mai bun și spre absurd, același amestec de erori și intuiții geniale, ca și în revoluțiile sociale.

Exact după cum originea revoluțiilor trebuie căutată în dorința de a rezolva imediat și dintr'odată problemele economice și sociale, tot astfel originea revoluției științifice actuale a fost dorința naivă, dar adânc omenească, de a rezolva imediat și integral problema structurii atomice, de a găsi *modelul* care să ne explice toate proprietățile atomului.

A-și propune dela început o astfel de țintă era o temeritate.

Voi lăsa de o parte modelele precursorilor, ale lui J. J. Tomsohn și J. Starck care ținteau numai să interpreteze calitativ faptele experimentale.

Rutherford, studiind ciocnirea dintre diversele nuclee atomice și particulele alfa, a stabilit: *Dacă* nucleul posedă *numai* încărcătura prezentată prin numărul atomic al elementului, volumul său trebuie să fie de mii de ori mai mic decât volumul ocupat de ansamblul atomului.

Aci e punctul de plecare al modelelor planetare actuale¹⁾. Aceste modele se sprijină pe o dată experimentală indiscutabilă și pe o ipoteză relativă la natura încărcăturii pozitive a nucleului. Ipoteza e următoarea: *ionul de hidrogen ar fi atomul sau grăunța*

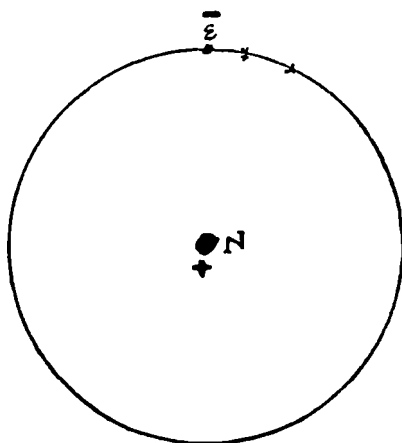
¹⁾ S'a propus pentru atom o imagine asemănătoare sistemului nostru planetar. Adică, în jurul nucleului, corespunzător soarelui, se învârtesc electronii pe orbitele lor, asemenea planetelor.

de electrivitate pozitivă, exact după cum electronul este atomul de electricitate negativă. Nucleului pozitiv al hidrogenului i s'a zis deci proton.

Seducătoare prin simplitatea sa, — de sigur prea mare, — coroborată și cu relațiile ponderale, atât de sugestive, ale sistemului periodic, ipoteza protonului s'a impus cu insistență fizicienilor.

Dacă o acceptăm, sistemul planetar a lui Rutherford-Bohr decurge în mod necesar.

Examinând cazul cel mai simplu al unui atom format dintr'un electron și un proton, — fig. 1, — între cele două componente de semn contrar se exercită o atracție, care tinde să precipite electronul spre protonul pozitiv, pentru ca, reunindu-se și neutralizându-și sarcinile electrice, să dea un neutron. La fel, sub influența câmpului gravitațional, o planetă tinde să cadă în soare. Dar tot ca și în acest ultim caz, un echilibru dinamic poate fi atins atunci când electronul e însuflețit de o mișcare de rotație, suficient de rapidă în jurul nucleului pozitiv; *forța centrifugă* care se naște face echilibrul atracției *centripetale*. Cel dintâi fizician care a pus astfel problema echilibrului dinamic între componentele electrice ale

Dinamida lui Lenard
(atom Rutherford).

materiei a fost *Lenard*, care a emis ipoteza că atomii ar fi constituiți din nenumărate astfel de sisteme în echilibrul dinamic și a numit aceste componente electrice elementare ale materiei, *dynamide*.

Or modelul lui Rutherford pentru atomul de hidrogen nu e altceva decât cea mai simplă *dynamidă lenardiană*.

Dacă ar fi vorba de particule materiale *electric* neutre, problema stabilității atomului n'ar prezenta dificultăți principale. Componentele sistemului nostru

sunt însă *încărcături electrice* care se *rotesc*, adică posedă în fiecare moment, o *acelerație*, o deviere dela linia dreaptă. Ori legile electrodinamice, care s'au dovedit *valabile și pentru*

electron (pe baza lor s'a determinat masa și viteza electronului), spun clar: «Orice accelerație a unei mase electrice e însoțită de emisiune de energie radiantă». Cu alte cuvinte, cu fiecare rotire, energia cinetică a electronului ar trebui să scadă mereu, electronul s'ar apropia tot mai mult de nucleu și, în cel mai scurt timp, ar cădea pe acesta, neutralizându-se. Un astfel de model este *instabil*. Cea mai simplă dinamidă propusă de Rutherford pentru atomul de hidrogen nu-i admisibilă, căci constituie un sistem extrem de nestabil.

Astfel autorul ei — Rutherford — a fost dela început foarte dispus să-și părăsească ipoteza.

* * *

În acest moment precis, intervine ideologia revoluționară atât de caracteristică. E interesant să urmărim geneza ei.

Max Plank a arătat că legile experimentale ale radiației termice pure, duc în mod necesar la *teoria cuantică*¹⁾ a radiației.

«Energia luminoasă emisă de resonatorul electronic nu este radiată treptat», ci *dintr'odată toată* și într'o cotă perfect definită de «frecvența» numărului de oscilații al resonatorului, conform relației următoare:

$$\varepsilon = h\nu$$

unde ε este energia luminoasă emisă *dintr'odată* de resonatorul cu frecvența ν , iar h o constantă universală.

Așa dar, un oscilator electronic, de o frecvență ν nu poate înmagazina mai mult decât $\varepsilon = h\nu$; iar când ajunge s'o radieze, o radiază *dintr'odată toată*. Putem compara capacitatea de energie a resonatorului cu volumul unui pahăruț. Nu încapă în el decât un *quantum* ε , proporțional cu frecvența lui. Când o pierde, se comportă ca și cum paharul s'ar vărsa: o pierde toată.

Relația cantitativă e *certă*. De acum încolo, — cu privire la mecanismul de absorpție și de emisie, — încep ipotezele.

Pentru simplificarea calculului, Max Planck a admis ca *ipoteză provizorie*, că nu numai repartiția și emisia energiei oscilatorii ar

¹⁾ Max Planck a emis teoria că energia calorică nu se propagă continuu, ci prin *quante*, un fel de pachete de energie. Mai târziu, teoria *quantelor* a fost extinsă și aplicată și altor forme de energie.

fi cuantică, ci și *absorbția*. Sedus de comoditatea calculului, *Einstein* ridică această ipoteză provizorie la valoarea unui postulat fizic cu totul nou, de-a-dreptul fantastic și fizic inacceptabil: a *emisiei granulare*, a *quantelor de lumină*. Cu acest truc ocolește dificultățile teoriei clasice și dă o elegantă soluție matematică unor probleme importante de fotochimie, fluorescență, efect fotoelectric, etc.

Contradicțiile fizice dintre această teorie și teoria opticii ondulatorii nu-l interesează, deși nu reușește să le elimine.

Sensul fizic și coerența teoriei cedează pasul eleganței și ușurinței calculului matematic special.

Terenul era pregătit.

Tot Planck avea să dea și ultima sugestie interesantă.

El face în 1911 ipoteza că apariția quantelor de energie nu ar fi decât un fenomen secundar, datorit structurii câmpului în care are loc oscilația resonatorului și în acelaș timp, consecința unor legi determinate de această structură necunoscută.

Calculând energia unui oscilator de frecvența $\frac{\varepsilon}{\nu}$ s'a găsit că este un multiplu întreg de $h\nu$, ceea ce însemnează că atunci când oscilatorul linear emite sau absoarbe radiațiuni, electronul *sare de pe o elipsă la alta*. Această *săritură* nu e o realitate fizică, ci o reprezentare simbolică a unei schimbări în regimul oscilator.

* * *

Să examinăm acum celebrul model al atomului de hidrogen, așa cum l-a formulat Niels Bohr.

Acesta, reluând modelul lui Rutherford, postulează următoarele:

1. Atomul de hidrogen e format dintr'un *proton* și un electron care se rotește, în diferite poziții, după orbite circulare.

2. Nu orice orbită e însă *permisă*, ci numai acelea care permit ca impulsul de rotire să fie un multiplu întreg de $\frac{h}{2\pi}$.

3. Aceste orbite *quantar-permise*, care formează cercuri concentrice, sunt stabile, adică nu se produce niciun fenomen de radiațiune, deși electronul posedă o accelerație. Este aici o contradicție cu electrodinamică clasică.

4. Fiecărei orbite îi corespunde o energie W . Când un electron sare de pe o orbită W^2 pe o alta mai interioară, W^1 emite o radiație de frecvență $\nu = \frac{W^2 - W^1}{h}$.

* * *

Examinând cu atenție modelul lui Bohr, în această nouă lumină, rezultă că el nu este decât încercarea de a transpune în realitatea fizică, ficțiunea matematică a lui Planck; adică postularea realității fizice a unei diagrame geometrice, pur simbolice.

Acest dogmatism e caracteristica noii pleiade de fizicieni. Același spirit revoluționar apare în fizica matematică, întocmai ca și în viața socială. E instructiv să-l mai relevăm încă odată, în cazul atomului lui Bohr.

Deoarece electrodinamica neagă stabilitatea modelului său, să aruncăm peste bord legile electrodinamicii în domeniul microcosmului atomic. Și renunțăm la ele, — deși am văzut experimental că ele se aplică totuși și electronului, — numai pentru ca electronul rotind al modelului atomic să poată fi considerat stabil. Pentru ca să putem obține relațiile quantice, decretăm că numai anumite orbite sunt *permise*, celelalte, din ordinul teoriei quantice, sunt *interzise*. Și lucrurile nu se opresc aci. Vom mai vedea și mai jos alte exemple. Teoria e plină de ele. Le întâlnești la fiecare pas.

Ori, toate acestea reamintesc fie teologia, fie dogmatismul revoluționar: *de ce și cum?* e interzis să întrebi.

* * *

Pentru oricine nu cunoaște valoarea reală și foarte generală a relațiilor matematice care stau la baza cuantificării energiei, acest fel de a pune chestiunea părea dela început menit să ducă la falimentul sigur al teoriei.

Și totuși s'a întâmplat tocmai contrariul: niciodată o lovitură de zar n'a fost mai fericită în consecințele ei. Rezultatele obținute pe această cale ilogică au depășit cele mai nebune speranțe. Exactitatea previziunilor formulate a dezarmat și pe cei mai tenaci adversari și a redus la tăcere obiecțiunile bunului simț și ale teoriei cunoștinței, căci exactitatea previziunilor matematice nu eră întrecută la început decât de uimitoarea simplitate a calculului.

Câteva mari personaje din fizica-matematică au intervenit în curând cu artileria grea a calculului relativist, recoltând și ei numeroase victorii.

Orbitorul succes al calculelor *frecvențelor de emisiune* n'a lăsat pe entusiaști să sondeze abisul de ininteligibil în care se aruncau din punct de vedere fizic, făcându-i să treacă cu vederea contradicțiile.

Se apropie însă timpul când se va pune chestiunea astfel cum trebuia să fie pusă dela început.

Ea se poate formula în diverse moduri:

Este modelul lui Bohr, cu privire la structura atomului, mai mult decât un simbol geometric ajutor pentru a calcula frecvențele spectrale? Succesele obținute în această direcție, pot fi ele considerate ca o *probă a realității modelului*? Mai clar încă: atomii sunt ei realmente constituiți dintr'un nucleu unic, foarte mic, în jurul căruia se rotește un roi de electroni, la diferite *niveluri*, după orbite *permise*?

Înainte de a încerca un răspuns și de a arăta dificultățile în care s'a împotmolit teoria atomistică modernă, se impune să examinăm o chestiune prealabilă:

Teoria lui Bohr este ea o *explicație*? Cu alte cuvinte, face ea *mai înțelese* fenomenele pe care le descrie?

Trebue să răspundem negativ. Cu toate avertismentele fizicienilor de mare reputație ca Planck, Campbell și mulți alții, o confuziune, pe atât de regretabilă pe cât de generală, există în această ordine de idei.

E necesar să reamintim următoarele date din teoria cunoștinței: a descrie prin legi matematice și simboluri geometrice oricât de precise, un fenomen oarecare *e una*; a găsi *explicația* care să ne facă să înțelegem mecanismul fenomenului *e alta*. Una nu implică pe cealaltă.

Or toate teoriile atomistice, care sunt în același timp și explicații, procedează la fel: ele postulează că legile fizice și mecanice ale macrocosmului trebuesc regăsite *toate* cantitativ și calitativ și în microcosm. Aceasta înseamnă că înlănțuirea fenomenelor ascultă de aceleași legi, în ambele tranșe ale universului, în tranșa direct accesibilă controlului ocular, cât și în tranșa care îi este inaccesibilă.

Acest postulat care nu este decât rezultatul experienței, a fost verificat de rezultatele directe și sigure ale atomistice moderne, și este, în același timp, și *condiția psihologică a comprehensiunii științifice*.

Nu trebuie să uităm de altminteri că toate datele experimentale pe care se sprijină și dela care pleacă revoluția științifică a d-lor Bohr, Sommerfeld, de Broglie, etc., au fost obținute, admitând ca bază a tuturor măsurilor efectuate, tocmai legile mecanicii, electrostatice, electrodinamice, etc., deduse din studiul macro-sistemelor și aplicate cu aceeași exactitate și, în același fel, micro-componentelor atomice. Tocmai de aceea osatura experimentală a atomistice moderne ne pare atât de simplă și o înțelegem fără greutate.

Această chestiune prealabilă odată elucidată, să revenim la teoria quantelor și la modele atomice astăzi în vigoare.

Legea quantelor este o lege descriptivă.

Noțiunea quantică necesită de asemeni pentru a fi înțeleasă o *explicație mecanică*, care trebuie să ne arate că este rezultatul natural și logic al aplicării legilor fizice curente la o *structură* necunoscută, pe care urmează să o aflăm.

Max Planck, Daniel Berthelot ș. a. au încercat o asemenea explicație pentru quante.

* * *

Istoria se repetă, și revoluționarii de astăzi au avut precursorii lor acum o jumătate de secol.

La un moment dat, succesele termodinamice au amețit într'atât pe corifeii acestei științe, încât un Mach și un Ostwald au ajuns să considere legile termodinamice ale fizico-chimiei ca interpretări care fac superfluă interpretarea atomistică, singura totuși care constituia o explicație a fenomenelor. Ei au mers atât de departe, încât au ajuns să conteste dreptul de cetățenie al atomismului în știință.

Eroarea se repetă azi, exact în același fel.

Einstein, Bohr și ceilalți quantiști procedează cu legile energice statistice quantice exact la fel cum procedaseră Mach și Ostwald cu energetica generală.

În loc să se întrebe, așa cum făcuse Planck, *cum am putea ajunge să ne explicăm quantele*, noua generație s'a mulțumit să postuleze

realitatea lor. De aci până la a lua simbolurile statistice drept entități fizice reale, nu mai era decât un pas. Și l-au făcut.

Acest drum, care ar fi părut dela început primejdios unui filosof, a vârit fizica într'un impas, într'o înfundătură din care a trebuit să părăsească, puțin câte puțin, principalele legi ale mecanicii și ale macro-fizicii: tocmai pe acelea care *serviseră să stabilească fundamentele experimentale ale teoriei*.

Aceasta ar fi fost deajuns ca să alarmeze.

Să părăsești cea mai mare parte a legilor fundamentale ale electro-dinamicii, legea lui Coulomb, teoria propagării luminii, legea lui Maxroell și, în același timp, să renunți pentru totdeauna a înțelege și a explica ceva în microcosmul atomic? Putem consimți la toate acestea?

Postulând *orbite permise* și *orbite interzise* renunțăm pentru totdeauna de a *explica* și a *înțelege* mișcările electronilor.

Postulând că electronul rotindu-se pe o *orbită permisă* nu radiază, renunțăm pentru totdeauna a înțelege și explica mecanismul emisiunii unui front de unde monocromatice.

Renunțăm pentru totdeauna a explica și a înțelege fenomenele de rezonanță. Căci modul în care se poate întrebuița noțiunea de rezonanță în modelele atomice quantice, nu mai are nimic comun cu înțelesul curent al rezonanței acustice, mecanice electrice.

Renunțăm de a înțelege și a explica noțiunea de afinitate chimică și de periodicitate.

În adevăr, pentru ce și cum *inelul stabil* care caracterizează *gazele nobile* trebuie să aibă opt electroni? Care e rolul acestui număr fatidic? Și dacă îl admitem ca un postulat, pentru ce atunci heliul, care nu are decât doi electroni, este un gaz nobil tipic și nu un element bivalent?

Renunțăm pentru totdeauna să ne explicăm și să ne dăm seama, într'un mod plauzibil, de fenomenele radioactivității.

În astfel de sisteme artificiale, ca acelea pe care le prespune teoria modernă a nucleului central, nu numai legea lui Coulomb și legile macrofizicii, dar și temeiurile cele mai simple și mai sigure ale bunului simț și ale logicii și-au pierdut drepturile de cetățenie.

Revoluționarii noștri au apucat pe un drum greșit, întocmai ca cei de pe timpul lui Mach și Ostwald, dar mă tem că greșeala e acum mult mai gravă.

Teoria pe care au dezvoltat-o, ca și întreaga mecanică cuantică modernă, este o excelentă descriere matematică a fenomenelor oscilatorii din microcosmul atomic. Este o ramură nouă a energiei statice, aplicată la radiațiune. *Și nu este mai mult decât atât.* Dela o vreme, din ce în ce mai mulți, încep să vadă aceasta.

Este exact același lucru și cu ipotezele *fizice* relative la modelele atomice mononucleare. Arabescurile orbitelor electronice care se întretaie la diferitele niveluri trebuiesc considerate ca simple simboluri grafice.

Va trebui să așteptăm mult timp înainte de a înțelege sensul mecanic al modelelor atomice quantice.

Pentru moment, în virtutea inerției, fizicienii se înghesuiesc în impasul în care i-au asvârlit revoluționarii quantiști... dar încep să se asfixieze acolo și caută o ieșire.

Nu trebuie să credem însă că jumătățile de măsuri vor fi de ajuns.

Va trebui să revenim înapoi până la modelul însuși al atomului de hidrogen: va trebui neapărat să renunțăm la nucleul punctual și la ideea, atât de seducătoare, că ionul de hidrogen este *protonul*, adică grăunța sau atomul de electricitate pozitivă.

Acolo e răscrucea de unde pleacă drumul rătăcirilor. Atomul de hidrogen trebuie să fie considerat ca fiind el însuși foarte complex. Simplitatea înșelătoare a spectrului său și a proprietăților sale este datorită numai faptului că încărcătura nucleului său este egală cu unitatea.

DAN RĂDULESCU

SCRISORILE TRIMISE DE DUILIU ZAMFIRESCU LUI TITU MAIORESCU

45

Iubite domnule Maiorescu,

Două cuvinte spre a vă ruga să-mi spuneți până când stați în București, fiindcă ași avea să vă trimet ceva, pe care ași voi să-l vedeți înainte de publicare. De asemeni ași dori să știu cum merge Madame Bengescu ¹⁾).

Cu bine și încotro vara asta?

24 Iunie, 91 Roma.

46

Porto d'Anzio 3/15 Iuliu, 91

Iubite domnule Maiorescu,

Doream să răspund mai de mult la scrisoarea D-Voastre din urmă, însă, trebuind să plec din Roma spre a pregăti mica villă ce avem pe tărâmurile astea, am mai întârziat. Acum sunt singur, dimineața, cu tot orizontul mării înaintea ochilor, și mă simt fericit și senin scriindu-vă.

Vă întrebam înainte de plecarea D-voastră din București dacă o să mai stați mult în țară, fiindcă speram să finesc o monografie asupra lui Gherea și teoriilor sale, și să v'o trimet. Însă n'am

¹⁾ Cumnata lui Maiorescu, sora soției de-a doua, născută Rosetti (soră și cu d-nele Iacob Negruzzi, g-ral Budișteanu, Max Rosetti, tatăl poetului Radu Rosetti). Întâia soție, de care s'a despărțit, era sora d-rului Kremnitz, soțul Mitei Kremnitz, scriitoarea.

sfârșit-o, și e cu atât mai bine, fiindcă mă ostenisem cumpărând la cărți și scotocind prin toate capetele gânditoare de până aci.

Iată de ce e vorba:

Veți fi văzut concluzia lui Gherea cu privire la pesimism. El afirmă că ar fi existând un nex intim între mizeria socială a veacului și nota tristă a cântăreților lui. Adept a ¹⁾ lui K. Marx și al interpretului său Engels în Economie, el își formează teoria sa economico-literară, căutând formula sufletească a poeziilor în substratul economic al timpului, după cum un alt critic italian, plin de pătrundere, Loria, caută formula faptelor politice în același substrat. De aci, neapărat, cealaltă concluzie, că școala D-voastră critică, cu explicarea omului prin el însuși, e falsă, etc.

Întâmplându-se să-mi treacă prin mâni volumele lui Gherea tocmai când citeam pe Loria (La teoria economica della costituzione politica) și notam o mulțime de fapte cari dovedesc tocmai contrariul acestei teorii, am fost, firește, surprins de ceastălaltă teorie, și mai îndrăzneț, și am prins a gândi mai îndelung la câte fapte contrarii se pot opune ei. Și începusem a le nota spre a vi le împărtăși D-voastre, însă, tot notând, lucrul s'a lungit; așa că acum a devenit o tarara ostenitoare, din cauza unei mulțimi nenumărate de fapte, cari trebuiesc controlate.

E însă foarte interesant de a vedea cum Istoria dovedește la fieștecare pas că poezii au fost cu totul neatârnați de caracteristica economică a timpului lor, și că dacă se poate trage vreo regulă din învățămintele istorice în această privință, e tocmai aceea că

¹⁾ Ortografia s'a păstrat cât mai aproape de aceea a originalului. Nefiind însă vorba de o ediție științifică, s'a lăsat deoparte ceace ar fi însemnat numai o bătae de cap fără rost pentru tipograf: de pildă â din ê, sau o întoarcere îndărăt fără rost pentru cititor: de pildă, Bucuresci în loc de București. De atâtea ori însăș ortografia autorului e deosebită, nu numai în cursul anilor, ci chiar în aceiaș scrisoare: de pildă, aci, ca și în alte părți, articolul *a* invariabil moldovenesc, sau acordat, *al, ale; domnu, domnul; psihologia, psichologia*. Sunt uneori, rar, greșeli vădite de acord gramatical sau alte scăpări.

Scrisorile sunt scrise cu scrisul frumos și citeț al lui Duiliu Zamfirescu îngrijit și el cum erau îngrijite toate manifestările vieții lui. Câte odată sunt îndreptări, în cazul repetării unui cuvânt, sau ștersături de pasaje întregi, în care se bănuie aprecieri de persoane prea personale. Nici o scrisoare nu pare să fi fost transcrisă.

Data de calendar, când scrisorile sunt din străinătate, e a stilului nou. Când e altfel, scriitorul o arată.

pesimismul stă în raport invers cu starea socială, sau, și mai exact că nu stă în niciun raport. În adevăr, cercetând epocile cele mari, epoca lui Pericles, lui August, lui Laurent de Medici, a Elisabetei (Shakespeare), a lui Ludovic XIV-lea și în fine epoca modernă, dela Oedipul lui Sofocle până la Il canto del Pastor nel deserto al lui Leopardi, totul stă independent de Economie și de cele mai multe ori în opoziție. Așa că, dacă Istoria și Psihologia experimentală pot dovedi ceva, teoria lui Gherea e absurdă. Cu deosebire interesantă e Epoca florentină (1300—1450), cu lupta între corporațiunile industriașilor pe de o parte, greve ca în zilele noastre, mizerie, bogăție, etc., iar pe de alta, cu scriitori ca Dante, Petrarca și hazliul de Boccaccio și ceva mai târziu cu Macchiaveli și Michel Angelo contemporani: nimic mai disparat și mai straniu; de asemenea foarte însemnată e epoca lui Shakespeare și poetul însuși. Din fericire, există minunata Istorie a Literaturii englezești de Taine, în care studiul asupra lui Shakespeare e un capo d'operă, și numai bun de dedicat lui Gherea.

Aici punct, fiind vremea băii.

Așa dar nu-mi rămâne decât, în Octomvrie, să vă trimît notele adunate. E probabil că o să mă ocup și de unele date statistice, din zilele noastre, asupra suicidului și cauzelor sale, foarte interesante. Capul serviciului statistic din Italia, Bodio, care e autoritate universală, mi-a dat statistica ultimilor 12 ani. Asupra a 1000 de sinuciși, de abia 90 și ceva se atribuesc mizeriei; restul provine din: maladii incurabile, pelagră, nebunie, amor contrariat, etc. Numărul cel mai mare este al bolnavilor fără lecuire, ceea ce ar trebui să modereze entuziasmul nostru pentru progresele medicinei, și să fie o cauză mai mult către pesimism.

De asemenea, foarte însemnat ar fi studiul ce s'ar face asupra statisticei copiilor cari încep clasele primare și a tinerilor care ajung să sfârșească o specialitate: disproporția e atât de enormă încât răsare în spirit numaidecât întrebarea: ce se face cu tinerii cari nu sfârșesc nicio școală? oare nu aduc aceștia în societate un contingent important de declasați și de semi-erudiți? Eu cred că semi-erudițiunea e una din puternicele cauze a nefericirii oamenilor moderni, fiindcă ea are drept rezultat inevitabil și imediat ateismul. Ateismul este starea firească a omului, când

individul a ajuns să citească și să înțeleagă bine: Biblia, Istoria Universală, Elemente de Chimie și Geologie și Origina Speciilor. Dar pentru aceasta se cere: un curs sfârșit și lectură.

În fine, o ultimă cauză de nefericire omenească este starea de căsătorie. Să nu trageți din această sinceră observație nicio concluzie personală pentru mine, fiindcă greșiți cu desăvârșire. Mie însă îmi pare că e așa, din cât cunosc eu lumea. Și aceasta fiindcă starea de căsătorie implică: ori renunțare în mare parte la libertatea individuală ori o vieță de continuă rebeliune. Și când te gândești, cu toate astea, că, dela cei mai sălbateci barbari și până la cei mai civilizați oameni, toți trăiesc în stare de căsătorie, mai mult sau mai puțin regulată, o adevărată desperare te cuprinde față cu această inconștientă a naturii omenești, și ajungi să crezi că, în adevăr, starea noastră normală este nebunia, iar cumințenia e numai o înnemerire întâmplătoare de cauze disparate ale organismului nostru, după cum îmbucătura roatelor unui ceasornic se înnemerește la un moment dat spre a mișca limba clopotului și a suna 7 ore.

Prea lungă vorbă, însă îmi pare că e așa.

Aștept să văd ce-mi scriți dela Ems. Sărutări de mâni d-nei Maiorescu. Vă rog să-i spuneți că atât de natural călătorește, încât când pleacă din țară îmi pare că reintră în starea sa de toate zilele.

Și așa cu bine.

Duiliu Zamfiresco

Încă un cuvânt dela Roma. Astăseară plec la Venezia, din porunca stăpânirii, spre a ieși înaintea Reginei. Maur. a plecat deja de azi dimineață. Nu cunosc nimic din proiectele Majestății Sale.

47

Porto d'Anzio, 31 August 1891

Iubite domnule Maiorescu,

Îmi închipuesc că v'ați întors la bucureștescul domiciliu, și astfel încerc să vă scriu, fără teamă de a mă adresa agentului dela poste-restante. Zic aceasta, fiindcă o lungă scrisoare a mea trebuie să fie la poșta dela Kissingen. E scris se vede ca noi să ne gonim

ca soarele cu luna. Dacă știam că sunteți la fruntariile Italiei, veneam negreșit să vă văd, fiind deja în două rânduri la Venezia, prin urmare foarte aproape. Rămâne deci să viu la București ca să vă pot vedea, ceea ce cred că se va întâmpla prin Noemvrie sau Decemvrie. E probabil că Ministerul a uitat că eu trăiesc. Mi-a trecut înainte pe Kretzulescu și pe toată lumea, și cred că e nevoie să înfățișez Excelenței Sale d-lui Esarcu un certificat de viață, cu picioare, mâini, cap și tot restul trebuitor, spre cuvenită convingere.

De aici nu pot să vă dau decât nota monotonă a mării ce se lovește de uscat cu aceeași gălăgioasă tristețe seacă. În vreme de o lună și jumătate n'am scris un rând, n'am avut o idee, ci, cu capul pe umeri ca un ciot, am dus o vieță animală, scaldându-mă, dormind, mâncând și bucurându-mă de fiică-mea, ca un flăcău bătrân de un mierloi. Dar sunt sănătos și voinic, și vă făgăduesc să reîncep a citi și a lucra din nou. Vă spuneam în scrisoarea rătăcită,¹⁾ că vreo trei luni în urmă atâta muncisem la un lucru de nimic, încât nu mai vedeam decât sferturi de hârtie și note. Din fericire m'am oprit la jumătatea lucrării. Era o monografie destul de curioasă contra teoriilor socialisto-liberale ale lui Gherea, pe care vroiam să v'o trimit, ca o urzeală pentru un viitor răspuns ce-mi închipuesc că pregătiți criticilor sale. Dacă mă înșel, mettons que je n'ai rien dit.

De altfel vă făgăduesc un roman (pe care nici nu l-am început), foarte frumos pentru capul meu, care îl cuprinde vag, întreg, cum noaptea cuprinde toate constelațiunile cerești. Sunt de o lipsă de modestie infamă, dar vă spui ceea ce este: eu îl văd foarte interesant, și asta și e, în fond, fericirea de a împânzui nevoi omenești pe firul fantaziei noastre. Acuma bunăoară, că blajinele Convorbiri publică « Lumea » mea, îmi e cu desăvârșire indiferent ce se întâmplă cu ea. Pe când însă puneam cele din urmă puncte din ultima foaie a romanului, eram umflat ca un curcan, și apăsam condeiul în sufletul nevinovatei pagine, zicând în mine: « stai, D-le Maiorescu, să vedem sfârșitul, și-apoi să mă judeci ! »

¹⁾ « Scrisoarea rătăcită » se vede că nu se rătăcise și își avea locul ei la rând, în pachetul de scrisori dela Titu Maiorescu; ea e cea dinaintea acesteia. ~

Da vorbă, vorbă, și se face târziu.

Măine plec la Roma, de unde, de pe ¹⁾ vreo 7 zile, îmi duc familia la Varedo, lângă Milano, iar eu, probabil, mă întorc înapoi.

Sper că M-me Bengesco merge mai bine. Ii doresc grabnică însănătoșire.

Dela domnu Negruzzi de asemeni nu mai am știri de multă vreme.

Cuvenitele salutări respectuoase la toți, și cu bine

Af D-voastre devotat.

48

Roma, 26 Septembrie 1891

Iubite domnule Maiorescu,

De mai multe zile îmi făgăduesc să răspund scrisorii D-voastre din urmă, fiindcă am atâtea să răspund, dar acum când iau *peana* văd că o să fie vorba de altceva. Și anume: de mai multă vreme ziarele noastre mă amestecă, aproape zilnic, în bucătăria lor nesărată, denunțându-mă guvernului ca autor al unor corespondențe trimise « Constituționalului ». E o minciună proastă, dar ca toate minciunile își face drumul înainte. Și eu sunt cu mâinile legate: cum o să dovedești un lucru negativ și anonim? Inșă nimeni, mai bine decât cei dela *Constituționalul*, nu poate ști cât e de falsă și de absurdă această acuzare, prin urmare să răspundă cu seriozitate că nu șade frumos să se lege cineva din senin de capul unui om.

Că ori fi mulți domni, cari ar dori să vie la Roma, nu mă îndoiesc, dar acesta e un alt fapt care nu probează pe celălalt fapt că eu sunt autorul — ticălosul de *Loredan*, cum ar zice Caragiali.

Și barim dacă ași fi scris o iotă, domnule Maiorescu, da zău nici n'am visat.

În curând lucruri mai senine și mai calde, dacă nu m'o da stăpânirea afară, în care caz ași fi jenat față de socră-meu, căruia ar trebui să-i explic și să-i dovedesc că suntem o țară de canalii.

Dar, în fine.

Cu bine și dragoste.

¹⁾ după.

Roma, 4 Octombrie 1891

Iubite domnule Maiorescu,

Cred că m'am conformat scrisorii D-voastre, trimițându-vă un codice italian și o monografie asupra falimentului, în două volume, de Vidari, profesor de Dreptul comercial la Pavia. Art. 710 referindu-se la materiă falimentelor, am socotit că nimic nu v'ar fi mai folositor ca această monografie. Cât despre jurisprudența Curții de Casație italiene, cred că ar fi a încerca marea cu degetul vroind a găsi un fapt analog, pentru simplul cuvânt că Italia are Casațiune unică numai în penal. Pentru civil și comercial sunt patru Curți supreme, fiecare cu jurisprudența ei.

De altfel, sper că librarul meu, Bocca, vă va fi scris destul de lămurit și cu mai multă pricepere decât mine.

E bine înțeles că dacă cele trimise nu sunt îndestulătoare, orice altă poruncă e bine venită. Fericit oridecâteori vă pot folosi la ceva.

Despre restul lucrurilor și despre *Cabinetul negru*, dacă există, nu pot să am decât un adânc dispreț pentru ele. A disprețui din fundul inimii și în tăcere este ultima armă a oamenilor sfioși, și aceea care, când e descoperită, face mai mult rău disprețuiților.

Cu bine și din toată inima.

Al D-voastre.

Roma, 21 Noembrie 1891

Iubite Domnule Maiorescu,

Numărul din urmă al Convorbirilor dovedește că ați început din nou să lucrați. Eu mă bucur, fiindcă e totdeauna ceva de învățat din cele ce faceți D-voastră, și, dacă trebuie să-mi spui cu sinceritate ideea întregă, adesea mă întreb: de ce, cu o așa de armonică și superioară minte, lucrați așa de puțin? Cunosc teoria muncii pentru proză, dar nu mă îndestulează, și de aceea îmi pui o a doua întrebare: oare ceea ce e așa de frumos armonizat, nu e prea armonizat?...

Dacă mă socotiți prea îndrăzneț, iată obrazul să-mi dați părințește o palmă, și punct.

Traducerea din Du Bois e foarte interesantă pentru felul de stil științific, minunat, în care își spune ceea ce are de spus; iar ceea ce are de spus nu e nou, și mai cu seamă nu e, matematiceste sau astronomicește, cum zice el, dovedit, față cu adâncimea necunoscutului din viitor. În special, cred, sper că dacă o ieși un om cu adevărat ager dintre școlarii D-voastră, n'o să se mulțumească cu cele două porți închise ale lui Du Bois, care în definitiv se reduc la una singură: esența materiei și a formei.

Dar e interesant.

Cu Ollănescu încaltea, e treaba pe circumstanțe atenuante: pledați *din oficiu*, cum se zice la Tribunal, pentru traducerea « elegantului și cu multă înțelepciune lumească înzestratului poet latin ». Foarte bine. Dar eu ași fi preferat o sfântă tăcere în locul acestei neîndurătoare bibliografii. Poate că traducerea nu vă plac mult; mie cea mai mare parte nu-mi plac de loc, fiindcă poezia e diluată în ele, cu măsura de 1 la 1000. Ollănescu însă rămâne tot Ollănescu: autorul Basmului Japonez, omul nostim și senin, bunul prieten, etc. Știu că D-voastră judecați altfel lucrurile. Ași dori să vă încredințați că omul e mult mai bun decât e în general judecat, mult mai de talent și mult mai inteligent. Eu nu l-am văzut de patru ani, și totuși îl am în imagine ca a doua zi după plecare; atâta vieață și intelect poartă în sine. Că n'o fi statornic în politică și cam miop în unele mărunțișuri ale traiului zilnic, nu dovedește nimic. Câte lucruri ciudate nu ne e dat să vedem, cât trăim! și ce crude sunt câteodată împrejurările pentru oamenii cei mai fericiți în aparență! . . .

Cât despre sfârșitul articolului, încep să cred că e o nenorocire să fii tipărit la *convenabilul* Socec, căci devii un om desăvârșit și din acest punct de vedere.

Părerea mea este că ați executat pe un vechiu adept, care vă iubea și vă admira.

Acum, altul.

Petrașcu, către care de mult eram în întârziere cu răspunsurile, îmi scrie că s'a hotărât tipărirea în volum, tot la *convenabilul*, a criticii sale asupra lui Eminescu. Se pare că D-voastră v'ați ocupat, ați strâns materialul și ați decis pe Socec să întreprindă tipărirea;

deci vrea să vă închine studiul său. Drept aceea, cu multă încredere, îmi trimite dedicația să o văd și să-i spui de merge. Cu o egală încredere am tăiat ceea ce mi s'a părut umflat, și sper că n'o să vă supărați. Fiind dat Petrașcu și Eminescu, dedicația către D-voastră era firească, dar socotesc că agetivele calificative vă sunt indiferente. Ce bine faceți că sprijiniți pe Petrașcu. E un om, care, ca toți și mai mult decât toți, are nevoie de o încurajare militantă, de laudă și vorbe bune: dați prin urmare manibus plenis.

Trebue făcut ceva ca să se miște lumea asta literară înainte. Ce mai știți de bietu Alecu Vlahuță? Aflu că e nefericit din cauza lipsei, cu nevastă și poate și copii. E teribil lucru să nu ai, și mai cu seamă să nu ai nicio perspectivă de a avea. Când veți mai veni vreodată la Minister, trebue neapărat să-i găsiți vreo sinecură ca să poată lucra pentru el. Acesta este, ca om, cel mai bun dintre noi toți. Știu că are o fire greu de mânuit, — dar nu trebue mânuit.

Despre venirea mea nu vă pot spune încă nimic. Voiu veni, dar precis când, nu știu. Deocamdată sunt singur la Legațiune. Am auzit că Maurocordato se desparte de prea cuvioasa sa cucoană și deci greu va mai veni la Roma. Știți ceva?

Cu bine și respectuoasă dragoste.

51

Roma, 6 Decembrie 1891

Iubite Domnule Maiorescu,

Ce ți-e cu omul prost!... Imi vine și mie să râd de gogomăneasca scrisoare, ce v'am adresat în predmetul traducerilor lui Ollănescu. Creștinul e mulțumit pe cele ce-i spuneți, — bine frate.

Dumneavoastră trebue să mă luați așa cum sunt, cu un rest de sentimentalitate alandala, care mă face câteodată să sufer pentru nimicuri. Și doar mă hotărîsem să nu mă mai amestec, dar absolut nu, în lucruri cari nu mă privesc personal, să profit de faptul că trăiesc în străinătate, să lucrez ce-oiu putea și să las pe fiecare să zică ce-i place. Inșă se vede că nu se poate.

De altminteri friguri nu sunt; muște, da, ca peste tot unde e cald; scirocco, când da, când nu.

Scrisoarea D-voastre îmi face o deosebită plăcere și am s'o păstrez (cum de altfel fac cu toate), fiindcă dacă vreodată posteritatea vă va acuza, că, având mijloace cu totul excepționale, ați creat puțin, să fie un inventar autograf cu care să i se poată dovedi contrariul. Eu însă, în marea mea prietenie și admirație pentru D-voastră, socoteam că se poate face mai mult. Fiindcă, să-mi dați voie: din catagrafia lucrărilor ce întreprindeți, primesc cursul dela Universitate și pregătirea unei generațiuni nouă pentru un viitor nou, atât literar cât și mai cu seamă politic; primesc Logica; primesc « Criticele »; primesc pe Haimann cu Lascar Viorescu, dar asta e treaba Doamnei Maiorescu. Nu primesc însă pe moștenitorii lui Sturdza Vodă și altor Vozi; nu primesc discursul rostit la Senat (pe care l-am primit și citit de parcă vă auzeam); nu primesc retipărirea lui Eminescu și altor lucrări vechi, deoarece oricine altul poate corecta în locul D-voastre (zic aceasta, ca chestie de pierdere de vreme). Pentru ca pledoariile și discursurile politice să aibă o însemnătate mediată, cu alte vorbe mai trainică decât cea produsă asupra auditorului, ar trebui să presupunem că trăim în România într'o epocă de aur, în care artele, filosofia, limba să fi ajuns un punct de creștere extraordinar. Noi putem avea această iluzie, fiindcă în veacul nostru înlesnirea rapoartelor ¹⁾ cu străinătatea ne dă o mare închipuire de noi înșine, prin aceea că ne face să trăim din viața altora, — dar e o iluzie și nimic mai mult. În politica țării noastre, în liniamente mari, înțeleg un singur lucru: dobândirea Transilvaniei. Acesta este unul dintre rarele idealuri ale românilor, — și nimeni nu-l personifică întru sine, ceea ce dovedește că ideea nu are încă puterea fenomenalității, — lucru grozav de trist. De aceea pricep primirea transilvănenilor și lucrarea în această direcție.

Dar, Domnule Maiorescu, cum ați făcut Logica, de ce nu faceți Psychologia? Cum ați întreprins « Criticele » într'o vreme grea, de ce nu întreprindeți alte nouă? fiindcă dacă *pe atunci* era Bărnauț, Maxim și Ceaiul d-nei X, astăzi sunt lucruri mult mai serioase. Trebuie să știți că criticele lui Gherea, sau mai bine concluziunile criticelor sale nu mă lasă să dorm. Eu socotesc că problema, astăzi, e mult mai grea, fiindcă avem a face cu oameni inteligenți

¹⁾ Raporturilor.

și culți, cari pun frumosul în slujba Economiei politice, lucru discutabil, dar după mine fals. Aici e un tânăr profesor, Loria, care a scris o minunată broșură în felul lui Gherea, asupra Constituțiunii politice rezultând din fapte economice. E un întreg sistem, interesant ca date, dar fals ca sistem. Când ne vom vedea o să vă arăt notițe interesante.

Asupra acestor și alte asemenea mișcări socoteam că ați putea fi foarte superior și foarte util, față cu ceilalți.

Înțeleg un singur lucru: nevoia de a lucra pentru a câștiga cei 40 ori 50.000 frs. pe an, trebuitori vieții. Aici vorbă nu mai încape.

În fine, știți că nu am nici o calitate, decât doar prietenia, pentru a ieși din rezerva ce meritele D-voastre impun unui tânăr. Cred că mă cunoașteți îndeustul ca să nu mă bănuieți că prin scrisoarea mea din urmă am vrut să vă pricinuesc o displăcere.

Iar acum, gând bun la drum. Eu doream să viu chiar luna asta la București, însă sunt singur la Legație și deci nu pot pleca. Dacă în curgerea lunei acesteia va veni Maurocordato sau un nou Ministru, sper să vă pot însoți la întoarcerea în țară, — probabil și la Napoli.

Timpul e de o frumusețe de rai. E nădejde să fie și mai departe, fiindcă italienii zic că

Il tempo di Santa Bibiana

Dura quaranta giorni e una settimana

sau cam așa ceva. Și această onorabilă sfântă trecu mai alaltăeri cu senin și pace bună.

Sper că o să-mi scriți din nou și să-mi telegrafiați ziua și ceasul sosirii.

Cu bine și respectuoasă dragoste

Duiliu Zamfiresco

Intorc scrisoarea lui Ollănescu. Beato lui!

Iubite Domnule Maioresco,

Iată-mă reîntors la Roma de aproape două săptămâni. Era trebuitor să mă întorc, fiindcă mai toți ai casei au fost bolnavi.

De altfel trebuie să mărturisesc cu rușine că revederea Italiei și a Romei, numai după o lună de lipsă, mi-a făcut plăcere. Ce dobitoc melancolic mai e și omul ! Cu ce nespusă dorință de țară pornisem ! După ce dărrămasem o parte din iluziile asupra Italiei, veneam cu imaginea țării idealizată poate prea mult, văzând în minte zăpadă, sănii alunecătoare, vârfuri de nasuri femecești ieșind anonime din gulere de blană, și, mai restrâns, prietene, prieteni, strade, case, lume, birjari, pe care-i cunoșteam și pe care acum ori nu-i mai găseam ori îi găseam schimbați. Și astfel o nouă operație de distrugere: noroiul dărrăma imaginea zăpezii, trăsurile și caldarâmul prost pe aceea a săniilor, nasurile întregi iluzia vârfurilor anonime. Și pe când într'o parte se părăgineau toate, în cealaltă se reconstruia din nou : partea frumoasă a Romei, contururile munților Albani, priveliștea dela Pincio sau dela San Pietro în Montorio se încălzeau în fantazie, cu toată puterea dorinței: la Roma era și fata mea, deci o atractivă sentimentală covârșitoare față cu cele estetice.

Acum, fie zis între noi, și aici plouă. Dacă ar fi să desvăluiesc toate secretele inimii ar trebui să mărturisesc că locul unde ași vrea să stau deocamdată n'ar fi nici Bucureștii nici Roma, ci, ca eroticul Prinț Cuza, mi-ar plăcea să rămân între ele amândouă, și ași alege — împrejmuirile dela Gratz. Ce iarnă clasică mai era pe tărâmurile astea ! și cu ce voinicească îndrăzneală se ridicau brazii pe culmi aținând drumul viscolului. Zău că parcă-mi venea să rămâiu la o stație de astea, să mă bată vântul și zăpada, să mă latre câinii ca pe un adevărat străin. Circumstanță agravantă pentru asemenea gânduri, o companionă de drum, cam coptică, dar încă nurlie, care spuse că se chema C-tessa Kaunitz și că locuia la Gratz după recomandăția doctorilor. Mă gândeam că am avea de răzbutat luarea Bucovinei, dar zic, mai știi, cu un protivnic de așa rasă să nu mai dăm ceva din ceea ce ne-a rămas dela părinți.

Și astfel iată-mă bun platnic la Roma, sub ploaie și în plin Carnaval. Tot aștept să se așeze drojdiile drumului, ca să reîncep a lucra. Până acum nu numai că nu mi se limpezește nimic în minte, dar încă *Lumea veche* etc. îmi face silă și Tolstoi mă descurajează. Eu trebuie să adoptez sistemul de a nu mai da citire la nimic, care să nu fie isprăvit, fiindcă publicitatea de orice natură mă desgustează

de încercările mele. Mai adăugați că am la Legațiune, drept Șef, pe omul cel ¹⁾ plicticos de sub soare, și veți înțelege cât de gol mă simt de lucruri frumoase.

Cum să vă mulțumesc de prieteneasca ospitalitate ce mi-ați dat la București! Asta e cea mai dulce amintire ce am luat-o cu mine din țară.

Zilele cu pudră, în care eram cu toții de o așa deplină sinceritate, îmi revin în minte fermecătoare.

Studentii sunt foarte nostimi. Hotărîtor se ridică o generație serioasă, luminată, față de care celebritățile improvizate nu vor mai găsi trecere. E o mare mângâiere pentru viitor. Tânărul Brătescu are o naivitate încântătoare. Dacă nu cumva l-o pune stăpânirea să cugete asupra trebuinței într'un Stat de a se citi «Monitorul Oficial» de două ori pe zi, — ar fi bine să-și mai anine o coardă, două la lyra. Negreșit, instrumentul are să rămâe tăiat în nota sa caracteristică, dar s'ar mai întinde gama. D-l Dragomirescu, foarte inteligent. Aștept să văd tipărită poema sa microcosmică, ca să-mi dau seama de efect. Impresia mea la citanie e totdeauna falsă, fiindcă intervin elemente străine propriei valori a lucrării.

Sfârșind, rog pe Doamna Maiorescu să primească dela scrisul cutioara aci alăturată.

Cu bine și respectuoasă dragoste.

53

Roma, 20 Martiu 1892

Iubite domnule Maiorescu,

Scrisoarea D-voastre a sosit în mijlocul celei mai vii emoții: Vineri, la 2 ore dimineața mi s'a născut un băiat, voinic, sănătos și plângăreț cât poștești. Vă puteți închipui dacă sunt ocupat. De două săptămâni de când îl așteptăm și acum mai cu seamă că a sosit, sunt absolut incapabil să leg două idei. Realitatea, cu brațele ei vânjoase, îmi leagă fapt de fapt, de dimineața până seara, așa că mă duc să mă culc ca un wagon de tramways où l'on est au grand complet, nu mai e loc pentru gânduri; iar imagini, una singură: aceea a lui. Prin urmare ce să mai vorbim de

¹⁾ Probabil o scăpare, *cel mai*.

Tolstoi. Mi-l aduc aminte numai prin aceea că împrejurările mă fac să trăiesc fericit, pentru moment, după sistema lui, adică umplându-mi existența cu fapte, cu muncă materială, ca țăranii.

De altfel, dacă socotiți că e vreun bine să înceapă a se publica mai curând, materie este pentru 2 sau trei numere, și, cu ajutorul lui Dumnezeu și voia lui fiul-meu, nădăjduiesc în luna viitoare să-l reiau și să-l sfârșesc.

Mulțumesc de articolul din Allgemeine Zeitung, pe care e probabil că-l voiu pune la contribuție.

Femeia mea mă întreabă totdeauna de Doamna Maiorescu și de D-voastră, ca de doi vechi prieteni.

Respectuoase salutări dela devotatul.

54

Roma, 12 Maiu 1892

Iubite Domnule Maiorescu,

Vreimea trecătoare curge la vale și eu amuțesc. Am vrut de mai multe ori să vă scriu, dar se vede că trebuința sufletească nu era destul de puternică spre a deveni fapt. Și-mi explic aceasta foarte bine, prin trecerea D-lui și D-nei Negruzzi pe la Roma: d-lor purtau spre mine nu numai persoanele proprii, ci un mediu local încântător, care îndeștula nevoia de a vorbi de-a-dreptul cu D-voastră.

Acum însă, când Scirocco, Tramontana și alte vânturi lumești au împrăștiat parfumul țării ce venise cu d-lor, iată nevoia redevenind puternică și eu supunându-mă ei.

Și mai întâi, felicitări pentru măritarea D-rei Livia ¹⁾. Imi închipuesc că trebuie să fiți mulțumit, fiindcă, din câte mi-a spus M-me Negruzzi, tânărul e om muncitor și inteligent. Cunosc felul acesta de satisfacere sufletească, din măritarea surorilor mele.

¹⁾ D-na Dimsza, dela care vin aceste scrisori. Livia Titu Maiorescu plecase după despărțirea mamei sale, cu aceasta în Germania, și, găsindu-se odată la o moșie a familiei în Silezia, a cunoscut pe inginerul rus, de origine polon, Dymsza, a cărui soție a ajuns. Inginerul Dymsza a murit în refugiu la Stockholm în 1917, iar d-na Dymsza locuiește, împreună cu fiica sa, la fragmentul de moșie din Lituania, rămas după atâtea dărâmări de State, confiscări de averi și exproprieri.

Pe aici a venit deodată căldura plicticoasă, cu vânturile arzătoare dela mare. Neputința de a lucra continuă, și eu, care vă învinuiam pe D-voastră că produceți puțin, mă simt rușinat, și fac amendă onorabilă. Vina e însă în mare parte a lucrurilor afară din mine: nu știu ce face Ministrul de vară (e probabil că rămâne în Italia, dar nu la Roma, ceea ce o să mă silească să stau eu la Roma); nu știu ce se face cu mine la Minister (scrisesem d-lui Lahovary să mă mute de aici ¹⁾. . .). Și așa, din nu știu în nu știu, nu fac nimic. Citesc jurnale, foiletoane, mai câte un capitol din Gregorovius, fără șir și fără vlagă. O veșnică neliniște mă stăpânește. Intrevăd niște crâmpoe de roman, cu lungi șesuri de țară, dar toate învăluite într'o păclă ca de Bărăgan ²⁾.

29 Maiu

Reiau firul întrerupt. Ceasurile trec, pline de huetul vieții, și nimic statornic nu se împânzuește. M'am hotărît să le las să treacă fiindcă altfel ajung la « Când n'aveam ce face », fel de literatură la care îmi pare că s'a oprit Caragiale și Alecu Vlahuță. Văd din jurnale că cel dintâi a ținut o conferență, *Gaște și găște literare*, în care pare că s'a ocupat de decadența Junimei. În adevăr, ar fi ciudat de a asculta o asemenea disertație ornitologică, ținută de o pasăre așa de curioasă cum e Caragiale. Eu socot că pe el l-a îndemnat numai împerecherea între cele două vorbe, *gaște* și *găște*, să se lege de lume, fiindcă altminteri, dacă decadență există, ar fi trebuit să o constate mai întâi la el. Ce păcat că nu se poate face nimic dintr'un asemenea om! Firea l-a înzestrat bine și viața l-a tentat cu toate prefăcătoriile și bunurile ei: a fost sărac, a fost bogat; a avut slujbe, le-a pierdut; o fi iubit și probabil o fi fost iubit, — dar niciodată nu și-a uitat menirea, pe care cel ce l-a zămislit se pare că i-a suflat-o în ureche după ce l-a gătit, zicându-i, cu un picior în spate: « du-te și să fii trivial! ».

Bietu Alecu e fire mai bună, dar are și el slăbiciunea de a se auzi chemat *cel dintâi poet al României, în viață*. Asta îl face să intre în alcătuirii literare cu Doctorul Alceu C. Urechie, Caragiale și alții.

¹⁾ S'au lăsat afară 7 cuvinte, care aduc un fapt, nepotrivit să apară.

²⁾ Atmosferă de *Viață la țară*.

E însă de notat (și asta de departe se vede limpede) cum elementele noastre se aranjează și se combină pe baza disparității talentelor: Vlahuță face versuri; D-rul Alceu, medicină; Caragiale piese, — treaba merge. Dar când Vlahuță comite novele, Caragiale, fiindcă și el comite, face cu ochiul Doctorului Alceu, care, în calitatea sa de Urechie, vede dar se face că n'aude nimic, fiindcă niciunul din cei doi colegi nu fac medicină.

Zi-i lume și iart'o.

55

Roma, 11 Iunie 1892

Iubite Domnule Maiorescu,

Independența sosită astăzi dă o mișcare diplomatică prin care eu sunt scurt și simplu transferat la Atena. Mă întreb: pentru ce?

Acum vreo lună scrisesem D-lui Lahovary, după cum rugasem și pe domnul Negruzzi să facă a fi înaintat, și.....¹⁾, să fiu transferat dela Roma. D-voastră știți că toată legenda amestecării mele în afacerea ..²⁾ a fost o țesătură de minciuni, începând dela corespondențele prin ziare până în momentul de față. Fiindcă însă oamenii sunt ca găștele: se înspăimântă toți când unul găgâie, și fiindcă, mai ales, mi se spusese.....³⁾ — spre a îndepărta orice bănuială, am scris Ministrului că mi-ar face o adevărată favoare, înaintându-mă, să mă mute.

D-l Ministru însă, mă mută fără să mă înainteze, și mă mută după ce⁴⁾ erau plecați dela Roma.....⁵⁾. Pentru mine, a părăsi Roma este în toate cazurile un sacrificiu; dar fiindcă așa e cariera, dacă Guvernul îți recunoaște drepturile și apoi te mută sau te plimbă dela un colț al lumii la altul, e în dreptul său. Dar a mă vedea transferat dela Roma, Legațiune de 1-a clasă, la Athena, Legațiune de clasa 2-a în aceeași calitate, pe vreme de vară, când se moare de căldură, fără să fiu prealabil înștiințat, fără să mi se dea răgaz de câteva zile (fiindcă, pe când

¹⁾ S'au scos 7 cuvinte, care aduc un fapt nepotrivit să apară.

²⁾ Nume propriu suprimat de noi.

³⁾ S'au scos 14 cuvinte, în legătură cu același fapt.

⁴⁾ Nume propriu suprimat de noi.

⁵⁾ S'au lăsat afară 3 cuvinte, în legătură cu faptul amintit.

scriu, a sosit ordinul formal de a pleca imediat la post), e dovadă că Ministrul nu vrea să fie drept cu mine. Dacă această permutare ascunde alte gânduri, nu pot să știu. În toate cazurile vă trimit aci alăturata scrisoare a d-lui Lahovary, din 1 Ianuarie 91, rugându-vă să luați cunoștință de dânsa. După aceea veți binevoi a mi-o întoarce, recomandată, la Athena sau la Roma, după cum vă voi scrie că sunt aici sau acolo.

Eu, peste câteva zile, voi fi silit să plec la noua destinațiune, — lăsându-mi familia la Roma.

Puteți, în împrejurările de față, să vorbiți d-lui Lahovary? Dacă da, vă rog să-mi răspundeți, fără a lăsa nimic la o parte, părerea d-sale asupra cazului meu. De ar fi vorba numai de câteva luni, și la *toamnă* (!) m'ar înainta la Roma sau chiar în altă parte, aș primi bucuros să mă răscoc la Athena pe vară.

Cu respectuoasă dragoste, iubite D-le Maiorescu, și mulțumesc de « Critici ». Vroiam să vă scriu despre ele, dar vremea e a drum.

56

Roma, 7/19 Iunie 1892

Iubite Domnule Maiorescu,

Pardon că vă scriu iarăși despre mine, dar, socotind că poate să aveți ceva a-mi răspunde, îmi iau îndrăzneala să vă spui că sunt și rămân încă pe loc toată luna lui Iunie.

După ce numirea mea la Athena a venit ca o bombă, cu ordin de plecare *numaidecât* și cu bani de drum trimiși telegrafic, mi-am strâns tărbuțele și am cerut o săptămână de răgaz ca să-mi reglez afacerile. După două zile de chibzuință, Ministeriul mi-a acordat o *lună!* M'am întrebat dacă acest semn de omenie venea în urma unei vorbe zisă de D-voastră și mi-am răspuns că nu, fiindcă în ziua în care am primit acest al doilea ordin D-voastră nu primiserăți scrisoarea mea.

Odată hotărît să plec, nu mai aveam nevoie de luna ministerială, fiindcă voiam să găsesc pe Ollănescu acolo, ca să mă puie în curent cu lucrările Legațiunii și pe cât se putea și cu viața locală; afară de asta nu vream să mi se considere *luna* în chestiune ca concediu. De aceea am înștiințat Ministeriul că la 22 curent plec la noua destinațiune. Răspuns: nu pleca!

Ce este această logică? Telegrafic: « Du-te », telegrafic « stai »! Bine, eu sunt cinovnic al Statului, da nu sunt câinele nimănu, ca să mă poarte astfel.

Explicațiunea se găsește, cum se găesc explicațiunile gogomăniilor omenești în interesele meschine ale oamenilor: în ordinul meu de plecare se zicea că tot într'o vreme cu mine D-l Ghyka dela Constantinopole primise ordin să vie la Roma. Se vede că acestui domn nu-i convenea să pornească numaidecât la Roma și a stăruit să întârzieze cu o lună; prin urmare a trebuit să mi se poruncească și mie a mă conforma intereselor sale. Astfel că o să ajung la Athena în căldura lui Iulie; Ollanescu cum m'o vedea ajuns, o să plece.

Vă spun toate acestea ca să știți și D-voastră cum se petrec lucrurile.

Din fericire, toți ai mei sunt bine. Ei vor petrece vara la moșia lor de lângă Milano, așteptând toamna, când poate să se hotărască ceva mai statornic și cu mine. De venit la Athena nici vorbă nu e, fiindcă acolo nu e post de Prim Secretar sau de Consul General, ca să zic că pot aștepta o înaintare pe loc. Și a-mi muta casa acum la Athena, ca peste un an s'o mut iar în altă parte, nu e cu puțință. De aceea voiu merge singur.

Iertați-mă de atâta lungă vorbă, dar ce e de făcut? Trebuie plecat capul și supus împrejurărilor fără murmur.

Al D-voastre cu totul devotat.

Pentru text întocmai,
EMANOIL BUCUȚA

DEFICIENȚĂ BUGETARĂ

Studiul deficienței bugetului de venituri și de credite al României a fost în mod obișnuit conceput în funcție de două elemente caracteristice și anume: de limitarea obiectului acestui studiu la bugetele actualei perioade de depresiune economică și de încadrarea problemei într'o perspectivă întru câtva scolastică, consacrată în special prin elaboratele unor experți străini, care au instrumentat anchetele lor cu o tehnică perfecționată, dar după o concepție de specializare preconcepută a problemei. Influența acestor două circumstanțe, în explicarea deficienței noastre bugetare, a fost până acum determinantă, și rezultatele ei pot fi judecate după eficacitatea eforturilor întreprinse în cadrul orizontului ei. Astfel, din faptul concentrării întregii atențiuni numai asupra bugetelor din perioada de după stabilizare, s'a ajuns la credința comună că deficiența bugetelor noastre este o consecință a condițiilor de viață economică create prin efectele depresiunii și că, implicit, această deficiență ar avea un caracter transitoriu. În același timp, s'a creat impresia comună că unicul simptom al deficienței bugetare a României ar fi deficitul bugetar contabil, stabilit la încheierea fiecărui exercițiu. Pe de altă parte, concepția, sub imperiul căreia a fost întreprinsă întreaga cercetare asupra situației finanțelor Statului în cadrul perioadei de depresiune, a avut și ea contribuția ei, concretizată în câteva trăsături caracteristice: astfel, deficitul bugetar anual a fost prezentat exclusiv în funcție de efectele crizei, de variațiunile cifrei totale a venitului național, integrându-se fenomenul deficienței bugetare în mozaicul variatelor aspecte ale depresiunii, fără a se fi aruncat vreo privire în structura venitului național, pentru a se înlesni perspec-

tiva identificării unor resurse de venit pentru Stat, acolo unde ele nu se văd din cauza caracterului confuz al noțiunii statistice de venit național și pentru a se ajunge la validarea principiului că veniturile, pentru necesitățile inerente vieții de Stat, se iau de acolo de unde sunt.

Alături de acest punct de vedere valabil statisticește, dar insuficient față de postulatele unei politici bugetare autentice, s'au mai adăugat, acordându-li-se cu prezumțiozitate aceași valoare conclusivă, următoarele două explicații ale deficitelor cronice din ultima vreme: reaua organizare și administrare a finanțelor și neregularitățile de gestiune în practica bugetară.

În realitate, o cercetare a acestei probleme, făcută fără prejudecăți de concepție și de metodă, ne poate arăta, pe de o parte, că deficitul bugetar, în sensul clasic al noțiunii, nu este unicul simptom, unica formă a deficienței bugetare; iar pe de altă parte, că studiul fenomenului nu poate fi privit doar ca un capitol al studiului diferitelor aspecte ale depresiunii economice actuale; că acest studiu nu poate fi mărginit în cadrul perspectivelor de după stabilizarea leului și că, prin urmare, fenomenul deficienței bugetare nu poate fi el însuși considerat ca un efect specific conjuncturii economice din anii de depresiune. De bună seamă, există deosebiri din punctul de vedere al adâncimii procesului și al formelor pe care deficiența bugetară — ca trăsătură proprie economiei noastre publice — le îmbracă succesiv, după cum ne aflăm într'o perioadă de ascensiune, cu intrări regulate de numerar în tezaurul Statului, sau într'o perioadă de depresiune economică. Nu se poate afirma însă că ar exista deosebiri de fond, de vreme ce cu date reale se poate dovedi că bugetele României s'au găsit neconținut sub limita inferioară a valorii nevoilor curente ale Statului.

Pentru că, în adevăr, dacă părăsim metoda care leagă ideea deficienței bugetare de ideea de criză economică, și care limitează subiectul la epoca de depresiune din ultimii ani, pentru a urmări, în schimb, situațiunea de fapt a bugetelor României și în alte epoci anterioare, putem constata că, deși sub alte forme, fenomenul este de durată și că există probele necesare pentru identificarea unei deficiențe bugetare — defect de concepție fundamentală în economia publică a României — nu numai atunci când am avut

dificultăți de tezaur, dar și atunci când tezaurul avea disponibil de numerar. Așa de adevărată este constatarea regulatei frecvențe a fenomenului deficienței bugetelor noastre de credite, încât fie că ne-am referi la epoca de depresiune și deflație, fie că ne-am referi la epoca de inflație sau chiar și la epoca dinainte de război, *nelichiditatea* tezaurului este un fapt constant. Datele pe care le vom da mai jos vor confirma acest lucru. Expresia « numerar în casa Statului » înscrisă în conturile de gestiune ale tezaurului public, pe când bugetele erau « excedentare », a fost totdeauna o clauză de stil, oferind — prin funcțiunea ei — proba explicită a lipsei de numerar în casa Statului și a existenței, în schimb, a unei importante tranșe anuale de cheltuieli efective, *extrabugetare*.

Gestiunea extrabugetară constituie proba prin excelență a unei deficiențe bugetare de fapt, neînregistrată în conturile de execuțiune a bugetelor de credite. Această gestiune este un capitol de cheltuieli care, atunci când reprezintă anual sume mici în raport cu valoarea bugetului de cheltuieli (1%—2%), poate fi socotit doar ca un rezultat al abaterilor dela bunele reguli ale contabilității publice. Dar atunci când această gestiune atinge procente foarte mari și când ea se menține ani în șir la un nivel ridicat, acumulându-se pentru a ajunge la cifre neașteptate, nu mai poate fi vorba de o simplă neregulă de execuție a bugetului.

Dar chiar într'o perioadă de adâncă depresiune economică, atunci când cuantumul cheltuelilor extrabugetare crește sensibil, datorită diminuării intrărilor de numerar în tezaur, încă ar trebui stabilit că angajamentele restante nu sunt un efect al depresiunii economice decât în parte, fiind necesar să se facă mai întâi dovada că *toate* eforturile pentru asigurarea și realizarea de venituri publice, de organizare a perceperii și a controlului, și de economică repartiție a sarcinilor fiscale publice în cadrul organismului economic național, au fost epuizate.

Dovadă indirectă că este așa, avem faptul că tranșa cheltuelilor operate în afara bugetului nu este un fenomen propriu epocii de depresiune actuală. Cum vom vedea mai jos, găsim un cadru de intensă activitate extrabugetară și în epoca de inflație, anterioară declanșării crizei mondiale, și chiar înainte de război.

De aceea se poate spune că restanțele bugetare dela 1930 încoace sunt numai pentru un anumit coeficient, un efect al crizei, și în

cea mai mare parte un rezultat al absenței unui efort amplu și specific de *creare* de venituri Statului, de unde mai există în spațiul economiei naționale, rentabilitate.

Cheltuelile operate în afara cadrului legal de execuțiune a bugetului își au originea într'o situație mult mai veche decât data izbucnirii crizei economice mondiale, într'o situație de insuficiență a bugetelor de credite, pe care politica bugetară a României Mari a consacrat-o în chip ne-economic, printr'o timiditate permanentă de a se recunoaște necesitatea creării unor noi surse de venituri publice, capabile să asigure o acoperire fie cât de parcimonioasă a tuturor nevoilor imperioase ale vieții de Stat, de întreținere curentă și de înzestrare.

Dacă cercetăm fenomenul acestei deficiențe bugetare de-a lungul întregii perioade dela război încoace, constatăm că perioada prețurilor urcate și a intrărilor de numerar în tezaur nu se deosebește în fond cu nimic de perioada depresiunii tuturor valorilor, de după 1929. Constatăm deosebiri de tehnică a procesului, dar numai atât. Și dacă pentru restanțe și cheltueli operate peste buget, de o valoare proporțional mică, se pot invoca motive de o eficacitate circumscrisă, ca: manifestări economice de natură temporară, insuficiențe în administrare, neregularități de gestiune, etc. asemenea cauze care sunt specifice și identificabile dela an la an nu pot să explice singure o situație ca aceea pe care, în mod constant, o găsim dela război și până astăzi, și mai ales atunci când am avut consecutiv bugete «excedentare».

Cheltuelile de natură *bugetară*, operate în afara domeniului de prevedere și de execuție a bugetelor noastre de cheltueli, prezintă câteva particularități prin care situația se dezvăluie a fi imaginea unui fenomen cu origine mai adâncă.

Aceste particularități sunt:

a) Sumele impresionant de mari la care se ridică această categorie de cheltueli și imposibilitatea lichidării lor din mijloace bugetare;

b) Caracterul de ilegalitate flagrantă pentru majoritatea din aceste cheltueli extrabugetare;

c) Faptul că fenomenul are loc, fără deosebire substanțială, nu numai într'o epocă de depresiune și deflație, ci și într'o epocă de inflație, ca cea anterioară anului 1929;

d) Permanența procesului dela război și până astăzi (15 bugete) *ca și înainte de război* și persistența regimului de ilegalitate, cu toate reformele și restricțiile introduse, sub forma de control preventiv, concentrarea fondurilor la Banca Națională și diferite alte « frâne » bugetare.

II

Înainte de a prezenta datele concrete ale situației, nu trebuie să lăsăm nemenționate unele manifestări ale gestiunii finanțelor noastre, manifestări care constituiesc prețioase indicii asupra existenței unei funcțiuni extrabugetare în cheltuelile publice.

Se cunosc, de pildă, criticile formulate împotriva fracționării bugetului general, prin separarea bugetelor exploatărilor cu caracter comercial ale Statului. Să facem în treacăt remarcă necesară că aceste critici au fost duse împotriva unor separațiuni bugetare care aveau de partea lor avantajul a două caracteristici și anume:

a) Fracționarea pe cale explicită, prin *legiferare* deliberată, care organiza separația pe bază de norme bine stabilite și sub controlul Curții de Conturi;

b) Separația se făcea pentru bugetele unor exploatări cu caracter industrial și comercial, ce reclamau un regim de autonomie financiară, pe care de altfel ele au știut să și-l asigure uneori și în trecut, sub forme embrionare, imperfecte și nelegitime.

Mult mai normal ar fi fost ca această acțiune să fi fost dusă cu aceeași insistență și cu același sgomot, mai întâi împotriva unui alt gen de tendințe centrifugale față de bugetul general al Statului: fondurile speciale. Este drept că, din timp în timp, măsuri practice împotriva acestor manifestări s'au luat; dar cu o eficacitate trecătoare. Fondurile speciale s'au creat totdeauna cât mai puțin la lumina zilei și cât mai mult în mod clandestin. E adevărat că aceste fonduri speciale au avut totdeauna la origină și abuzul. Ele sunt o formă condamnabilă de derogare dela buget.

Trebuie să constatăm însă că procedul a avut o aplicație persistentă și că niciodată nu s'a putut ajunge la suprimarea definitivă a regimului fondurilor speciale oculte. Pentru că faptul are și o altă explicație decât aceea a obișnuitei rezistențe a abuzului. Și anume, în unele cazuri, funcțiunea fondului special s'a dovedit

legitimată de insuficiența creditelor bugetare. Ori de câte ori resursele fondurilor speciale au fost întrebuințate în cheltueli productive necesare, se poate spune că aceste fonduri speciale au suplinit și ele, în parte, deficiența noastră bugetară. Și se găsesc destule asemenea cazuri. De aceea, un coeficient mai mic sau mai mare de forță probantă pentru existența unei gestiuni oculte, trebuie să-l acordăm și practicei fondurilor speciale. Această formă de evaziune dela buget a fost și este adeseori un mijloc de satisfacere a unor nevoi reale, pe cale extrabugetară, cu rezultate fecunde, sub anumite condițiuni de utilitate a întrebuințării acestor resurse. Această funcțiune a fondurilor speciale este în chip concludent confirmată într'un articol al fostului ministru de Finanțe d. Virgil Madgearu, în termenii aceștia: «...în anul 1930, s'au lichidat toate fondurile speciale create în mod ocult la diferite departamente, alimentate de venituri speciale și excepționale sau din taxe cu destinație specială, și administrate fără nici un control, pentru a se asigura unitatea bugetară. *În 1934 însă, s'a putut constata reconstituirea acestor fonduri speciale, explicată în ultimă analiză prin alocațiunile bugetare insuficiente pentru satisfacerea unor nevoi urgente, în bugetele anterioare*». (Raționalizarea și controlul cheltuelilor publice, « Tribuna Financiară » Nr. 24, Decembrie 1934).

Raportorul bugetului general pe 1934—35, d. Gh. N. Leon, făcând lista fondurilor speciale — (create prin legi, regulamente, prin simple deciziuni ministeriale și « prin uz ») — cunoscute cu prilejul întocmirii aceluia buget, ajunge să stabilească existența a cinci fonduri legale trecute în buget, 16 fonduri legale, *netrecute în buget* și opt fonduri create fără lege, *netrecute în buget* și fără control de gestiune. Valoarea totală cunoscută a acestor fonduri este de aproape *un miliard și jumătate*. (Raport, p. 12—17).

Un alt indiciu al deficienței noastre bugetare, caracteristic în special perioadei dinainte de stabilizare, este proporția mare a modificărilor aduse creditelor în cursul exercițiului bugetar, prin deschideri de credite suplimentare și extraordinare și prin reportare de credite, când intrările și ieșirile fondului pentru deschidere de credite suplimentare și extraordinare sunt foarte frecvente, modificând continuu valoarea și proporția cu care creditele apăreau inițial în structura bugetului prevederilor de cheltueli.

Faptul că există numeroase cazuri de insuficientă dotare a articolelor bugetare de cheltueli, pentru nevoi curente, și creșteri ale bugetului de cheltueli pe calea reportării creditelor și a deschiderii de credite suplimentare și extraordinare, constituie, parțial, o probă a existenței unor nevoi imperioase, neglijate la întocmirea bugetului.

Ca material de informație, pentru a nu mai insista asupra acestui punct, dăm mai jos un tablou din care rezultă proporția modificărilor operate în cursul a șase exerciții, inclusiv anul stabilizării leului. În coloana din dreapta se poate urmări procentul pe care creditele noi, — acordate prin reportare, prin suplimentare și sub formă de credite extraordinare, — îl reprezintă față de totalul creditelor definitive acordate în cursul exercițiilor financiare respective:

Anii	Credite definitive (în milioane lei)	Suplimentări (în milioane lei)	% din totalul cre- ditelor definitive
1924	24.390,5	1.689,3	6,9
1925	31.941,3	4.363,9	13,6
1926	25.471,8	2.292,9	9
1927	32.406,5	1.309,4	4
1928	37.434,8	1.593,7	4,2
1929	37.146,0	930,3	2,5

Dela 1926, se observă o tendință de scădere a cifrei acestor operațiuni. Reținând un moment aceste date, pentru a le corobora cu situațiunile pe care le vom înregistra mai jos pentru aceeași perioadă, ne vom putea da seama bine de intensitatea fenomenului.

III

Revenind acum la tranșa extrabugetară propriu zisă, să vedem care sunt etapele procesului de apariție a acestor cheltueli.

De regulă, la întocmirea lui, bugetul de credite este ajustat pe măsura bugetului de venituri, reportat an cu an, după metode clasice, fixându-se, în acest mod, la o valoare sensibil mai mică decât aceea a bugetului tuturor nevoilor Statului. Spiritul economic care a prezidat totdeauna la așezarea bugetului de

cheltueli a operat asupra totalului acestui buget o compresiune, izvorită din preocuparea permanentă de realizare de cât mai mari așa zise « economii », în special la cheltuelile de material. Procedul s'a dovedit neeconomic și a fost totdeauna agravat printr'o defectuoasă distribuție a acestor « economii », în cadrul listei articolelor bugetare de cheltueli.

Grație acestui mecanism, au rămas nesatisfăcute nevoi efective care, după ordinea inversă urgenței lor, ar putea fi clasificate în următoarele patru grupe:

a) Nevoi de investiție și înzestrare nesensizate sau ignorate la întocmirea bugetului;

b) Nevoi de întreținere curentă a investițiilor și de funcționare a serviciilor, de asemenea înlăturate la întocmirea bugetului;

Incidental, trebuie să menționăm aci o altă metodă de eludare a unor nevoi imperioase, cu ocazia întocmirii bugetelor mai recente (1932; 1934—5): înscrierea unor posturi de cheltueli ordinare (rate contractuale, etc.), la bugetul extraordinar, creat cu începere dela 1932, metodă care în cursul execuțiunii bugetare se vedește a fi echivalentă cu ignorarea acelor nevoi.

c) Nevoi din categoriile specificate mai sus, pentru acoperirea cărora s'au acordat credite prin buget, dar pentru satisfacerea cărora nu se acordă cotă în decretul de repartiție lunară a fondului.

La intrarea în vigoare a bugetului, o cotă de 10% din totalul cheltuelilor prevăzute (cu excepția creditelor pentru personalul cu state, datoria publică, ș. a.) este blocată pentru primul semestru. În acest moment, intră în funcțiune principiul limitării cheltuelilor la cifra încasărilor. Mișcarea Fondurilor pune la dispoziția serviciilor de ordonanțare cote variabile, de ex. 70% sau 80% din douăsprezecimea bugetară teoretică; ordonanțele emise se acreditează numai în limita acestor procente. Regimul se aplică unui buget în care sunt articole de cheltueli indispensabile, atât de slab dotate, încât ele se epuizează din primele luni.

Procedul are efectul unor noi excluderi de nevoi dela buget și situația este îngreunată încă și de faptul că decretele lunare de materiale se emit cu întâziere, și după efectuarea a parte din angajamente pentru nevoi recunoscute. « Așa s'a întâmplat, de exemplu, cu angajamentele necesare pentru hrana și întreținerea

trupei unde, pe baza creditelor bugetare, se menține un efectiv dinainte fixat și care trebuie hrănit și întreținut... Rămâne... o margine apreciabilă de angajamente care, dela început, sunt condamnate să nu poată fi plătite, deoarece suma repartizată prin decret lunar este expresiunea mersului încasărilor » (P. Gheorghiu: Eficacitatea decretelor lunare de repartitie a fondurilor. « Tribuna Financiară » Nr. 23, Noemvrie 1934), care se știe că sunt sub nivelul creditelor acordate prin buget și prin urmare sunt cu atât mai puțin expresiunea valorii nevoilor efective ale Statului, sacrificate și cu ocazia întocmirii bugetului.

Este cu atât mai sufocantă excluderea acestui nou lot de cheltuieli din decretul lunar, cu cât atunci când se pune atâta încredere în valoarea practică a metodei bugetelor lunare, se vizează de fapt numai decretul de materiale, pentru că decretul de salarii nu poate constitui propriu zis o frână bugetară, când este cunoscut că acest credit așa de important al salariilor publice este în realitate incompresibil la întocmirea decretelor. Bugetul lunar este aci o formalitate, întru cât frâna este însăși limita alocației bugetare. Amputările cu acest prilej se concentrează, prin urmare, numai asupra creditelor acordate pentru cheltuieli de materiale (v. *ibid.*)

În fine, ultima etapă este aceea a *autosatisfacerii* nevoilor curente excluse dela buget și dela cota lunară, proces care dă naștere la creanțe ilegal angajate, ce apar în cursul exercițiului următor și mai târziu, treptat, și în masa cărora ilegalitățile comise prin abuz devin disparente.

Intreg acest mecanism dă naștere la ceea ce am numit gestiunea extrabugetară a Statului.

Asupra funcțiunii acestei gestiuni, am insistat cu detalii de caracterizare într'un articol publicat altădată (*Bugetul ocult*, apărut în revista « Tribuna Financiară » din Martie 1934). Am definit acolo bugetul ocult ca bugetul nevoilor imperioase ale Statului, ignorate cu sau fără știință, la prevederea creditelor bugetare anuale sau la acordarea cotelor de repartitie prin bugetele lunare. Bugetul ocult apare, așa dar, ca diferență între bugetul nevoilor reale ale Statului, ce s'ar obține în urma unei evaluări metodice și a unui triaj riguros, și bugetul creditelor acordate pentru cheltuielile fiecărui exercițiu.

Astfel înțeles, bugetul ocult este o funcțiune organică a economiei publice a Statului, rezultat al unei politici bugetare care a avut totdeauna predilecția de a fi prezentat bugetul creditelor cu un total mai mic decât bugetul necesităților reale, cu riscul punerii gestionarilor în situația de a sacrifica dispozițiunile legale de contabilitate publică, și al cultivării unui lot de cheltueli extra-bugetare. Bugetul ocult, ca parte de execuție a bugetului real al Statului, este dovada permanentă a unei deficiențe bugetare autentice. El nu este numai opera unui spirit de toleranță infinită a unor practice contabile neregulate, ci efectul unui sistem de economie publică, din care gestiunea extrabugetară face parte integrantă. Ca funcțiune intrinsecă a acestui sistem, bugetul ocult prezintă caracteristice detalii de origine, mecanism și forme contabile, asupra cărora nu insistăm aci, cititorul putându-le găsi în cuprinsul articolului citat.

De altminteri este cunoscut că, din timp în timp, readucerea la curent a situațiunii noastre bugetare s'a făcut totdeauna din mijloace nebugetare și, în special, din resursele extraordinare ale împrumuturilor publice. Împrumuturile Statului n'au fost întrebuințate numai la opere de investiție, ci au servit în mod ilustrativ și la aducerea la zi a bugetelor noastre căzute în dificultate. Aceasta și înainte, și după război.

Formele principale în care se concretizează tranșa extrabugetară sunt trei:

- a) Angajamentele legale nelichidate.
- b) Angajamentele ilegale nelichidate.
- c) Plățile ilegale (sau efectuate uneori cu forme de autorizare administrativă, care sunt de fapt o cale de eludare a garanțiilor legii contabilității publice și a bugetului), plăți așa zise « dela portofoliu » și care, propriu vorbind, constituiesc angajamente extra-legale, achitate.

În treacăt, trebuie să observăm aci că, din punct de vedere al situațiunii de deficiență bugetară, la origine nu există o deosebire esențială între portofoliu, de o parte, și creanțe arierate legale sau ilegale, de altă parte, ca forme de gestiune extrabugetară. Ele sunt, la un loc, manifestări concrete ale unei aceleiași situațiuni. Sub acest unghi de privire, nu există diferență între angajamentele ilegale plătite dela casă și angajamentele ilegale nelichidate din

cauza insuficiențelor tezaurului. Mai mult: ilegalitatea angajărilor ea însăși nu e o notă de definiție pentru ideea de deficiență bugetară. Se poate vorbi despre o parte ilegală și o parte legală a deficitelor bugetare, despre un « deficit legal » și un « deficit ilegal » (v. P. Gheorghiu, loc. cit.) în cuprinsul deficitului unui an bugetar, dar nu se poate vorbi despre o deficiență legală și una ilegală. Deficiența bugetară este una și ea încorporează amândouă aceste tranșe ale deficitului anual, adică atât cheltuelile legale cât și pe cele nelegal angajate, după criteriul că ambele categorii reprezintă imaginea unor nevoi nesatisfăcute prin bugetul executat. Deficiența bugetară există din această cauză și persistă chiar atunci când nu am avea deficit; adică chiar atunci când am avea un echilibru de tezaur: între încasări și plăți.

Odată stabilite aceste detalii, să trecem la examinarea situațiunii reale în perioada de după stabilizare.

IV

Dificultățile bugetare întâmpinate dela 1929 înainte, au apărut în cifre impresionante, reprezentând nevoi nesatisfăcute, transferate ca sarcini asupra viitorului. În această perioadă, când intrările de numerar în tezaur se rarefiază, cheltuelile extrabugetare apar sub forma arieratelor *nelichidate*, legal și mai cu seamă nelegal angajate, precum și sub forma mijloacelor de trezorerie, altele decât încasările bugetare.

Dela 1930—1933 inclusiv, tezaurul a utilizat mijloace de trezorerie extrabugetare în valoare de peste 8 miliarde lei, din cauza insuficienței încasărilor curente. Aceste resurse formează astăzi un important post al datoriei flotante a Statului.

Totuși, la 1 Aprilie 1934, Statul se mai găsește angajat și cu o însemnată masă de creanțe arierate a cărei situațiune la această dată este (fără bonurile de impozite în circulație) următoarea:

Angajamente bugetare nelichidate . . .	13.548 milioane lei
Recipise de depozit provizoriu . . .	<u>2.742 » »</u>
Total . . .	16.290 milioane lei

În această cifră se cuprind și creanțele ilegale.

În primul Memorandum al ministrului de Finanțe, d. Virgil Madgearu (1933), se explică originea acestor creanțe ilegale astfel: « Este o limită dincolo de care reducerile operate nu mai au eficacitate, pentru că cheltuelile suprimate reapar sub forma de angajamente neregulate sau de credite extraordinare care sunt inevitabile, dacă nu vrem să provocăm desorganizarea serviciilor publice ». (p. 5). Criticând apoi, în al doilea Memorandum din același an, modul în care d. Roger Auboin făcea aprecierea eforturilor de comprimare bugetară din ultimii trei ani, prin compararea creditelor deschise pe 1933/34 cu totalul angajamentelor regulate din 1932, spre a se degaja astfel realitatea prevederilor bugetului de cheltueli 1933/34, ministrul de Finanțe arăta, cu drept cuvânt și deopotrivă de semnificativ că: « pentru a fi reală, comparația trebuie să fie făcută cu *totalitatea cheltuelilor indispensabile bunului mers al administrației de Stat* și, prin urmare, cu cheltuelile legal angajate *ca și cu cheltuelile nelegal angajate, la care administratorii s'au văzut constrânși sub presiunea necesităților absolute, cu tot riscul pe care și-l luau astfel asupra lor* » (p. 8).

În luna Aprilie 1934, ministrul Finanțelor, d. Victor Slăvescu a luat inițiativa unei legi pentru reglementarea situației creanțelor nelegal angajate, anterior datei de 1 Aprilie 1933. Măsura a fost luată după considerentul că aceste creanțe ce rezultau din depășiri de cotă lunară sau de credit bugetar nu pot constitui « rămășițe », în sensul legii contabilității publice și, ca atare, nu pot fi imputate creditelor afectate lor prin buget, decât în baza unei legi speciale. Este interesant de menționat că expunerea de motive a acelei legi explică procesul de naștere a creanțelor nelegale în același fel: « necesitatea de a face continuu comprimarea cheltuelilor bugetare în anii de depresiune economică a dus fatal la scoaterea din buget și a unor cheltueli apreciate ca fiind indispensabile pentru gospodăria Statului. Consecința imediată a comprimărilor de acest fel a fost crearea continuă și acumularea unui însemnat volum de angajamente nelegale de cheltueli ». Atât doar că, și aci, explicația tuturor explicațiilor este aceeași « depresiune economică ».

Situația creanțelor nelegal angajate, reglementată prin această lege, are următoarea structură (în milioane lei):

Creanțe rezultate din angajări în limita creditelor bugetare, însă peste sumele prevăzute în decretul lunare pentru repartizarea fondurilor și nevizate de consilierii controlori, din lipsă de cotă. 2.260,7 mil. lei

Creanțe rezultând din angajări peste limita creditelor bugetare 3.538,6 » »
 Total . . . 5.799,3 mil. lei

Este foarte caracteristic, că 61% din valoarea acestor creanțe s'au născut prin depășirea creditelor definitive acordate prin buget. Este de asemenea de remarcat că aproape 40% din totalul acestor creanțe nelegale aparțin departamentului Apărării Naționale.

Situațiunile ulterioare au scos la suprafață noi creanțe nelegal angajate. Dacă adăugăm și creanțele de acest fel ale exercițiului financiar 1933/34, în valoare de 787 milioane lei, căpătăm următorul total mai aproape de realitate (după d. V. N. Madgearu: Drumul echilibrului financiar, p. 178).

Anii	Valoarea angajamentelor nelegale în milioane lei
1930	666
1931	4.361 cifra dată în raportul Rist (1932) p. 18 este de 4.595 milioane lei
1932 (15 luni)	2.672
1933/34	<u>787</u>
Total . . .	8.493 milioane lei

Este o obișnuință a se socoti angajările ilegale ca simplă dovadă a unor neregularități de ordin contabil, ca un abuz de gestiune al administratorilor de bani publici. În articolul nostru despre « Bugetul ocult », am atras atențiunea asupra adevăratei funcțiuni a fenomenului angajărilor ilegale în masă, sprijinit pe afirmațiuni oficiale făcute atât în expunerea de motive a bugetului pe 1933/34, cât și în Memorandum-ul ministrului de Finanțe (1933), asupra capacității de plată a României, mai sus citat.

Dar asupra sensului real al acestor angajări ilegale, practicate fie prin depășirea cotei de repartiție lunară, fie chiar prin depășirea alocației bugetare, avem și mărturisiri mai recente, exprimate de cunoscătorii cei mai îndreptățiți. Astfel, fostul ministru

de Finanțe, d. Virgil Madgearu (*Drumul echilibrului financiar*, p. 177), după ce menționează faptul nerespectării limitelor de credite stabilite prin buget și prin decretele lunare, face următoarea precizare plină de sens: « O parte din aceste angajamente își găsesc explicațiunea în faptul că, comprimarea cheltuielilor în bugetele din ultimii ani și în decretele lunare de distribuție s'a făcut *în mod mecanic*, fără a se ține seama de măsura și caracterul de urgență a diferitelor nevoi publice, astfel încât *nu s'au cuprins credite pentru satisfacerea unor nevoi indispensabile*. De aceea, chiar și experții străini care au examinat, în repetate rânduri, situația finanțelor românești, au recunoscut că *unele cheltueli angajate în mod neregulat sunt de fapt de nénlăturat* ».

Faptul că ilegalitatea cea mai autentică în materie de execuție a bugetului de cheltueli poate fi legitimată, fie și în parte, atât de specialiștii noștri cei mai avizați cât și de specialiști străini, cunoscători ai situației finanțelor noastre, trebuie să fie reținut ca o probă semnificativă pentru justetea tezei deficienței bugetare, mai cu seamă că această situațiune a fost și motivul determinant pentru care nu s'a trecut până astăzi la sancționarea administratorilor culpabili: « . . . până astăzi, nici un funcționar public care a călcat legea contabilității publice, încheind angajamente ilegale, n'a fost urmărit și sancționat, deoarece *în fapt s'a putut face dovada că cheltuelile erau imperios necesare* » (V. N. Madgearu, Raționalizarea și controlul cheltuelilor publice, « Tribuna Financiară » Nr. 24 din Decembrie 1934).

În fond, ar trebui să ne fie de ajuns explicația de mai sus a originii și funcțiunii angajamentelor ilegale. Dar pentru că se amintește, cu această ocazie, și de părerile experților străini, să le menționăm și pe acestea.

Chiar dela 1932, d. Rist, în raportul de expertiză asupra finanțelor României, condamnă metoda de întocmire a bugetelor noastre, datorită căreia se ajunge la o adevărată producție de arierate. « O altă lacună gravă în alcătuirea bugetului român, — scria d. Rist, — este *obiceiul de a nu se înscrie anumite cheltueli, indispensabile totuși sau chiar prescrise de lege*, dar care sunt înlăturate, pentru a se face loc unor cheltueli noi, cheltuelile obligatorii reapărând apoi sub formă de « arierate ». D. Rist remarcă, în același timp, că se procedează la fel și cu deficitul fiecărui

exercițiu închis, care nu se înscrie între cheltueli, pentru a se acumula cu deficitele precedente și cu cele viitoare. (Raportul Rist, p. 20).

În 1934, experții d-nii Bruins, Hall Patch și Richard (Raport sur la situation économique et financière de la Roumanie, Mars 1934) consemnează în raportul lor: « O parte din arierate... rezultă din angajamentele neregulate, nevizate de consilierii controlori »... « *Serviciile au de sigur o scuză în foarte multe cazuri: decretul lunar, ca de altfel și bugetele, au omis adeseori să cuprindă unele cheltueli ineluctabile.* Principiul bugetului lunar destinat să păstreze cheltuelile în limita posibilităților reale este bun în sine și trebuie de sigur menținut, cu condiția de a se perfecționa aplicarea lui, în așa fel, încât el să răspundă efectiv scopului său ». (Sublinierea noastră).

Dacă legăm ideea din ultima frază cu aceea din fraza imediat precedentă, deducem că « perfecționarea » la care se face apel nu se referă, de fapt, la o necesitate de *tehnică* bugetară, ci la una mult mai substanțială, de *politică* financiară și de concepție a vieții de Stat însăși. Perfecționarea de care e vorba aci nu ar putea veni decât dela o politică de asigurare de venituri publice, până la nivelul randamentului care să acopere volumul real al nevoilor Statului. Este motivul pentru care experții din 1934, — tratând mai jos, la p. 22 a raportului lor, tot despre arierate, — găsesc că lichidarea situațiunii acesteia « nu va putea fi cu adevărat întreprinsă decât după restabilirea unui *echilibru bugetar real* » — (sublinierea noastră), adică a unui echilibru realizat cu condiția înlăturării oricărui echilibru bugetar aparent, obținut sub aspectul unui echilibru contabil, sub forma unui echilibru al tezaurului (între încasările efective și plățile legale, adică efectuate în limita decretelor lunare), cu atât mai puțin recomandabil, cu cât acesta dă iluzia bugetului echilibrat.

Aceste mărturii laolaltă nu sunt altceva decât o eminentă confirmare a existenței deficienței noastre bugetare. Creanțele ilegale împotriva Statului, prin funcțiunea lor ocultă, apar totdeauna cu întârziere în evidențele contabilității Statului și, de aceea, ele se califică totdeauna ca o *sarcină a trecutului*, dând neconținut impresia de efect al unor neregularități *de altădată*, care se presupune a nu se mai întâmpla în exercițiul curent, « grație unor măsuri... »

etc. », și lăsând în penumbră caracterul lor fundamental de certificat al unei gestiuni extrabugetare. Creanțele ilegale nu apar la primele situațiuni ce se cer în totalitate. Prima centralizare a lor este totdeauna o situație provizorie. Centralizările repetate ulterior, cu ocazia întocmirii bugetelor următoare, scot la suprafață noi creanțe ilegale din trecut; astfel încât cea mai recentă situație a acestor arierate este cea mai bună, nu pentru motivul că ar prezenta o perfectă exactitate, ci pentru că este cea mai nouă.

V

Dar dacă aceste arierate neregulate pot fi legitimate în felul în care am văzut că sunt (v. și Raportul d-lui Alimăneșteanu, la bugetul 1935—36, p. 9—10), socotim că tratamentul aplicat lor nu este mai puțin aplicabil cheltuelilor ilegale efectuate (plătite) în perioada anterioară stabilizării și înainte de război.

Căci pentru motivul că insuficiența bugetară este în genere considerată ca o manifestare proprie depresiunii economice, trebuie să expunem și datele referitoare la situația de deficiență a bugetelor mai vechi, începând cu cele dinainte de stabilizare, din perioada de inflație. Trecând la această perioadă, nu trebuie să scăpăm din vedere un lucru: dacă la începutul epocii de depresiune economică am avut o scurtă tranziție, în care s'au făcut investiții din mijloace proprii la serviciile economice ale Statului, în afară de investițiile făcute din fondurile împrumutului de stabilizare, perioada de inflație se caracterizează tocmai prin lipsa unei opere de investiție, în chip explicabil mai lesnicioasă în perioadele de intrări regulate de bani în casa Statului, cum este perioada de inflație, care a cunoscut și împărțiri de excedente. Găsim aci o probă de substanțială deficiență a bugetelor premergătoare depresiunii economice; chiar dacă la cifra prevederilor bugetare de cheltueli am adăuga valoarea excedentelor efectiv distribuite și întrebuințate în genere în cheltueli curente, în cursul acestei perioade, pentru a obține astfel cifre *mai mari decât însăși încasările efective* ale unora dintre acești ani, tot nu am căpăta în aceste bugete spațiul necesar unor cheltueli de investiție pe măsura nevoilor utilajului Statului.

Dar caracterul deficient al bugetelor acestei perioade poate fi dedus din prezentarea principiilor însăși ce au stat la baza

politicii bugetare în această vreme. « Toată această politică a avut la baza ei un principiu simplu... *acela de a menține cheltuelile serviciilor publice în limita strictă a veniturilor* » (Expunerea de motive a bugetului 1926, p. 3).

Cum se aplica acest principiu ?

La întocmirea bugetului se credea totdeauna că pentru nevoile curente, « bugetele de cheltueli sunt astfel întocmite, încât cu o bună chivernisire, vor fi suficiente pentru nevoile Statului ». « Chivernisirea » propriu zisă, în ce privește nevoile curente de funcționare a serviciilor, era invariabil lăsată execuțiunii bugetare, care totdeauna a fost silită să opereze cheltueli în afară de buget, cum vom vedea din cifrele pe care le vom da mai jos. Dar până atunci, dovada că acest lucru este adevărat, o găsim în însăși expunerea de motive a bugetului anului 1928, unde, la pagina 9, vorbindu-se despre necesitatea de a se ataca de astădată « *problema trezoreriei* », ni se face această valoroasă mărturisire, cu referire la bugetele anterioare: « *Gospodăria câte odată ușuratică ce s'a făcut în anii din urmă, angajările fără credite și obligațiunile de plată luate peste puterile imediate ale tezaurului, au îngreunat situațiunea acestuia* ».

Cât pentru investițiuni, ele urmau a se face regulat « din prisosul de încasări al anului » sau din mijloace extraordinare; în orice caz, soluția rămânea nebuloasă și era lăsată pe seama gestiunii viitorului.

Deficiența bugetelor perioadei de inflație o găsim bine caracterizată în expunerea de motive a bugetului care încheia această perioadă, bugetul anului 1929 (p. 10): « Departe de a favoriza o dezvoltare normală a bugetelor, întreaga noastră politică financiară s'a manifestat printr'o bruscare a ritmului normal al creșterii bugetului ».

« Nevoile de căpetenie ale Statului rămânând neîmplinite, echilibrul bugetar de după război a fost numai un formalism contabil obținut prin artificii de calcul. *Comprimând până la sufocare cheltuelile, am avut bugete echilibrate perfect (!) contabilicește, dar bugete desechilibrate din punctul de vedere al nevoilor reale ale Statului și obținute prin sacrificarea nevoilor celor mai urgente* ».

În această ordine de idei, trebuie să menționăm, ca un caz exemplificativ, pentru neînscierea în buget a unor obligațiuni

juridicește existente și reprezentând o sarcină de mari proporții, despăgubirile de război « după sentințe judecătorești », cărora de regulă nu li s'au acordat credite, iar atunci când li s'au acordat, s'au prevăzut sume foarte mici, pentru ca acest capitol de o valoare de cca. 5 ½ miliarde lei să sfârșească prin a nu mai fi luat în considerare de politica bugetară a Statului.

* * *

Formele sub care deficiența apare, în această perioadă, sunt creanțele arierate, în majoritate ilegale, cât și cheltuelile efectuate dela casă, constituind, în ultimă analiză, tot angajamente ilegale. Asupra celor dintâi, raportul Rist 1932, p. 9, afirmă că o bună parte din ele au apărut ca « *cheltueli bugetare făcute fără credite înscrise și pe care lipsa de fonduri nu le-a împiedicat a se efectua* ». Dacă lăsăm la o parte despăgubirile de război menționate mai sus, precum și arieratele căilor ferate în valoare de peste patru miliarde lei (aceasta pentru că în cifrele perioadei de după stabilizare, gestiunea căilor ferate nu a intrat), *creanțele împotriva Statului însumează și ele la finele anului 1928 aproape patru miliarde lei.*

Mult mai importante sume apar însă de pe urma practicii plăților extrabugetare dela tezaur. Căci, dacă pe deoparte am putut găsi în această epocă o acumulare de arierate, pe de altă parte constatăm un fenomen de adevărată incontinență a tezaurului.

În acest capitol de cheltueli extrabugetare, « se cuprind plățile făcute dela portofoliu și care contează drept numerar » în tezaurul Statului. Aceste cheltueli au fost efectuate, așa dar, direct din încasări, în afara cadrului de execuție a bugetului și fără garanțiile și formele impuse de legea contabilității publice.

Evoluția situației acestui capitol de cheltueli este următoarea :

La 1 Aprilie 1921, avem un sold de 1.900,0 milioane lei, sumă în care se cuprind și portofolii dinainte de război (1916).

La 1 Aprilie 1922, găsim 3.000,9 milioane lei.

Acest « portofoliu » care certifică nu numai o gestiune neregulată, ci și existența unor nevoi care au trecut peste buget, pentru a se finanța direct dela tezaur, reprezintă, față de totalul bugetului executat al anului 1922 (18 luni), un procent de 44%.

După această dată, acumularea acestor cheltueli dela portofoliu a evoluat într'un tempo care denotă inadaptabilitatea bugetului, în concepția politicii bugetare a României, la valoarea și ritmul la care necesitățile de funcționare a Statului îl reclamau. Se va putea invoca aci imposibilitatea de a se fi cunoscut dela primele exerciții bugetare, situația exactă a necesităților unui Stat întregit, de o structură mai complexă. Nu ar fi acesta un argument. Întâi, pentru că faptul nu e — prin aceasta — mai puțin o confirmare a deficienței bugetare; al doilea pentru că starea aceasta nu e trecătoare, ci se menține până la stabilizare; și în al treilea rând, pentru că situația, cu procedeele ei, este o moștenire din « vremuri bune » ale României mici.

Așa dar, să urmărim evoluția cifrelor, mai întâi înlăuntrul a două exerciții: 1922/23 și 1923 (9 luni) și apoi anual:

La 30 Iunie 1922	3.431,8 milioane lei		
» 30 Septembrie 1922	3.883,3	»	»
» 31 Decembrie 1922	5.515,8	»	»
» 1 Aprilie 1923	6.806,0	»	»

In cursul anului financiar 1923:

La 30 Iunie 1923	8.284,2 milioane lei		
» 31 August 1923	9.049,6	»	»
» 31 Octombrie 1923	9.909,1	»	»

După aceste exerciții — situația angajărilor nelegale sub forma plăților efectuate fără respectarea rigorilor legii contabilității publice, din încasări a urmat o evoluție mai lentă, păstrându-se însă la un nivel foarte ridicat în raport cu valoarea bugetelor de credite respective:

La 31 Decembrie 1923	10.817,4 milioane lei		
» 31 » 1924	12.129,1	»	»
» 31 » 1925	12.456,5	»	»

La această ultimă situațiune, se face următoarea observație în notă: « In acest sold se cuprind plăți efectuate în exercițiile închise și care prin creditele deschise vor putea fi trecute la cheltueli » — (sublinierea noastră).

În adevăr, printr'un jurnal al Consiliului de miniștri (Nr. 2965 din 14 Octomvrie 1924) se deschisese pe seama tuturor departamentelor un credit extraordinar de trezorerie, pentru lichidarea « tuturor plăților făcute din casele publice cu începere dela 1 Aprilie 1916 până la 1 Ianuarie 1924 ».

La această din urmă dată, plățile dela portofoliu am văzut că trecuseră de douăsprezece miliarde lei.

Lăsând la o parte faptul că deschiderea acestui credit s'a făcut fără lege, este destul de semnificativ pentru situația acelei epoci să constatăm că creditului extraordinar nu i s'a stabilit o limită (!), prevăzându-se în schimb, de o manieră foarte puțin ortodoxă, că « suma acestui credit va fi egală cu suma (sic!: *valoarea*) ordonanțelor ce se vor descărca prin conturi ».

Măsura a avut efectul de a micșora cifra portofoliului, lucru care se vede cu începere din anul 1926. Situația la sfârșitul anului 1928 arată rezultatele operațiunilor acestui regim de lichidare, continuat apoi reglementar prin două legi — din 1930 și 1934 — cum vom vedea mai jos. Metoda în sine este condamabilă, pentru că ea legalizează de fapt o situație nebugetară, consacrand ulterior practica bugetului nelegitim și trăgând astfel cu buretele peste un element care — netrecut în acest mod la dosar — ar fi trebuit să înlesnească o justă apreciere asupra situației reale și asupra soluțiunii ei.

Să urmărim însă datele în continuare:

La 31 Decemvrie 1926	11.954,3	milioane lei		
» 31 » 1927	11.455,7	»	»	
» 31 » 1928	4.847,6	»	»	
» 31 » 1929	7.730,5	»	»	

Aceste cheltueli au caracterul unor avansuri ale tezaurului asupra unor credite ce rămân a fi deschise ulterior pe baza verificării actelor, pentru a se constata valoarea lor de descărcare. Dar lichidarea lor periodică a venit cu întârzieri și s'a efectuat din credite extraordinare, în afară de buget, încât se poate spune că dacă această lichidare s'ar fi putut face bugetar, ar fi urmat ca ea să apară ca o sarcină reală, de natură să schimbe și structura și valorile situației de execuție a bugetelor exercițiilor închise, din epoca de acumulare a portofoliilor.

Pentru a ne putea da și mai bine seama de proporția acestor operațiuni efectuate peste buget, prezentăm și raportul dintre cifra bugetului de cheltueli (credite) — și cifrele ce reprezintă creșterea anuală a portofoliului între 1921/22—1924:

Anii	Evaluări bugetare (mil. lei)	Credite definitive (mil. lei)	Creșterea portofoliului (mil. lei)	Raport față de cre- dite
1921/23	7.708,5	—	1.100,8	14,2%
1922/22	10.498,3	—	3.805,1	36,3%
1922 (9 luni)	15.406,4	—	3.757,0	24,3%
1924	—	24.390,5	1.601,5	6,6%

Este necesar acum să atragem atenția asupra coincidenței dintre epoca de acumulare a cheltuelilor dela portofoliu, adică epoca dela 1923—1925, și epoca împărțirilor de «excedente», din care cauză o parte din cheltuelile acestea au ca origină și împărțirea de excedente *fără acoperire*.

Dacă determinarea excedentului (de casă) al exercițiilor financiare de care vorbim s'ar fi făcut pe o bază riguroasă, calculându-se diferența dintre intrările efective de numerar la tezaur și totalul angajamentelor operate asupra exercițiului închis, s'ar putea spune că o parte (relativ mică) din portofoliul arătat mai sus are o origină legală și, lucru și mai important, că are o proveniență *bugetară*, prin faptul că aceste cheltueli, efectuate în afara bugetului de credite al fiecărui an, s'au efectuat din plusul real de încasări ale bugetului respectiv. Dar nu aceasta este situația. Căci «în loc să se procedeze în modul acesta, prevăzut și în legea contabilității publice, miniștrii de Finanțe din anii 1922—1927 au prezentat Parlamentului legi de împărțire a excedentelor respective, *fără a ține seamă de angajamentele de cheltueli nelichidate și de cheltueli făcute peste creditele bugetare și considerând ca reale, drepturi ale Statului ce nu fuseseră încasate în cursul exercițiului*.

Procedeeul acesta era cu atât mai neregulat și mai periculos cu cât legile de repartizare a presupuselor excedente se prezentau Parlamentului, *cu câteva luni înainte chiar de închiderea exercițiului și când, de fapt, în casa Statului nu exista disponibilul ce se repartiza*». (Expunerea de motive a legii pentru descărcarea casierilor

publice de sumele plătite în timpul dela 1 Aprilie 1920 până la 31 Decembrie 1929 — din 28 Iunie 1930 — lege care a venit să lichideze resturile acestui portofoliu. Pe baza unei socoteli făcută în acel an, s'a deschis un credit extraordinar în valoare de lei 4.453.613.940).

Dacă însă pentru o parte din aceste cheltueli neregulate se poate asuma că provin din împărțirea neortodoxă a excedentelor bugetare și uneori din simplă neregularitate contabilă, cea mai mare parte însă reprezintă însăși tranșa nevoilor nesatisfăcute prin bugete, și care s'au satisfăcut singure pe calea cheltuielilor « făcute peste creditele bugetare ». In această categorie intră de fapt și fondul de exploatare R.M.S., capitol de cheltueli de materiale, pentru care în mod conștient nu s'a acordat niciodată un credit îndestulător, preferându-se operația făcută direct dela tezaur, sub motivul că, în fapt, fondul se putea recupera din încasări. Operația reprezenta o formă de evadare dela un buget insuficient pentru anumite necesități de exploatare mai imperioase decât însăși voința ministrului Finanțelor, în regimul « unității » bugetare. Era o formă rudimentară de autonomie bugetară. Pentru că nevoia autonomiei financiare la capitole de cheltuieli de materiale pentru exploatări cu caracter productiv s'a simțit și s'a impus, mai mult sau mai puțin, (așa cum alte categorii de nevoi, imperioase și ele, nu au putut-o face până astăzi, nefiind de natură a se actualiza printr'o materializare continuă), constituind și ea o probă în plus — dacă mai era nevoie — a deficienței noastre bugetare.

La origine, fondul provenea deci — așa cum expunerea de motive a menționatei legi din 1930 arată — tot *din « insuficiența creditelor bugetare »*, de fapt *recunoscută* prin permanența procedului și prin consacrarea lui în legi de fixare din ce în ce mai sus a cuantumului fondului, omițându-se însă a se reglementa și funcțiunea lui, din punct de vedere al regulilor de gestiune financiară, funcțiune ce nu putea fi alta decât aceea a unei gestiuni autonome, care — dacă spărgea unitatea formală a bugetului — nu ar fi făcut-o decât pentru a remedia, în speță, deficiența lui.

La 1934 — când valoarea portofoliului încă nelichidat se ridică la 1.629.970.968 lei, lichidarea lui s'a făcut tot pe calea unui credit extraordinar de ordine, de aceeași valoare, adică pe o cale *nebugetară*,

de altfel cum era necesar și posibil, dată fiind originea și caracterul acestui cont al trecutului. Așa încât valoarea totală a creditului extraordinar necesitat de operațiunile de lichidare a resturilor acestei situațiuni, după 1929, trece de fapt de șase miliarde lei.

Gestiunea finanțelor noastre în perioada de inflație ne procură un material documentar interesant nu numai prin cifrele mari ale conturilor deficienței bugetelor epocii, dar și prin faptul că închide în ea toată gama formelor deficienței bugetare, dela nevoile de tot felul ignorate la întocmirea bugetelor — între care și acele peste 5 miliarde, despăgubiri de război legale — până la angajamentele regulate, angajamentele neregulate și cheltuielile efectuate, peste buget, direct dela tezaur.

VI

Dar pentru a completa seria elementelor doveditoare pentru caracterul endemic al fenomenului, vom da pe scurt câteva cifre din care va rezulta că o situațiune identică aveam și înainte de război. Și pentru a nu ne apropia prea mult de perioada de incertitudine din preajma războiului balcanic, preferăm, cu titlu de exemplu, datele dinainte de 1912.

Perioada dintre 1900—1910 este și ea o perioadă de acumulare a plăților extrabugetare de acest gen, până la procente impresionante, în raport cu totalul creditelor primitive ale unui buget; în calcul, raportăm soldurile la cifra bugetelor respective.

La 1 Aprilie 1901, cifra plăților dela casă este de 7.503.701 lei. După un an, la 31 Martie 1902, ea atinge 21.006.085 lei, reprezentând, față de totalul creditelor bugetare, un procent de 9,6%.

La 31 Martie 1903, soldul acestor cheltuieli este de 50.072.098, sau 23,1% din totalul creditelor bugetare ale anului financiar 1902—1903.

La 31 Martie 1904, suma lor se ridică la 68.181.783, reprezentând 31,3% din bugetul de cheltuieli al exercițiului 1903—1904.

La 31 Martie 1907, cifra portofoliului este de 61.878.442, sau 26,3% din bugetul de cheltuieli al anului 1906—1907.

La 1 Aprilie 1909, avem un stoc de astfel de plăți în sumă de 81.419.272, adică de 19,2%, din totalul creditelor efective ale anului 1909—1910.

În sfârșit, la 31 Martie 1910, aceste plăți extrabugetare însumează 85.797.213 lei, reprezentând un procent de 20,3% din totalul creditelor efective menționat.

Acest ciclu de date, alăturat celor precedente, vorbește îndeajuns despre proporțiile și persistența unei situațiuni care — o repetăm — nu poate fi privită nicidecum ca un « caz » de neregularitate de gestiune și numai atât. Un caz care perseverează decenii de-a-rândul este un fenomen.

VII

Expunerea făcută, deși pe date sumare, reliefează suficient autenticitatea și adâncimea deficienței noastre bugetare. Totdeauna s'a crezut că limita incompresibilității bugetului este la liberul arbitru al Ministerului de Finanțe. Niciodată până astăzi nu s'au operat o evaluare justă și un triaj suficient de riguros în structura nevoilor Statului, pentru a se găsi aci adevărata linie de rezistență a incompresibilității bugetare: « în locul unei raționalizări a cheltuelilor, se procedează... la tăierea creditelor bugetare fără metodă, numai pentru reducerea cifrei bugetului la minimum posibil, și rezultatul nu poate întârzia: serviciile publice încetează de a funcționa în mod normal.

Prin tăierea unor cheltueli absolut indispensabile, unele servicii de Stat încetează de a mai da randamentul util, întreținerea insuficientă a instalațiunilor amenință cu deteriorarea lor și lipsa de înzestrare pentru investițiuni strict necesare paralizează orice efort. *Asemenea « economii » se transformă repede în risipă ».*

Această politică a fost o politică de comprimare « fără discernământ », care a servit apoi drept justificare și pretext pentru practica angajărilor de cheltueli ilegale, cu tot cortegiul ei de abuzuri » (V. N. Madgearu: Raționalizarea și controlul cheltuelilor publice, « Tribuna Financiară » Nr. 24 din Decembrie 1934). Nu s'a contat niciodată cu rigiditatea bugetului nevoilor Statului, ci totdeauna, cu elasticitatea facilă și comodă până la arbitrar, a bugetului de credite.

Politica financiară a României a fost totdeauna preocupată de finanțarea bugetului de credite, dar niciodată de finanțarea nevoilor publice, chiar dacă ea nu s'ar fi realizat în întregime. Iar

concepția, după care s'a practicat alimentarea bugetului de venituri, a fost copiată după tiparul clasic al țărilor occidentale, industriale, unde o însemnată parte a veniturilor publice vin, în ultimă analiză, din colonii. De aceea, sinuozițiile situațiunii noastre bugetare, izvorâte din aceeași cauză originară de intrinsecă deficiență a bugetului, se pot urmări până și după etichetele cu care bugetele României întregite au fost succesiv recomandate.

Astfel, începând cu bugetul 1923 care a fost bugetul « *traului zilnic și al înfrânării cheltuelilor* », bugetele 1923—1926 — adică bugetele epocii de « consolidare » și de voită trecere către « deflație » (politica de revalorizare) — au fost bugetele « *echilibrării prudente* » (v. expunerea de motive a bugetului 1926, p. 3). Pe urmă: bugetul anului 1927, deși forțat să îmbrățișeze un « spor de cheltueli » noi (cca 6 miliarde), a fost bugetul « *spiritului de moderațiune și economie* ». Bugetul exercițiului 1928 a fost buget « *de așteptare* ». Bugetul exercițiului 1929 a fost un buget « *de ispășire* ». Bugetul anului 1930, cel dintâi buget după stabilizare, a fost un buget de « *introducere a ordinii în finanțele publice* ». Urmează bugetul « *de sacrificiu* » al anului 1931; apoi: bugetul « *de adaptare* » (la situația de deflație) al exercițiului 1932, merit totodată să fie « *începutul seriei bugetelor de normalizare* ».

După acesta, bugetul 1933/34 este cel dintâi buget care, părăsind perspectiva « reducerilor » bugetare, invoacă ideia că « *comprimarea cheltuelilor trebuie să se oprească la limita atingerii forței de acțiune națională a Statului* », și că trebuie să se facă « *începerea procesului de lichidare a pasivului financiar din trecut* ».

În fine, bugetul următor pe anul 1934/35 este bugetul « *menținerii cu orice preț a echilibrului bugetar* ». Nici acest buget nu scapă de un important deficit. Chiar în ipoteza că ar fi reușit să « mențină » echilibrul bugetar, despre ce fel de « echilibru » ar fi fost vorba putem deduce din concepția care a stat la baza alcătuirii acestui buget, astfel formulată în expunerea de motive: « Suntem deci nevoiți să procedăm la un examen concret și actual al așezămintelor Statului nostru și să revizuim întreaga organizație de Stat, simplificând-o și *stabilind cheltuelile la nivelul încasărilor posibile* »; așa dar, iarăși ideea unui echilibru de casă.

Parcurgând seria acestor formule, putem degaja semnificația lor. Ele exprimă, sub o varietate de etichete, o constantă preocupare

de a se curma cu o situație socotită ca *anormală*, dar reportată an cu an. Fie că este vorba de asigurarea « traiului zilnic », fie că este vorba de « economii », de « ordine », de « adaptare », etc., aceste embleme denotă actualitatea neîntreruptă a idealului de a se obține o situație de echilibru contabil în finanțele Statului. Cicluri de reale eforturi, de încercări valoroase de a se introduce « ordinea » în bugetul României, care au dus la unele rezultate pozitive în ce privește organizarea și administrarea finanțelor nu au reușit să aducă un coeficient de normalizare a economiei noastre publice. Reformele, oricât de metodic elaborate, au lăsat problema în același stadiu de gravitate, din cauză că — la origine — toate intervențiunile s'au efectuat după un diagnostic clasic. Problema bugetară a fost totdeauna limitată la bugetul anual venit la rând, *la perspectiva unui exercițiu financiar* și cel mult la lichidarea « arieratelor », pentru a se « trage cortina » asupra « trecutului ». În realitate, eforturile de normalizare nu au atacat chestiunea echilibrării *bugetului*, ci numai pe aceea a echilibrului fiecărui exercițiu bugetar în parte. Nereușita este explicabilă. Datele esențiale ale problemei nu au fost abordate. Politica noastră bugetară a avut totdeauna în arhiva preocupărilor ei un dosar al momentului și cel mult un dosar al trecutului; niciodată un dosar al aspectelor permanente ale problemei, alcătuit pe baza unor constatări de substrat, pe baza unei diagnoze realiste, aceea tocmai, pentru care orice mentalitate de formație clasică nu arată receptivitate.

În fond, finanțele noastre suferă de o stare de subalimentație bugetară, consfințită prin uz. Permanența unei importante gestiuni oculte, ciclice, o atestă. Ne găsim în fața unei *deficiențe bugetare organice*: iată *constantă* cu care politica noastră bugetară trebuie să conteze. Statului trebuie să i se creeze venituri pentru acoperirea tuturor nevoilor lui constatate ca indispensabile. Schematic, o politică de normalizare bugetară ar trebui să înceapă prin a-și pune problema unei reforme a structurii aparatului de Stat și a unei evaluări riguroase a *tuturor* trebuințelor recunoscute ca indispensabile, pentru a se obține astfel bugetul nevoilor stricte ale Statului și a se trece apoi la o politică de creare a veniturilor necesare lui.

Bineînțeles, reforma aparatului de Stat nu trebuie înțeleasă ca o « simplificare » în funcție de buget, ci ca o transformare organică,

plecându-se dela un deliberat scop de raționalizare și organizare, în raport cu funcțiunile ce incumbă azi fiecărui departament de activitate publică. Simplificarea, în înțelesul ei de până acum, nu ar putea să dea un randament sub raportul reducerilor bugetare, decât cu condiția ca ea să se aplice la departamentele ale căror atribuțiuni în viața de Stat implică cheltueli masive de personal și de material. Dar până unde se poate merge oare cu sacrificarea învățământului de Stat într'o țară care n'a scăpat încă de alfabeți? Ce simplificări s'ar mai putea aduce de pildă în materie de sănătate publică, când un aparat sanitar n'a existat la noi nici odată la nivelul normal și nebirocratic, pe care o organizație de Stat modernă îl reclamă? Incercările de simplificare experimentate până astăzi au dat rezultate neînsemnate din punct de vedere bugetar, și faptul are o cauză mai adâncă decât contingentele de suprafață și de moment.

Ieșirea din situația financiară de până astăzi nu se va putea realiza decât cu condiția integrării bugetare a tuturor cerințelor efective ale Statului; bine înțeles sub rezerva unei concomitente « raționalizări » a cheltuelilor și a unei corespunzătoare organizări a serviciului bugetului.

Spiritul de economie trebuie păstrat și exercitat atât de sever, încât să nu poată scăpa credite superflue, și atât de puțin absurd, încât să nu se amputeze credite menite să acopere necesități imperioase. Acesta este principiul. Numai cu această condiție se poate spune că frânele legale aplicate în cursul execuțiunii bugetului (bugetul lunar, controlul preventiv, oficiul de licitații, comisia de angajări, concentrarea fondurilor la Banca Națională) vor avea un rol pozitiv în administrarea finanțelor.

Căci nu trebuie să scăpăm din vedere celălalt aspect al chestiunii, de o gravitate necontestată: deficiența organică a bugetului este condițiunea propice dezvoltării și conservării unui regim de ne-regularități și abuzuri în gestiunea banului public. Deficiența recunoscută tinde să legitimeze periodic și să consacre pe nesimțite regula abuzului fatal. Dar până când oare se va mai putea merge cu o situație de legitimitate de fapt a abuzului? Cât timp se va mai practica sistemul de nesancționare, « descărcările » plăților neregulate și « legalizarea » creanțelor nelegal angajate?

Bugetul este expresia concretă a sistemului de economie publică al unui Stat. Problemele pe care politica finanțelor publice le ridică astăzi, nu sunt numai de resortul *tehnice*i bugetare. Ele depășesc și concepțiile și perspectiva mijloacelor de soluționare, clasice.

Au trecut zilele comode, când pe planul întâi al problemelor bugetului stătea chinuitoarea întrebare dacă bugetul este un act juridic, politic sau administrativ, adică — printr'o metaforă — dacă șahul e un câmp alb cu pătrate negre sau este un câmp negru cu pătrate albe. Problema bugetară s'a pretat în trecut la controverse, unele demne de preocupările unui doctrinar în retragere. În împrejurările actuale, ea nu se mai pretează decât la soluții. Pe deasupra oricărei cazuistici, rămâne constatarea elementară și verificată de o îndelungă experiență, că într'o țară cu populație săracă, bugetul este, înainte de toate, o problemă de repartiție. De valoarea ce se va acorda acestei constatări, depinde înlăturarea sau conservarea regimului acelei tranșe para-bugetare, imagine concretă a unei deficiențe caracteristice finanțelor noastre publice.

EUGEN DEMETRESCU

NOTE DRAMATURGICE

Dramaturgul este factorul de bază în reprezentarea unei opere dramatice. Trebuie făcută o distincție între regisor și dramaturg. În alcătuirea spectacolului, rolul fiecăruia e diferit și tot atât de necesar ca prezența unui manuscript-text. Activitatea dramaturgului stă în colaborare cu cea a regisorului. Dar dramaturg nu se numește autorul dramatic în instituția teatrului, ci un factor independent de autorul dramatic și care servește regia. În teatrul românesc, când regisorul nu are calități dramaturgice, nu este până azi ajutat de dramaturg în plămădirea spectacolului.

« Opera de artă nu se poate naște decât dintr'o singură voință dintr'un singur spirit » (Winds). Opera de artă scenică — reprezentarea unei drame — poate naște într'un singur spirit: regisorul. El est spiritul care transformă opera poetului dramatic în opera de artă a scenei. Acest proces estetic presupune un aparat complicat. Pentru întreg aparatul scenic, dela actor și până la ultima roțiță a unei trape din podeaua scenei, stăpân este regisorul. Regisorul (*metteur en scène*, director de scenă: sunt multe denumiri pentru aceeași funcțiune) asistat de un alt regisor, de un dramaturg, de pictorul decorator și inginerul tehnic, montează spectacolul. Viziunea este a regisorului și ea trebuie să crească în spiritul operei literare.

Dramaturgul, luând cunoștință de opera literară și de viziunea regisorului, studiind îndelung lucrarea care va trebui interpretată, lămurește fiecărui actor în parte prin conferințe, prin convorbiri, atât opera dramatică care va servi spectacolului cât și viziunea regisorului. Apoi, prin analizare și sinteze, dramaturgul studiază, înainte de începerea repetițiilor, personajele presei

împreună cu actorii, scenă de scenă, sentiment cu sentiment; ideea fiecărei clipe dramatice din spectacol va căpăta valoare și va fi astfel cunoscută de întreg materialul uman. Limpezirea tuturor problemelor care se pun în fața actorilor se face cu cea mai mare grijă, pentru ca materialul uman să aibă în interpretare adevărul și autoritatea cugetării poetice. Din această sforțare a actorilor de a pătrunde un suflet nou, un gând nou, se va naște armonia interpretării viitoare.

Dramaturgul deci acționează primul în fața actorilor. Astfel e munca într'un teatru civilizată înainte de intenția regisorului și de întâia repetiție. Căci e greu să privești într'un om, într'un personaj, dar să-l exprimi, să-l trăiești pe scenă!... Deci bine-venit ar fi dramaturgul, dacă și în teatrul românesc ar exista.

Această activitate dramaturgică a fost precizată de Lessing. Bunul a fost înțeles și adaptat în toate teatrele din lume. Din absența dramaturgului, s'a ajuns în arta noastră dramatică la curioase realități. Actorul pus la fiecare două săptămâni în fața unui nou personaj, cu toată dorința de a reprezenta logic, personajul din punct de vedere dramaturgic, neavând timp, tradiția neexistând, a lăsat toate preocupările ca rolul să fie măcar memorizat. Și dacă s'a nimerit să iasă bine intuitiv, a mulțumit soartei bune că l-a ajutat și astfel a perseverat într'o cale care l-a îndepărtat de la forța epică. Astfel actorul cădea în ușurința de a-și alege un gen potrivit fizicului său: amarez, ingenuă, intrigant, bătrână, comic etc. Virtuozitatea nu constă în prezentarea unui suflet sau al unui gând diferit din proteica existență, ci a unui ciudat temperament, mereu același al omului înalt și frumos, urît și puternic, mică și ingenuă, grasă și comică. Unul are glasul și fracul frumos, altul când se supără sparge marmura mesii cu pumnul. E și asta o curiozitate pentru un anumit public. Cu aceste calități, toate rolurile se reduc la fizic și câteva atribute strict necesare pentru apariția scenică. Și iată un mare talent! Shakespeare și Molière nu au un stil care trebuie redat ca ei să se deosebească, ci sunt actorii cutare. S'au creat astfel superficiale personalități și caracterizarea nu se conturează în spectacol. Rolul cel mai mare se dă actorului mai mare, astfel arta de a distribui după norma estetică a lucrării suferă. Actorul nu caracterizează, el are un singur accent, o singură atitudine, o singură voce, același gest inestetic repetat

până la oboseală. Personalitățile sunt ticuși care obolesc. Actorul ajunge personalitate când își variază toate funcțiunile. De aceea e necesară și indispensabilă o educație dramaturgică.

* * *

Talma își construise acasă în camera de lucru o scenă mică și pereții din fața scenei îi acoperise cu oglinzi. Aici își studia trupul, mlădiindu-se cu fiecare mișcare, desăvârșindu-l în oglindă dela atitudinea degetului mic până la linia pasului sub hlamida imperială. Dar acest Talma era divin...

În aceeași vreme, dincolo de Rin, la Weimar, un om întrerupea repetițiile de câte ori actorii luau poze, de câte ori vreunul crezându-se frumos își îndulcea privirile și devenea grațios. Acest regisor era Goethe. El nu se mulțumea cu atât; umbla prin odăile actorilor și le fura oglinzile: « Nu studiați în oglindă! »¹⁾.

Când lucram la Conservator în clasă, pentru gesturile mele dezordonate de începător, m'au trimis în fața oglinzii. Mărturisesc că în fața oglinzii toate defectele atitudinilor mele s'au accentuat. Am căpătat un instinct al frumosului banal. Și când în timpul repetițiilor mă trezeam cu narcisismul superficial al calităților mele, în care se pierde autocritica, și deci defectele persistă, am luat oglinda și am dăruit-o. M'am veghiat fără oglindă. S'au dezvoltat în scurt timp ochi spirituali care îmi serveau drept oglindă. Știam ce și cum am greșit, fără să mă văd în oglinzi. Astfel am ajuns mult mai repede să mă aud, să mă văd mișcând, să simt fluxul și refluxul sentimentelor în oglinda imaginară a bunului meu simț. Intuiția mea am tâlmăcit-o mult mai târziu, când am aflat de sfatul lui Goethe.

Experiențele și rezultatele celor două metode de a studia, Talma și Goethe, s'au verificat în suta de ani care ne desparte de cei doi promotori, mai ales în desfășurarea celor două arte dramatice: cea narcisistă franceză și cealaltă germană, a tehnicei bunului simț.

Actorul este pe scenă într'un continuu dans al tuturor funcțiunilor sale, dar în nici o clipă nu trebuie să-și dea seama că dansul său este frumos, așa cum se complac mulți dintre dansatori.

¹⁾ „Wilhelm Meister“.

Nu te privi în oglindă, ci cunoaște-te — e întâia lecție sănătoasă care trebuie să o practice actorul. Căci dacă mintea înțelege și sufletul simte, trupul se va supune fără cârtire. Ochiul va avea lumina, brațul hotărîre, grumazul încordare să sublinieze cuvîntul înțeles. Ajutorul este în complexul psicho-fizic al gândului. Acolo stau mișcările simple și voința de a le imprima, care se schimbă mereu în această devenire. Astfel se îndepărtează pozele stereotipe studiate în oglindă care dau actorului un singur gen, calapod grabnic uzat; oglinda blestemată dăruiește doar câteva imagini de un frumos îndoielnic care leagă artistul pentru totdeauna într'un mers, într'un fel de a se așeza, într'un singur fel de a spune pentru toată viața scenică. Bunul simț însă și observația interioară critică vivifică cu amănunte, cu nuanțe, cu jocuri de nuanțe care fac tot farmecul unei compoziții artistice. Oricât de puternică ar fi o personalitate de Narcis, impersonalitatea obiectivă va zugrăvi oameni, pe când Narcis va plictisi privitorul cu vecinica repetiție a ființei sale. Bunul simț critic poate crea complexitate personajului reprezentat; intuiția simplă nu poate depăși reprezentarea comună.

* * *

Cu fiecare personaj, actorul e pus în fața unei probleme noi. Rezolvarea acestei probleme este cea mai dificilă parte a meșteșugului actorului, de aceea e ajutat de dramaturg și de regisorii. Un om nou, un om necunoscut stă în fața lui; el trebuie sfârțicat și cunoscut. Atât de bine cunoscut, încât respirația și bătaia inimii acestui necunoscut trebuie să ritmeze în aceeași măsură cu plămânii și inima actorului. Personajul este întotdeauna diferit de actor; în cele două structuri care se vor contopi sunt afinități; dar în liniile simple, complexitatea creată de poet, trebuie recreată de actor. La această cunoaștere a complexului trebuie să ajungă actorul. Dacă actorul nu va străbate drumul acesta tainic dela el la personaj, va reduce complexul personajului dramatic la liniile persoanei sale obișnuite. Interesul psihologic și estetic în cazul acesta este nul.

Cea mai interesantă parte a acestei meserii este acest drum pe care actorul trebuie să-l parcurgă. Ce poate fi mai interesant decât procesul psihologic și estetic care are loc în actor!

Cunoașterea omului, cunoașterea de sine însuși. În el se desfășoară viața cu toate formele ei, *Karma*, zeul devenirii sufletești. Experiența multitudinii formelor de viață conduce actorul la tainele cunoașterii celei adevărate, bune și frumoase. Principiul karmic îl silește să se depersonalizeze, să se obiectiveze. Exercițiile spirituale pentru dezvoltarea acestui principiu, care îl păstrează în veșnică înnoire, sunt însuși funcțiunile meșteșugului său.

* * *

Studiul, tehnica, cunoașterea și experiența omului, exercițiile spirituale toate vor ajuta actorul în creația sa scenică.

Capacitatea spirituală a actorului are însă un moment pe care natura i-l acordă sau nu. E clipa de participare a celor doi factori teatrali: actorul și publicul; puterea de simpatie, clipa de *Einfühlung*. E cu deosebire greu a analiza această clipă de dilatare spirituală a actorului, în care el se mărturisește cuprinzând toate conștiințele din sală, toată gama nedefinitelor nuanțe ale emoției sale.

Din rețeta medie a lui Goethe: « Der Schauspieler schickt sich in die Rolle wie er kann, und die Rolle richtet sich nach ihm wie sie muss »¹⁾ nu se poate realiza clipa de intensă emoție, uitare și unire cu spectatorul. Mediocritatea acestei rețete stă în contribuția mediocră a textului și a actorului pentru clipa simpatetică dintre actor și spectator. Fiecare factor trebuie să acționeze cu maximumul de intensitate. Numai atunci începe ritmul.

* * *

Pela 1912, Rudolf Steiner, căutând urmele primei limbi vorbite pe pământ, observă un mecanism armonios în organismul ei, care dovedea că au fost timpuri când oamenii vorbeau numai ritmic. Această limbă minunată pierdută este în parte reconstituită în arhiva dela Dornach. Sanscrita, ebraica, greaca, araba au moștenit întrucâtva fireasca înlănțuire a taturilor și melopea cântului ei. Abatele Rousselot și elevul său Marcel Jousse²⁾, în laboratorul de fiziologie lingvistică dela Paris, au ajuns la aceeași

¹⁾ « Wilhelm Meister ».

²⁾ « Le style oral chez les verbo-moteurs », în Archives de Philosophie, Paris 1925.

concluziune. De pildă, traducând în arameiană, dialect în care a vorbit Divinul Isus, cuvântări din evanghelie se trăda un ritm, pe care cititorul tâlmăcirilor îl observă lesne cu toată inaptitudinea limbilor moderne pentru ritmuri. Jousse ne promite să descopere regulile acestei aritmetici muzicale din vorbirea textelor sacre traduse, căci doar atunci vom cunoaște organismul gândirii de altădată. Cultura științifică a vremurilor noi a îndepărtat limba din așezările ei ritmice. Educația muzicală se observă în școlile ebraice sau arabe. Școlarul e silit să învețe, recitând și mișcându-și corpul ritmic înainte și înapoi. După un număr de silabe, elevul își pleacă trupul spre pământ, după alt număr de silabe își ridică trupul privind spre cer. Cu încetul, organismul spiritual al elevului se transformă într'o armonie care va străbate în toată vorbirea lui și va ajunge chiar în fizicul său. Astfel se creează recitativul oriental, aflat la baza tuturor operelor transmise oral. Ritmica era pe acea vreme — și azi, dar mai puțin — certitudinea că gândul oral mnemotehnic se va moșteni în forma în care a fost conceput, nepierzându-se nimic sau neschimbându-se în alte silabe. Ca o garanție, această construcție ritmică a creat aliterațiuni, repetiții, același cuvânt pentru două sensuri, etc. Un exemplu avem în celebrul capitol din Scrisoarea I a lui Pavel. Retraducerea lui Jousse o redăm în original; această traducere, cu toate că pare să-i fi redat ritmul original pasajului, este totuși lipsită de jocurile silabice al originalului.

Récitatif 2

1. L'Amour est calme et doux
l'Amour n'est pas envieux;
 2. L'Amour n'est point léger,
ni vantard, ni grossier;
 3. S'oubliant, sans colère,
ne pense point a mal.
 4. Il ne jouit pas du faux,
mais se réjouit du vrai;
 5. Il excusera tout,
il aura *Foi* en tout;
- Il *Espérera* tout

il endurera tout.

7. *L'Amour*, jamais ne tombe,
si les *prophéties* cessent,

8. Si les *langues* se taisent,
et si la *science* cesse.

Sf. Pavel (I Cor., XIII).

Concomitent cu aceste studii, Steiner creează euritmia și propune metode ritmice în școala sa din Dornach. Educația euritmică desvoltă în individ puteri pe care omul le-a pierdut și fără de care sufletul este sărac în elanuri și lipsit de armonie.

Cunoașterea unor reguli simple de ritmică naturală a trupului omenesc este necesară pentru desprinderea din nebulos a omului, dar prin metode absolut contrarii școlii moderne științifice. Abstractul, care a năvălit în cultura noastră, a desrădăcinat, chiar în antichitate, structura minunată ritmică a celei dintâi vorbiri.

Analiza lui Steiner a tuturor vocalelor și consoanelor existente în vorbirea noastră aduc mai ales regiei teatrale și actorului forța de expresie, pe care genul dramatic trebuie să o aibe; analiza lui a descoperit actorului posibilități de vivificare a dicțiunii și prin ea pătrunderea fulgerătoare a sentimentelor și gândurilor. Captarea karmică a personajelor, partea cea mai dificilă a artei actorului este astfel prin ritmuri și armonii înlesnită. Principiul karmic aplicat în dramaturgia germană și rusă a dat roade, care se văd în jocul artiștilor, puterile cuvântului și plastica fizică având secrete ignorate până acum.

Să dăm un exemplu de studiul la care e supus un actor « karmic », așa cum sunt azi Michael Cekov și Werner Krauss.

Între cele trei vocale *a*, *o*, *u* exersate până când sunetele sunt clarificate, ucenicul începe să distingă forțele consonantice și vocalice. Și de unde până acum pentru noi toți, cele trei vocale erau de egală valoare vocalică, ba încă vocala *a* ni se pare cea mai pură vocală, ucenicul ne poate spune că cele trei vocale de mai sus au o gradație între *consonantic* și *vocalic* în ordinea *a*, *o*, *u*. Într'adevăr, cu puțin exercițiu, fiecare poate constata că la punctele de pornire ale vocalei *a*, în clipa emisiunii, acest sunet se desprinde dintr'o consoană neprecisă. Același lucru mai puțin pentru *o*, și de loc pentru *u*. Vocala *a* este consonantică și *u* cea mai pură, cea

mai vocalică dintre vocale pentru că în emisiunea ei nu intervine nici un accident consonantic. În exercițiul acestor trei vocale apare și o altă latură a lor, și a tuturor consonantelor și vocalelor. Sunetele au misiuni fiziologice și spirituale. Muzica e un exemplu savant de acțiune a sunetelor. Tot astfel într'un singur sunet se află o forță care dinamizează și trădează *gestul* fiziologic și spiritual care l-a creat. Astfel un sunet continuu de *a* aduce cu sine *somnul*, *o* aduce o stare medie între *somn și deșteptare*, și *u* continuu emis risipește orice urmă de somn și aduce lucidități de *veghe*. De aici silaba religioasă tibetană *om*, recomandată pentru exercițiul de început. *Om* se pronunță *a o u m*, stare de veghe medie. Tema ajunge până la *a*=adormire, *u*=trezire.

Puterea primitivă a sunetelor se află cu aceste continue exercitări și limpezește conștiința. Actorul, a cărui funcțiune este în primul rând puterea cuvântului, are astfel infinite instrumente de acțiune în variațiunile în care cad vocalele și consoanele din limba în care se exprimă.

Ritmica gândului și a mișcărilor o reglează apoi euritmia. Brațele mai ales au legi muzicale (ne aducem aminte de armonia divină a brațelor Eleonorei Duse), și corpul capătă atitudinea stilizată care oglindește caracterele. Euritmia lui Steiner este armonia fizică și psihică de care omul are nevoie în evoluția sa; această disciplină artistică este înglobată în studiul artei dramatice. Actorul ajutat de bogate introspecțiuni va fi să fie un om ideal, care știe să-și înalțe semenii prin arta de a reprezenta fapte. Și astfel ritmul deschide armonia.

* * *

Este necesară o salvare a actorului din îndrumările greșite în care se află, scoaterea lui din axele primitive al metodelor și construcției pe care le întrebunțează în arta sa. Mai ales trebuie accentuată complexitatea sufletească a personajelor pe care el le va întrupa. Deci nu trebuie ascultată îndrumarea greșită a dascălilor de a sili ucenicul la acte finale: *șoptă, urlet, plâns, răs*, ci de a demonstra calea de parcurs la aceste explozii psihice. Din stăpânirea mecanică a șoptei, urletului, plânsului, râsului se naște o eroare care dăunează întreaga carieră a actorului. Aceste arcuri mecanice se vor declanșa dela întâia repetiție, dela intuiția

superficială a unei situații dramatice, mulțumind pe cel care l-a produs într'atât, încât în fața publicului actul *șoaptă* nu va fi suprapus pe complexitatea spirituală a clipei dramatice. Va rezulta deci o simplă șoaptă, fără structura complexă a personajului cu care e în legătură. Aceste acte mimice ajung ticuri; rezultatele sunt lipsa totală de a nuanța păstrând calitățile brutale ale robinetului de lacrimi sau ale coardelor vocale cu o singură gamă.

Inteligența nu intră în legătură cu produsele corporale ale venirii scenice, din cauza axelor primitive. Drama și Comedia ajung *șablonizate*. Pauzele, care apar din necesitatea de elaborare a actelor mimice, sunt introduse de actor, împiedică ritmul cerut de estetica scenică. Actorul se împiedică de cuvinte, neștiind cum să le ordoneze în arhitectura generală a exploziilor unei fraze, scene, act și în numărul general cerut de spectacol. Sunt reprezentații lungite dela două ore, cât ar trebui să se parcurgă un text, până la patru ore jumătate, pentru că un actor vorbește menținându-și elaborările verbale și fiziologice de loc necesare în linia acțiunii. Elasticitatea intelectuală îndepărtează creația dela simpla tristețe, în care e deajuns să se dea drumul la toate robinetele de plâns, sau dela caricatura fizică pentru ca o mulțime să râdă.

Dialogul joacă un rol important în acest joc al timpului scenic. Elementul fundamental care conduce timpul și explozia psihică în scenă este dialogul.

Dar sunt senzații pe care actorii le încearcă în timpul repetițiilor unei piese. Chiar dacă anecdota și acțiunea unei piese de teatru sunt interesante, chiar dacă din punct de vedere literar va fi acceptată, ea nu va trece examenul, dacă la reprezentare, dialogul nu rezistă. Autorul dramatic nu va prezenta o dramă decât îndeplinind funcțiunile necesitate de dialog. Nu stă forța unui dialog numai în expresiile naturale cu care își va înflori poetul conversația scenică, ci în dozarea sufletească pe care adevărata creație o aduce la suprafață. Sunt autori dramatici, nu cei adevărați, care nu dau posibilitate psihică actorului în scenă. Greutățile de a împrumuta viața sunt atunci de neînving. Lipsește *firescul* situațiilor, personajelor și mai ales al actorului. Viața alunecă din mâna regisorului și a actorului ca o meduză. O structură gelatinoasă a vieții creațiunii dramatice cu care nu rimează

materializarea actorului. Lipsa nu se află nici în acțiunea dramei, nici în subiect, nici în compoziția personajului și nici în erupția întregii lucrări, ci în dialog. Un dialog trebuie să aibă o capacitate psihică. Astfel el poate avea oxigenul necesar, pentru ca actorul să trăiască viața lui pe scenă. Fie dialogul genial conturat (cum e de pildă în Strindberg), nu i se poate împrumuta viața. Concentrând, simplificând, reducând replicile, greșală în care a căzut mai ales expresionismul, se înlătură esența dialogului: mimica psihicului; cu cât acest filon va fi mai mult exploatat, cu atât dialogul va acționa mai viguros asupra actorului și spectatorului.

* * *

Goethe a fost un admirabil regisor. Teatrul din Weimar, unde au jucat toate trupele germane din acea vreme și unde în regia lui Goethe s'au montat piese din întreg repertoriul universal, a cunoscut o epocă de glorie pe la 1800. Opera critică și literară a lui Goethe conține urmele acestei activități dramaturgice și regisoriale, și sunt risipite în romane, fragmente critice, corespondența cu Schiller, gânduri și fapte folositoare pentru oamenii de teatru. După Lessing, titanul dela Weimar este cel care cu o neobișnuită dragoste propune soluții, în majoritate adoptate de dramaturgia germană și aplicate până azi.

La congresul internațional teatral din Hamburg, în 1930, un protest al autorilor dramatici a produs vii discuțiuni. Era vorba de dreptul pe care dela o vreme și-l luase regisorul de a tăia scene întregi, tablouri și chiar acte din piesa de teatru, sub cuvânt că aceste tăieturi dăunează spectacolului dacă rămân în lucrarea poetului, care servește ca text teatrului. Dreptul acesta prin importanța pe care o luase regia în activitatea teatrală, ajungea un pericol pentru autorul dramatic, care avea surpriza sa-și vadă opera masacrată. Dezbaterile congresului nu au adus nici un rezultat. Azi regisorul pare să aibe dreptul de a tăia din textul poetului în beneficiul spectacolului, cât și cum vrea. Dacă cei în viață dintre autori nu vor dormi, sunt alții, cei mai mulți, care dorm și care nu se supără. Dar în discuția dela Hamburg regisorii nu au știut să aducă în sprijinul unei teze dinainte câștigate, autoritatea unuia din puținii care s'au pronunțat în această chestiune.

Eckermann însemnează în « Convorbirile » sale, în seara de Joi 24 Februarie 1825, un argument hotărâtor pentru susținerea tezei în favoare regisorului. Goethe spune: « Dacă aveam încă funcțiunea de regisor la teatru aş fi înscenat *Dogele de Veneția* a lui Byron. De sigur piesa este prea lungă și ar trebui scurtată; totuși n'ar trebui să se păstreze intact conținutul fiecărei scene, mulțumindu-ne a le reda mai scurte în formă. Astfel drama s'ar menține în întregul ei, fără a o strica prin nici o schimbare și ar câștiga în acțiune fără a pierde nimic din frumusețile sale esențiale ». Gândul lui Goethe dă drept regisorului de a întrebuița foarfecele, dar dă și sfatul dramaturgic de a nu știrbi întru nimic fruseșea operii. Spectacolul de teatru nu permite lungimi, repetiri sau o lăncezeală a acțiunii. Regisorul este cel care cunoaște spiritul spectatorului. Cei care pregătesc o reprezentație știu că e de neapărată nevoie îndepărtarea accidentelor pur literare din spectacol, care însă nu sunt dramatice. Cel în drept să știe mai bine decât poetul necesitățile și inutilitățile din spectacol, să prevadă părerea spectatorului ideal este regisorul. De aceea el va curăți, va înlocui, va cârpi, va tăia și adăuga într'un text de teatru, ca un meșter care întrebuițează spre fasonare un material. De aici însă și până la acțiunea nenorocită a unor regisori lipsiți de simțul dramaturgic și care vor tăia din text tocmai ceea ce trebuia lăsat e mult. Bătrânul din Weimar în sfatul său le dă metoda. Foarfecele e întrebuițat în fraze, în cuvinte. Acțiunea va rămâne, fiind întotdeauna binevenită în dramă.

Tăieturile făcute cu pricepere nu-l vor supăra pe autorul în viață, și nu sunt impietăți față de morții celebrii. Lumea se schimbă; deseori o scenă scrisă pentru o generație trebuie schimbată ca să vieze.

* * *

Directorii de teatre sunt în veșnică goană după piese de teatru; aceștia sunt directorii de teatre care nu sunt și regisori. Dialoguri se scriu de două mii cinci sute de ani și încă anumiți directori nu sunt mulțumiți și nu au ce juca. Acești oameni cu experiență în câteva secunde, enervați și blazați ajung la o exclamație des auzită în teatru: « Nu mai sunt piese. Cele vechi nu merg azi, cele noi nu sunt! ». Același argument la orice insucces, iar când o

piesă are succes, imediat piesa și actrița sunt declarate geniale. Astfel piese de valoare vor fi respinse sau lăsate pe seama istoriografilor dramei, și piesele de câștig « de casă », vor fi trecute în istoria cotidiană a dramei. Dece? E rentabil? Da și nu.

Omul de teatru nu are de obicei spiritul constructiv al unui spectacol; omului de teatru îi lipsește fantezia creatoare. Căci nu numai poetul dramatic trebuie să fie poet, ci și directorul de teatru. Atenția cu care directorul alege textul, îl distribue la actori ca să fie ideal interpretat, îi furnizează aparat scenic, ajută la plămădirea reprezentației, trebuie să se nască din instinct poetic. În majoritatea spectacolelor, acest instinct al directorului face ca spectacolul să treacă dela starea de lectură a unui text la opera de artă scenică. El nu trebuie să fie o piedică pentru celelalte elemente ale scenei, ci ca un catalizator prezența lui să facă fuziunea tuturor celorlalte metale. În cele mai multe cazuri, directorul de teatru e un administrator de fonduri care, cu micile sale socoteli de prost contabil, împiedică arta, mulțumindu-se cu opera searbădă. Chiar dacă producția dramatică suferă o criză, directorul rămâne omul priceput în aspirațiile publicului și care nu se poate să nu găsească pretextul de a clădi un spectacol de artă. Pe lângă *ce* se joacă, rolul important îl are *cum se joacă*. Dacă se întâmplă a avea în repertoriu Sofocle și Labiche, oricine preferă un Labiche bine jucat unui Sofocle masacrat. Criza este o veșnică scuză a directorului. O mare parte din literatura dramatică germană a fost creată ca o marfă comandată de un director de teatru. Hofmannsthal a scris capodopere comandate. Deci directorul nu trebuie să aibă și instinct creator? El trebuie să cunoască mentalitatea curentă a publicului. Timpul în care poetul, directorul, regisorul actorul și actrița vor fi siliți de noua structură a artei dramatice de a colabora cu mai multă știință pentru teatru va veni.

* * *

Un director de scenă a declarat unui ziar următoarele: « Intenționez să fac această piesă absolut ca la Paris convins fiind că aceste condițiuni au atins *cel mai înalt grad de perfecție* și deci o modificare a lor nu și-ar avea rostul. Nu poate fi vorba așa dar de concepții personale de montare: eu nu fac decât să aplic la București un lucru consacrat ».

Afirmația e limpede și superbă; ceea ce se numește cu un cuvânt franco-român *plagiat*. Cazul nu e izolat; e un procedeu generalizat. Declarația regisorului spre norocul său va rămâne între noi și nu va fi cetită de regisorul spectacolului parizian, care bineînțeles n'ar consimți să i se reproducă regia aiurea.

Pentru moravurile teatrale bucureștene, ca în toate centrele de artă provincială, plagiatul este un fapt obicinuit și inconștient; simțurile atrofiate nu mai reacționează. Deci se va proceda în consecință: se vor aduce fotografii ale decorurilor, măștilor și costumelor reprezentației dela Paris, în limitele posibilităților distribuția va fi făcută cu artiști care seamănă cu cei dela Paris, regisorul va fi fost să vadă spectacolul de unsprezece ori la Paris și va fi memorat fiecare gest, fiecare intonație, fiecare lăsare de cortină; venit la București — cum spune dânsul — *va aplica* — cum spunem noi — *va plagia*.

Sunt atât de multe reprezentațiile în care se întrebuițează metoda acestui regisor, încât divulgarea este necesară. Intențiunea de a juca o piesă în absolut aceleași condițiuni ca la Paris, nu va consacra piesa la București, pentru faptul că la București nu sunt aceleași condițiuni ca la Paris. Aici stă greșeala importatorilor. De pildă — lăsând decorurile, măștile și costumele să fie cum or fi, ocupându-ne de jocul propriu zis — actorul X nu va juca așa cum l-a jucat Y dela Paris. Presupunem că talentatul X poate juca rolul mult mai frumos decât Y, dar nu dacă regia îi impune să facă ce-a făcut în gesturi, în intonații Y. Interpretarea lui X va fi aplicată și hoția se va trăda. Dar fie geniu X, dacă vine Z care l-a văzut pe Y strâmbând din nas și îl silești pe X să se strâmbe ca francezul, oricâtă bunăvoință ar fi, ese o greșit înjghebată regulă de trei care fără Paris ar fi simplă și omenească. Toată interpretația piesei va suferi. Toate aceste gesturi, intonații, amănunte, rămân străine de cuvântul scenei noastre, pentru că ele sunt impuse de regia imitatoare, nu de regia inventivă. Regia creatoare a unei personalități nu poate împrumuta, pentru că arta nu este decât spontană. Cum se poate să fie cineva atât de lipsit de simț artistic, încât dând cu piciorul la puterea sa creatoare, să creadă că luând de-a gata o muncă organic crescută, o poate aplica oriunde!

Plagiatul în regie a fost mult discutat. În congrese s'au dat regisorului drept de autor. De atunci în țările mici, care nevăzute și neauzite obișnuiau plagiatul, s'au rărit cazurile. Adevărații regisori dovedesc plagiatorilor în fața justiției dreptul lor de creație cu caetele de regie.

Naivitatea și cazna de a maimuțări sunt atât de înrădăcinate, încât când vreunul spune: « Am văzut piesa la Viena! » sau « L-am văzut pe Krauss în rol » sau « Fă așa, că așa făcea Gramatica » capătă o aureolă misterioasă și pe dată e crezut și ascultat.

* * *

Actorul Friedrich Kayssler scriind despre marele Kainz spune¹⁾: « Cuvântul pentru el era *trupul spiritului* ». Tot Kayssler găsește o frază fericită pentru a caracteriza arta acestui mare actor care a lăsat scenei germane parola de muncă « Kunst ist Technik! ».

« Pentru el, vorbirea nu era o rațională înlănțuire de cuvinte și fraze — pentru el, vorbirea era un chaos viu al spiritului divin, pe care artistul trebuia să-l desfacă în elemente care mereu rămâneau vii curgând unul într'altul, în fiecare clipă un întreg suprauman organizat ». Se vede aici tehnica de analiză și sinteză cu care procedează actorul în a reda fraza. În ușurința cu care de obicei actorii procedează în asimilarea unui rol stă defectuoșitatea care se va simți în scenă. Analiza și sinteza sunt două instrumente principale ale actorului și din modul în care le întrebuițează, apare albul și negrul personajului. După cum actorul uzează de aceste procedee în dicțiunea sa, regisorul le va aplica ansamblului. Cu cât actorii vor ști să armonizeze materialul personajelor lor analitic și sintetic, cu spiritul, cu atât e mai ușoară de realizat evoluția ansamblului analitic și sintetic în spiritul just.

Tehnica silește elementele componente ale unui spectacol să se ordoneze și vivifică spiritul. De aceea arta dramatică pare ușoară văzută și ascultată din sală, pare ușoară chiar majorității dintre profesioniști care încă nu joacă în fața unei săli care să ceară spiritualul.

Spiritul este o îndelungată elaborare tehnică, de aceea tehnica este o știință fără de care o artă nu se poate crea. Și arta dramatică

¹⁾ « Worte zum Gedächtnis ».

are o tehnică, deci o știință a ei. Cea mai mare greșală o fac mulți dintre actori care socotesc că această știință se capătă din experiență scenică; sunt acei actori cari nu-și cunosc arta și deci nu o slujesc artistic. Experiența scenică este o tehnică superficială, și dacă e practică de un ales conduce la virtuozitate o altă defectuozitate a artei dramatice; pe când știința tehnicii artei dramatice, așa cum o dovedesc Kainz sau Nottara, ea singură dă *stil*.

Nietzsche disprețuia actorul, acest *idealer Affe*; cu toate acestea actorul în exemplar ideal este un supraom, un ciudat supraom care trebuie să se integreze unui ansamblu de elemente de artă. Niciunul din eroii dramei din toate vremurile nu a adus în scenă supraomul ca un solilocviu, ci ca o lume. De aceea Goethe scrie: « Virtuozitatea trebuie îndepărtată din arta dramatică; nici o voce singuratecă nu trebuie să răsară, totul să fie stăpânit de armonie, dacă se caută înfăptuirea celui mai înalt ideal ».

HAIG ACTERIAN

ASPECTE LIRICE CONTEMPORANE

1. Simion Stolnicu: *Pod Eleat*. — 2. Virgil Gheorghiu: *Marea Vândătoare*, Poeme. — 3. Ștefan Baciu: *Poemele poetului tânăr* (toate trei la Fundația pentru Literatură și Artă « Regele Carol II »). Operele Premiate ale Scriitorilor tineri români). — 4. A. Cotruș: *Horia*, Ediția a II-a, cu ilustrații de Mac Constantineșcu, Editura « Pantheon », Brad, 1935. — 5. Const. Micu: *Sosirea Lavelor*, Poeme, Atelierele « Adevărul », S. A. — Cristian Sârbu: *Pași spre lumină*, Poezii, Din carnetul unui muncitor, București, Inst. de Arte Grafice « Speranța ». — 7. Mihail Dan: *Sens unic*, Poeme, Editura « Cultura Poporului ». — 8. Octavian Șireagu: *Noua lirică ardeleană*, 1935, Cluj, Editura « Transilvania ».

Primele trei volume sau plachete despre care ne ocupăm au fost selecționate de Comitetul pentru premiarea scriitorilor tineri, dintr'un bloc de o sută de manuscrise. Același Comitet, într'o compoziție mai restrânsă, a distins poeziile d-lor: Eugen Jebeleanu, Horia Stamatu, Vladimir Cavarnali și Dragoș Vrânceanu, precum și eseurile d-lor: Constantin Noica, Emil Cioran și Eugen Ionescu. În acest al doilea an de funcționare a premiilor, înființate de d. prof. D. Gusti, ca Ministru al Instrucțiunii Publice, al Cultelor și al Artelor, premiile pentru eseuri nu au fost decernate, deoarece manuscrisele au fost socotite necorespunzătoare. Cu acest prilej, s'a constatat pe de o parte disproporția dintre competitorii poeți și esești, pe de alta absența unei problematice de actualitate la cei din urmă. Fenomenul din urmă rămâne neexplicabil, considerând că eseurile, gen necomercial, cu greu găsindu-și altă modalitate de editare, aveau să se canalizeze aproape exclusiv prin ființarea premiilor respective. Oricum ar fi, este de așteptat ca inițiativa trecută

pe seama Fundației Regale să fructifice în viitor, nu numai în direcția tinerei poezii, dar și în promovarea eseului.

* * *

D. Simion Stolnicu a publicat în numărul de Februarie al *Revistei Fundațiilor Regale* o parte din poemele prezentate la concurs. Printre ele figura întinsa poemă *Podul Eleat*, căruia i s'au adăugat în volum două strofe, intercalate după strofa a șaisprezecea.

In vămi fac piramide arhanghelii gimnaști
Să nu-ți cutremuri unghiuri, să nu dărâmi cohorte !
De un podar « Manole » ziditele aorte
Găsește-le să-i apere de iconoclaști !

Plâng râuri mici că sunt improprii de maree
Și n'au să svârle unda la tălpile cerești !
De nu poți fosforul marin să-l legiuești,
Trezește'n temelie geamătul de fee !

O excelentă interpretare a acestei poezii a dat d. Vladimir Streinu în foiletonul d-sale din « Gazeta » (28 Mai 1935).

Podul Eleat înfățișează nemișcarea împietrită, în contrast cu viziunea onirică a poetului, multiplă și mișcătoare.

Filosofii eleați, negatori ai mișcării, în special Zenon Eleatul, au inspirat d-lui Stolnicu tema fundamentală a poemei sale. Paul Valéry în *Le Cimetière marin*, a evocat pe filosoful antic:

Zénon ! Cruel Zénon ! Zénon d'Elée !
M'as-tu percé de cette flèche ailée
Qui vibre, vole, et qui ne vole pas !
Le son m'enfante et la flèche me tue !
Ah ! le Soleil . . . Quelle ombre de tortue
Pour l'âme, Achille immobile à grands pas !

(*Charmes*)

Fără a fi direct tributar poetului francez și poemei citate, d. Simion Stolnicu a dat o poemă de amploare și sugestie corespunzătoare. Prin *Pod Eleat*, se face poate pentru prima dată

în lirica noastră, echilibrul necesar între idee și expresia plastică, călcându-se primejdioasa tradiție a așa zisei poezii filosofice, în care precumpănea ideea discursivă în paguba figurației poetice. D. Simion Stolnicu a rezolvat, cum nu se putea mai bine, antinomia dintre gândirea filosofică și expresia ei lirică, redând sugestiei locul preeminent și reușind à se feri de obscuritatea poeziei ermetice. De bună seamă, cititorul de poezie nepregătit se mai cuvine educat pentru a pătrunde apoi prin proprii mijloace în simțirea și înțelegerea simultană a poeziei de acest fel, care păstrează, prin economia ei verbală, un aspect oarecum impenetrabil. Suntem încredințați că o asemenea înțelegere este tot atât de necesară ca și posibilă. Credem de asemenea că *Pod Eleat* este una din cele mai frumoase poeme scrise în limba noastră. Nu e mai puțin adevărat totuși, că în celelalte poezii ale culegerii sale, autorul nu izbuteste totdeauna să realizeze armonios intențiile sale. O oarecare răceală cerebrală prezidează concepției sale lirice. D-sa nu aduce un conținut emotiv de aceeași intensitate cu puterea sa plastică, intelectualizată. S'ar spune că acest poet, foarte înzestrat, se îndărătnicește a păstra tăiate punțile de comunicare cu publicul, mulțumindu-se cu reci mesaje trimise în necunoscut. În estetica d-lui Simion Stolnicu nu se pune încă problema aderenței dintre poet și public, dintr'o atitudine aristocratică a modernismului care nu este altceva decât un ultra-romantism, disprețuitor și distant.

Pentru cine urmărește însă poezia d-lui Stolnicu, dela *Punct Vernal* (1933, « Cartea Românească ») la *Pod Eleat*, apare totuși dacă nu cu evidență, măcar ca o impresie, sensul unei evoluții. Citatul următor e deosebit de lămurit:

...Și eu lipii urechea pe resturi de zăpezi,
 Chipuri în mătase din prapur medieval,
 Ringale și Ruxandre, să reunduiez;
 Răcitu-m'am cu prinții unui mod pastoral;
 Tânjii după-o tonsură și-un aurit pocal,
 Sătul de lutul ars, de plită și mujdei
 Și gata să'njghebez un ordin lilial,
 Lovitu-m'am cu fruntea d'un prag de corbi și stei...

(Legat)

Alegându-și romanticul veac de mijloc ca izvor de impresii lirice, respingând însă materialul patriarhal și optând pentru sugestiile feudale, d. Simion Stolnicu rămâne la limita extremă a unui romantism; prin sporul de claritate, prin tendința către amploare, prin articularea periodică, d-sa pare a se îndepărta treptat de impresionismul obscur din «Punct Vernal».

* * *

D. Virgil Gheorghiu ilustrează prin fazele activității sale lirice procesul evolutiv al generației tinere.

Debutul d-sale din *Bilete de papagal* (1928), mărturisea o retorică francă a versului construit parnasian, în care se sbătea un viguros temperament de adolescent. *Cântecelile de Faun* din acea perioadă ne-au rămas simpatice în amintire printr'o precoce perfecțiune formală, căreia i se adăuga verdeța sevei. Puține sunt debuturile neșovăelnice, cu deosebire în poezie, unde perfecția presupune îndelungi exerciții preliminare. D. Virgil Gheorghiu s'a numărat printre puținii cărora perfecția le-a fost hărăzită, parcă dintr'un instinct al jocului. Ca și cum s'ar fi ostenit, pretimpuriu, tânărul poet și-a frânt acordurile limpezi ale lirei, atras de prestigiile mai actuale ale maladivului, ca substanță morală și ale modernismului, ca expresie formală.

Pentru a vădi mlădierea talentului său, de pe vremea primelor începuturi, vom reproduce o poemă singularizată prin materialul rural, pe care îl folosește cu virtuozitate:

Sunt seri de pustnicie când rătăcit de mine
 Decor sătesc cu chiaguri de țarini și prichici
 Mi-i pritocesc cuminte și pospăesc a bine
 Invidiind naive strădani de furnici.
 Sumeasă, pe-o pocladă, în sân cu busuioac
 Țăranca-mi dolofană să legene-o covată.
 Eu cu porumbu'n lapte să moțai lângă foc
 Prășind în visul simplu un gând blajin de tată.

(*Stampă*, în *Bilete de papagal*, Nr. 159, 1928)

Trecând peste construcția sintactică din versul 5, argheziană, poezia unește desăvârșirea formei cu inspirația tradițională a

ceasului (Crainic, Voiculescu). Aceeași atmosferă și factură se întâlnesc pe alocuri numai în prima sa culegere, *Febre*

...Ciobani de-și fierb mălaiul pe un foc uitat rotund.
Deajuns e un foc magic într'un neclar de seară
Să dee cep legendei în satul de pai scund
Că se clăti pe munte un șarpe de comoară...

(*Strofe*)

Același material folkloric se întâlnește acum ciudat în contextul poemei evolute spre stânga:

...In pelerin mă schimbă o poamă hesperidă
Să sorb din teascul zării țării de must solar
Și pasu-i fâlfăire nu lene de omidă
Când smârcuri de comoară înșelător răsar...

(alte *Strofe*)

În asocierea elementului păgân mitologic cu acela al folklorului etnic, nu însă în maniera concertată a d-lor Lucian Blaga și Adrian Maniu, d. Virgil Gheorghiu aduce o fantezie emancipată.

Caracteristică temperaturii sale morale și noii ancorări estetice este poema *Febre*:

Azi noapte prin pălălai de crânguri poticnea
Vânat fugărit inima.
Pe bălți de friguri în urechi dansau sate negre.
Ca o săgeată 'nfiptă patul tremurase
Om ascuns la cuier
Sări din oglindă'n odaie
Sunând lingurițe în pahare.
Cu dunga colțului de zid
Girafă mă întind
Să sug ghețarii plafonului,
Dar gura-i lob de euforb
Și luna stoarsă'n fereastră o sorb.
Pe tâmple herghelii de Arizona lovesc,
În mușuroaie de călcâie foesc termitelile sângelui,

Phaeton s'a prăbușit sub plapomă
 Și hățurile arse pe gât mi s'au împletit.
 Sosește-mi iubită bună
 În rochii de lămâi
 La căpătâi
 Și'n dimineța albă ca o gardiană
 Oprită de visul bolnavului tău
 Cu mâinile duios respirând abur de ceai
 Adu-mi tristă cuvânt de nimeni spus: « Ce ai? »

Metaforele se organizează coerent pentru a da impresia frigurilor: auditivă (sunete de dansuri ale negrilor, sau clinchet de pahare), sensorială (vibrația patului), de circulație (bătaia de vânat gonit a inimii, sau foirea de termite a sângelui, din călcâe), de uscăciune (vinele gâtului împletite ca hățurile arse), ale noului Phaeton care bolește și ars de friguri, delirează, suindu-se pe muchea zidului sau evadând prin fereastră spre lună. Delirul bine gospodărit al metaforelor se soluționează omenește, prin apelul de caritate al bolnavului, care așteaptă o vorbă bună și o mângâiere.

Nu este o notă răzlețită, în *Febre*. Poezia dolentă închide în germen emoții viitoare.

Marea vânătoare amplifică în cântec unda emotivă din *Febre*.

D. Virgil Gheorghiu se realizează emotiv în frumoasa poemă prin care își evocă mama, umilă institutoare:

Mamă,
 Cum să laud și să plâng tinerețea ta
 Care a învățat un oraș întreg să scrie și să citească?

Pașii tăi osteneau
 Scălțați ca pentru moarte de ploile toamnei
 Lângă bărcile de hârtie a elevelor somnoroase.
 Sub eșafodul tablei, ceasurile ți se rostogoleau
 Tăiate de sunetul recreațiilor.
 Cărei tristeți a lăcrimat buretele pe fonduri negre
 Când tu ștergeai cu mâna 'nfrigorată o scădere?
 Pe drumul alb al firelor de păr
 Sunt parcă oile abecedarelor trecute,

Și clasa ta rămâne vremurilor
 Cu dimineți de rugăciuni,
 Un cor de îngeri fluturând cununa premiilor
 Deasupra unei sfinte.

(*Stampa II*)

O emoție concentrată, stăpânită, filtrată, fără concesiuni în sensul retoricei, se comunică minunat, desmințind prejudecata după care poezia stăpână pe mijloace formale noi, ar fi condamnată la sterilitate superbă.

Încă odată, în *Poem*, dispensând caritatea în direcții felurite, d. Virgil Gheorghiu atinge tonuri adânci de emoție.

Rugați-vă'n singurătatea dintre perne
 Pentru noaptea rădăcinilor din pământ,
 Pentru orașele de sub deșerturi
 Și pentru fântânile oarbe negăsite de oameni.

Rugați-vă pentru umilința plugurilor,
 Și a aurului — fugind cu soarele țării în râuri
 Să nu pâlpăe în coliere.

Rugați-vă pentru ultima privire a căpitanului de bord
 Care va măsura ca un fir de plumb
 Temeliile de cicoare a mării.

Aprindeți o lacrimă pentru câmpurile înjunghiate de trenuri,
 Pentru toate sufletele care nu pot veni pe pământ
 Să ne stârnească pe frunțile reci mușuroaiele stelelor.

Marea vânătoare ar câștiga, firește, dacă nota de simțire adâncă s'ar structura, unitar, volumului. Nu e însă dăunător să i se ceară poetului a face profesie din emotivitate? Sau nu e încă anticipatoare dorința noastră de a-l vedea pe d. Virgil Gheorghiu statornicindu-și cântecul pe un registru de sentimente puternice? Deocamdată, culegerea premiată stratifică trei filoane ale poeziei sale: *Cântece de faun*, *Stanțe*, din timpul începuturilor de virtuos; o zonă mijlocie, înrudită în sunet *Febrelor*; și numai câteva poeme purificate de neliniștea turbure, de vocabularul prețios, de imagistica prea rafinată, din *Febre*. Aceste câteva poezii, cărora le-am dat primire omagială

în cercetarea noastră, se cuvin să nu fie o abatere fără urmare, o libertate nouă dar neconsecventă, o simplă pipăire în neguri.

D. Virgil Gheorghiu poate fi agentul unei direcții salutare în lirica noastră, spre a scoate poezia dintr'un impas. D-sa poate, dacă vrea, să fie semnalul unei înnoiri roditoare, redând poeziei finalitatea esențială, de natură emotivă, prin mijloace intelectuale. O generație întregă se închide într'o înfundătură, de unde trebuie scoasă, printr'un exemplu de autoritate, pornit din rândurile ei. Admonestările pedagogice nu au nici un efect, cât timp farmecul unor prestigii lirice înșelătoare nu va fi rupt de unul din cei mai aleși reprezentanți ai generației tinere. D. Virgil Gheorghiu este unul din aceștia, și admirabilele sale realizări, în ordinea emoției, îl ridică a fi chemat să pună capăt unei experiențe strălucite, fecunde, dar prea zăbovitoare. Autorul *Mariș vânători* e dator să răspundă încrederii ce i se manifestă, printr'o hotărâre fermă. Numai astfel va deschide drum nou în poezia contemporană.

* * *

Premierea unui copil de 16 ani este fără îndoială surpriza rezervată premiilor anuale ale *Fundației*. Orice s'ar spune, poezi ca d-nii Simion Stolnicu și Virgil Gheorghiu au fost într'o măsură numai consacrați oficial sau — dacă preferați, — semi-oficial, dar ei erau socotiți în lumea literilor printre cei mai buni poeți ai ceasului. În acest timp, tânărul Ștefan Baciu, licean din Brașov, colaborator recent al câtorva reviste transcarpatine este adus la o notorietate sgomotoasă, prin majoritatea relativă a sufragiilor ce l-au încununat. Cât timp, anul trecut, un necunoscut ca d. Vladimir Cavarnali a reușit să se situeze în fruntea palmaresului, înaintea unor mai încercați pionieri lirici, de astă dată Comisiunea și-a acordat cu mai multă sfială adeviziunea pentru genul « genial ». În ceea ce ne privește, cu greu vom recunoaște d-lui Ștefan Baciu altceva decât o neîndoelnică virtuozitate. Precocel versificator reușește în jocul de-a rima, de-a ritmul și de-a imaginile, mai bine decât alții, prin aceea că atacă versul plin, robust, sonor, disprețuit de congenerii săi mai vârstnici. Alegându-și versul a cărui nevoie se simte, după un exces de poezie ultra-modernistă, a dat dovadă, pe lângă abilitatea versificatoare, de calități tactice remarcabile. Pe de altă parte, cu

virtuții majore de asimilare, însușindu-și procedeele metaforice curente, împerechind arghezian abstractul cu concretul, jucându-se cu termeni antitetici, reușește a da impresia unui compromis între gustul metaforic nou și versul tradițional. Prin această dibăcie, se face acceptat și de o parte și de alta, realizând idealul practic al mielului blând care sugerează la două oi.

Ca exemplu al unei netăgăduite virtuozități, reproducem poezia 29 *Octombrie 1934*:

Șaisprezece ani, șaisprezece stele, tot atâtea desiluzii
 Măine — nu mai am voie să umblu hai-hui
 Voi plânge după ani zece, când mâncam cruzii
 Popeni, când mă plimbam de mână cu porunca nimănu.

Șaisprezece ani nici o lacrimă dulce ca o turtă
 Fiecare cuvânt sobru, fiecă gest aritmetic calculat
 Nădragi lungi, încopciați cu aramă pe burtă,
 Și nici un copil de vecin neșesălat.

Nici o baie în piele goală pușcă la gârlă
 Nici un gând la cărăbuși, sau la fata bolnavă;
 Să mă usuc pe mal lunecos și umed, șopârlă;
 Să fac poeme în iarbă și'n țărâna jilavă.

Câțiva prieteni vor aduce în loc de bomboane
 Un sfat uzat, vor șede la masă, vor vorbi nesiliți,
 Vor fi palizi de inteligență și de carte, ca niște lampioane
 Șaisprezece cicatrice, șaisprezece ani de tâmplă lipiți.

Cine este la curent cu poezia ultimilor cincisprezece ani, descifrează cu ușurință infiltrațiile care lipsesc poema de timbrul original. Aceeași temă a mai fost tratată de un alt poet cu acel prilej poate cea mai bună poezie a sa, în volumul *Bulgări și stele*:

IMPLINESC TREIZECI DE ANI

Credeam că am tot optsprezece.
 Dar mâine, la toamnă, la anul?
 E ceasul minciunii — și lanul
 Tinereții mele să-l secer?

Imi pare că este chiar mâine.
 Mai lin, violină, mai lin...
 Imi picură zilele'n vin
 Și 'nting în lacrimi cu pâine.

Eu n'am pus vieții temei.
 Umbră, la șapte stăpâni —
 Prin ciobul atâtor fântâni,
 In ochii atâtor femei.

Și iată și'n părul meu
 Aceste fire de lună —
 Tinerețe fără cunună,
 Tinerețe fără trofeu.

Eu n'am pățimit închisoare,
 Eu n'am făcut niciun război!
 Dragostea unei fete de trifoi
 Mi-e și luceafăr și soare.

Și-un prieten, supus ca un câine.
 Pace vouă, dușmani!
 Implinesc treizeci de ani
 Sunt bătrân, sunt bătrân, mâine...

Impresia de sinceritate și, consecutiv, puterea emotivă, sunt superioare la d. N. Crevedia, deși abilitățile nu lipsesc cu totul (dragostea unei fete de trifoi, etc.).

D-lui Ștefan Baciu îi sunt deschise toate posibilitățile, toate stilurile, toate manierele. Așa fiind, nu vom încerca nicio precizare, mulțumindu-ne a-i urmări activitatea cuun sentiment de curiozitate.

* * *

D. Aron Cotruș a luat în Ardeal moștenirea d-lui Octavian Goga, ca exponent social al noilor iobagi. Venit după alipirea Ardealului (nu uităm însă energicul său volum de poeme de război), d-sa nu mai exprimă revendicări naționale, asumându-și așa dar numai o jumătate din succesiunea poetului « Clăcașilor ».

Ultima d-sale plachetă, ilustrată în a doua ediție de talentatul Mac Constantinescu, a fost concepută sincronic cu sărbătorirea unui veac și jumătate dela răscoala țărănească de peste munți.

Amintirea lui Horia este pentru d. Cotruș, simbolică luptelor sociale de totdeauna. Caracterul național al năzuinții nu mai e un îndemn de ură între două rase; Doja și Horia, țăranul maghiar și țăranul român răzvrățiți, pledează pentru un armistițiu național, în timp ce lupta socială nu cunoaște suspensie.

în mersu-i de urcușuri și căderi,
 istoria
 în mersu-i de urcușuri și căderi,
 alături i-a pus, în vâlmășagul de ieri,
 pe Doja și pe Horia...

ei doi
 în gând și'n faptă s'au întâlnit
 peste prăpastia ce 'ntre neamul lui Arpad și noi
 de veacuri se săpă neconținut...

(*Intâlnire*)

Horia reprezintă mai departe protestarea moților «sdrențoși», a căror ridicare economică este într'adevăr una din problemele noastre de stat.

D. Cotruș organizează un poem din așchii de revoltă verbală, în care substanța retorică a talentului d-sale nu se gradează suficient, în vederea efectelor puternice. Poemul este cam monoton, lipsit de dinamica ce i-ar fi dat-o poate, proslăvirea episoadelor răzvrătirii. Dela un capăt la altul însă, se simte absența elementului epic, strict necesar pentru a înviora figura legendarului cap. Este de mirare că un material atât de bogat în evenimente ca răscoala lui Horia a fost cu totul lăsat de o parte, poetul mulțumindu-se a-și desvolta liric o serie de exclamații, pentru a da o impresie de retorică susținută numai prin afirmare și repetiție. Suntem într'un cerc vicios în care nu circulă epopeea prin evocare de fapte. Incă odată, figura lui Horia se subțiază în simbol de lupte prezente și viitoare, dar trăsăturile sale dure nu se împlinesc cu sânge și țesuturi vitale. Faptul

că Horia nu are încă o statue este de sigur o lacună administrativă ce trebuie curmată, dar însuși d. Cotruș revendicatorul în strofe repetate a monumentului trebuitor, nu se ridică mai sus de efectele retorice circumstanțiale la o desvăluire de statue.

Horia manifestă deci o veleitate de poezie socială care nu s'a folosit de toate mijloacele disponibile, pentru a se rotunji într'o creație.

* * *

D. Constantin Micu e un poet social din cercul *Cuvântului liber*. Poezia sa proletariană este ambițioasă de suflu, de mișcare și de efecte oarecum directe. Alimentat la izvoare de inspirație străine, d-sa este lipsit de simțul limbii, pus în mișcare cu mare aparat verbos, precum și de acela al figurației plastice, după care se recunoaște un poet.

Versuri prozaice ca acestea :

Universul își *precipită diferențierea*
și în înlănțuirea *masselor terestre*
totul ia *proporția unui haos fantezist.*

(*Nostalgia infinitului*)

atestă un non-poet.

Pentru a-și forța ritmul sufletesc, secătuit de izvoare firești, d. Micu construiește vaste strofe până la cincispreze silabe, a căror retorică e schematică. Redăm una din schemele ce stau la îndemâna oricărui cetitor.

Departa de...

departa de...

de...

de...

de..., ș. a. m. d. încă alte cinci versuri, apoi iarăși :

departa...

atât de departa, etc.

(*Aceeași*)

Ca majoritatea ne-poeților, d-sa nu dispune de metafore și imagini, abuzând însă de epitete banale :

tenebre *tumultoase și adânci*, nostalgii *dureroase și halucinante*, înălțimile *covârșitoare și răzvrătite*, peisajele *confuze și nomade*, *tristă și sfâșietoare* nebulie, mlaștinele *fumegătoare și întinse*, felinarul nocturn în această strofă a cărei schemă am dat-o mai sus (cea mai puțin banală este aci: *crisparea însângerată*).

Poema cu titlul *Dela alhimia verbului la alhimia revoltei*, jumătate în versuri libere, jumătate în proză, e o indicație decisivă: d. C. Micu poate fi un prozator, un eseist, sau un publicist politic, dar nicidecum un poet, care captează impresii proaspete, spre a le organiza în vederea frumosului sau care, printr'un temperament liric, generos, energetic, ar putea să transforme socialul în liric.

« Sosirea lavelor » e un fals poem social, un discurs politic neprefăcut în nici un chip, pentru a se putea numi poem.

* * *

Cazul d-lui Cristian Sârbu este mai curios. Subîntitulându-și cartea *din carnetul unui muncitor*, are caracterul unei mistificări. Fost (?) marinar și mai ales fost (?) lucrător cizmar, are aerul de a se prezenta ca un auto-didactic peste care s'a coborât porumbelul harului poetic. Rând pe rând, zicând din doină sau cântând internaționala, strămutându-se dela periferie la țară, schițându-și printre șiruri o neverosimilă autobiografie fantezistă, de copil surprins pe când ticluia versuri, d. Sârbu constituie, într'adevăr, un mic caz. A citit o sumedenie de versuri, am spune a ingurgitat pe nemestecate o cantitate nenumărată de poezii, făcându-și mâna, o mână de manufacturier, cu care croește versuri pe toate calapoadele. Acest fiu al periferiei este sedus ca o croitoreasă de mica civilizație cu care a venit în atingere, ca să versuiască:

Femee'n *mov* cu umeri albi de lună

(p. 12)

și ca să adune în versurile sa'e, pe apucate, splendori false ca acestea:

Capă roză (p. 15), surisuri de *carmin* (p. 22), al bolții *abat-jour* (p. 29), *voaluri* cenușii (p. 30), zâmbetul lunii *puđrat* (p. 32),

spice *perlate* de rouă (p. 32), *lorgnonul* meu (p. 33), mâna *parfumată* (p. 44), surâsuri vii de *acaju* (p. 45), *dantelă* de umbră și de soare (p. 46), *redingote* negre (p. 52), *rozul* zâmbet de mătase (p. 53), *tandru* Eros (p. 53), *funde*, *broderii*, *vată*, *olandă*, *atlas* (toate la p. 55), *dantelării*, *satin*, *batiste* vapoaroase de *parfum* (toate la p. 56), *naftalină* (p. 57), valuri... de *mătase*, *puđra* de rubin (p. 58), *croșetează dantelă* de soare, *confeții* (sic) (la p. 64), *fracul* (p. 66); s'ar spune un băiat de prăvălie care ar versifica în orele sale libere, trecând din rafturi, în versuri, tot ce i s'a părut acuratețe. Ortografia este nesigură din vina culegătorului sau poate dintr'un calcul, spre a da impresia completă a auto-didactului, căruia — dacă ipoteza mistificării este adevărată — *Balada cismarului* de Topârceanu, pomenită undeva, i-a dat idea măsluirii.

Nimic nu ni s'a părut vreodată mai fad, decât ciclul de poezii din viața cismarului, fie că se referă cu dulcegărie la unchiașul calfă Mihali Borș, fie că se inspiră dela ochii de catifea ai patroanei, cu care înjgheabă o idilă timidă, în timp ce ea îi povestește de defunctul Nemțeanu:

Poetul blând al « Stropilor de Soare »

(p. 11)

care ar fi locuit peste drum.

D. Cristian Sârbu nu este lipsit de anumite calități descriptive, dar gustul îi lipsește dureros și versurile sale, ale unui adevărat sau deghizat muncitor, sunt slăbuțe. Poate că prin mistificarea sa și-a atins scopul, făcând să se vorbească de *cazul Cristian Sârbu*.

* * *

D. Mihail Dan și-a făcut educația poetică cu deosebire la *Contemporanul* d-lui Ion Vinea și la revista *Unu* a d-lui Ilarie Voronca. Crescut, așa dar, în preajma incontinenței imagistice și metaforice a celui din urmă și a unui Sașa Pană sau Stephan Roll, s'ar putea crede că s'a format la aceeași școală puțin diferențiată dela un « maestru » la altul. În realitate d. Mihail Dan s'a limpezit sau este în curs de limpezire. Deși nu înțelegem

prea bine o parte din vocabularul său, ca: limpezimile *vezicante*, osuarele *genexice*, sângele *răstălmăcit* în oază, mâinile *trebuite*, toate dintr'o singură poemă (*Notații în clar major*), recunoaștem poeziei d-sale o evoluție către organicitatea nesocotită de tovarășii săi din ajun.

Poema *Sens unic* (p. 37—38) dedicată «camarazilor săi», are caracterul unui manifest de impresionant individualism, de comunicativă răsvrătire:

...Făceți-mi loc în sânge, în carnea,
 În prietenia și dragostea mea
 Pentru voi, cari locuiți la același
 Etaj al revoltei ca și mine,
 Pentru voi cari m'ați iubit sau m'ați urât,
 Înălțimea mea e lângă umărul vostru necăjit
 De unde plămâinii mi s'au umflat
 Pentru acest din urmă urlet:
 Urăsc coexistența oamenilor,
 Vreau să EXISTAȚI odată cu mine.

Poem cu fața spre voi, cea mai întinsă din sforțările lirice ale d-lui Mihail Dan prin tonul direct, cinic, agresiv, prin flagelarea verbală a cititorului, nu este neinfluențată de marele poet rus Vladimir Mayakowsky. De altfel îngrijita plachetă se încheie cu trei traduceri din același liric și anume: *Maria*, *Noi* și *Apusul lui Burluck*. Mai puțin artistice decât tâlmăcirile din Serghei Esenin ale d-lui Zaharia Stancu, prezentările d-lui Mihail Dan păstrează neîndoelnic dinamismul puternic al modelului și servesc la cunoașterea unuia din cei mai curioși poeți de după război.

D. Mihail Dan se deslușește de pe acum din rândul camarazilor săi de școală literară printr'un sunet personal.

Apoi are încrederea orgolioasă pe care o dă conștiința de sine:

...Atâta cred în steaua de pe vârf,
 Că spini mi-am rotunjit în catifea...

(*Aici*)

Nu-i rămâne decât să arunce ca pe un leșt împovărat o seamă de clișee noi, dar nu mai puțin poncife.

* * *

Am mai pomenit de curând o antologie lirică a d-lui Octavian Șireagu: *Noua lirică ardeleană*.

O parte din poeții adăpostiți între scoarțele antologiei se regăsesc în *Antologia poezilor tineri* a d-lui Zaharia Stancu, d-nii: Al. Ceușeanu, Ion Th. Ilea și C. Miu-Lerca.

Nu cunoaștem însă pricina pentru care d-nii: Emil Giurgiuca, Theodor Murășanu, Iulian Vesper și George Voevidca, admiși în precedenta antologie, nu s'au bucurat de beneficiul figurării în noua antologie. Nu sunt nici obiecții de vârstă, ce s'ar fi opus primirii lor, nici contestări de natură regională, deoarece sunt cu toții din Ardeal. Antologia d-lui Șireagu s'a arătat mai ospitalieră de un rând de poeți și poete proveniți din Vechiul Regat și fixați prin profesiune peste munți: Cornelia Buzdugan-Hașeganu, Ioan Focșeneanu, Gherghinescu-Vania, Marta D. Rădulescu, George Retezeanuși Yvonne Rosignon. Datoria noastră nu se confundă cu o simplă înșiruire de nume. Am crezut-o însă necesară, pentru a arăta arbitrarul unei selecții, care procedează când cu eliminări nejustificate, când cu anexări discutabile. Regionalismul acesta ni se pare cam echivoc și nu servește scopurilor sale de specificitate culturală.

Ardealul ne-a dat după război un poet mare în persoana d-lui Lucian Blaga și un viguros poet social prin d. Aron Cotruș. Cel dintâi însuși a servit culturii naționale prin militarea poziției «gândiriste», religioase, folklorice și metafizice, reușind a reprezenta un curent, rezumându-l și depășindu-l prin puterea personalității sale.

Noua lirică ardeleană e o culegere folositoare. Ea prezintă un număr de douăzeci și cinci de poeți, pe trei sferturi într'adevăr ardeleni — cu excepția celor trei numiți — în majoritate necunoscuți și neadunați în volum. De altfel în împrejurările economice actuale, antologia este un vestibul al volumului propriu, o recomandare și o publicitate suficientă. Notele bibliografice servesc ca o bună introducere în publicistica lirică actuală. Examinarea poeziei noi ardeleni duce la constatarea

că Ardealul a rămas o cetățuie a tradiționalismului. În timp ce provincia din Vechiul Regat pare a concura cu metropola în tot felul de experiențe formale noi, lepădând treptat spiritul conservator și lexicul specific, în Ardeal stăruiesc provincialismele și caracterul de « terroir », ca să nu spunem de glie, al inspirației.

Dela d-nii V. Voiculescu și aproape uitatul C. Asiminei, am pierdut amintirea particularismului lexical.

Un Constantin Miu-Lerca, bănățean din județul Caraș, este o comoară lexicală:

...*lăstavițe*'n patru ițe...
 ...Și'n *georgeie*,
a 'mpistrit,
zgârgori ruți din curcubeie
 maci pe *sloguri* sângerând,
jorzi de salcă'n râu plângând —
 și pe umeri,
 în *cheiță*
 albe flori de *romoniță*...

Obinzea, opreg, un pup, ciupăgari, chițele completează vocabularul provincial atât de savuros, într'o singură poezie (*Portul și mândra*).

Ne mulțumim să indicăm deocamdată caracterul conservator al poeziei ardelenе și plasticitățile lexicale, lăsând zilei de mâine să diferențieze talentele și orientările la lirice noi.

ȘERBAN CIOCULESCU

RUGĂCIUNEA LUI PETRU CERCEL

La începutul anului 1581, toate pregătirile apropiatei întoarceri în țară a principelui pribeag păreau a fi îndreptate pe calea cea bună, și Înalta Poartă se arăta dispusă să cedeze numeroaselor presiuni ale domnului de Germigny, ambasador francez la Constantinopol, care primise în acest sens instrucțiuni precise din partea regelui său. Tânărul și norocosul fecior al lui Pătrașcu cel Bun se înfățișase de curând la Veneția, unde Serenissima Republică îl primise cu o pompă vrednică să fie înregistrată și de cartea de aur a ceremonialelor acestui oraș; scrisorile bunului său prieten și văr de pe tronul francez îi câștigaseră și concursul stăpânei mărilor, cum i-l câștigaseră pe al atâtor alți principii și potentați italieni, și bizuindu-se pe aceste recomandări Voevodul se pregătea să părăsească acum pământul cel ospitalier al Italiei, pentru a pune capăt îndelungatei sale pribegii.

Dar Petru Cercel nu era un nerecunoscător, și îndrumarea fericită a destinelor sale nu-l făcuse să uite pe cei care îi arătaseră prietenie și-i oferiseră serviciile lor, în prilejuri în care oferta aceasta nu putea veni din speranța unei bogate răsplătiri. Mulți dintre acești prieteni primiră să-l urmeze în Muntenia, unde li se făgăduia o viață de curte tinerească și lipsită de griji, ca aceea a micuților prieteni ai regelui Henric. Printre ei, un oarecare Francesco Pugiella pare a fi fost mai apropiat de inima acestui pribeag pe care îl laudă, ridicându-l în slăvi, într'o convorbire pe care interlocutorul său pe jumătate închipuit, scriitorul Stefano Guazza, a avut grije să ne-o însemneze.

Cartea lui Guazzo ¹⁾ cuprinde un număr de convorbiri între personaje diverse, tratând felurite chestiuni de morală pe care

¹⁾ *Dialoghi piacevoli* | DEL SIG. STEFANO | GVAZZO | GENTIL-
HVOMO DI CASALE | DI MONFERRATO | *Dalla cui familiare lettione*
potranno senza stanchezza | et satietà non solo gli Huomini, ma ancora le Donne |
saccoliere diversi frutti morali et spirituali. | Venetia Presso Gio. Antonio
Bertano. 1586. Versurile italiene au fost reproduse de Gr. G. Tocilescu,
Petru Cercel, în *Columna lui Traian*, V (1874) p. 58, și fragmentar de R. Ortiz,
Per la storia della cultura italiana in Romania, București, 1916, p. 161—2;
cf. *Ibidem*, p. 159—61.

forma aceasta dialogată se silește să le facă mai puțin rebarbative decât ar părea în obișnuitele dizertațiuni. A doua dintre aceste convorbiri e cea dintre autor și prietenul domnesc Pugiella, și pornind dela exemplul vrednicului și virtuosului principe cunoscut de acesta, se silește să extragă trăsăturile esențiale ale unui suflet de elită, ale unui « *perfetto cortigiano* », ideal spre care năzuește societatea aleasă a vremii.

— E adevărat că pleci în slujba principelui din Muntenia, părăsindu-ți prietenii și țara ? îl întreabă Guazzo ; și dacă e adevărat, ce lucru te-a împins la asemenea hotărîre ? — E adevărat, îi răspunde, în acea convorbire, Ser Francesco, și trei pricini m'au îndemnat să o fac : Una e că, pe câtă vreme ceilalți principii vor să fie lingușiți și slujiți mult timp până a da curtenilor lor un folos, acesta mi-a trimis el dela sine scrisori încărcate cu grațioase oferte ; alta e că, după cum m'a făcut părtaș la neajunsurile pe care le-a îndurat, îl văd acum chemându-mă să împărțim și binele împreună ; și a treia pricină e că îl știu pe acest principe virtuos cum nu mai e altul pe lume.

Aceasta fiind părerea lui Pugiella despre seniorul pe care și l-a ales, se înțelege că îl va urma pe drumurile aventurii cu orice risc, și că în planurile lui nu poate fi o piedică împrejurarea asupra căreia îi atrage atenția Guazzo, că « tu cu acel neam nu ai nimic comun afară de cunoașterea desăvârșită a limbii latine, în care nu vei fi întrecut de nici un orator sau poet din Muntenia », ceea ce de altfel nu e cu totul o laudă. Iar când prietenul lui îl întreabă ce calități anume îl fac să socotească pe Cercul drept un om virtuos, viitorul sfetnic intim al voevodului muntean se întrece cu firea, înșirându-i meritele pe care apoi le analizează în esența lor și în folosul pe care ele îl aduc unui principe, înfățișând, cu concursul interlocutorului său, și un număr de pilde istorice, din antichitate sau din vremea mai nouă, așa cum făcea pe atunci orice tratat de morală care năzuia să fie la modă.

Iată-l dar pe Petru Cercul « tinerel fără pată » al cărui prim merit e acesta că, înlăturat din domnie de niște înșelători, pe când era încă prea nevârștnic pentru a ști să se împotrivescă, nu s'a lăsat biruit de adversități, ci « cu cât mai adânc îl afunda soarta răuvoitoare, cu atât se ridica mai sus prin sufletul încredințat în nemărginita bunătate a lui Dumnezeu » ; iată-l înfățișat ca fiind atât de călit sufletește prin suferință și atât de purificat printr'însa, încât ar putea să strige pe bună dreptate : « O, fericite nenorociri, care m'ați făcut atât de slăvit și de nemuritor ! » Tot odată propria-i durere l-a învățat să fie milostiv și înțelegător cu ceilalți, în așa măsură, încât prietenul său e încredințat că întorcându-se în domnia munteană, el va uita până și dreapta răsbunare împotriva celor ce l-au desbrăcat de mantia domnească. Pentru această

bunătate a lui a dat Dumnezeu poruncă regelui Franței ca să-l ajute să se întoarcă în scaun, căci puțini sunt tinerii care să vădească aceeași desăvârșită modestie în suferințe ca și în prosperitate.

Dar virtutea principelui străin nu e numai una. Iată-l laudat în « traiul său discret și cumpătat, deoarece nici mulțimea bucatelor și a vinului, nici prilejul tovărășiilor n'au avut vreodată puterea să-l facă a trece peste acele margini pe care el singur și le-a hotărât, nu din grija persoanei sale, ci a virtuții ». Iată-l înzestrat cu « o anume vorbire prietenoasă, plină de grație și de dragoste, și însoțită de o atât de binevoitoare înfățișare că nu poți ști dacă ești mai mulțumit de cuvintele lui, sau de privire, cu care nu altfel decât cu lanțuri subjugă pe vecie inimile celor pe care-i privește ». Iată-l înfățișat cunoscut pentru o atât de largă dărnicie încât « oricine privește pe mărinimosul meu stăpân e silit a mărturisi că poartă pe regeasca sa frunte icoana vie a dărnicii », lucru pe care îl știe de altfel Europa întreagă, care a ascultat cu uimire glasul de recunoștință al robilor creștini răscumpărați de el la Constantinopol, și vestea aurului aruncat de el cu pumnul pe străzi, la plecarea din acel oraș.

Ținerea de minte a voevodului nu e mai puțin minunată, de vreme ce în vorbirile sale el dă totdeauna socoteală atât de amănunțit de tot ce a văzut sau a citit, încât mulți se îndoesc dacă acesta e un dar al firii sau un meșteșug dobândit ». Înfațișarea fizică nu desminte portretul moral: « Persoana lui e dreaptă, bine legată și sveltă, statura mai mult înaltă decât mijlocie, ochii vii și grațioși, înfățișarea și mișcările marțiale, complexiunea robustă, înfățișat un prinț grațios și vrednic de a fi iubit ».

Dintre toate darurile stăpânului său, Pugiella îi prețuiește mai cu seamă devoțiunea. « Și pentru că la începutul convorbirii noastre ți-am spus ce mare era încrederea în Dumnezeu a acestui principe, vreau să-ți dau acum să citești un evlavios capitol pe care el l-a compus și mi l-a trimis dela curtea Franței fiind în anul al douăzeci și doilea al vieții sale, pe care capitol cu bucurie îl țin totdeauna la mine, oriunde mă duc, fiindu-mi o plăcută amintire din partea lui și o neîndoelnică și virtuoasă mărturie a unirii spiritului său cu Domnul, și fiindu-mi în același timp și de învățătură ».

Cavalerul Guazzo citește într'adevăr capitolul pe care i-l înfățișează prietenul său, și se arată pe deplin mulțumit de arta cu care sunt alcătuite aceste versuri: « Cu adevărat capitolul acesta slăvește pe pământ și în cer pe autorul lui, căci e plin de o suflare pe atât de evlavioasă pe cât de poetică, și mă gândesc că lungile și tristele lui rătăcirii i-au câștigat acestui Principe, pe lângă alte daruri, și această mare cinste de a fi numărat printre poeții toscani, care fericire abia de se găsește la vreun principe italian în ziua de azi ».

Aceasta e convorbirea ce a avut loc într'o zi a celui an 1581 între cavalerul Stefano Gualdo din Casale di Montefenato și necunoscutul Pugiella. Descifrând dintr'însa portretul voevodului muntean, cercetătorul de astăzi va ști să separe ceea ce e realitate istorică și ceea ce e ficțiune de tratat de morală. Principele Făt-Frumos pe care îl zugrăvește slujitorul și prietenul său, prin mijlocirea penei unui scriitor de meserie, e prea aproape de idealul curteanului lui Baltazar Castiglione ca să fie cu totul real. Nu e totuși mai puțin adevărat că verișorul delicatului Henric și seducătorul oaspete al curților italiene nu putea să fie cu totul străin de acest ideal; dacă se adaugă și farmecul exotic pe care îl aduce cu sine acest Principe di Valacchia, ciudată țară despre care nu se știe niciodată nimic, și meritele literare ale suslăudatului capitol, se înțelege atunci că voevodul cu cercel în ureche nu era o personalitate cu totul obișnuită.

Meritele, amintite de altfel și de Guazzo în lauda lui, sunt mai multe decât simpla dovadă a îndemnării de a alcătui stihuri toscane din partea unui pribeag care a desprins destul de bine acest meșteșug. Ele vădesc și o cultură literară, fără care acel capitol nu s'ar putea înțelege, și un dar poetic incontestabil. Nimeni n'a întreprins o cercetare asupra domnilor români care au fost în aceiași timp literați; dar dela Petru Cercel poet italian la Mihnea al III-lea care și-a cântat în limba turcă necunoscutele inspirații, și dela D. Cantemir la Mavrocordați, lista ar fi poate și mai bogată. Lui Petru Vodă îi revine însă locul întâi în această listă, prin vechimea cântecului său.

Capitolul voevodului muntean e o rugăciune scrisă în terza rima obișnuită în asemenea alcătui. In afară de o întunecare de înțeles care provine fără îndoială dintr'o nelămurită complitiune a textului, limba e limpede și de o simplitate cu totul potrivită acestui psalm, în mare parte desbărată de florile retorice cu care poezii minori ai epocii își împodobesc goliciunea gândirii. O reminiscență a lecturilor domnescului autor apare în versurile de implorare:

Fammi, Signor, della tua grazia degno,
Non mi punir secondo i falli miei
C'hanno di remission passato il segno,

ultimul vers fiind amintirea începutului celui de al XVII-lea cânt al lui *Orlando furioso* de Ariosto:

Il giusto Dio, quando i peccati nostri
Hanno di remission passato il segno,
Acciò che la giustizia sua dimostri
Uguale alla pietà, spesso dà regno
A tiranni atrocissimi ed a mostri,
E dà lor forza e di mal fare ingegno.

Ritmul compoziției e lipsit de monotonia ce însoțește de obicei poeziile de felul acesta. După largă invocație care începe ca un fel de *intitulatio* a documentului sacru și recunoscătoarea ofertă a serviciilor sale, stihuitorul știe să pună în contrast mărirea divinității și nemernicia făpturilor omenești. Acesteia îi urmează rugăciunea propriu zisă, alcătuită din aspirația către fericirile certe pe care le făgăduiește credința, și până la clipa contopirii cu divinitatea cererea sprijinirii slăbiciunilor lui. Așa cum ne-o înfățișează prietenul Pugiella, poezia nu merită din nici un punct de vedere să fie uitată, și cititorul ei de acum nu se poate opri să n'o gândească într'o limbă cât mai apropiată de ceea ce ar fi trebuit să fie limba de acasă a pribeagului voevod.

RUGĂCIUNEA DOMNULUI MUNTEAN

Stăpâne Domn pe-adânc și pe văzduhuri,
 Tu, ce-ai făcut pământ și cer și mare,
 Pe om din lut și nevăzute duhuri,

Tu, care din fecioară întrupare
 Ai vrut să iei, Părinte prea puternic,
 Ca să 'nviezi și să ne dai iertare,

Tu, ce vărsându-ți sângele cucernic
 Ai sfărâmat a iadului tărie
 Și l-ai legat pe diavolul nemernic,

Tu, ce-ai deschis a ta împărăție
 Și blând te-arăți și milostiv cu mine.
 Spre-a-mi face raiul veșnică moșie,

Ascultă, Tată, ruga mea ce vine
 La tine arzătoare și plecată,
 Tu, ce-ai fost om ca să mă 'nalți la tine.

Cum voi plăti, stăpânul meu, vreodată
 Atâtea bunuri mie hărăzite,
 Și ce-aș putea să-ți juruesc răsplată?

Mă 'mbelșugași cu daruri nesfârșite,
 Fiind nevrednic eu, și cu ndurare
 M'ajuți mereu, mă 'ndreți din căi greșite.

Tu nu pui preț pe-averi sau pe odoare,
 Pe perle, nici pe pietre nestimate,
 Căci tot ce e, e-al tău, stăpâne mare.

De tine-au fost făcute 'n lume toate,
Și omul mârșav nici cu-un pai subțire
Să se fălească-a fi al său nu poate.

Cu o bătae de-aripi, cu-o privire
Chivernisești și 'ndrești orice făptură,
Și cerul, și tărâmul de sub fire.

Plăcute-altfel de jertfe nu-ți mai fură,
Alt dar decât o inimă curată
Și închinată ție cu căldură,

Și toți să te mărturisească, Tată,
Drept Domn al Israelului, cel care
L-a înecat pe Faraon odată.

Tu vrei doar faptă bună și 'nchinare,
Și toți să te slujim, căci știi în minte
Și 'n inimă ce-ascunde fiecare.

E mică plata ce ne ceri, Părinte,
Și n'o 'mplinim pe toată cu dreptate,
Dar tot ne vrei moșneni ai slavei sfinte.

Prea multă dragoste și bunătate
Arăți spre noi, căci cu nesocotire
O prețuim, și numai cu păcate

Răspundem la a ta milostivire
Și-al tău județ, cu care plin de fală
Călăuzești cu bine 'ntreaga fire.

Cu multă neștiință și greșală
Noi ne trudim să-ți dăm în închinare
O inimă plecată cu sfială,

Dar, bieți de noi, greșim fără 'nctare
În fața ta, puternice 'mpărate,
Și-ți risipim averea 'n desfătare.

Pân' ce Ursitele ne 'nduplecate
Vor rupe-al anilor mei fir subțire,
Imi iartă, Doamne, grelele păcate

Și-atât de mare ai milostivire
Spre mine, sluga ta cea vinovată,
Ca să trăesc cu tine 'n nemurire.

Și fă-mă, Doamne, vrednic de răsplată,
Nu-mi da pedeapsă după-a mele vine
Ce trec măsura ce-ar fi fost iertată.

Greșit-am, Tată, milă ai de mine,
Aprinde-mi sufletul și mă învață,
Și fă să vin alături de ție.

Tu, ce ești cale, adevăr și viață,
Știu că tot binele ce va să-mi vie
Mi-l va trimite sfânta ta povață.

Ferice de voi și 'n bogăție
De stare și avere, dă-mi putere
Cu spaimă mare să ți-o 'nchin tot ție.

Iar caznă când avea-voi și durere,
Să fiu ca Iov cu strașnică răbdare
Și să-ți slujesc statornic îți voi cere.

Orice ți-e voia, Impărate mare,
Nespus de mult mă bucură și-mi place,
De-ar fi spre bine sau spre grea 'ncercare.

Mi-e gândul doar la slujba ce voi face
Măriei Tale tot mereu, căci ție
Cel ce-ți slujește va trăi în pace

Și va sbura la cer cu bucurie.

AL. CIORĂNESCU

ROMANUL UNUI INTELECTUAL ¹⁾

Sunt câteva luni de când a apărut în vitrina librăriilor un curios roman semnat de d. Octav Șuluțiu, criticul frumoasei reviste din Oradea, *Familia*. Titlul acestei lucrări este *Ambigen*, cuvânt de vagă, dar certă, îndrăzneală. Asupra valorii literare a operei, d. Șerban Cioculescu a scris cuprinzătoare caracterizări în chiar paginile *Revistei Fundațiilor Regale* (Nr. 7, Iulie, 1935), așa încât nu simt nevoia de a reveni în alte judecăți de prețuire. Ceea ce însă îmi hotărăște cronică de față sunt anumite chestiuni mai generale, desbateri de mai largă legătură cu meritele sau lacunele cărții, care le provoacă.

¹⁾ Octav Șuluțiu: *Ambigen*, roman. Ed. Vremea.

Romanul d-lui Octav Șuluțiu, ca înfățișare globală, are la sfârșitul celor 202 pagini, un fel de temelie susținătoare în suprafață de alte 60 de pagini, eseistice. Cetitorul apoi mai observă, străbătând volumul, un vocabular cam specios. Nu este vorba, firește, de neologisme. Problema acestora a fost cercetată la noi, de condeie cu autoritate, și luminată. Dacă nu ne-am aminti decât de T. Maiorescu sau de d. E. Lovinescu și încă ar fi îndestulător. Neologismul își impune trebuința când pentru un înțeles limba noastră nu dispune de termenul corespunzător; când scrupulul de economie verbală caracterizează pe un scriitor; când este considerat în funcția lui estetică și, în cazul acesta, barbarismele înseși devin legitime; și când se află la îndemâna oricărui știutor de carte, printr'o putere de circulație inexplicabilă. De aceea puriștii, ca să zic așa, excesivi nu pot să-și culeagă exemplele de schimonosire a limbii noastre din literatura de idei, deoarece graiul românesc este primitiv și plastic, neajuns încă la forme proprii de sinteză (concepte), având deci nevoie a-și adăuga astfel de termeni noi; deoarece nicăieri ca în domeniile abstracțiunii constrângerea la prescurtări și lapidaritate nu crește mai dinăuntru și, cum vorbirea noastră, ciobănescă încă, nu și-a creat aceste *foneme* rezumative, neologismul luat din limbile conceptualizate (Latina, până la moarte; Franceza, până la fixitate) este necesar; deoarece, pentru motivele de mai sus cât și pentru variația lexicală pe care o introduce, este mai frumos; și, în sfârșit, deoarece, fiind curent, poate fi înțeles de cât mai mulți. Față de izvorul neologicistic al scrierilor, cred că ne putem mișca și mai în voie: însăși literatura de creație îngăduie noile împrumuturi lingvistice, în margina, bine înțeles, a trebuințelor arătate și cu prevederea de a nu deshidrata, prin abuz, frăgezimile vieții. Dar d. Octav Șuluțiu, în *Ambigen*, întrebuințează adesea detestabilul *franțuzism* de « lume bună », care pe mulți cetitori i-ar putea nedumeri; d-sa scrie *a şușota* și nu *a șopti*; *bor*, nu *margină*; *acuplare*, nu *împerechere*; *a deviza*, nu *a sta de vorbă*; *asomant*, nu *ucigător*; *efilare*, nu *subțiere*; *carură*, nu *spate voinic*; *grizat*, nu *amețit*; *bah!*, nu *ei și!*; *declanșat*, nu *dezlănțuit*; și tot astfel *necesitos*, *a se afadisa*, *complementă*, *tern*, *pitos*, *a șoca*, *a o teme* (a se teme de ea) etc... Dacă raportăm aceste termite, care rod oarecum răbdarea cetitorilor, chiar a celor mai liberi, la împrejurările de necesitate de mai sus, constatăm că ele înlocuiesc cuvinte românești existente, că nu răspund niciunei cerinți de economie verbală, că nu sunt mai frumoase și că nu oricine le înțelege. Cartea nu rămâne pentru aceasta mai puțin interesantă în nucleul ei de întrebări, mă grăbesc a o spune, precum sâmburele de nucă nu este mai puțin gustos trebuind să spargem coaja.

Ambigen face cu puțință o întreită discuție. Mai întâi, aflându-ne încă în afară de roman, avem opera de imaginație a unui

critic literar; spirite deprinse a judeca global, deci comod, au statuat goala prejudecată, după care criticul, mânuind de obicei concepte, nu poate în același timp să perindeze un film de intuiții. Inapt structural la cinematica vieții, comentatorul literaturii altora încercă poezia, romanul, etc... numai din gust de aventură, spune cunoscuta prejudecată.

În al doilea rând, de data aceasta așezându-ne în miezul lucrării d-lui Șuluțiu, *Ambigen* pune în plin problema romanului-confesiune, atât de răspândit azi; aplecările timpului către analiza sufletească au adus, în literatura noastră, personaje unice în cuprinsul cărților narative, un mod al romanului contemporan, cu rădăcini știute, mod care mai adesea este numai modă.

În cele din urmă romanul analist al criticului ridică în atenția noastră, prin ultimele optzeci de pagini, formula obiectivă a genului; moda, pe care am amintit-o, a dezactualizat, pe nedrept, acea lume de vieți fictive în care un cuvânt, un gest, o atitudine exprima rezumativ psihologii nepulverizate.

Să respectăm dar ordinea stabilită aci. Poate criticul să-și schimbe perspectiva conceptuală pentru cea intuitivă? La noi, d. E. Lovinescu dovedește această aptitudine în anumite părți din *Mite*; d. G. Ibrăileanu — în *Adela*; iar, pentru literatura franceză, Sainte-Beuve — în *Volupté*, romancierul Paul Bourget cumpănindu-se cu criticul Paul Bourget, dacă nu cumva acesta, deși mai necunoscut, trage azi mai greu. Ce mai rămâne din prejudecata care face din fiecare cronicar al romanelor criticilor un aspru tribunal cu sentința dată mai dinainte? În realitate, așa cum se cercetează creația scriitorilor obișnuiți, cu spiritul adică liber de orice obligație a străzii, trebuie să se cerceteze și sforțările de fantazie ale celor deprinși a teoretiza fenomenul literar. Singura rigoare, la care este drept a fi și aceștia raportați fără cruțare, se numește *talentul*, puterea adică de a face să vibreze, de a pune în mișcare, de a da impulsul continuu unor vieți imaginare dezvoltându-se neatârnat, cu mai puține cuvinte: capacitatea de a crea. Dacă cel obișnuit a gândi în abstracțiuni nu ajunge să se libereze de tirania conformației sale schematice, avem pe drept cuvânt de înregistrat *cazul* său, dar nu o categorie sau vreun principiu. Eroarea pe care astfel o pot combate interesații, dezvoltă o veche rătăcire clasicistă, mai generală: stricta separație a genurilor. După această teribilă încruntare didactică, poemul în proză este neviabil, dialogul personajelor în teatru nu trebuie literaturizat, poetul nu parvine a scrie romane, romancierul — poezii, criticul — literatură de intuiție și tot așa mai departe din aberație în aberație, deși Aloysius Bertrand, Baudelaire, Maurice de Guérin, Rimbaud, L.-P. Fargue au dat admirabile *proze* poetice; cu toate că Shakespeare însuși pune în gura eroilor săi cel mai figurat limbaj;

fără ca Henri de Régnier să nu fi scris *Bon Plaisir*; Georges Duhamel să nu fi tipărit versurile din *Compagnous*; și Sainte-Beuve să nu fi scris *Volupté*. În concluzie la această discuție, vieța spiritului nu cunoaște frontul colectiv, alinierea absolută; iar *Ambigen*, romanul criticului Octav Șuluțiu, după d. Șerban Cioculescu, pare a se împotrivi teoriei atât de curente.

Să continuăm cu examinarea formulei analitice a romanului autobiografic.

Mai înainte însă de a judeca formula, este firesc lucru să ne dăm seama de materialul psihologic, căruia d. Șuluțiu i-o aplică. *Ambigen*, în aparență, comentează discreta dramă a sfielilor și adolescente și maladive. Cine socotește astfel se înșală; cu oarecare încurajări din chiar partea autorului, dar se înșală. Di, singurul personaj al cărții, tânjește de grava melancolie de a nu putea să-și exprime amorurile, să și-le trăiască: « E absurd. Să fiu incapabil de-a acosta o femeie! Ce păcat că nu umblă femeile după bărbați. M'aș simți destul de bine » se muncește el la pagina 17. « O! dacă m'ar opri o femeie! » (pag. 21), « Ce fericit aș fi să mă oblighe o femeie să o iubesc! Și să-mi impună iubirea ei!.. » (pag. 31), se minte singur Di. « Oamenii sunt odioși. Mă uimește desfășurarea lor de voință. Fiecare e un resort întins. De aceea se luptă atâta între ei. Și pe omul sfios îl calcă în picioare. Oamenii de voință detestă pe delicații dela o parte și-i fac să sufere. E înfiorător să fii timid » (pag. 89), se amăgește și ne amăgește și pe noi asupra caracterului său. Căci în altă parte, același om, cunoscând într-o stațiune climaterică pe frageda ungueroaică Judith, discută, propune, are oarecari îndrăzneli, iubind în sfârșit până aproape să înfrunte opunerea tatălui fetei. Și nici în casele doznice, în care trebăluiesc murdar funcționarele amorului, unde el vine atât de des, Di nu se arată mai sfielnic: își uită iluzia; cere cârdului de prostituate, ca nealtdată, *să-l aleargă*; se simte mulțumit în fața unor femei hotărâte și chair fericit, el — firavul, în brațele vânjoase ale bărbatoasei Elina; aci se descopere el sieși, ia deplină conștiință de sine, după cum se va vedea numaidecât. *Ambigen*, așa dar, nu este romanul timidității, precum nu este mai mult nici al adolescenței, deși curiosul unic Di, până a se defini în ochii proprii, își leagă existența, ca băieții, între castități virginală (Eveline, Judith, etc...) și servitoarele publice ale instinctului sexual (Nina, Elina, etc...). Cum se face totuși că la pagina 201 putem ceti: « Modest ca o fată mare. Așa sunt. Tot atât de timid »? Iată explicația: romanul este al inteligenței sau intelectualului care se trezește într'un bărbat spân, de constituție morală femeiască; este vorba, deci, de un hamletism care, spre a se exprima, își alege amorurile neajunse ale unei pubertăți de fătălău. Hamlet, după monoloagele sale și știința tuturor, își dizolvă voința în acizii chibzuelilor

nemăsurate, amărîndu-și neîncetat hotărîrile. Di, pocitania morală din *Ambigen*, androgin, a cărui deprindere intelectuală de a se *hamletiza* merge spre complicația muerească de a fi posedat, din pricina fireștei emasculări — oricât l-ar iluziona crispările lui nervoase prin casele de prost nume, vorbește despre « înțelegerea incapabilă de acțiune » (pag. 47); apostrofează: « Așteptare, și azi stau în subordinele tale și nu cutez să te înfrâng, să trec peste tine, spre marea faptă » (pag. 48); și precizează, fără puțință de îndoială: « De multe ori mă minunez cum nu izbucnesc în strigăte sau în fapte. Stă în mine încordată o furie, o exasperare și nu răbufnește. Dacă ar izbucni . . . dacă, dar nu se poate. Aici stă toată nenorocirea mea: că nu pot să exteriorizez gestul violent al faptei » (pag. 84). Prin urmare, viciul hamletic al analizei de sine și cercetarea mintală a tuturor eventualităților vieții nimicesc voința eroului-intelectual, tănuindu-se sub false timidități.

Este momentul să verificăm acum și complicația androgină a lui Di. « Eram sigur că nu mă poate iubi și eu de iubire aveam nevoie. Dar ca să ascund îmi spuneam: sunt sărac, nu-i pot asigura o viață fericită, adică luxoasă și mondenă; trebuie deci să renunț la ea . . . Lașității de a nu mă da, îi căutam pretexte » (pag. 39—40), arată foarte explicit acest bărbat de moliciuni hermafrodite, chipul adevărat al « ezitațiilor » sale față de o femeie; structural nebărbătește, se simte aproape în stare de a înțelege și iubi perversiuni muieresti ca safismul pentru « idealitatea lui pură » (pag. 57); caută în dragoste întregiri ciudate, visând « o femeie și frumoasă și impunătoare, voinică și înaltă », care să-l ocrotească « de o nenorocire iminentă » (pag. 60); și în cele din urmă găsește, printre prostituate, femeia de inițiativă amoroasă, complement masculin al constituției sale neposedante. Așa încât psihologia, aparent sfioasă și adolescentă, numită Di, se dezvoltă din aceste două trunchiuri: hamletismul intelectualului și structura androgină.

Romanul d-lui Octav Șuluțiu pune în vedere dureroasa conformație morală a personajului unic prin mijloacele analizei, care, dacă adesea se îndârjește asupra amănuntului inutil și scandalizant, reușește la sfârșit să înfățișeze soluționarea unei dezarmonii sufletești, a cărei anormalitate o studiasse în toată amplexiunea. Cu toate acestea formula autobiografică și analitică dă cărții acesteia, scrisă altfel energic, aerul de jurnal intim în care narațiunea alternează cu *eseul*. Pagini multe, mai ales acelea privind masculinizarea femeii prin intrarea ei în funcțiuni publice, alcătuiesc cercetări limpezi de probleme, definite abstract și cu un minim de literatură, ceea ce încă odată mai mult ne adeverește că Di este un intelectual. Dar trăsătura eseistică din *Ambigen* afirmă și un adevăr teoretic asupra romanului de tehnică autoanalistă. Această formulă modernă, de care se uzează și, mai sigur, se abuzează, a genului stă

în strânsă și necesară rudenie cu romanul cerebral. O astfel de narațiune a fost ilustrată prin *Sixtine* de Rémy de Gourmont, iar, la noi, prin *Bizu și Fântâna cu Chipuri* de d-nii E. Lovinescu și N. Davidescu. Intr'adevăr ori de câte ori cetim cărți cu personaje analizate până la adâncimi sufletești discutabile, plăcerea este de ordin intelectual și nu artistic; momentul se umple de febră rece a cercetării și cunoașterii neintuitive, adevărata artă, ca vegetația pitică a stâncilor, rămânând să acopere crăpăturile, cedările sau, mai precis, impreciziunile inteligenței. Așa încât *Ambigen*, în ascunsa lui realitate embrionară, se deslușește ca roman cerebral nu numai principial, dar și prin faptul de a nu putea ști cu siguranță unde încetează teoria lui O. Weininger (bărbat-femeie; femeie-bărbat) și unde începe viața de sine stătătoare a androginului Di.

Cartea d-lui Octav Șuluțiu mai are, precum am spus, compunerea unui jurnal de conștiință, autobiografic; jurnal de intelectual, coborât să lucreze în subsolul ființei omenești. Dacă autorul vorbește poate prea adesea de amănunte oarecum respingătoare, ce putem face? Dintr'un punct de vedere strein de artă, așa zisul subiect al romanului d-sale este în întregime respingător. Sobolii, când sapă galerii subterane, rupe fatal în lopețile febrile coropișnițe reci și odioase, râme umede și lipicioase. Ceea ce însă nu poate fi contestat în arta d-lui Șuluțiu este realitatea monografică ce a făcut din psihologia expusă înainte. Cum a ajuns d-sa la aceasta? Voi răspunde cât mai limpede: părăsind formula destrăbălatei subiectivității a romanului. De când lirismul a părăsit albia strâmtă a versului, pare a fi cutropit proza narativă. Poate că nu m'aș ridica atât în contra datelor sexuale din *Ambigen*, ele propunând cu adevărat o problemă foarte interesantă, dacă nu aș găsi că *abuzul de sine* al eroului anulează în parte plăcerile artei și îmi favorizează astfel un protest mai general în contra formulei. Atât se exagerează, de anumiți scriitori în literatura modernă, modul sau moda auto-analizei încât se atinge starea neartistică. La noi ca și pretutindeni. Astfel în vara trecută, având loc desbaterile *Institutului de cooperare intelectuală* la Veneția, s'a examinat, ca problemă actuală, *Arta și Statul*; cu această ocazie Thomas Mann a vorbit în termenii următori despre înfățișarea *debutonată* a literaturii contemporane: « Afirm în toată voia că Arta și artistul au de câștigat, dacă meșteșugul va recuceri prestigiul și demnitatea pe care le avea altădată. Această modestă demnitate s'a pierdut din pricina transformărilor cari s'au întâmplat recent, numai în veacul al XIX-lea — se poate spune, în sentimentul pe care îl are artistul despre sine însuși și în concepția pe care și-o face despre viață, transformări de cari nu ne putem bucura complet dacă ne gândim la interesele artei ». Despre « emanciparea *eului*

artistic se poate spune că n'a fost de folos artistului decât foarte rar și numai în cazul foarte marilor maeștri ».

Dar ultimele optzeci de pagini ale romanului *Ambigen*, în special întâmplările cu Eveline și căsătoria cu Elina, bărbătoasă, îndreaptă perspectiva întoarsă a formulei analiste, punând în drepturile sale *romanul roman* — ca să-i zic așa. Psihologia lui Di nu se mai enunță și nu se mai fărâmă după curiozități cerebrale, ci trece în *acte*, cari singure procură romanelor tehnica proprie. Un scriitor care a știut, la noi, să țină cumpăna dreaptă între aplecările analitice și, firește, autobiografice de o parte și între traducerea acestora în fapte de viață de altă parte a fost, precum se știe, d. Camil Petrescu. În *Patul lui Procust* curiozitatea autorului de nuanța sufletească infinitezimală într'astfel se manifestă, încât, fără a veșteji cumva bogăția de viață, face aproape să se piardă din vedere adevărul teoretic, după care romanul analitic este numai o formă a celui cerebral. Pe urmele sale însă s'au ivit imitatorii, cari n'au putut da decât un jurnal confident, la dispoziția studioasă a psihanalizatorilor cel mult, de o platitudine sahariană. D. Octav Șuluțiu a arătat că pe calea medie dintre desmățul eului și dinamica vieții va putea înainta cu pași siguri. În acest mod, deși mai mult implicit, am răspuns împreună celorlalte două chestiuni propuse.

În concluzie, *Ambigen* infirmă prejudecata incompatibilității dintre critică și creație, crescând viu din intuiție; participă la o formulă mixtă, ceea ce dovedește nemijlocit superioritatea *romanului roman*; și, trădând un scriitor, deschide o carieră.

VLADIMIR STREINU

WALTER PATER, PRECURSORUL ABATELUI BRÉMOND

Fără îndoială că Walter Pater este unul dintre scriitorii cei mai de seamă ai literaturii engleze contemporane.

Destinul său literar lipsit de orice strălucire în timpul vieții, capătă prin obscura sa moarte, acea rară strălucire, corespunzătoare unei glorii confirmată de un public, nu prea numeros.

Firește, opera sa critică nu se bucură de acolada cercurilor academice, dar prin îndrăzneala gândirii aci conținute, ea a sedus tineretul literar englez, dela 1894 și până azi. Walter Pater face parte din familia acelor scriitori, a căror operă rămâne fără răsunet, prin faptul de a fi păcătuț împotriva stilului de gândire național, înțelegând prin aceasta, idei, superstiții și dogme.

Și cred că în măsura în care Walter Pater e impopular în Anglia, literatura franceză și-l revendică sau și-l poate revendica. Substanța gândirii lui Pater e profund franceză și e semnificativ faptul că scriitorul își explica poziția sa de izolat în lumea literelor insulare, printr'o problematică descendență din pictorul francez Jean-Baptiste Pater din Valenciennes, concetățean și discipol de-al lui Watteau.

Născut în 1839, moare în anul 1894, aproape necunoscut, pentru ca proaspătul său mormânt să se lumineze de aurora gloriei viitoare.

Originea gândirii lui Pater trebuie căutată în elanurile de eliberare de sub armura greoaie a unui clasicism formal numai, care au condus acțiunea prerafaeliților. Din școala prerafaelită, John Ruskin se reflectă câte odată în opera lui Pater. Pe de altă parte scriitorul englez merge paralel cu ideologiile celor două școli franceze, parnasiană și simbolistă cu care opera sa e contemporană.

De o vastă erudiție, în lucrarea sa istorică « Renașterea », Walter Pater amintește prin metoda de a face să colaboreze investigația cu fantezia, de superbe « Pietre ale Veneției » ale lui John Ruskin.

Format în mediul studios și puritan al colegiilor dela Canterbury și Oxford, ca de altfel toate gloriile literaturii engleze, opera sa filosofică se va resimți de influența spiritului anti-intelectualist, asimilat printr'o serveră educație religioasă. Lăsăm în seama specialiștilor discuția asupra filosofului Pater, autor al unui volum de critică filosofică despre « Platon și platonism ». Semnalăm în treacăt că această gândire pare confuză atunci, când Pater îi reproșează lui Platon de a fi sacrificat în mare parte acea superbă cunună de zei și de mituri pentru a construi ideea unui Dumnezeu unic, abstract și inuman.

Dumnezeul desumanizat al lui Platon incită spiritul antropomorfic al anglicanului la o critică negatoare a superbeii theogonii platoniciene.

În cetatea universitară a Oxfordului, Pater își petrece viața ca profesor, începând din 1862, și-și scrie în tihnă operele.

Profund cunoscător al literaturii franceze, Pater pășește pe drumul ce avea să-l ducă la concepții estetice noi, despre literatură și artă, concepții care au schimbat aspectele literaturii epice engleze, dând viață unui nou gen de proză: proza artistică.

Noțiunea de proză artistică pare improprie aplicată la literaturile franceză, italiană sau germană, care de câteva secole încă, puteau oferi opere epice, scrise într'o formă artistică somptuoasă, susceptibilă de a cuprinde elanuri diferite către perfecțiunea unică, pe câtă vreme în literatura engleză proza literară îndeplinea o funcție a-stilistică, în afara artei, servind numai adevărul și setea de realitate a scriitorului.

Poeziei îi revenea sarcina de a realiza și conține simultan cele două frumuseți, cea formală și cea esențială.

După mărturia lui Oscar Wilde, a cărui operă literară își află corespondența ideologică în opera critică a lui Pater, acesta din urmă ar fi proprietarul concepției că frumusețea, idealul de artă, poate fi exprimat și în altă limbă decât în aceea a poeziei. Concepție absolut nouă în literatura engleză a secolului trecut.

Wilde mărturisea că întâlnindu-se la Oxford, unde-și făcea studiile, cu Pater, după publicarea volumului său de versuri, acesta i-ar fi sugerat pentru prima oară, ideea că proza prezintă alte dificultăți decât poezia, dar că resolvindu-le, poți capta imaginea aeriană a frumuseții, aceeași pe care o vânează poezii.

Proza și frumusețea erau așa dar două noțiuni antitetice, până când Pater a demonstrat cu propria-i operă, și mai ales cu aceea a discipolului său Wilde, că proza poate fi ea însăși frumusețe, prin stil.

Astăzi dela apariția operei lui Proust, dela cizelurile epice ale lui André Gide, dela uimitoarele cărți ale lui Thomas Mann și Iacob Wassermann, un artist al prozei e o apariție normală, în lumea creatorilor de artă.

În artă accentul cade pe experiență, iar dacă experiența există, nu importă forma pe care și-o alege artistul pentru exprimarea ei, ci felul în care el acordă experiența cu acea formă.

Catolicul Huysmans a realizat în proză o arhitectură unică în care se reflectă superba și neliniștita frumusețe a catedralelor. Dar gândiți-vă la laicul Rémy de Gourmont, la proza lui diamantină în care poți recunoaște pulverizată și reconstituită armonia elină, linia cerebrală a Parthenonului.

În rigida Anglie, un artist al prozei, însemna revelarea unei arte în sine, conștientă, determinată ca și poezia sau ca și muzica de datele emoției, ale gândirii și experienței.

Literatura engleză e o literatură izvorâtă din regule și regula refuză prozei altă menire decât aceea de a spune tot ce era de spus, fără ca scriitorul să se preocupe de formă.

În acest sens, e semnificativă considerarea operei marelui Shakespeare de posteritatea engleză.

Se știe că prima ediție a operelor lui Shakespeare apare în 1623, sub titlul de: Istorii, Comedii și Tragedii, dar spiritele cultivate ale secolului al XVII-lea au fost departe de a-i acorda marelui dramaturg tributul de admirație pe care i-l datorau. După anii turburi ai revoluției și ai protectoratului lui Cromwell, scriitorii englezi suferiră influența profundă a clasicismului francez, atunci în apogeu, și ajunseră să-l considere pe Shakespeare, care prin tumultuoasa-i imaginație și prin sensibilitatea-i arzătoare aparținea secolului al XVI-lea, ca pe un fel de barbar.

Dryden, poet laureat de pe vremea lui Carol al II-lea, găsea operele sale ininteligibile, iar Addison unul dintre criticii cei mai subtili ai epocii, întocmind un « Tablou al celor mai buni poeți englezi », nici nu se gândește să citeze numele marelui Willi.

Abia la începutul secolului al XVIII-lea, același Addison observă, revizuiindu-se, cu privire la Shakespeare, că: « există mai multă frumusețe în operele unui mare geniu care ignoră regulile artei, decât în operele unui om de talent care le cunoaște și le observă pe toate ».

Se vede de aici că revelația lui Walter Pater nu putea fi ușor acceptată de rigidele spirite ale timpului său, respectuoase față de canoanele literare.

Oscar Wilde e marele discipol al profesorului oxfordez, care realizase, pentru întâia oară, o proză satisfăcând în același timp și condiția adevărului (a Minervei) și pe aceea a frumuseții interioare și caste (Diana).

Intr'adevăr, pe lângă calitățile de claritate, de densitate a gândirii și de originalitate, opera lui Pater, desvăluie un stil care are fluiditatea subtilă a unei limbi de flacăre.

În « ultimele sale eseuri de literatură și estetică », Wilde înscrie această frază splendidă, care exprimă entuziasmul discipolului pentru arta revelatoare a maestrului:

« Retorica furtunoasă a lui Carlyle, elocvența pasionată și înaripată a lui John Ruskin, mi-au apărut emergând mai mult din entuziasm decât din artă. Proza din timpul lui Jacob I-ul, o găseam exuberantă; proza de pe timpul reginei Ana, mi se părea de o calviție teribilă, de o rațiune iritantă. Dar eseurile lui Walter Pater, devin pentru mine cartea de aur a spiritului, a bunului simț, evanghelia sfântă a frumuseții ».

Revenind în « Intenții » asupra aceluiași subiect, Wilde scria:

« Este cel mai mare maestru al prozei engleze actuale ».

Pater a exemplificat, cu propria-i operă, că criticul poate satisface cerințelor exponențiale ale gândirii, dar că în același timp el poate revendica forma de expresie cea mai apropiată de frumusețe.

Astfel Walter Pater alege în « Portrete imaginare », cartea de eseuri critice, forma povestirii fanteziste, închizând în splendidele capitole ale cărții, superbe aprecieri critice despre Watteau, despre gândirea lui Spinoza sau despre filosofii germani.

Primul filosof al lumii eline, Platon, a realizat simultan o operă care poate fi veșnic considerată sub dublul ei aspect de operă de artă, generatoare deci de emoții și de filosofie, reflectând apele reci și transparente ale rațiunii.

Poezia acestui grandios artist al antichității, creator de mituri splendide, de acute drame ale inteligenței, găsește în Pater un fervent admirator, ceea ce nu se întâmplă și față de gândirea

platoniciană, căreia profesorul dela Oxford, îi aducea critice discutabile, în studiul său: Platon și platonismul.

Dar opera cea mai importantă a lui Walter Pater este cartea sa despre Renaștere, în care scriitorul apare dotat cu serioase calități de erudiție ca un spirit critic de profund discernământ și mai ales ca teoreticianul unei arte în jurul căreia mult mai târziu, academicianul abate Brémond, avea să emită paradoxele, gândite cu ocazia prăznuirii în sânul Academiei franceze, a poeziei lui Paul Valéry.

În «Renașterea» sa, Pater renunță la procedeul de critică indirectă, impresionistă, încetând de a mai utiliza anecdota, narațiunea sau ficțiunea.

Fără să fie o frescă a ansamblului spiritual al glorioasei epoci de înflorire artistică, paginile acestei cărți conduc la o concepție originală și inedită asupra Renașterii.

Citind această carte care debutează cu un capitol despre două vechi povestiri franțuzești și se continuă cu capitolele privitoare la Botticelli, Michel Angelo, Leonardo da Vinci, Luca della Robbia, Giorgione, Ioachim du Bellay, pentru ca să ajungă la Winckelmann, filosof german din secolul al XVIII-lea, se poate constata că, pentru Walter Pater, Renașterea are un sens și o cuprindere temporală neobișnuită, negând tradiționala cronologie.

Pentru scriitorul englez Renașterea începe înainte de evul mediu, ca de altfel și pentru Michelet, manifestându-se embrionar în încercările spiritului omenesc de a abolii puterea opresivă a religiei, încercări care iau diferite forme intermediare, și care sfârșesc în acea eflorescență de mituri antice, care redau întreaga prospețime artei europene, gătită de forța coercitivă a bisericii.

În tot timpul evului mediu, Europa meridională mai ales a dat fanatismului religios nenumărate asedii, pentru a ajunge la o emancipare a gândirii și la o libertate de care era văduvită prin acțiunea compresivă a religiei.

Tendințe către apropierea și înțelegerea frumuseții antice, produs al unei sublime libertăți spirituale, au existat și s'au exercitat chiar în umbra bisericii, unde călugării își împărțeau timpul între lectura sfintelor cărți și transcrierea vechilor texte latine și eline.

Atunci când oamenii acelor timpuri au ajuns să înțeleagă frumusețea antică, mitologia reînvia și, odată cu ea, luminoasa rațiune elină, iar din sinteza acestor elemente a crescut acea extraordinară înflorire a artei și gândirii europene: Renașterea.

Dară părerea omului de știință ne pot interesa în cel mai mare grad, paginile despre arta lui Botticelli sunt pline de o rumoare de frumuseți infinite, care cresc din alăturarea cuvântului de cuvânt, ca floarea din pământ și lumină.

Analiza pe care Pater o face operei și geniului lui Leonard da Vinci, îl duc către observarea marilor forțe care animau pe acest geniu universal: curiozitatea și dragostea de frumos. Forțe care devin elementele fundamentale ale studiului scris de Freud, despre Leonardo da Vinci.

Dar, originalitatea lui Walter Pater izburnește într'o splendidă succesiune de argumente în paginile scrise despre Giorgione și școala sa, unde pentru prima oară și cu mult înaintea abatelui Brémond, este tratată teoria subtilă și atât de discutată a artei pentru artă.

Walter Pater gândea acest fel de artă, în afara moralei și străină de orice contigențe cu socialul și politicul.

Teoria lui cuprindea toate artele, pe care examinându-le el le găsește fiecareia câte-o frumusețe proprie, unică, și care nu trebuie alterată de vreun element tendențios, străin acestei frumuseți.

Pentru Pater ca și pentru Valéry, arta nu trebuie să aibe decât un scop: ea însăși. Pentru esteticianul englez, forma și materia artei se sudează.

Pictura-artă nu trebuie să fie decât desen și culoare; muzica, decât sonoritate savantă, iar poezia, eufonie. În artă, materia se spiritualizează, se abstractizează, confundându-se cu forma.

Iată, așa dar, teoria poeziei pure, expusă cu mult înaintea abatelui Brémond. Și e foarte curios că acesta din urmă, de o rară onestitate profesională a omis în cartea sa despre Racine și Valéry, în paginile în care-și citează precursorii, numele acestui Walter Pater.

Estetica lui Walter Pater prezidează de sigur ca un soare voalat ultimele experiențe artistice din Europa. Mă gândesc la cei care au dus până la absurd ideea de artă pură, realizând acel fakirism artistic, al ultimelor experiențe moderne, de acum câțiva ani.

Concluziile lui Pater, în subtilul său eseu despre Giorgione, e că muzica e o artă superioară celorlalte, prin faptul că prin însăși esența ei, materia și forma se identifică, anecdota se pulverizează în desen, iar totul realizează condiția artei supreme: unitate.

Așa dar, poezia trebuie să tindă către muzică, adică spre perfecțiune, ceea ce de altfel constituia și elanul poeziei simboliste, tradus în celebrele versuri verlainiene:

« De la musique avant toute chose ».

Acest vers avea să se transforme în următoarea frază, înscrisă pe frontispiciul palatului valéryist:

« Personajele principale ale unui poem trebuie să fie dulceața și vigoarea versurilor ».

Fraza valéristă elucidează problema anecdotei, de care poezia trebuie să se ferească pentru a nu coborî în materialitate, în imediatitate.

În conversațiile cu Eckermann se găsește această frază admirabilă, gândită de Goethe:

« Discutând pentru a ști dacă veselele cântece de dragoste ale lui Béranger au o valoare mai mare decât cântecele sale politice, Goethe a emis opinia că *poezia pură* în general planează deasupra politicei, ca un adevăr etern al naturii, deasupra spiritului uman ».

Familiară lui Goethe, noțiunea de poezie pură, de artă în sine, tutează estetica lui Walter Pater.

La Oxford estetica lui Pater își găsește un demn continuator în persoana lui A. C. Bradley, profesor de literatură, care în lecturile sale făcute dela catedră își obișnuște auditoriul cu formula « poezie pentru poezie » sau « poetry for poetry's sake ».

Prima ediție a cursurilor despre poezie ținute de A. C. Bradley la Oxford, apare în 1909, premergând cartea lui Thibaudet despre Mallarmé și « La Poésie pure » a abatelui Brémond.

Este incontestabil că Walter Pater a anticipat cu mult « bremondismul » și lucrul pare destul de normal în lumina faptelor istoriei literare.

Valéry nu e decât ducerea la o ultimă concluzie a muzicalității simboliste, după cum estetica lui Walter Pater se grefează pe ideologia simbolistă.

Din acest punct de vedere, Francezii și-l pot revendica, iar admiratorii săi pot revendica pentru el, meritul de a fi anticipat estetica valeryană și mai ales exegeza bunului abate.

Walter Pater a fost un reformator al poeziei engleze, lărgind cadrele de expresie ale criticei, și a fost, mai ales, un profet al poeziei viitoare, pe care în Franța, al cărui fiu spiritual se credea, avea s'o realizeze Paul Valéry.

V. CRISTIAN

TOLEDO — EL GRECO

Dela Madrid la Toledo, « cetatea împărătească » din mijlocul Spaniei, drumul trece prin pustietăți pietroase de Castilie, pe unde altădată pasul șovăelnic al Rozinantei purtase cavaleriștile sminteli ale lui Don Quijote.

Toledo se ivește nu departe, ca pe o colină mistică, pe creștetul de stânci și râpe al unui munte sur, încins de apa Tagelui.

În aceste locuri poposea acum aproape patru secole un tânăr pictor, care nu vorbea limba țării, dar care călcând pe aceleași drumuri și poate cu același suflet ca și aprigul hidalgo al lui Cervantes, avea să se facă înțeles și avea să-și lege faima de cetatea în care era străin.

Se numea Dominico Theotokopuli. Era născut în Candia grecească și avea să rămână pentru totdeauna cu porecla lui de venetic — El Greco.

O făptură ciudată acest Dominico, pe care drumuri nelămurite, învăluite de mistere, îl aduseseră în aceste locuri. Se născuse în Creta și era Grec; dar nimeni nu știa, — nu știe nici azi, — când și unde? și cine îi erau părinții? Trecuse peste mare în Italia, unde învățase meșteșugul picturii; dar iarăși, urma lui e ștearsă pretutindeni și învăluită în necunoscut. Trăise la Veneția. Fusesse poate ucenic al marilor maestri: Tizian, Tintoretto? N'avem nici o mărturie. Trecuse pe la Parma, pe la Roma, tot atât de nesimțit și neștiut. Ajunsese până la Neapole, poate și în Malta, și urma lui dispare apoi cu totul, ca să apară, fără să știm cum, nici bine când, la Toledo, de unde începe existența lui adevărată.

În cartierul evreiesc al cetății, printre oamenii nevoiași care îi aduceau poate aminte de lumea lui orientală, în vreuna din căsuțele cu acoperișuri joase, zidite deasupra râpelor roșcate dela marginea cetății, își găsisse adăpost ciudatul tânăr, pe care nimeni nu știa ce nevoi sau ce ambiții îl mânăseră până acolo. Era sărac. Viața nu era ușoară pentru un om fără căpătâi care se iveră în cetate numai cu un penel la subțioară. Era tăcut și singuratec. Viața nu e veselă pentru cine e obișnuit să se înțeleagă mai mult cu sine decât cu ceilalți. Era straniu în contactul lui cu lumea și făcea să circule asupra lui legende care nu se puteau controla. Dar era aprig meșter la lucrul picturii, unde nimeni în cetate n'ar fi fost în stare a i se potrivi.

Dominico își făcea greu drumul printre semenii săi cei noi, care nu izbuteau să-l înțeleagă. Penelul său singur putea câștiga pentru el încrederea, pe care, numai cu făptura sa, artistul nu se arăta în stare să o câștige. Prilejul s'a ivit din fericire curând. Călugării dela Santo Domingo el Antiguo îl chemară să le împodobească altarul, cu icoane mari pe care nu le puteau da pe mâna oricărui meșter. Erau cele dintâi opere în care pictorul avea să spună, — poate nu numai pentru cei dimprejur, dar și pentru el însuși, — ceva din ceea ce era tănuit în el. Strădania nu i-a fost în zadar. Căci zi cu zi, lucrând, pictura desvăluia mari virtuți ale artistului și se arăta vrednică de laudă. Figurile de sfinți și de Cristoși se închegau din arzătoare colori care nu se găseau pe paleta altui pictor. Scene cu îndrăzneală concepute ieșeau de sub penel, închipuind o lume diafană și de neatins. Era realitatea și nu era în ele. Era ca o imagine în care artistul părea încă nedecis între lumea adevărată și închipuirea ei. Pictura era enigmatică, ca și omul care o zugrăvea. Ea spunea poate destul pentru ochii credincioșilor, care nu doreau decât să se închine. Dar

ascundea și năzuinți cu mult mai mari, pe care mâna meșterului încă tânăr nu izbutise să le pună în lumină.

Artistul avea însă vreme a spune mai mult altădată, în icoane pe care nu înceta să le gândească în clipele lui de ardoare. Căci arta lui se făcea astfel, cu încetul, în asemenea meditații care aprindeau în el flăcări nebănuite de exaltare și creație. Era un credincios. Dar arta lui trecea dincolo și de îngrădirile credinței. Și nu odată, gândul înflăcărat avea să-l ducă până la expresii care îl făceau suspect de necredință. Curând chiar după ce pictase altarul dela Santo Domingo, decanul catedralei din Toledo îi încredințase o lucrare, care trebuia să împodobească Vestiarul preoților: Un tablou cu scena Despuierii lui Isus de haine înainte de a fi suit pe Cruce, faimosul « Espolio », care și azi împodobește sacristia catedralei toledane și e printre operele cele mai de seamă ale artistului, din această perioadă a tinereții lui. El Greco concepuse scena cu o intensitate dramatică și cu o putere de viziune, care dau tabloului mai mult decât forța realității. Isus e în mijloc o figură tragică, în care se petrece dureroasa desprindere a ființei lui cerești de ființa pământească. Ochii lui înnecați în lacrimi se îndreaptă către cer, în vreme ce mâinile se așează pe piept cu un gest ușor, aproape melodos. E rugăciune și e suferință. E pietate mistică și e imagine a realității. Dar tabloul nu plăcea călugărilor, care aveau grave muștrări de adus artistului. Isus, zugrăvit mare, aproape cât un om, purta o haină prea roșie pentru decența locului în care se afla. În jurul lui se înghesuiau ostași cu figuri populare, în care prea pioșii oameni ai bisericii recunoșteau scandalizați chipuri întâlnite pe străzile orașului. Iar pentru și mai marele scandal, artistul zugrăvisese la picioarele Mântuitorului, într'o prea de aproape atingere cu ființa lui venerată, chipul unei Magdalene îndurerate, în care era iarăși o profană figură luată din realitate.

Era adevărat! Magdalena incriminată nu era ieșită din închiuirea cucernică a artistului. Era Doña Geronima de las Cuevas, femeia sprâncenată și cu ochi scânteietori, care îmblânzise ciudățenia hirsută a artistului și pe care el avea să o zugrăvească adeseaori în figuri de Magdalene, de Fecioare sau de Sfinte Veronici. Pentru ea înfrunța acuma un proces cu oamenii bisericii, care nu se arătau tocmai ușor de îmblânzit.

Dar asemenea procese, care uneori îl aduceau până în pragul Inchiziției, nu erau rare de loc în viața artistului, obișnuit a se găsi mai la tot pasul în conflict cu realitatea. Ochii lui, deprinși cu viziuni interioare, aveau strania putere de a deforma și a schimba în nălucire aproape tot ce le ieșea înainte. Pălămirile lui lăuntrice se împleteau cu lumea din afară în imagini care transformau realitatea și îi dau aparența de vedenie. El Greco își zugrăvea tablourile cu fantomele spiritului său, așa cum eroul lui

Cervantes, care părea a-i fi fost un frate bun, popula lumea adevărată cu imaginile arzătoare ale închipuirii lui.

O singură dată, artistul concepușe, în arderea lui de a crea, și o ambiție lumească, în care își pusese mari speranțe pentru faima numelui său. La Escorial, Filip al II-lea, — un iluminat și acela și un nebun întru Cristos — adunase artiști din toată lumea ca să împodobească severa biserică a Sfântului Laurentiu, clădită de el. El Greco i s'a înfățișat și, după probe care regelui păreau a-i fi plăcut, a primit însărcinarea de a zugrăvi un mare tablou cu martiriul Sfântului Mauriciu. Doi ani, la Toledo, a lucrat pictura aceasta, în care penelul său a izbutit să aștearnă o adevărată viziune genială. Doi ani de strădanie creatoare și de ardere launtrică, pentru a închea în limezi tonuri de albastru și de galben, imaginea gândită zi și nopte până la halucinare. Tabloul a fost apoi înfățișat regelui și supus aprecierii lui supreme. Cuvântul lui avea să hotărască soarta artistului, care se socotea capabil de creații încă și mai mari. Dar, încă odată, ochii profani se arătau incapabili a vedea cum vedea el, artistul. Încă odată, spiritul bigot descoperea în îndrăznelile de viziune ale pictorului, neiertate atingeri ale canoanelor și ale credinței. El Greco se văzu astfel în disgrăție, mai înainte de a fi avut favoarea regelui. Nu mai avea nimic de așteptat. Se întorcea la Toledo sguduit poate de nemeritata desamăgire, dar deslegat, vindecăt de imposibila ambiție de a ieși, fie și numai odată, din lumea singulară a închipuirii lui.

Soarta îl lega astfel pentru totdeauna de Toledo, unde numele lui de străin începea a fi familiar și de mulți și respectat. El Greco era un om ciudat, dar în firea și în meșteșugul lui nu era greu pentru oamenii subțiri să descopere suflul ales și gândirea nobilă care îl lumina. Meșteșugul lui îi înlesnise de altfel să câștige și bani, pentru a fi în rândul oamenilor demni. Era, la biserică, în piața cetății, pe stradă, Señor Dominico, prietenul parohului învățat dela Santo Tomè, prietenul doctorului și profesorului dela Salamanca, Don Diego de Covarruvias și al tuturor oamenilor aleși ai cetății, cu care sta de vorbă și le făcea uneori portretul. Bisericile din Toledo, din împrejurimi, dela Madrid chiar, se întreceau a-i comanda altare și icoane, pe care i le plăteau ascump. Căci El Greco era deopotrivă pictor, arhitect și sculptor, și era greu de găsit un altul mai priceput decât el.

Câteodată, ciudățenia inspirației lui îl aducea iarăși în conflict cu preoții și tribunalele. Pentru o Imaculată Concepție, zugrăvită la Santo Vicente, avea să dea socoteală parohului și Inchiziției, care nu admiteau heruvimi, cum zugrăvea El Greco, cu aripi prea lungi, ca de arhangheli, și cu înfățișarea fără formă limpede, ca a unor fantasme. Artistul nu ciuntea însă nimic din ceea ce vedea el, cu ochii spiritului, și lumea începea a se obișnui cu arta sa,

chiar dacă se întâmpla să n'o înțeleagă cu totul. Uneori, sau poate întotdeauna, El Greco își amintea în tablourile sale și de patria sa îndepărtată, de pictura hieratică și plină de sfințenie a bisericilor bizantine din Candia și din toată Grecia. Atunci sfinții lui luau înfățișări prelungi și descărnate, scenele se desprindeau aerian, nepământești, zugrăvind o lume neatinsă decât cu gândul și înaintea căreia gestul firesc era închinarea. Așa făcuse la Santo Tomè, când zugrăvisese scena Inmormântării contelui de Orgaz, tabloul care îi câștigase admirația tuturor concetățenilor și care face și azi marea glorie a artistului. Așa făcuse mai în toate tablourile lui religioase, uneori până și în portrete de contemporani, unde pictorul părea a fi dorit să zugrăvească mai mult spiritul decât făptura lumească a oamenilor pe cari îi vedea. Enigmaticul artist, care până la bătrânețe n'a încetat a-și iscăli tablourile cu înflorite litere grecești, — Dominikos Theotokopoulos Kres, — rămânea astfel un Grec, chiar atunci când viața părea a-l fi smuls pentru totdeauna din lumea îndepărtată a copilăriei lui.

Dar era poate tot pe atât și spaniol, în mijlocul acelor oameni cari se uitau ca într'o oglindă în chipurile zugrăvite de el. Cavaleri cu nobile figuri, sau sfinți înfășurați în glorii luminoase, ieșeau în pictura lui dintr'o viziune în care se amesteca nedoesebit și lumea de contraste și de pasiuni a Spaniolilor, lumea în care sufletele izbucneau de atâtea ori în aprinderi eroice sau se învăluiau ca într'un zăbranic în tristețea fanatismului bigot. « Spania neagră », Spania penitențelor și a macerației, Spania « Cavalerului tristei figuri » al lui Cervantes, se întâlnea în viziunea lui El Greco cu ferveța sufletului său oriental.

Toledo însuși îi plăcuse poate și îl reținuse pentru că înfățișa mai bine decât orice loc sufletul acestei Spanii aprige, încărcată de tristețe, de pietate și de pasiuni iluminate. Peisajul abrupt făcut din așchii, din lumini și umbre violente, pe care Tago îl înfășoară cu un încolăcit nimb de argint, reflecta ardoarea acestui misticism, — poate și păgân și creștinesc totdeodată, — îmbibat de Orient. Greco avea să zugrăvească imaginea acestui Toledo într'o pânză fără pereche, în care a pus toată violența fanteziei sale mistice. Sub un cer ca de furtună, care aruncă asupra lucrurilor lumini de fulger, orașul se desprinde sumbru pe colina colțuroasă, ca într'o halucinație de apocalips. Nu e Toledo cel real, cel care sta înaintea ochilor artistului; era fantoma cetății, ființa ei aeriană, așa cum se oglindea în mintea lui El Greco, în clipele lui de mistică vedenie.

Toledo avea să adăpostească bătrânețea și geniul artistului și avea să pună aureola gloriei în jurul numelui său. El Greco ajunsese a se înțelege cu oamenii în mijlocul cărora era străin. În sufletele lor aprinse și pornite spre mari fapte pâlăia adesea aceeași nebunie

divină ca și în închipuirea creatoare a artistului. Un prieten scria pe mormântul lui la Santo Domingo: « Creta îi dăduse viața, iar Toledo penelurile... ». Și era adevărat. Din cele două patrii, El Greco închegase pentru totdeauna lumea spiritului său care trăește și azi.

AL. BUSUIOCEANU

CUM ÎL ÎNȚELEG PE CÉZANNE

Cézanne, considerat de unii ca un revoluționar al picturii contemporane, rămâne totuși un mare clasic.

Reacțiunea cezaniană s'a manifestat printr'o reîntoarcere la o disciplină mai organizată a valorilor plastice, formă, volum și compoziție, lucru ce se pierduse prin impresionism.

Origina artei cezaniene trebuie căutată la marii colorști venetieni, dela care purcede Cézanne, prin Rubens și Delacroix; opera artistului, părerile exprimate, scrisorile sale, sunt concludente în această privință.

Impresioniștii, în frunte cu Monet, împinseseră prea departe analiza luminii și notațiunea vibrațiilor difuzate, toată pictura se reducea la jocul feeric al pigmentilor de culoare, iar forma și soliditatea lucrurilor rămăneau destrămate; predilecția impresioniștilor era vibrația în aer și lumină, senzația rapidă și fugitivă, captarea în colori a momentului și a clipei, și în acest scop, de ex. Monet pictează portalul Catedralei din Rouen, prin toate aspectele atmosferei, în lumina dimineții, în plin soare la prânz, în lumina palidă a apusului, prin ceață, prin aerul încărcat de vapori de apă, pe timp ploios; deci impresionistul prin excelență care a fost Monet se preocupă mai mult de spațiul ce există între el și obiecte, de atmosferă.

Cézanne a simțit tot ce era efemer în această artă și a reacționat dreptat, realizându-și țelul.

« Je veux faire de l'impressionisme un art durable comme l'art des musées » declară el.

Și într'adevăr, profitând de cuceririle cromatice ale pleneriștilor impresionști, nu s'a oprit la senzația fărâmițată prin analiza luminii și a aerului, nu s'a mulțumit cu viziunea aparentelor de suprafață, ale epidermei dacă se poate spune, ci a pătruns adânc în natura lucrurilor și în poziția lor în spațiu, urmărind forma și volumul lor.

Cézanne, spirit sintetic, s'a organizat în fața naturii, printr'o « meditație vizuală », preocupându-se întotdeauna de construcție, ordonanță și compoziție. « Je veux refaire Poussin sur nature » repeta el deseori prietenilor săi.

Prin urmare, prin părerile exprimate, prin scopul urmărit și prin opera sa, Cézanne nu se poate considera ca un răzvrătit, ci ca un providențial meșter ce a restabilit tradiția, dela care se rătăciseră tocmai aceia care oficiau în Academii și Institute, în numele ei.

Ca om era modest și timid, un provincial care respecta obiceiurile patriarhale locale, un credincios catolic: « Pour moi qui suis faible dans la vie, il vaut mieux m'appuyer sur Rome ».

Cézanne în școală era un bun latinist, în literatură preferințele sale mergeau la clasici, iar din moderni manifesta simpatii pentru Balzac și Baudelaire.

Coleg de liceu cu Zola, copilăriseră împreună în orașul lor natal Aix și cu toată dragostea ce o împărtășeau unul pentru altul, scriitorul nu bănuia geniul lui Cézanne, ci mai mult îl considera un ratat. În romanul său « L'Oeuvre », personajul principal, pictorul Claude Lantier, e într'o privință inspirat de stângăciile lui Cézanne, iar fenomenul mișcării noi picturale a plenerismului ca o reacțiune împotriva academismului, îl află romancierul la Café Guerbois, unde se întruneau prin 1868 cei mai îndrăzneți artiști pictori ai timpului: Manet, Monet, Renoir, Bazille, Cézanne, Sisley, Pissaro, Degas, etc.

Cézanne poseda însușiri plastice excepționale, exalta culoarea, dar era lipsit de abilitate, de acea dexteritate grafică, privilegiu uneori al unor mediocrități, ce provoacă confuzie, căci abilitățile trec adeseori drept mărturii de mare talent pentru profani.

Cézanne, spirit sintetic, căuta esențialul, forma și volumul în spațiu. Linia desenului său nu delimitează strâns și ascuțit forma în sensul scolastic, desenul său nu urmărește sinuozițiile detaliilor; lipsit de abilitate, desenul său apare mai țeapăn, știrbit uneori, chinuit chiar, deformat de multe ori, dar totdeauna formele sunt bine construite, just așezate în spațiu și admirabil compuse.

Cézanne, preocupat numai de valoarea plastică a lucrurilor, nu prețuia restul. În privința asemănării fotografice, o taxa drept « le don funeste de la ressemblance », iar ceea ce privește acel « savoir faire » al meșterilor pontifi ai Saloanelor oficiale, scria mamei sale: « J'ai à travailler toujours, non pas pour arriver au fini, qui fait l'admiration des imbéciles. Et cette chose que vulgairement on apprécie tant, n'est que le fruit d'un métier d'ouvrier et rend tout œuvre qui en résulte inartistique et je ne dois chercher à compléter que pour le plaisir de faire plus vrai et plus savant ».

Cézanne a fost greșit înțeleș de o bună parte a generației ce i-a urmat; unii imitatori și manierişti au luat drept valori acele stângăcii și insuficiențe văzute mai sus, alții nu s'au lămurit asupra spiritului cezarian, tălmăcind greșit declarația pictorului către Emile Bernard: « Tout dans la nature est sphérique et cylindrique ».

et toutes les formes de la nature peuvent se ramener au cône, au cylindre et à la sphère». Această declarație rămâne simbolică, în legătură cu preocupățiunile pictorului pentru formă și volum în spațiu, și nicidecum un manifest sau o directivă prin care se justifică cubiștii ca moștenitorii legitimi ai artei cezaniene.

Cézanne medita în fața naturii, dar nu abstractiza; el era un fel de realist în înțelesul mai larg al cuvântului, un îndrăgostit al formelor naturale, un senzual al materiei de culoare prin care plămădea forma, un credincios al motivelor și subiectelor pe care le urmărea zilnic în natură.

O oală de bucătărie, câteva mere, o fâșie de ștofă pictate de Cézanne ating în rezonanță operele coloriştilor venețieni ai Renașterii.

Darul culorii la Cézanne era un har dumnezeesc și Renoir spunea mereu: « Quand Cézanne pose deux tons à coté l'un de l'autre, ils font toujours bien ».

Dar pictorul nu se mărginea numai la frumoasele acorduri de culori, la savoarea armoniei, la încântarea ochiului; el urmărea plasticul prin culoare și în acest spirit se explică declarația sa: « Quand la couleur est à sa richesse, la forme est à sa plénitude ».

Inceputurile pictorului (1863) sunt influențate de Courbet și Manet din perioada spaniolă. Cézanne pictează larg și viguros, pastă groasă și onctuoasă modelată prin joc de cuțit de paletă, în forme pline și masive, ce capătă relief prin contrastul de lumină și umbră, tonalitate sumbră; mai târziu viziunea se amplifică, artistul manifestă preferințe pentru Veronese, Rubens și, dintre moderni, pentru Delacroix, copiând unele opere ale acestuia.

În această perioadă, 1863—1868, Cézanne se împrietenește cu cei mai independenți pictori parizieni în cap cu Manet, Monet, Renoir, Pissaro, etc. și descarcă cu ei fulgere împotriva academismului și juriilor Saloanelor oficiale, unde tronau Bouguerau, Cabanel, glorii de altă dată, complet apuse astăzi.

Prin 1872, Cézanne încearcă, alături de Pissaro, pictura pleneristă, pleacă la țară și se stabilește la Anvers. În fața naturii își împropătează paleta, se scutură de colorile sumbre și pămâtoase. Încă dela început marchează o deosebire față de impresionisti care divizau tonul, fragmentându-l, preocupați de vibrațiunea aerului și a luminii; Cézanne, dimpotrivă, nu destrăma, ci, prin tușe puse strâns una lângă alta, gradează tonul prin nuanțe ce merg până la semiton și chiar sfert de ton, obținând o gamă cromatică ce-l va conduce mai târziu la modulația de ton, tehnică în care va realiza forma și volumul, fără de ajutorul obișnuit al contrastelor de umbră și lumină. Această modulație în ton și lumină, prin gradația sau degradația tonului, constituie încoronarea încercărilor picturale ale lui Cézanne (1890).

Din perioada dela Anvers reținem peisaje foarte frumoase, printre care tabloul intitulat « La maison du pendu », din colecția Cammondo de la Luvru, e cel mai cunoscut.

Pictura meșterului din acea epocă e densă, materia grasă și sgrunțuroasă, ce produce efecte de relief uneori.

Un țăran din Anvers întrebat de modul cum lucrau pictorii din acea vreme, răspunse foarte interesant: « Pissaro piquait, tandis que Cézanne plaquait la couleur ».

Cézanne pictează și în interior: o mulțime de naturi moarte, compotier cu fructe, flori, etc. păstrează calitățile de viguros colorist, ce urmărește forma și savoarea materiei bogate a lucrurilor.

Mai târziu materia picturală se subțiază, el renunță la densitate, preferă materia diluată, tușa moale ce urmărește numai nuanța, iar pictorul e preocupat de culoarea locală a lucrurilor, pe când impresioniștii rămân la aparență, la atmosferă care mănâncă culoarea locală.

Încercările și experiența din această perioadă îl determină pe Cézanne să întrebuițeze cu predilecție bleu-rile și scrie lui Emile Bernard: « C'est le bleu qui donne leur vibration aux autres couleurs, il faut donc ménager dans le tableau une certaine quantité de bleutés ».

E cea mai fericită perioadă a lui Cézanne (1890); o mulțime de opere frumoase au fost create în acest interval din care menționăm: Jucătorii de Cărți în mai multe variante, cu două, patru și cinci personaje, o mică variantă cu două persoane se găsește la Luvru în colecția Cammondo. În aceeași colecție o natură moartă intitulată « Le vase bleu ». Peisaje din sudul Franței, dela Aix, cu motive marine de pe țărmurile lacului Estaque, compoziții grandioase cu aceeași temă a muntelui Saint Victoire, natura moartă cu statueta unui copil de Puget, opere ce se pot vedea în colecția Courtauld dela Londra.

Oficialitatea franceză l-a desconsiderat pe Cézanne și muzeele franceze sunt lipsite de operele meșterului ce trece astăzi drept cea mai mare glorie plastică a Franței contemporane. Prin donațiile Caillebatte și de Cammondo au intrat câteva pânze la Luvru și acum în urmă, prin moartea marelui colecționar Auguste Pellerin, care posedă 100 de tablouri de Cézanne, au mai intrat trei naturi moarte din trei perioade, la Luvru.

Însă muzeele germane, elvețiene și americane posedă capod'opere ale lui. La National Galerie din Berlin, la Staatsgalerie din München, la Zürich etc., Cézanne domnește.

Călătorii ce se opresc la Budapesta vor găsi o frumoasă natură moartă de Cézanne în Pinacotecă, donația baronului Hatvany; în muzeul comunal din Viena se găsește o acuarelă.

Celebrul negustor de artă și editor Vollard strânsese încă din 1890 o bună parte din opera lui Cézanne, care numeric nu e așa de mare, vreo 4—500 pânze, ceea ce determină raritatea lor în comerț; încât ajunse un tablou la milioane de franci, prețuri pe care după război numai Americanii le-au putut plăti, ducând în țara lor cele mai frumoase tablouri de Cézanne.

Toată mișcarea artistică contemporană s'a resimțit de reacțiunea cezaniană, iar artiștii ce onorează astăzi arta plastică europeană datoresc lui Cézanne, cărarea curățată în drumul încercărilor lor.

Cézanne era conștient de importanța cercetărilor sale, totuși modest din fire, spunea: « Je ne suis, peut-être, que le primitif d'un art nouveau ».

K. H. ZAMBACCIAN

PROBLEMATICA ROMÂNEASCĂ ACTUALĂ ÎN LUMINA PUBLICAȚIILOR MAGHIARE

Este îndeobște cunoscut și apreciat zelul pe care scriitorii Unguri îl depun pentru traduceri. Poate nu există o altă literatură mai bogată în traduceri decât cea maghiară. Orice carte nouă, indiferent de limba în care apare, își găsește imediat tălmăcitorul ei. Și acest fapt e frecvent în toate domeniile de activitate. E inutil să mai menționez că autorii clasici ai tuturor literaturilor sunt de mult timp traduși în ungurește. Dacă sub raportul creațiilor originale sufletul maghiar trăește încă în formă virtuală, cum bine remarca d. L. Makkai în tinereasca revistă «Hitel», în ceea ce privește traducerile, s'a realizat întreg și deplin.

Din literatura noastră s'a tradus relativ puțin, dar în ultimul timp se fac traduceri cu mult talent. Ne vom ocupa întâi de traduceri și apoi de revistele din Ardeal și Ungaria care se interesează și discută problematica românească actuală.

Trecând peste Károly Révay, care dă încă înainte de război un volum de traduceri din Gh. Coșbuc, și peste volumul de poezii traduse de Piroska Kiss, care nu sunt din cele mai fericite, ne oprim mai mult asupra traducătorilor mai recentți, vădind un viu interes pentru produsele spiritualității românești.

De sigur că pe această linie de fapte, locul de cinste îi revine d-lui Imre Kádár, actualul director al teatrului maghiar din Cluj, nu numai pentru marele număr de traduceri făcute, ci și pentru talentul, înțelegerea și căldura cu care le-a făcut. Pe lângă cele cinci piese de teatru (I. L. Caragiale, Octavian Goga, Victor Eftimiu, Ion Minulescu, Ion Marin Sadoveanu), traduse cu multă grijă și pricepere, din inițiativa P.E.N.-clubului maghiar și român,

publicate în condiții tehnice ireproșabile sub auspiciile asociați, *Erdélyi Helikon*, d. I. Kádár mai este admirabilul traducător al aceluși volum de balade românești (o culegere din baladele noastre populare), care poartă proaspătul și frumosul titlu de *Baladele Munților*. Impecabil ca artă tipografică, acest mănunchi de traduceri, împodobit cu desenele d-lui T. Demian, este o adevărată recreație poetică. Aici d. I. Kádár și-a dat întreaga măsură a talentului său. Accentele « Mioriței », ușa împărătească prin care intrăm în această cetate de vis și legendă a munților noștri, l-au vrăjit, mijlocindu-i comunicarea cu sufletul viu al creatorului ei anonim. Odată această comuniune realizată, fapăturile baladelor, cu meșteri însingurați, păstori nostalgici și feciori îndrăgostiți, cresc svelte și tefere din climatul lor firesc. Este meritul incontestabil al d-lui I. Kádár de a fi coborât, urcându-se, până la acest punct de coincidență fructuoasă.

O piatră de încercare a mai tuturor tălmăcitorilor maghiari este poezia eminesciană. Farmecul ei i-a copleșit. Și ca să justifice această afirmație, smulg un fragment, după » *Pagini Literare* », 15 Ianuarie 1935, dintr'o prezentare a lui Eminescu în ungurește, datorită d-lui Dr. I. Kovács, cu ocazia apariției volumului de traduceri (din Eminescu) al d-lui Al. Kibédi.

« Eminescu, întâiul mare maestru al limbii românești, cântăreț al omului trist, se plimbă pe înălțimile lui Byron și Puskin. El e, la Români, ceea ce a fost, la Unguri — Arany, la Francezi — Corneille, la Italieni — Dante, la Englezi — Shakespeare. Gândurile lui au izbutit din adâncimi atât de mari, că în intrupare au devenit aur. El m'a convins că limba românească e frumoasă și că e vrednică să o înveți. Românii au mai avut și alți scriitori mari. « O făclie de Paști » a lui Caragiale o socotesc printre cele mai artistice povestiri. Știu că istoria transilvanismului nu se poate concepe fără Coșbuc. Alecsandri, el singur, umple o epocă literară cu scoaterea în valoare a folklorului românesc, cu coloratele și seninele lui pasteluri. Dar aceștia sunt legați de poporul lor nu numai prin gravitația limbii, ci și prin lumea lor de gânduri. Ei nu sunt atât de acasă în împărăția umanității, ca Eminescu, nu pot fi ai noștri în întregime. Eminescu e un uriaș maestru al formei. Cine i-a pătruns frumusețea stilului, devine deodată un erudit al limbii românești. Dar la dânsul limba nu-i o jucărie. Fiecare șir e plin de răspundere. Urmărește adevărul cu biciu strălucitor pe drumuri de diamant. E un român tipic. Un cioban căruia îi place să-și poarte pe dinaintea ochilor cugetări sublime. Cu brațe de bărbat obosit, scutură copacul tristeților de pe care cad lacrimile omenirii. Tragicul lui destin este că toate momentele vieții lui se ating cu icoana morții... Scala lui e între ființă și neființă. Incheierea tuturor versurilor lui întronează tropare care sugrumă

respirația și evocă nimicnicia. Chiar și pastelurile lui sunt însuflătoare de fior. De pe paleta lui chipul morții apare în colori misterioase și crează ca Holbein, lucruri înfricoșat de frumoase. E un intelectual pur, dar cu rădăcini adânci în poezia populară. Cântecelul cu iz popular, însă tot gândul omului pesimist i le toarce. E un intelectual care scrutează lumea, pătrunde suferința, dar nu agită, nu îndeamnă la revoltă... Se legănau încă drapelele maghiare în Cluj, când i-am învățat pe dinafară o poezie. Mai târziu, la studii în străinătate, între autorii favoriți de pe nopțieră, l-am avut nedespărțit și pe Eminescu...».

Dacă aceasta este icoana lui Eminescu, căreia i se închină cu evlavie scriitorul maghiar, înțelegem mai ușor ispita acestei *minuni românești*.

Lud. Aprily, M. Berde, Z. Franyo, au tradus cu succes din Eminescu. O mențiune specială merită traducerea «Luceafărului» de poetul Lud. Aprily. Traducerile d-lui A. Kibédi, după însăși mărturisirea cunoscătorilor Unguri, nu înfățișează nici pe departe pe Eminescu. E de notat că acești poeți au mai tradus din St. O. Iosif, Oct. Goga, L. Blaga.

Traduceri remarcabile, în proză și poezie (fragmente din romanul d-lui C. Stere, «In preajma Revoluției»), realizează d. Szemlér dela Brașov, bine informat și orientat în literatura românească. Pe lângă traduceri, grație informației sale vaste și pătrunzătoare, d. Szemlér a scris mai multe eseuri despre problematica românească actuală. Tot d. Szemlér informează regulat, prin recenzii și note rezumative, publicul cititor maghiar despre mișcarea literară și culturală românească.

Intre traducătorii de mare talent trebuie să pomenim pe d. Dzsda, poet de resurse adânci și originale. Datorită lui, T. Argezi, Lucian Blaga, G. Bacovia și I. Pillat au fost cunoscuți în adevărata și reala lor valoare.

Și acum câteva cuvinte despre Beniaminul acestei pleiade de traducători, d. L. Makkai, un cunoscător real al sufletului românesc. Eseurile scrise despre Eminescu, Lucian Blaga și drama românească, sunt dovezi vii ale afirmației mele. D. L. Makkai este un admirator al lui Eminescu și un specialist în Lucian Blaga. Din înțelegerea adâncă și dragostea pe care i-o poartă lui Blaga a tradus «Cruciada copiilor», care se va juca pe scena teatrului maghiar din Cluj, sub direcția d-lui I. Kádár, despre care am vorbit la începutul acestor considerații.

Intre revistele maghiare din Ardeal, care publică traduceri din românește și urmăresc de aproape mișcarea noastră culturală, trebuie să menționăm cu laudă: «Érdélyi Helikon», «Pásztortűz» și tânăra ca existență și suflet «Hitel».

Printre revistele din Ungaria sunt mai ales trei cari acordă o specială atențiune problematicii românești.

« *Válasz* », revista distinsului scriitor L. Németh, aduce în fiecare număr o prezentare de cărți românești nou apărute.

« *Apollo* », revistă condusă de I. Gál, consacrată studiilor comparate cu privire la umanismul Europei Centrale, se ocupă și de umanismul scriitorilor noștri. Intre altele, va publica un studiu despre ideile umaniste ale lui Miron Costin. Reputația acestei reviste a trecut de mult fruntariile Ungariei. Scriitori ca Th. Mann au scris despre ea cuvinte de laudă.

În sfârșit, « *Magyar Ut* », revista tineretului reformat, se ocupă și mai de aproape de mișcarea și orientarea spirituală românească. Pe lângă recenzii despre cărți și reviste românești, această revistă îmbrățișează întreg câmpul de manifestare al spiritualității românești. Astfel, într'unul din numerile ei, în deplină cunoștință de cauză și cu multă căldură, recomandă cercetătorilor maghiari metoda monografică a d-lui prof. D. Gusti.

La sfârșitul acestui bilanț sumar, putem afirma că singurul drum care poate duce la spiritualizarea granițelor este cel ales de scriitorii maghiari.

GRIGORE POPA

ACTUALITĂȚI CULTURALE EUROPENE

CRIZA EUROPEI

O carte de André Siegfried nu-i numai un eveniment de librărie: este un eveniment de civilizație. Există istorici ca Délaisi, Demangeon, Keynes, Romier — și Siegfried se numără printre aceștia — care au tristul privilegiu de a pricepe exact epoca noastră. Asemenea supraviețuitorilor naufragiului descris de Enea — rari nantes în gurgite vasto — plutesc aceste rare spirite pe deasupra oceanului de incomprehensiune generală. În 1919, când toată lumea vorbea de criză, criză a producției, criză a transporturilor, criză monetară, etc. etc., un scriitor român observă că numele adevărat al crizei este acela de criză a inteligenței: mințile noastre, facultatea noastră de a pricepe situația prezentă, într'un cuvânt inteligența istorică actuală, aceasta este care a suferit parcă o eclipsă.

Cărțile unor Romier, Délaisi, Keynes, Siegfried descriu lucrurile așa limpede ca două și două fac patru. Ar urma ca ele să deschidă brusc ochii oamenilor, și să creeze curente de opinie în sensul adevăratelor realități.

Ar fi însă să nesocotim acea imensă și misterioasă putere a prostiei umane. Prosta e ceva mult mai subtil decât simpla

incomprehenșiune. Proștul nu ne exasperează pentru că se încuie în fața explicațiilor noastre, ci tocmai pentru că ne păcălește, dându-ne, la început impresia că ne urmează, că colaborează cu silințele noastre, pentru ca, deodată, brusc, să se reîntoarcă la ideile lui, nemodificate, exact ca și când nimic nu s'ar fi întâmplat. Dacă marele public ar ignora sau disprețui cărțile aducătoare de adevăr, ca acele ale unor Siegfried, Délaisi, Keyner, atitudinea lui ar fi logică. Dar nu — și aci stă farmecul paradoxal al prostiei veritabile: — marele public adoră aceste cărți, le citește cu aviditate, cu entuziasm; apoi, le închide ca și când niciodată n'ar fi fost scrise.

Cu sentimentul pios al inutilității eforturilor noastre, vom încerca să rezumăm în câteva cuvinte ideile cuprinse în ultima carte de acest gen, în « Criza Europei » a lui André Siegfried.

Autorul reamintește o serie de fapte și cifre care traduc contrastul dintre Europa secolului al nouăsprezecelea și Europa secolului al douăzecilea. Cea dintâi era suverană a lumii; stăpâna, sub puterea ei financiară și morală, umanitatea celor cinci continente. Europa de azi și-a pierdut această omnipotență monopolistică. Așa dar, același fenomen melancolic descris de geograful Demangeon sub numele de « Déclin de l'Europe ».

Da și nu. Siegfried precizează. Declin ar însemna decădere definitivă, pierdere treptată și irevocabilă a autorității și a supremației. Ceea ce poate că nu e cazul. E mult mai corect să se spună — cum face Siegfried — « criză a Europei ». Criză înseamnă altceva decât declin; declinul e slăbire, criza este agitație, turburare, frământare, dezechilibru; declinul e un proces organic și de sens-unic; criza e un accident, provizoriu și remediabil.

Fără a ascunde nici unul din aspectele tragice ale situației europene de astăzi, cartea lui Siegfried are încheieri mai degrabă optimiste. Dar iată, în două cuvinte, cum explică profesorul Siegfried « Criza Europei ».

Europa — și când se vorbește de « Europa » fără specificare se înțelege Europa apuseană, democratică și industrială — se găsește, față de « Extremul-Orient » pe deoparte, față de « Extremul-Occident » (America, Australia) pe de altă parte, într'o situație, în adevăratul sens al cuvântului: *intermediară*. Spre deosebire de populațiile indiene, chineze, japoneze, are un standard de viață ridicat, deci mână de lucru scumpă, deci cost de producție desavantajos. În schimb față de proletarul yankeu, europeanul are un nivel de viață scăzut. Cetățeanul american, australian, neo-zeelandez, are salarii înalte și rigide, pe care și le apără, expulzând sistematic concurența mărfii europene sau asiatiche ieftine. Față de american, Europeanul este în situația Asiaticului față de European.

Europa are de dus o dublă și paradoxală luptă: concurența mâinii de lucru foarte scumpă a Extremului-Occident, concurența mâinii de lucru foarte ieftină a Extremului-Orient. Dar, adaugă Siegfried, să nu credem că « nu vom găsi decât înfrângeri pe acest dublu-front. Păstrăm încă, la Est ca și la Vest, avantaje evidente pe care doar umilintele de după război ne-au făcut să le pierdem din vedere ». Față de Asia, avem superioritatea tehnică, raționalizarea muncii, inventivitatea, suplețea de adaptare la noutăți și la criză. Față de America, avem iarăși superioritatea de suplețe. Criza dezorientează și înnebunește pe American; pe European adesea îl stimulează și-i ascute spiritul de creație. Bogățiile naturale ale Europei nu sunt inferioare celor americane, poate chiar dimpotrivă. În fond, handicapul Statelor-Unite asupra Europei este — cum și numele o indică — unitatea.

Producția acolo e rentabilă în ciuda salariilor enorme, pentru că marfa găsește un deșeu intern vast cât un continent. Neutralizarea acestui handicap reclamă o integrare europeană, o unificare a pieții pe acel « cap apusean » al continentului asiatic care este Europa.

După cum vedem, soluția lui Siegfried, ca și a lui Délaisi, este tot un « retour à l'Europe », o reintegrare economică a Statelor răzlețite de rivalități naționale dăunătoare. Și este un atac direct la politica de autarhie, de « economie politică închisă ».

Ceea ce nu înseamnă o dezavuare a așa zisei « economii dirijate », ci doar o limitare a acesteia. În fond, economic dirijată sau « planificată » este, în ce are ea esențial, sinonimă cu raționalizarea. A raționaliza producția și circulația înseamnă a le organiza astfel ca să se evite toate încercăturile provenite din ignoranța indivizilor. Individul nu poate ști tot ce se petrece pe piață. De aceea foarte adeseori greșește socoteala, produce ori prea mult, ori prea puțin. Comunitatea poate cu folos interveni pentru a regula eforturile indivizilor, pentru a le coordona și a le integra unui « plan », unui scop de scadență mai lungă. Este politica trusturilor, mult mai rentabile decât întreprinderile individuale, și aceasta indiferent de abuzurile de putere ale celor dintâi, abuzuri care sunt perfect înlăturabile fără ca sistemul producției « raționalizate » să-și piardă din avantaje.

Dar această dirijare națională a economiei nu înseamnă deloc autarhie și încuiere. Ideea națiunii care produce de toate și nu are nevoie de nimeni este nu copilul normal al ideii economiei dirijate ci avortonul regretabil al acesteia. O națiune nu trebuie să producă « de toate », ci să producă « tot ce poate » produce avantajos. În privința aceasta, Siegfried face o remarcă interesantă. Nu toate țările au aceeași structură economică; în deosebi se poate vorbi de două tipuri de țări: cele ce trăesc pe baza unei

balanțe comerciale favorabile, și cele ce (cum sunt toate Statele vest-europene) pot trăi perfect chiar cu o balanță comercială permanent deficitară. Compensația vine aci dela așa zisele « invizibile », dela acele posturi din balanța conturilor care nu traduc intrare sau ieșire de mărfuri; sunt banii căpătați dela emigranți, dela călătorii vizitatori, dela comisioanele plătite bancherilor indigeni, de clientela lor internațională, dela fretul marinei comerciale, dela cupoanele împrumuturilor datorate de țări străine.

Citind această observație a lui Siegfried am resimțit o intensă plăcere de ordin patriotic. Mi-am amintit că, încă de acum cincisprezece ani, un sociolog român — al cărui nume îmi scapă — într'o serie de studii publicate în « Viața românească », încerca o interpretare generală a momentului istoric actual la lumina unei distincții fundamentale în: State pe bază de balanță a mărfurilor și State pe balanță a plăților, analizând în detaliu ceea ce se ascunde sub aceste formule. Ar fi interesant de confruntat ideile acestui autor român necunoscut cu ideile publicate, cinsprezece ani mai târziu, în cartea lui Siegfried de care ne-am ocupat.

Și ca să revenim la ea: profesorul francez crede că « Criza Europei » este încă o criză de creștere; în tot cazul ar putea fi aceasta, dacă Europa ar ști să se salveze, făcându-și o piață internă, more americano, unificând standardurile de viață, ridicându-le adică pe cele din țările răsăritene la nivelul celor apusene, dar ferindu-se de o standardizare a vieții intelectuale și culturale în genul celei americane, căci aceasta nu numai că nu se potrivește cu spiritul european, dar ar vătăma acestui spirit care, așa cum e, constituie încă superioritatea care — crede Siegfried — mai are poate de reperutat câteva victorii viitoare.

D. I. SUCHIANU

ÎNTREBUINȚAREA TIMPULUI LIBER PENTRU FORMAREA SPIRITULUI ȘI A PERSONALITĂȚII

Una dintre problemele cele mai desbătute în anii din urmă în literatura și știința anglo-americană și care la noi nu a fost pusă niciodată serios în discuție, deși ar fi fost cazul, — este aceea a ceasurilor libere, a răgazului pentru distracții și odihnă. Este importantă această problemă, mai cu seamă din pricină că omul din birouri, fabrici și magazine nu se mai poate forma decât în afara orelor de muncă, de chipul cum își va întrebuința el timpul liber atârând întreaga sa personalitate.

Dacă, după cum atât de riguros ne-a arătat d. profesor C. Rădulescu-Motru în al său *Personalism Energetic*, că tipul culturii de mâine este muncitorul calificat, « la care dialectica adevărului și a frumosului se întregește în munca brațelor și în tehnică, pentru a da produse practice tuturor », personalismul fiind « ridicarea conștiinței omului la rolul de continuatoare și transformatoare a energiei naturii », — atunci trebuie cercetat cum este posibilă această integrare. Mai ales că nu pentru toate civilizațiile previziunile d-lui profesor Motru rămân valabile.

Pentru culturile semi-industrializate, muncitorul calificat poate deveni tipul reprezentativ al majorității oamenilor activi, fie el funcționarul din birouri, muncitorul din fabrici, mecanicul sau țăranul dela câmp. Conte Keyserling vedea, mai expresiv, în șoferul tipul reprezentativ al epocii noastre mecanizate, iar Werner Sombart pe aviator, care într'un sens ar simboliza de minune concepția d-lui profesor Motru, pentru că personalismul energetic găsește în aviator și pricepere tehnică și muncă adevărat calificată și spirit de datorie și serviciu pentru ceilalți.

Dar pentru culturile industrializate la maximum, sau cu astfel de tendințe, muncitorul calificat nu mai rămâne, cel puțin statistic, tipul omului de mâine. Adesea lucrul din fabrici și uzine nu mai pretinde nici o pregătire specială pentru manipularea mașinelor, ci doar o atenție încordată și o gesticulație uniformă, monotonă, precisă. În aceste ore de lucru, omul nu se mai poate gândi la nimic, nu mai poate să-și îngăduie luxul periculos de a visa măcar, așa cum pot încă face țărani, care muncesc într'un inspirator și plin de libertate cadru natural sau meșteșugarii încă nestandardizați. De aceea, este firesc ca în țări industrializate ca Statele-Unite și Anglia preocuparea asupra timpului liber să constituie una din grijile mari ale educatorilor și oamenilor politici, numai în aceste ceasuri de răgaz putând spiritul să fie treaz, conștiința vie și aspirațiunile personale eficiente.

Totuși, deși țara noastră nu este decât cu totul depărtată de condițiile comunităților supra-industrializate și mecanizate, nu-i mai puțin adevărat că și lumea dela noi a început să trăiască după chipul celei din America și Anglia și dacă nu să muncească la fel ca ea, în tot cazul să se distreze la fel cu ea. Viața socială, adesea, trăsme prin mijlocul diferitelor căi de comunicație fizică și spirituală, o seamă de manifestări și sugestii dintr'un fel de lume într'altul. Orașenii români duc astăzi un trai mai apropiat de cel al New-Yorkezilor decât de cel al străbunicilor lor. Bucureștenii încep să nu mai aibă grădini proprii, ci apartamente și să petreacă în afara căminului din ce în ce mai mult. Petrecerile în localurile publice, plimbările și excursiile în automobil, frecventarea cinematografelor, a localurilor de dans,

a matchurilor sportive și a tot felul de localuri de distracție publică devin din ce în ce mai răspândite. Sărbătorile pușini mai stau acasă, pentru a primi vizite, instituția week-endului începând să se popularizeze, mai ales în grupurile celor mai tineri sau mai avuți. Locurile de resort, ca Sinaia, Predealul, Constanța atrag din ce în ce mai mult pe cei ce muncind din greu o săptămână întreagă simt nevoia unei recreațiuni, în cadru schimbat și în condiții de tihnă absolută. Tineretul cutreieră munții sau împrejurimile cu farmec natural ale orașelor în care locuiește.

Toate acestea indică transformarea felului de viață, după modelul vieții occidentale. E drept, pentru un grup încă restrâns numericește, dar care prin influența pe care o exercită poate răspândi și în celelalte pături noile modalități.

Că acest fel de trai afectează viața de familie și la noi, nu mai încapе îndoială. Suntem siguri că, dacă s'ar studia bugetele familiale dela noi, s'ar vedea cum o bună parte din banii casei se cheltuiesc pentru lucruri și petreceri, pe care străbunicii noștri le-ar fi socotit ispite, iar bunicii noștri inutileități. Dar și la noi, astăzi se muncește mai intens, și, oriunde se muncește mult, nevoia de distracție și recreație este mai intensă. De aceea, și la noi ca și în străinătate, nimeni nu se gândește să împiedece tendința aceasta de recreație și chiar petrecere. Însă, se gândește la altceva mai bun și anume: la chipul în care aceste distracții și recreații să fie cât mai folositoare personalității omului de azi cât și societății.

În această privință, sociologia americană ne furnizează o serie de date extrem de expresive și pe care le vom oferi în parte, atât pentru valoarea lor proprie cât și pentru a fi comparate cu situația dela noi, unde e nevoie și de mai multă cunoaștere a condițiilor și a manifestărilor și de o organizare mai chibzuită.

În vasta lucrare *Recent Social Trends in the United States*, elaborată la cererea fostului Președinte Herbert Hoover, pentru a se cunoaște de guvern problemele importante ale națiunii, se găsesc, printre altele, câteva studii privind problema timpului liber, precum și un rezumat concludent al comitetului însărcinat cu această lucrare, în două volume de 1568 pagini.

Din acestea aflăm că poporul american cheltuiește cam 10 sau 12 miliarde dolari anual pentru distracții ca: cinematograful, radioul, participarea la matchurile de box, foot-ball, tenis, golf, excursii cu automobilul, dans, călătorii. Astăzi se cheltuiește infinit mai mult pentru distracții decât odinioară când străbunicii noștri petreceau pescuind, vânând, călărind sau făcând vizite vecinilor și prietenilor.

Comercializarea petrecerilor și a amuzamentelor private sau publice a dus la alte cheltueli care să ne facă timpul liber mai

plăcut. Astfel, în 1929 s'au cheltuit în Statele-Unite: 200 milioane dolari pe flori, 600 milioane pe bijuterii și obiecte de argint, 400 milioane pe ziare, 700 milioane în institutetele de înfrumusețare și pe obiecte de toaletă, 900 milioane pentru jocuri și sporturi, 2 miliarde dolari pentru concerte și cinematografe și 4 miliarde pe mobile. Bugetele familiale, sub această sugestie, amplu manipulată de reclamă, afectează din ce în ce sume mai mici mâncării, încălzitului, luminatului, chiriei și îmbrăcăminte, față de ceea ce rezervă distracțiilor și obiectelor de necesitate secundară.

Pe baza acestor date semnificative, și autorul studiului asupra timpului liber, profesorul J. F. Steiner dela Universitatea Washington, și comitetul însărcinat de Președinte constată că nu toate aceste recreații sunt utile, mai ales în măsura în care sunt promovate, atrăgând atenția că reclama, așa cum este făcută acum în Statele-Unite, impietează asupra libertății psihologice a omului, determinându-l să cheltuiască mai mult decât poate, dezechilibrându-i bugetul și menținându-l într'o stare superficială. Căci, e bine de știut că în America se cheltuiește anual, pentru tot felul de reclame, uriașa sumă de aproximativ două bilioane dolari. Cum mai poate fi liber, sub astfel de influențe, omul de azi, se întreabă, pe bună dreptate, membrii comitetului însărcinat cu cooperarea dintre știință și practica politică?

Guvernul american a căutat să dirijeze întru câtva întrebuițarea timpului liber al lucrătorilor, funcționarilor și agricultorilor, construind parcuri întinse, locuri de joc pentru copii și maturi, locuri de popasuri pentru automobiliști în cele mai încântătoare regiuni, bazine de înot, iar inițiativa privată nu s'a dat niciodată în lături, în Statele-Unite, de a oferi concerte gratuite, expoziții, spectacole populare.

Așa s'a ajuns la unele rezultate admirabile. Personal am observat larga frecvență a parcurilor importante din New-York sau Los Angeles, unde Duminicile se dau concerte gratuite și retransmise în cele mai depărtate parcuri din regiune. Programul concertului se oferea și el gratuit, având o parte detașabilă pe care spectatorii puteau scrie compozițiile ce doresc să le asculte Dumineca următoare. Același lucru l-am remarcat și la expoziții și muzee, unde buletine cu amănunțite chestionare erau oferite publicului pentru a-și da aprecierile asupra lucrărilor expuse. Aceasta cu scopul de a se cunoaște evoluția gustului public, cât și pentru a se răspunde pe viitor preferințelor lui.

Că s'au obținut unele rezultate satisfăcătoare, nu mai încapă îndoială. Timpul liber este, adesea, bine întrebuițat de acei nomazi automobiliști care dacă nu au, cum observă un sociolog în amintita lucrare, tradiția de a se amuza grațios și sănătos, au

început totuși să capete o înțelegere pentru frumusețea naturii de care i-a apropiat automobilul și avionul, ca și de arta superioară. Astăzi, faimosul Metropolitan Museum din New-York este vizitat mai mult decât Luvrul din Paris, conform statisticelor anuale ale celor două mari instituțiuni.

Intrebuințarea profitabilă a timpului liber pentru recreație și odihnă nu și-a găsit încă formele cele mai constructive, mai ales într'o societate în necurmată transformare și mobilitate. La noi, unde mobilitatea este redusă, dar unde omul a început să-și schimbe vechile criterii de trai pentru altele moderne, Statul și inițiativa privată au imens de realizat. Căci dacă filmele sunt supuse unui control, ca și atâtea alte spectacole și manifestări colective, nu-i mai puțin adevărat că astfel de măsuri sunt mai curând prohibitive decât îndrumătoare.

Căci nu-i de ajuns de a feri pe cei din mulțimea încă ignorantă, simplă, neformată spiritual, de lucrurile rele sau inferioare, ci importantul este de a le oferi lucruri frumoase, bune, care să-i înalțe. Lăsat în voia nivelului lui, publicul va continua să-și cheltuiască timpul și banii pentru lucruri mediocre. Craiova care nu-și poate susține singură un Teatru Național, necum o asociație de muzică simfonică și corală, pe care orice orașel german, englez sau american o are, poate totuși să întrețină în timpul acestei veri trei teatre de revistă. Problema ce se pune nu este de a desființa revistele teatrale, care deși scad bunul gust artistic, compromițând toate artele, sunt totuși o cale de distracție, ci de a contrabalansa influența lor prin manifestări superioare de artă și cultură, așa cum fac, într'o măsură, activitatea radiofonică românească sau unele asociațiuni bucureștene.

Căci să nu uităm că și la noi oamenii au început să nu se mai poată forma decât în afara ceasurilor de muncă și că personalitatea nu se poate închea decât tocmai în orele de răgaz, când omul poate să se odihnească și distreze, dar când tre bue și să gândească, să viseze, să plănuiască pentru a găsi adevăratele valori ale existenței.

PETRU COMARNESCU

M O D A

Mustafa Kemal, gaziul din Ankara, a ridicat multe spânzurători, până să înlătore fesul din îmbrăcămintea turcilor. În schimb, ajunge ca o modistă mai mare din Paris, Londra sau New-York să imagineze o formă nouă de pălărie, pentru ca milioane de femei, din toate cinci continente, să asvârle deoparte pălăriile pe care le au și să adopte noua « creație ».

Un negustor cu imaginație, din cine știe ce colț de lume, se hotărăște pentru o marfă nouă. Comandă unui fabricant de monograme, diferitele litere ale alfabetului, legate cu câte un lănișor, de o bucată de trestie. Prima reprezentantă a sexului frumos care se hotărăște să-și afișeze monograma, lansează moda. Cu știință sau fără. Curând, literele agățate de rochii se înmulțesc, își schimbă forma, metalul și culoarea. Doamna bogată vrea o literă de aur prinsă de o bucată de chihlibar, mica burgheză se mulțumește cu o literă de argint legată de un lemnișor de abanos, în timp ce muncitoarea nevoiașă trebuie să se mulțumească cu o literă de tablă atârnată de o frântură de scândurică.

O manucurează, dela un institut cosmetic mai de seamă, greșește compoziția lacului și-l face de culoare prea închisă. Nu-i nimic. Clienta îl va primi încă cu mai multă plăcere pe unghiile ei, dacă i se va spune că așa se poartă. Curând institutul cosmetic de peste drum va fi silit să lucreze cu lac de culoare închisă.

Lacul de culoarea diafană a petalelor de roze trebuie lăsat deoparte. Toată lumea începe să lucreze cu lac vișiniu, albastru, violet, ba chiar negru. Moda a devenit generală. O întâmplare nefericită a făcut ca podoaba capilară a unei doamne să-și fi pierdut strălucirea. Aleargă la doctor. « *Nu există decât o singură soluție: schimbați-i culoarea!* ». Doamna ascultă. Cum a fost frumoasă înainte, e frumoasă și în urmă.

Două, trei zile, prietenele o clevetesc că și-a schimbat culoarea părului. Apoi fac și ele același lucru. Apa oxigenată și amoniacul curg din flacoane, bieteile cliente se plâng de arsurile pricinuite de droguri, dar pline de stoicism, sunt mândre că s'au jertfit pe altarul modei.

— De ce v'ați făcut părul galben, Doamnă?

— De ce? Așa se poartă!

Doamna are dreptate: « Așa se poartă ».

Cu acest refren am ajuns la pantofii fără părți, fără călcâi și fără vârfuri, la rochiile spintecate care descoperă tocmai ce trebuie să acopere, la vopsitul ochilor și înnădirea genelor.

Cine poartă, cum poartă, de ce poartă? Asta n'are nici o însemnătate. De altfel, nu vă osteniți să aflați cum s'a ajuns la această modă. E zadarnic. Nu veți afla niciodată. Acest « se » e cu totul impersonal. E toată lumea și nu e nimeni. Suveran, despot și necruțător el stabilește, pretutindeni o disciplină ca aceea a mașinelor. Nimeni nu cârtește. Toată lumea îl urmează.

Acest « se poartă » face cucoanele cu obraji albi și rumeni, să vâneze cu nesaț raza de soare care le înăsprește obrazul și le dă culoarea fundului de ceaun. El le dă puterea să suporte, zâmbitoare, rănilor provocate de o prea violentă arsură. Tot el împinge pe calea păcatului femeile invidioase, fetele pofticioase și bărbații slabi de înger.

Să ne închipuim că s'ar găsi, a avea, un rege sau un dictator care să ordone supușilor săi să-și schimbe culoarea părului, să-și smulgă sprâncenile sau să se prăjească toată vremea la soare. Doamne, ce oroare! Resmerița ar clocoti în adâncuri și nici vorbă, că în puțină vreme, ar isbucni măturând totul în calea ei. Istoria, generoasă cu unii și ingrată cu alții, ar țintui pe nefericitul conducător la stâlpul celor răi și fără de judecată. Iar faimosul doctor Cabanès s'ar simți momit să-i închine cine știe ce explicație medicală năstrușnică, în ale lui mistere ale istoriei.

Așa însă, chinurile și casnele sunt suportate cu bună voe. Resmerița nu mocnește. Singura revoltă e aceea a bărbaților care siliți sunt să dea bani mulți, pentru că Dumnezeu știe ce croitoreasă sau modistă dintr'o țară îndepărtată a intrat mai adânc cu foarfecele în reverul unei haine sau a ridicat mai mult marginea unei pălării.

Revolta e zadarnică.

Domnilor, — așa se poartă! . . .

Să lăsăm filosofii, în marea lor înțelepciune, să adâncească această taină a sufletului omenească și să-i tălmăcească rostul. Noi să ne mulțumim, doar, să schițăm cât de mult a făcut această deșartă vanitate omenească, atâta de spiritul de imitație moștenit din străbuni, pentru desvoltarea orânduirii sociale.

Nu vrem să împingem examenul prea departe. Totuși nu se poate să nu amintim că singura pereche de muritori, — bărbat și femeie, — care n'a avut niciodată vreo discuție din cauza modei a fost: Adam și Eva. În raiul în care se adăposteau, din prea marea bunătate a lui Dumnezeu Creatorul, Eva găsea din belșug flori să-și împodobască cosița. Cât despre Adam, fără să fi făcut parte din vre-o sectă de nudiști, se mulțumea — așa, cel puțin ne povestesc cărțile sfinte — cu o biată și răzleață frunză de viță.

Raiul era pe vremea aceea cu adevărat rai. Eva nu trebuia să meargă la « probă », iar Adam nu aștepta, cu respirația tăiată nota cutărei sau cutărei « Maison X. ».

A venit însă nenorocita întâmplare cu șarpele și cu mărul. Adam și Eva au fost evacuați din dumnezeiasca lor locuință, ca orice chiriaș de rând. Au trebuit să pornească într'aiurea. În clipa aceea s'a pus probabil, pentru prima dată, problema modei. Nu putem admite că Eva s'a mulțumit cu orice fel de îmbrăcăminte când a fost silită să iasă în lume. Bietul Adam a trebuit să-i găsească o blană cuviincioasă, care să i se potrivească și la obraz și la ținută.

Urmașii lor nu s'au mulțumit numai cu blana fiarelor ucise cu piatra. Nu știu căruia dintre ei i-a venit în minte ca în loc să îmbrace blana animalului peste pielea lui subțire, e mai bine

să dea deoparte pielea animalului și să țese firele de păr. A ieșit o îmbrăcăminte de toată frumusețea.

Moda a prins imediat. Toată lumea a început să țese. Mai întâi pânză, apoi stofă, catifea și câte altele.

Pe măsură ce secolele treceau, imaginația oamenilor scornea îmbrăcăminte nouă. Dorința de înnoire, strădania de a place, a ajuns, la un moment dat, o primejdie socială. Căci goana după pânzeturi fine și după podoabe scumpe a făcut să sece punga bogaților patricieni ai lumii romane. Severul Caton a înțeles primejdia. A făcut să se voteze o lege care pedepsea cu asprime matroanele romane care purtau haine scumpe. O lege de scurtă durată. Curând, femeile romane au năvălit în Forum. Cât de mare și puternic a fost Senatul roman, a trebuit totuși să se plece în fața voinței femeilor. Legea a căzut. Luxul a continuat nestânjenit.

Ceea ce s'a întâmplat la Roma, s'a petrecut și la Atena. Iar, mai târziu, în Franța, în Anglia, în Germania, adică în toate țările unde puterea legislativă sau executivă a scotit că are dreptul și puterea să pue frâu risipei. Speranțe deșarte. Legea nu poate schimba firea omului și nici o putere din lume nu poate opri o femeie frumoasă să dorească o frumusețe și mai mare.

* * *

Moda nu e numai la îmbrăcăminte. Modă e în tot ce se leagă de ființa și sufletul omului. Avem moda în literatură, în artele plastice, în ocupațiile omului, în distracțiile lui. Scriitorul ale cărui lucrări sunt smulse astăzi din mâna librarilor poate fi mâine un mare uitat. Nu este exclus ca pictorul, astăzi atât de căutat, să flămânzească după o bucată de vreme, lângă operele lui. Călătoriile în străinătate sunt la modă. Nu există număr de ziar în care să nu se găsească cel puțin un prospect de călătorie colectivă. Nu se va întâmpla cu ele ceea ce s'a întâmplat cu atâtea și atâtea mode din trecut? Se deschide un restaurant, toată lumea dă năvală. E la modă. Mâine altul va fi favoritul. Apoi altul, altul și iar altul.

Moda e veșnică și nestatornică, cum e și sufletul omului.

* * *

Moda e la obârșia bunului trai de astăzi. Să nu ne luăm după defecțiuni. Omul de astăzi, lovit de o criză ce parcă nu mai conținește, trăiește mai bine ca omul blagoslovit de belșug, de acum câteva secole. S'au dus vremile când o cămașe sau o furculiță erau semne de noblețe sau de bogăție.

Omul lovit de criză din secolul al douăzecilea vede cinematograful, aude emisiuni radiofonice, se plimbă pe străzi asfaltate,

mânâncă pâine sănătoasă și bea apă trecută prin filtre. Timpul de muncă i s'a scurtat; abia opt ore pe zi. Se plânge că sunt vremile grele. Dar, dacă l-ar putea vedea unul din strămoșii lui de acum o sută, două sute de ani, ce l-ar mai invidia...

Luxul și moda își au meritele lor în progresul omenirii. Fără ele oamenii ar fi sălășluit încă în mici colibe de pământ, ar fi avut portul fiarelor sălbatice și hrana le-ar fi fost poamele nepârguite ale pădurii. Cu ele însă, dela pânza efină de bumbac până la dantela fină de Bruxelles, dela umila colibă de paiantă și până la semețul zgârie nori, fiecare mișcare, fiecare activitate, dă prilej de muncă la mii și mii de oameni. S'ar putea rostui o țară, cu câți oameni trăesc din fabricarea nasturilor, a mărgelilor sau a podoabelor de pălării. Și nu există oraș în lume ca să poată adăposti atâtea ființe omenesti câte trăesc fabricând unsori pentru netezirea zbârciturilor și pentru boirea obrajilor.

În fiecare ban cheltuit, cu folos sau fără, e prilej de muncă pentru oameni. Un risipitor își strică lui, dar ajută pe alții. I-ar putea ajuta și pe altă cale: întemeind cu banii lui o întreprindere folositoare. Dar nici așa banii nu se pierd în zadar. Risipa unuia hrănește o sută.

Primejdios e numai când prea mulți se pun pe risipă și banii risipiți se duc în țări străine. Un bețiv care bea zece sticle de vin își face tot atâta rău ca unul care bea o sticlă de gyn. Numai că primul ajută la dezvoltarea viticulturii românești, în timp ce al doilea dă câștig unui întreprinzător necunoscut din cine știe ce țară îndepărtată.

Și iar e primejdios când Statul e risipitor. Căci, întocmai ca în viața indivizilor, el pierde, și dacă pierde el, suferă toate mădularele nației.

Dar aceasta e o problemă care cere o cercetare mai amănunțită.

Știm că e o slabă consolare pentru bărbații istoviți de muncă, faptul că banii strânși de ei cu atâta greu, dă prilej de muncă altora și ajută progresul general. Și totuși, această consolare are valoarea ei. Progresul general se răsfrânge asupra fiecăruia dintre noi în parte.

GEORGE STROE

GÂNDIREA ECONOMICĂ ÎN ROMÂNIA

INCERCARE DE CUPRINDERE SINTETICĂ

Apariția, la noi, a unei gândiri economice cu caracter general și ideologic datează cam dela sfârșitul primei jumătăți a veacului al XIX-lea. Această apariție, oarecum târzie, se explică prin condițiile istorice, culturale, economice și politice în care se găseau Principatele Române. Nu trebuie să uităm că, abia în primele

decenii ale acestui veac, se nasc împrejurări favorabile unei « re-nașteri » naționale, că abia atunci încep revendicări pentru o viață modernă și independentă (« rodul veacurilor de rupere a contractului celui mare » cum spune Xenopol). De asemenea nu trebuie să uităm că, abia în acest timp, încep manifestări culturale proprii, în limba națională, oprimate și cenzurate, că acum se înființează primele școli naționale, că starea economică este pusă în preajma unor prefaceri esențiale prin libera navigație și prin deschiderea libertății comerțului de cereale și că politicește n'am scăpat încă de sub dominațiunea străină. Datorită acestor condiții generale, e explicabil că nu putea să apară o gândire economică originală și nici cu caracter abstract teoretic, ci o gândire economică practică, de principii aplicate.

Prima manifestare de acest fel este lucrarea principelui Nicolae Suțu apărută la Iași în 1838, în franțuzește, tratând despre cauzele care stingheresc și fac să stagneze comerțul și despre nevoile industriale ale Moldovei. (« Aperçu sur les causes de la gêne et de la stagnation du commerce et sur l'État industriel de la Moldavie »).

Lucrarea aceasta este dedicată Domnitorului de atunci al Moldovei, Mihail Sturdza, și are de scop « să rectifice unele erori care au fost împărțite, din epoci mai mult sau mai puțin îndepărtate, de toate țările Europei și care, din nenorocire, sunt încă foarte comune în Moldova ». De sigur, autorul mărturisește chiar, că nu aduce aproape nimic nou, că « cea mai mare parte a principiilor expuse în acest eseu, au fost expuse, aproape textual, în autori care fac autoritate în această materie », el nedorind a inventa nimic, ci doar de a « aplica teorii incontestabile la fapte notorii și de a trage consecințe proprii de a prezenta din adevărul lor punct de vedere (!) nevoile industriale ale Moldovei ». Este deci o încercare de a verifica și aplica principii economice, împrumutate, la realitățile economice ale Moldovei. Aceste principii, considerate ca « incontestabile », sunt cele ale școlii clasice a individualismului economic și ele au fost cunoscute, după cum o mărturisește însăși autorul în « Memoriile » sale, încă foarte de timpuriu (la vârsta de 19 ani) prin cele două volume ale primei ediții (1803) din tratatul de economie politică a lui Jean Baptiste Say (trimise la Constantinopol de un însărcinat al Porții la Paris, N. Manos, rugat de tatăl lui Suțu să le trimită de acolo « quelques livres de choix »). Se pare de altfel că Jean Baptiste Say a rămas pentru Suțu singura sursă teoretică de documentare și că nu a cunoscut ulterior nici pe Adam Smith, nici pe Ricardo, nici pe vreun alt autor clasic însemnat.

La începutul celei de a doua jumătăți a veacului al XIX-lea se ivește un întreg curent economic pe linia orientării lui Suțu, care câștigă preponderență și devine prima manifestare ideologică

și practică din Principatele Unite. Acest curent poate fi denumit al «adeptilor individualismului economic». Doi autori străini, a căror îmbinare este destul de curioasă, au influențat în mod esențial pe reprezentanții acestui curent: popularizatorul științei economice clasice, Jean Baptiste Say și curiosul și genialul Edmund Burke, despre care Adam Müller, un contemporan al său, spune că opera și viața sa sunt singure în stare să dovedească că veacul al 18-lea a avut într'adevăr viziune istorică și politică. «Elemente der Staatskunst»). Prezența lui Burke ne dă de gândit când ne amintim de poziția sa cunoscută față de idealul și principiile revoluțiunii franceze și când ne referim la atitudinea pasională și apologetică a autorilor români față de acest eveniment.

Primul, Jean Baptiste Say, este socotit drept un economist de mare autoritate în materie și este cinstit, la anul 1847, cu o traducere a tratatului său de Economie Politică, datorită lui Ianache Dragoș.

Printre ceilalți autori străini care au influențat pe gânditorii noștri economici din această vreme pot fi enumerați: Adam Smith, David Ricardo, Mac Culloch, J. St. Mill, Bastiat, Rossi, Blanqui, Labouley, Thiers, Guizot și alții.

Adoptarea individualismului economic din partea primilor noștri economiști și transformarea sa în curent economic predominant și aproape exclusiv, precum și îndreptarea politicii economice a Principatelor după preceptele acestei ideologii se explică, pe de o parte, prin originea și pregătirea intelectuală a autorilor și, pe de altă parte, prin curentul dominant al vremii, prin direcția societății românești și prin condițiile sociale în care ne găseam. Nu trebuie să pierdem din vedere că acești primi gânditori ai noștri au fost fie de neam grecesc, crescuți în Fanar, unde după tradiție reprezentau cultura apuseană, în speță cea franceză, fie români crescuți și pregătiți în școlile străine, de obicei franțuzești, de unde aduceau inevitabil ideile curente. Ori atât în Franța cât și în celelalte țări europene, curentul economic dominant era în acea vreme individualismul economic și era firesc ca el să fie împărtășit și de autorii noștri. Pe de altă parte, nu trebuie să uităm că întreaga direcție a societății românești era orientată pe ideile moderne ale progresului european, năzuind spre civilizația și cultura Europei, care, credeam noi, ne poate da singurele raze de lumină pentru a scăpa din «barbaria» și «incultura» în care ne găseam.

Căutând deci a explica și justifica acest curent al adeptilor individualismului economic, ca primă formă de manifestare în gândirea economică dela noi, socotim că el este perfect îndreptățit din punctul de vedere al condițiilor istorice, culturale, politice și sociale și că, ținând seamă de aceste condiții, nici nu ar fi fost posibilă o altă gândire.

Ca reprezentanți mai de seamă ai acestui curent cităm, în afară de principele Nicolae Suțu, pe: principele Alexandru Moruzi (dela Pekia), Ion Ghica și Ion Strat.

Toți aceștia au comun adoptarea principiilor individualismului economic, mai ales așa cum le-a formulat Jean Bastiste Say, (căre a fost pentru cei mai mulți «singura autoritate în materie») și apoi preconizarea de măsuri economice, conform acestor principii, pentru realitățile economice ale Principatelor. Fiecare autor se străduiește să dovedească că libertatea comerțului este măsura cea mai dreaptă și logică în politica economică, că fiecare țară își trage bogăția din munca productivă pe care o desfășoară și nu și că există o evoluție și o diviziune internațională a vieții economice. De aceea, Principatele trebuie să se supună acestor adevăruri și să reglementeze, după aceste precepte cursul lucrurilor. Ei cer îmbunătățirea muncii și a producției agricole, înființarea de instituții de credit, de mijloace de transport, siguranța proprietății, libertatea totală a comerțului exterior, exportul de produse agricole și importul de materii fabricate industriale, desființarea privilegiilor și a monopolurilor, etc.

Dintre reprezentanții acestui curent, se pare că Ion Ghica a fost cel mai bine informat teoretic, deși contribuțiunile sale sunt de natură exclusiv literară, narativă și cu tendințe de popularizare, fără nici o teoretizare sau schematizare. Teoretic și dogmatic a încercat să fie Ion Strat în lucrarea sa «Tractat complet de Economie Politică».

Ceea ce atribuie o notă distinctă curentului adepților individualismului economic este faptul, valabil mai ales pentru primii trei, a unei înclinări deosebite spre cercetări statistice amănunțite, înclinare sugerată probabil în mare măsură de ideile lui Say, din primele pagini ale discursului preliminar din tratatul său. Se găsesc, mai ales la Nicolae Suțu, adevărate contribuții de sociologie și de geografie economică care, dacă n'ar fi fost deformate de principiile teoretice ale individualismului economic, ar fi putut constitui serioase puncte de plecare pentru o gândire și o politică economică realistă. Cercetând aceste contribuții, se poate vedea că oamenii aceștia au căutat, în epoca aceasta de totală prefacere economică a Principatelor, să cunoască foarte serios realitățile locale, dar că nu au putut să le dea și un cadru firesc, din cauza principiilor teoretice adoptate.

Socotind, în general, contribuția acestui curent, putem spune că ea își are istoric o îndreptățire logică și reală, cu toate că azi ne apare cu totul paradoxală. Procesul formării gândirii noastre economice cuprinde această antiteză curioasă, care constituie și originalitatea, dar și falsitatea ei. În loc de a pleca dela o realitate economică dată și de a construi din această realitate un complex

de principii și teorii, noi am procedat invers, am aplicat principii economice, împrumutate dela alții, vieții noastre economice. Noi nu ne-am mulțumit numai cu împrumul de principii, ci am căutat să le și aplicăm. Am făcut astfel nu știință economică teoretică și nici gândire practică realistă; ci gândire practică ideală, pentru o realitate ideală.

* * *

Alături de curentul adepților individualismului economic, înregistrăm, în a doua jumătate a veacului al XIX-lea, o manifestare cu totul curioasă și autentică, care în general n'a fost recunoscută nici până azi ca atare, dar care totuși poate fi socotită drept cea mai reală și serioasă îndrumare din gândirea noastră economică. Este vorba de « direcția monografic-realistă » a lui Ion Ionescu dela Brad, care n'a avut continuatori și care se cere a fi continuată azi. Ion Ionescu dela Brad este considerat, în genere ca un agronom harnic și dibaci, nu însă și ca un economist, iar dacă uneori i se acordă și această concesie, el este trecut fie în rândul adepților individualismului economic, fie în acel al altor curente. Nu cunosc până acum nici o contribuție care să situeze pe acest economist, din punct de vedere doctrinar și metodologic, într'un loc aparte și singuratic, în evoluția gândirii economice din România. Dar Ion Ionescu dela Brad formează în gândirea noastră un capitol aparte, un capitol original și care trebuie revăzut astăzi.

În ce constă particularitatea contribuției lui Ion Ionescu dela Brad? În modul în care acest autor a crezut că trebuie și poate crea o gândire economică românească, în drumul pe care l-a urmat, spre deosebire de curentul adepților individualismului economic și de curentele care îi urmează. El nu caută să împrumute și să aplice principii economice, ci se apleacă asupra realității, o cercetează monografic, analitic și complex și vrea ca din această realitate să poată, eventual, scoate principii teoretice, care să-i servească și soluții practice. El nu aplică principii realității, ci se apleacă asupra acestei realități pentru a scoate din ea principii. În loc de a le adapta teoriei și a le aplica apoi unor realități, el este de părere că este necesar să cercetăm și să întrebăm mai întâi realitățile însăși. Căci numai cu principiile scoase din aceste realități putem construi o teorie conformă și valabilă. Știința nu poate fi abstractă și în afară de viață, iar practica nu poate rămâne teoretică și ideală. Din aceste considerațiuni, Ion Ionescu dela Brad întreprinde seria monografiilor asupra agriculturii românești în diversele județe ale Principatelor Unite, monografiile care, după cum se exprimă d. profesor Ion Răducanu, unul dintre puținii cunoscători ai operei sale, « sunt neîntrecute din punctul de vedere al metodei de expunere ».

Ceea ce rămâne deci ca idee de bază, din tot ce a lăsat acest autor, este punctul de vedere local și realist în gândirea economică, părerea și fapta că această gândire nu poate și nu trebuie să fie un conglomerat de principii abstracte și subiective, ci o cercetare analitică și sistematică a realității economice, dintr'un anumit loc și timp, care poate apoi îngădui o teoretizare. Este punctul de vedere relativist, istoric, local și realist. De sigur, Ion Ionescu dela Brad n'a mărturisit nicăieri acest lucru, dar contribuțiunile sale diverse nu pot avea alt înțeles. Preocupat cu cunoașterea cât mai amănunțită a stării economice din Principate, el nu a căutat să definească teoretic punctul său de vedere, ci a lucrat doar conform lui în toată activitatea sa de cercetător și luptător. Cine urmărește contribuțiunile sale, atât de diverse, nu poate să nu constate setea sa după o cunoaștere cât mai exactă a stărilor de fapt, precum și preocuparea de ceea ce este posibil și firesc vieții sociale românești. Contribuția sa a urmat astfel invers drumul curentului adepților individualismului economic și a deschis perspectiva unei gândiri economice românești, bazată pe realități și destinată acestor realități.

* * *

Către mijlocul celei de a doua jumătăți a veacului al XIX-lea își face loc, la noi, un nou curent economic, care nu diferă de cel dintâi printr'o perspectivă total schimbată, cum e cazul la Ion Ionescu dela Brad, dar care, cu același punct de plecare, afirmă principii contrare. E vorba de curentul care se naște ca o reacțiune împotriva ideologiei liberului schimb: curentul protecționist și industrialist. Acest curent, — ținând seama de sursele sale de inspirație, — poate fi denumit curentul « adepților romantismului economic ». Cel care a influențat, în mod esențial, pe reprezentanții acestui nou curent, este economistul german, bine cunoscut, Friedrich List, a cărui lucrare de căpetenie a fost tradusă în românește la 1887 de I. N. Papiu, sub denumirea de « Sistem național de economie politică » (după textul franțuzesc). Lucrarea aceasta se bucură de prefața unuia dintre protagoniști, Petre S. Aurelian, în care se prezintă și se justifică necesitatea noii îndrumări în gândirea și politica economică din România.

Printre ceilalți autori străini care au influențat acest curent pot fi enumerați: Lorenz von Stein, Wilhelm Roscher, principele Bismarck, Carey, Tanneguy Duchatel, Chaptal și alții.

Este poate interesant de amintit că partidul care a susținut noul curent al romantismului economic este partidul liberal care, spre deosebire de partidele similare din Europa, și-a făcut un titlu de cinste în a preconiza o politică economică protecționistă și chiar neomercantilistă. De sigur, este și acesta un paradox și o originalitate proprie vieții românești.

Ce condiții explică nașterea acestui curent ?

Mai întâi, firește, noua orientare economică a țărilor europene și cu ea reacțiunea științifică tot mai pronunțată împotriva individualismului economic.

Se știe că începând cu anul 1879, Europa este dominată din nou de tendințe protecționiste și că aproape toate statele « ridică între dânsese bariere vamale, din ce în ce mai înalte ». Pe de altă parte, clasicismul economic este în plin declin, și în locul lui apar curente reacționare foarte puternice, care câștigă o preponderență tot mai mare; fie că e vorba de romantismul economic german și de școala istorică nouă, fie că e vorba de curentele socialiste.

Este apoi și starea generală de spirit, iar realitățile politice și economice din Principate pretind înființarea de industrii și necesitatea unei politici de încurajare și de protecție. Charles Gide, într'o notă cu care însoțește în « Revue d'Economie Politique » un articol al lui Mișu Săulescu publicat în 1895, este de părere că « România este de vreo treizeci de ani poate țara din Europa care este mai puternic angajată pe drumul socialismului de stat și până azi (1895), acest regim nu pare să fi reușit în rău, deoarece este una din singurele țări al cărei buget se soldează încă prin excedente ».

Pe lângă acestea, noul curent se mai explică și prin legăturile intelectualilor noștri cu cercul culturii economice germane, care i-a influențat în mod hotărâtor. Se poate chiar susține că acest curent al adeptilor romantismului social purcede direct și aproape exclusiv din cercul german, spre deosebire de curentul adeptilor individualismului economic care purcede din cadrul francez. În această privință, traducerele în românește, la un interval de exact 40 de ani a operelor celor doi economiști Jean Baptiste Say și Friedrich List nu exprimă numai două date esențiale în evoluția gândirii noastre economice, ci și două momente de orientare și de gravitare deosebite a acestei gândiri. De altfel, este poate bine să se amintească că aceste două traduceri fac la noi, sub raportul gândirii, aproape tot atât cât cele două curente economice afiliate lor.

Nota caracteristică a noului curent economic este aceeași ca și aceea a adeptilor individualismului economic, cu deosebirea însă că pe când aceștia din urmă își aveau izvorul în clasicismul economic, în individualismul economic, adeptii noului curent îl au în romantismul economic, în ceea ce Othmar Spann numește « die universalistischen Klassiker ». Din acest punct de vedere, se poate chiar susține că cele două curente urmează o linie unitară în gândirea noastră economică.

Intr'adevăr, și adeptii romantismului economic, ca și adeptii primului curent, împrumută principii economice străine, pe care caută să le aplice realităților noastre economice, fără a fi preocupați

de teorie propriu zisă, dar nesocotind ființa însăși a realităților. Și ei practică o gândire economică aplicată pentru niște realități ideale. De astă dată, ceea ce diferă este doar natura principiilor, care nu mai sunt acelea ale lui Jean Baptiste Say, ci ale lui Friedrich List. Adepții noului curent nu sunt, în general, cercetători și nici nu doresc să dea contribuții științifice dogmatice; ei doresc, mai mult, să îndrumeze viața practică conform unor principii teoretice considerate ca fiind incontestabile.

Ca reprezentanți mai de seamă ai acestui curent se pot considera : Dionisie P. Marțian, P. S. Aurelian, B. P. Hașdeu, Alexandru D. Xenopol.

Comun au acești autori preconizarea independenței și autonomiei economiei naționale, susținerea înființării și protejării de industriei naționale și justificarea sistemului protecționist. Argumentele teoretice sunt, în bună parte, cele ale lui List.

Dintre ei, Marțian pare să fi fost cel mai înzestrat și mai serios pregătit, iar Aurelian cel mai laborios. Mișu Săulescu spune despre Marțian că este unul dintre cei mai însemnați economiști ai noștri, a cărui influență a fost « pe cât de mare pe atât de preponderantă, mai ales la începutul transformării noastre economice ».

Hașdeu este de mai mică importanță, deși a scris o broșură interesantă despre concurență, iar Alexandru Xenopol, plin de curiozități, deși nu fără contribuții serioase.

* * *

În tot acest timp se ivesc și alte contribuțiuni economice, unele destul de interesante, din partea unor autori care s'au îndeletnicit în mod secundar și întâmplător cu probleme economice, dar care, fie prin poziția lor, fie prin pregătirea și influența de care se bucurau, ne-au lăsat contribuțiuni de real interes și uneori pline de promisiuni. Între acești autori trebuiesc socotiți Nicolae Bălcescu, Mihail Kogălniceanu, Mihail Eminescu, Lascăr Catargiu, P. P. Carp și D. A. Sturdza.

* * *

La începutul veacului al XX-lea evoluțiunea gândirii noastre economice înregistrează o nouă tendință care este în legătură mai ales cu noile evenimente sociale și cu prefacerile societății românești. Este așa numita preocupare « istorico-socială », care caută să prezinte fie devenirea materială a economiei românești sau a diferitelor sale ramuri în parte, fie evoluția socială a țării și, în legătură cu aceasta, însăși sensul evoluției noastre economice. Sunt lucrările care tratează despre istoria economică a românilor, despre istoria comerțului românesc, despre istoria industriilor la Români, despre sociologia economiei și a vieții politice românești. Această tendință aduce un aport cu totul nou, deși pe aceeași linie sche-

matică ca și cele din trecut, și pregătește terenul unei gândiri economice realiste și relativiste. Ea este continuată după război și dăinuiește încă și astăzi cu roade și posibilități împărțite.

Din acest curent socotim că fac parte : N. Iorga, I. N. Angelescu, C. Dobrogeanu-Gherea, Radu Rosetti, A. C. Cuza, St. Zeletin, V. N. Madgearu, Gh. Zane, Ghéron Netta și alții.

* * *

Cât privește curentele actuale ale gândirii noastre economice, ele pot fi împărțite în patru grupe distincte :

Curentul economiei sociale ;

Curentul neoindividualist ;

Curentul corporatist ;

Curentul marxist.

Ca reprezentanți mai de seamă ai curentului economiei sociale cităm pe : Ion Răducanu și Gromoslav Mladenatz ;

Ai curentului neoindividualist pe : G. Tașcă, I. Gr. Dimitrescu și V. Slăvescu ;

Ai curentului corporatist pe : Mihail Manoilescu ;

Ai curentului marxist pe : Șerban Voinea și Lothar Rădăceanu.

Nota caracteristică a acestor curente este că încetățenesc la noi o gândire economică cu caracter european și cu inspirație europeană, fie că se mărginesc la aspectul pur teoretic, fie că preconizează măsuri și idealuri economice pentru viața românească.

* * *

Privind, acum, cursul întregii noastre evoluții economice, dela primele începuturi și până astăzi, se poate constata că nu am dat opere de gândire originală, elaborate teoretic și izvorâte din realitățile noastre de fapt și din considerarea cadrului local și specific. Din aceste motive, se poate chiar susține, cu bună dreptate, că nu avem încă o gândire economică propriu zis românească, ci numai o gândire economică în România.

În orice caz, istoric ea este explicabilă și firească, căci nu era cu putință alta ; lipseau condițiile culturale, sociale și politice. Dar asta nu înseamnă că nici în viitor nu vom putea aștepta o gândire economică românească. În ceea ce ne privește, socotim că starea de spirit și tendințele care domnesc azi în societatea și cultura românească, orientările politice și împrejurările economice, precum și materialul și experiențele acumulate în decursul timpului în domeniul culturii noastre economice, ne indică posibilitatea unei astfel de gândiri și că se așteaptă doar omul care să o traducă în fapt.

Gândirea economică românească poate începe cu prima lucrare, reușită, despre istoria gândirii economice în România.

ION VEVERCA

REVISTA REVISTELOR

STREINE

MERCURE DE FRANCE

No. 888 — 1935

Pentru cei care cunosc istoria acestei reviste, sumarul numărului examinat aci provoacă oarecare melancolie. Acum patruzeci și șase de ani, *Mercure de France* apărea ca un post înaintat al luptelor simboliste, o nouă formulă de poezie se recomanda și, în paginile unor caiete subțiri, scriitorii timpului promovau o altă concepție generală a literaturii. Azi publicația tinerească și simbolistă are aer grav și academic. Poeziile s'au împușinat, studiile se înmulțesc. Cultura înghite cu fiecare număr o tinerețe agitată și protestată. Este destinul tuturor periodicelor. Printre studii și tot felul de academisme, abia dacă mai observi *Trois Poèmes* de Guy-Charles Cros, sau nuvela *Jap, le monstre de la Lande* de Roland de Marès. Restul? *L'Evêque et le Conventionnel des « Misérables »*. *Mgr Miollis et Sergent-Merceau* de Bernard Barbery; *Paul Dâkas* de René Dumesnil; *Mickievicz et la Société française de 1830*. *La Souveraineté d'un Génie* de Edouard Krakowski; *Hitler et le Wagnérisme* de Jean Vinchon și Bernard Champigneulle; *Shakespeare et les Moutons savants* de Louis Mandin. Revistele de carieră îmbătrânesc ca și oamenii, ca și formulele, ca viața cu alt cuvânt. N'am văzut până acum nici o revistă care să-și păstreze tinerețele; pe toate le pândește Cultura, valoare interesantă, dar, în literatură, de un mai mic farmec decât neastâmpărul noutății.

Poate cititorii noștri își mai aduc aminte de articolul d-lui Morhardt, tânăr erudit american, despre paternitatea operelor lui Shakespeare, pe care l-am comentat la această rubrică. D. Morhardt, susținând teza d-lui Abel Lefranc, pe baza identificării personajului Malvolio din *Noaptea Regilor*, ajungea la concluzia că Shakespeare ar fi fiind William Stanley, al șaselea conte de Derby, membru al casei regale engleze. Teza contrară, a d-lui Louis Mandin, argumentează că *Hamlet*, *Regele Lear*, *Shylock*, etc... s'ar datora unui « stratfordian » de joasă condiție socială. D. Louis Mandin, neputând lăsa fără replică susținerile d-lui Morhardt, revine de data aceasta cu *Shakespeare et les Moutons savants*. Noua sa contribuție la faimoasa dispută este împărțită cam pamfletărește pe mici capitole ca acestea: *La moutonite chez les savants*, *La reine identifiée et l'Institut mystifié*, *L'idiot mène à l'idiote*, etc... Dar capitolul cel mai concludent este *L'identification de Malvolio*. Tonul dubitativ însă al d-lui Mandin aduce un rău serviciu cauzei sale. Iată: « Orice ar spune d. Morhardt, identificarea Malvolio-Pfarington

(intendentul casei Stanley) nu reprezintă un adevăr care să se impună *. Cine poate găsi ca lipsită de interes o asemenea discuție? Nimeni. Numai că o poezie sau literatură necuprinsă de înghețul academic ar fi mult mai cuceritoare.

REVUE DES DEUX MONDES

Tome 27 — 1935

Colaborează d-nii Henry Bordeaux, Robert d'Harcourt, Maréchal Lyautey, Edmond Pilon, Adolphe Giraldon, Maurice Lewandowski, Louis Batifol, Albert Pingaud, Maurice Levailant, Gérard d'Houville, Henri Davignon, Louis Laloy și René Pinon. Pentru a se vedea cât de neprielnic este poeziei mediul academic, vom reproduce *Au jardin de Mémoire* de d. Maurice Levailant:

En robes roses, mauves, vertes,
En voiles pâles à longs plis,
Les mains lourdes d'iris, de lys,
Et de roses larges ouvertes,

Elles s'éloignent à grands pas,
Nos pures, nos tendres années,
Et, de nous déjà détournées,
A nos pleurs ne répondent pas.

Au jardin de Mémoire
Les retrouverons-nous?
Et tant de jours sans gloire
Qui nous furent si doux?

Loin d'elles, dans un rêve
Par l'espérance empli,
Nous flotterons sans trêve
Du regret à l'oubli;

Des amours infidèles
Aux projets inconstants
Nous flotterons loin d'elles
Aux souffles vains du temps,

Jusqu'à l'heure suprême
Où, l'immobilisant,
Naîtra de la mort même
Un éternel présent...

Alors, nos jours sans gloire,
Nous les retrouverons:
Au jardin de Mémoire,
Pâles, nous sentirons
Descendre, expiatoire,
Leur baiser sur nos fronts.

L E M O I S
Mai — Iunie, 1935

Dacă *Nouvelles Littéraires* au întreprins cunoscuta anchetă asupra actualității și valorii lui V. Hugo printre scriitorii francezi, *Le Mois*, ca adevărată sinteză a activității mondiale, a adresat un chestionar asemănător scriitorilor reprezentativi ai lumii. « Nu este fără interes în schimb a urmări în afara frontierelor Franței ancheta începută. (Este vorba de ancheta din *Nouv. Litt.* n. r.). Ni s'a spus că Victor Hugo este dintre toți scriitorii francezi din veacul al XIX-lea acela care se bucură de gloria cea mai universală și cea mai durabilă. Este acest lucru încă exact? Europa secolului al XX-lea își amintește ea de Victor Hugo, îi prețuește încă opera, îi suferă încă influența? Acestea sunt chestiunile pe care le-am pus câtorva reprezentanți calificați ai principalelor literaturi Europene: romancierului Maurice Baring pentru Anglia, d-lui Heinrich Mann pentru Germania, celebrului gânditor și poet Miguel de Unamuno pentru Spania, criticului și eseistului Adriano Tilgher pentru Italia, și în sfârșit, pentru Rusia sovietică, romancierului Alexis Tolstoi al cărui punct de vedere destul de neașteptat nu este cel mai puțin curios ».

Maurice Baring socotește că, indiferent de opiniile contradictorii ridicate în Franța de operă lui Victor Hugo, ceea ce contează mai mult este impresia generală a lumii. Astfel « lumea aclamă în el pe cel mai mare poet francez și pe cel mai important scriitor francez al veacului al XIX-lea... »

Există alți poeți, începând cu Homer și Virgil (care nu numai că posedă acest dar, dar chiar l-a definit odată pentru todeauna când a scris: *Sunt lacrimae rerum; et mente mortalia tangunt*), poeți ca Burns, Byron, Heine, Béranger, Verlaine, Lermontoff, care știu să străpungă inima nu numai a cunoscătorului în lucrurile artei și amatorului de versuri, ci și a omului obișnuit pe care-l vor face să plângă prin febul lor de a exprima sentimentul lucrurilor muritoare. Combinația acestui dar cu o intensă viziune poetică, stăpânirea infinită a instrumentației vocabularului poetic, simțul dramei și facultatea narațiunii susținute este atât de rar, încât nu s'a întâmplat decât de două sau de trei ori în istoria lumii; când însă se realizează, când un scriitor posedă această combinație de daruri, publicul îi răspunde nu numai printr'o glorie imediată, dar și universală. Gloria unui poet care dispune de o astfel de liră va depăși cu mult frontierele țării sale natale și va transcende toate hotarele timpului și spațiului. Operele sale vor fi citite în Insulele Scoției ca și în cele mai îndepărtate Hebride; în isbele satelor rusești sau Siberiene; în elegantele pagode ale mandarinilor chinezi; pe bordul formidabelor vase de război și vapoarelor mici cu pânze; sub cerul tropicelor, în nisipul deșerturilor sau în profunzimile pădurilor; îi vor citi tineri și bătrâni; soldați, mateloți, călători, negustori, aventurieri, oameni de Stat, politicieni, preoți, croitori, slugi și hoți. Versurile sale vor fi totdeauna pe buzele tinerilor și cărțile sale în proză vor da o profundă bucurie celor triști, celor oprimați, celor desnădăjduiți, care, în cărțile lui Victor Hugo, nu vor vedea numai ținutul îndepărtat al visului lor, dar vor simți încă apăsarea unei mâini frățești și vor asculta bătaiele unei inimi tot atât de mari cât lumea ».

Heinrich Mann, admirator absolut, ca și Baring, al lui Victor Hugo, deși un condei mai pătrunzător, răspunde: « Victor Hugo s'a simțit în comuniune de spirit cu elita omenească de totdeauna, ceea ce asigură o forță enormă aceluia care crede în ea. În aceasta stă forța secolului său, care a fost calificat cu ușurință de *prost*, ca și de altfel primul dintre poeții săi. Secolul al XIX-lea s'a reclamat într'adevăr dela convingerile morale tradiționale temeinice și dela ideile definitive. Nu se da o valoare relativă libertății, nici justiției și nici solidarității umane: erau socotite eterne... În cursul unei controverse recente între două personaje, care sunt dintre cele mai cunoscute, unul lăsa să-i scape un cuvânt care sugerează multe lucruri: *vacarmul inutil pe care Victor Hugo îl producea la Guernesey*. Iată dar distanța de nestrăbătut care desparte două veacuri. Victor Hugo nu făcuse numai experiența a tot ceea ce poate conține o inimă de om, dar și viața sa exterioară nu fusese lipsită de plenitudine, *ni de hauts ni de bas*. După ce fusese *pair de France* sub Ludovic Filip, acest poet trăise în exil tot timpul cât a domnit Napoleon al III-lea, pentru a se înapoia triumfător odată cu instaurarea celei de a Treia Republici. Părinte spiritual al acestei Republici, era atunci Dumnezeu ei, bucurându-se de un prestigiu pe care șefii cei mai necontestati ai epocii actuale nici chiar nu-l bănuiesc și care la sfârșit îl plictisea cu toată nevoia de linguşire pe care o simțea acest mare bătrân. — *Dacă am face să revie familia Bonaparte*, spuse el unei confidente, *am putea să ne întoarcem acolo la Guernesey și am fi liniștiți*. Voi alerga toată lumea din regiunile cele mai îndepărtate ale planetei pentru a-i aduce omagiul universal. Într'o zi printre acești vizitatori se afla Dom Pedro de Braganca, împăratul Braziliei, care chiar se scuza de a-l importuna. Poetul se grăbi: — *Sire, împăratul nu are decât să-mi ordone*. Știu dela mama mea, care era compatrioata lui Dom Pedro, răspunsul acestuia: — *Aici, nu este decât un împărat, este Victor Hugo*. Or, acest om copleșit de soartă într'un chip inimaginabil, la un moment dat din cariera sa aruncă totul, onoruri, favori, situații, pentru a petrece optsprezece ani pe o stâncă solitară. Imitați acest lucru, dacă aveți astfel de ștofă, și numai apoi vorbiți de *vacarm inutil* ». De altfel, Heinrich Mann își intitulează reflexiunile *Exemplul*.

Miguel de Unamuno, punându-și problema poeziei lui Hugo, declară: « Poet civil, poet mai curând al popoarelor decât poet popular. Al popoarelor și nu al indivizilor; poet pentru mulțimi. Mai mult epic decât liric. Chiar lirismul său este acela al corurilor tragediei antice. A ocupat mai mult amvonul decât confesionalul. La el nu se prea găsesc spovedanii intime cum sunt câteodată la Lamartine sau Alfred de Vigny. În momentul când pregăteam aceste note desperechiate, citeam laudele criticilor francezi pentru *Booz endormi* care în *Legenda veacurilor* figurează ceea ce este mai caracteristic din Hugo. Am citit de mult această operă și apoi n'am mai recitit-o. O recitesc azi și o găsesc lungă, prea lungă, fără concentrare poetică. Și răsunetul amintirii nu-l mai găsesc nicăiri, nici chiar în versul de care își aduc aminte atâția francezi: « *L'ombre était nuptiale, auguste et solennelle* ». Poate că trebuie să te naști cu ureche franceză ca să-l guști. Și cum nu m'am născut cu ureche franceză, cu toate că, prin educație, mi-am însușit-o într'o anumită măsură —

numai într'o anumită măsură — acest vers nu mi s'a ancorat în memorie. Imi amintesc din contră de alte versuri franțuzești, care nu prea țin de ceea ce azi se chiamă poezie pură, dar care dau totuși un sunet deosebit de acela al versurilor lui Victor Hugo. Mă gândesc la anumite versuri din *Moïse* de Vigny:

*O Seigneur, j'ai vécu puissant et solitaire,
Laissez-moi m'endormir du sommeil de la terre!*

sau de altul dintr'un nemuritor sonet de Gérard de Nerval:

J'ai rêvé dans la grotte où nage la sirène!

care fac parte din foarte restrânsul număr de versuri franțuzești care mi-au rămas în memorie, alături de atâtea altele portugheze, catalane, italiene, engleze și nemțești ».

Adriano Tilgher este categoric și pe bună dreptate: « Acela care, înarmat cu gustul cel mai aspru de azi, ar întreprinde să facă o antologie hugoliană, ar culege un atât de mare număr de perle de *poezie pură*, de *poezie cosmică* (pentru a întrebuița aceste expresii în favoare) încât toți ceilalți poeți *puri* și *cosmici* la un loc ar putea închide prăvăliile și să se declare în faliment ».

Iar Alexis Tolstoi distinge: « Victor Hugo este totdeauna cu noi (« constructorii unei lumi noi » n. r.), cu toate că noi nu suntem totdeauna și nici în orice lucru cu Victor Hugo ».

Ca o încheiere la toate anchetele și considerațiile făcute în jurul poetului francez, cu ocazia cincantenarului morții sale, anchete și considerații cunoscute la timpul lor de cititorii noștri, putem spune că acei care au aruncat lui Hugo chiar epitetul de « imbecil », detractorii săi, i-au dovedit mult mai mult decât fervenții geniu și actualitatea.

C O N F E R E N C I A

No. XIII — 1935

Jurnalul Universității Analelor publică cinci conferințe prin care femeia în societate este înfățișată după diverse epoci. Astfel Henri-Robert, dela Academia Franceză, conturează figura *Caterinei de Medicis, îndrăzneța florentină, mamă a trei regi*; Maurice Donnay, dela aceeași Academie, vorbește despre *Lysistrata, ieri și azi*; ducesa de la Rochefoucault — despre *Noi... azi... îndelețniciri moderne ale femeii*; d-na Bertrand-Fontaine — despre *Femeia în spitale*; și d-șoara Marie-Thérèse Moreau — despre *Cauza copiilor*.

Lysistrata este o comedie de Aristofan, în care femeile ateniene, pentru a determina pe bărbații lor să înceteze un război inutil, hotărăsc un fel de grevă a dragostei. Maurice Donnay, pornind dela acest amănunt de literatură antică, scoate în evidență instinctul pacifist al femeii: « Au trecut douăzeci și trei de veacuri, două mii trei sute de ani, de când Aristofan a scris *Lysistrata* și până când bărbați care nu erau poeți comici, au avut ideea unei Societăți a Națiunilor. Și, cu mult mai înainte de Societatea Națiunilor, cele dintâi pioniere ale feminismului au înscris în programul lor lupta în contra războiului; dar nici una, după câte știu, n'a preconizat mijlocul pe care îl recomanda

răutăcioasa atenană. În 1896, una dintre ele, d-na Maria Pognon, președinta Ligii Franceze pentru Dreptul Femeilor și înflăcărată revendicatoare a egalității sexelor scria: « Femeii îi revine rolul de a suprima războiul. Ii va fi destul numai să vrea aceasta, dar să vrea cu tărie, cu pasiune. Dragostea maternă va face această minune ». Dar ele, femeile, n'aveau cuvânt încă asupra capitolului. Războiul izbucni, marele război, și se cunoaște rolul pe care l-a jucat atunci femeia franceză. În 1870, atât instrucția lor rudimentară cât și inegalitatea care li-se recunoștea le pregătise prost. În 1914, acelea care nu aparțin încă numeroaselor societăți formate în jurul Crucii Roșii din Geneva, acelea care vor să fie infirmiere urmează cursuri organizate pretutindeni. În câteva zile (căci totul trebuie să meargă iute) câștigă cunoștințele necesare. . . Dar ca să revenim la pacifism (și pacifism nu este defetism cum anumiți inși ar vrea să se înțeleagă), de îndată ce Societatea Națiunilor a fost instaurată, numeroase femei au alergat în jurul ei la Geneva și au înconjurat-o, au înfășurat-o, au răsfățat-o. În începuturile ei s'a amestecat și ceva snobism, încât se citau câteva Prețioase ale Genevei, cum le supranumise scumpul și regretatul Robert de Flers, care începuse să scrie, sub acest titlu, o comedie spirituală dimpreună cu Francis de Croisset, comedie care n'a fost terminată din cauza crudei morți care a lovit pe Robert. Dar câteva Prețioase ale Genevei nu împiedecau Societatea Națiunilor să fie o instituție necesară, după cum *Les Précieuses Ridicules* n'au împiedicat L'Hôtel de Rambouillet să fie un loc încântător și să aibă, pentru eleganța și puritatea limbii franceze, o incontestabilă utilitate ».

M I N O T A U R E

No. 7 — 1935

Sub o copertă compusă special de Joan Miro, colaborează d-nii E. Tériade, Man Ray, Roger Caillois, Henri Michaux, Jacques Baron, Paul Eluard, Maurice Raynal, Maurice Heine, Young (trad. René Daumal), Georges Pudelko, Jacques Delamain, André Breton, Salvador Dali, A. Petitjean, Balthus, Georges Lafourcade, Herbert Read și Paul Recht. Precum cititorii noștri știu, *Minotaure* este revista de lux a artei moderne. Artiștii noi care ilustrează acest număr se numesc André Beaudin și Paolo Uccello; plastica lor, atât cât pot lăsa să se vadă niște reproduceri oricât de admirabile, deși îndrăzneată, realizează *armonia* însăși; remarcabil mai este de asemeni la Uccello gustul și simțul compoziției largi, valoare atât de disprețuită în cercurile avansate ale artei.

Trecând dela plastică la literatură, vom regreta incoerențele poemului *Tournesol* de André Breton cât și pe acelea auto-exegetice care îl încadrează. Sfârșitul:

*Je ne suis le jouet d'aucune puissance sensorielle
Et pourtant le grillon qui chantait dans les cheveux de cendres
Un soir près la statue d'Etienne-Marcel
M'a jeté un coup d'oeil d'intelligence
André Breton a-t-il dit passe.*

Interpretându-se singur, André Breton nu-și poate explica prezența « greerelui » în *Tournesol*, poem scris în 1923, cu atât mai mult cu cât, ne încredințează d-sa, cântec de greiere n'a auzit decât în 1934; unica posibilitate de a-l justifica ar fi o reminiscență literară din Lautréamont. Mai departe: « Statuia lui Étienne-Marcel, flancând una din fațadele palatului Hôtel de Ville, servește fără îndoială a desemna în poem inima Parisului bătând pe promenadă, cum s'a văzut, în unison cu a mea ».

Cine dorește, să încerce a se lumina asupra versurilor citate prin comentariile autorului. Cu aceasta am vrut să se afle, chiar din gura unui maestru al șupra-realismului, ce poate însemna poemul *automatic*, punct de onoare al școlii respective.

Încă odată se pare că arta nu este somnambulism.

ROMÂNEȘTI

A T H E N E U M

Nr. 3 — 1935

Am semnalat altădată cu destulă grabă această « revistă de ideologie și știință a liceelor militare », după cum se subintitulează, pentru a nu arăta cândva adevărata ei fizionomie. Mai întâi apare ca foarte curioasă specificarea subtitlului, dacă ținem socoteală de faptul că fiecare colaborator dorește să dezbată, care de care, o problemă mai grea decât alta. « Revistă a liceelor militare »: oricine își poate închipui că este vorba de vreo publicație școlărească pe care dacă e plăcut să arunci o privire, devine neinteresant să arunci două. Așa încât subtitlul acestei *Atheneum* îi prejudiciază grav interesul în ochii cititorilor. De sigur, cititorul să nu fie grăbit, să răsfoiască cel puțin câteva pagini în care va vedea că atmosfera ideologică, depășind mediul școlar, depășește chiar genul unor asemenea publicații prin oarecari excese erudite. În afară de faptă că acei care colaborează sunt profesorii liceelor militare, nimic nu îndreptățește pe coperta gravă, prea gravă, amănuntul cu « liceele militare » sau poate vor mai fi fiind cine știe ce rațiuni bugetare.

Nr. 3 aduce următorul sumar: D. M. Pippidi, *Precizii despre Catharsis la Aristotel și la Abatele Bremond*; Nec. Macarovici, *Petrolul*; D. Popovici, *Actualitatea lui Victor Hugo*; Mihai Uță, *Mose Maimonide*; Dr. M. Rădulescu, *Pubertatea*; G. Rașcu, *Excursiunile școlare*; Const. Stelian, *Contribuții la măsurarea inteligenței*; Vasile Manciu, Preot Nicolae Gheorghiu și V. Buzdrug, *Note și Comentarii*; Vasile Manciu, Gh. Ivașcu, Mihai Uță, I. George, *Recenzii*.

Sumarul acesta face parte dintr'o categorie mai ușoară, deși d-nii Pippidi, Nicolae Popa și Mihai Uță își întovărășesc susținerile — adesea fără nevoie, cu un aparat de erudiție evident profesorală. În acest sens contribuția d-lui Pippidi este un model. Articolul *Precizii despre Catharsis la Aristotel și Abatele Bremond*, argumentând că starea de *catharsis* după Aristotel se rezumă numai la actul creației fără a putea ține și de dispoziția cititorilor de poezie, după cum credea Abatele Bremond, se întemeiază pe un « subsol » atât de

doct, încât ai impresia că autorul se interesează mai mult de această paradă subterană de literatori și învățați decât de disocierile sale; dar, mai ales, citatul aristotelic în grecește are o savoare de învățătură proaspătă care nu poate face decât rău autorului. Ca să se vadă până unde poate merge viciul erudiției, vom arăta că d. Pippidi având nevoie să citeze în textul său câteva versuri de Ronsard, le însoțește de o notă în care vedem că Ronsard « pune la contribuție Muza lui Ovidiu. Cf. *Ars amat.*, III, 547 și urm.: (citează patru versuri din Ovidiu) și *Amores*, III, 9, 17—18: (citează alte două versuri) ». Dacă mai socotim că la un articol de aproximativ 16 pagini avem 46 de referințe docte în care citatul grecesc revine de 15 ori, înțelegem că d. Pippidi a urmărit nu atât să semneze un articol de revistă cât să se amețească de un anumit aer tare de bibliotecă.

D. Nicolae Popa, prin publicarea conferinței sale *Actualitatea lui Victor Hugo*, « făcută la Teatrul Național din Iași », « la semicentenarul morții lui (1885—1935) » dovedește un gust mai măsurat al strălucirilor doctorale, consemnând astfel o contribuție românească la disputa recentă asupra marelui poet francez: « Ca *artist creator*. Inzestrat cu o puternică vitalitate și cu un dar prodigios de viață (nu-i cam același lucru? — n. r.) el a știut să ne dea tablouri de natură străbătute de un adevărat fior cosmic și scene de viață, însuflețite de acel sentiment suprem al « prezenței » autentice.

Voți un model de memorialist rapid și viu, de o intensitate uimitoare de evocare? Citiți paginile dense din *Choses vues*, scrise cu nerv și într'o formă foarte modernă.

Voți, pe de altă parte, evocări fantastice, plâsmuiri halucinante, unde poetul își proiectează viziunile, în disprețul realităților, deformându-le și stilizându-le expresiv? Citiți paginile de mister medieval din *La Légende des Siècles*, — acele de satanism din operele de vizionar, — procesele-verbale de spiritism, spre care a lunecat, ca și Hajdău, după moartea fiicei sale. Priviți-i desaturile fantastice, unde efectele de clar-obscur îi prelungesc cu putere geniul antitetic în câmpul plastic.

Mai mult încă: Victor Hugo a anticipat, ca un vizionar iluminat, frământări și realizări de astăzi. A înțeles și practicat « actul literar » ca pe o tentativă asupra absolutului, al cărei rezultat să fie o revelație și o descoperire integrală.

A înțeles și « fiorul nou » al poeziei baudelairiene și poezia halucinantă a lui Rimbaud, — amintind, rând pe rând, — prin suflul lor adânc și amar, miazmele ce le aduce marea din larg, — și țâșnirile de revoltă și evaziunile în lumi de plâsmuri proprii. Iar opera sa apocaliptică din ultima fază deschide drum larg poeziei *exoterice*, poeziei-mister, — a cărei înțelegere cere o adevărată inițiere ».

F A M I L I A

Nr. 2 — 1935

În mai multe rânduri am observat frământarea promițătoare ce a cuprins spiritul diverselor colțuri ale țării noastre. *Familia* dela Oradea, prin condeii d-lui Al. Dima, ajunge chiar la « definirea și justificarea » *Localismului Creator*:

« Față de această adevărată ofensivă a creației culturale minoritare, activitatea noastră literară — cu excepția firește a ultimilor 3—4 ani cari au cunoscut o admirabilă învioreare — s'a desfășurat într'un ritm prea lent și cu o timiditate exagerată. Localismul creator militează dar — și din acest punct de vedere — pentru o creștere în întindere și adâncime a producției noastre literare. E bine să înțelegem cu toții că stăpânirea românească a Ardealului nu trebuie justificată numai prin argumente istorice, ci de asemeni — în veacul legitimărilor culturale — prin valoarea specifică, locală a spiritului nostru creator.

Dar localismul de care vorbim, se fundează la noi apoi, și pe considerente de ordin geografic și social ce-l determină imperios. Provinciile României sunt aproape toate precis determinate geografic — variate pietre colorate în cuprinsul aceluiași mozaic. Dar nu numai atât. Din cadrul unitar al fiecărei regiuni, se desprind ținuturi ce-și au fizionomia lor distinctă. Moldova cunoștea odinioară o « Țară de jos » și o « Țară de sus », încă din epoca întemeierii se vorbea de o « Țară a Bârsei », o « Țară a Oltului », o « Țară a Hațegului » ș. a. Existența geografică a acestor « țări » aduce cu sine — în același timp — o viață spirituală relativ autonomă, pe fundamentul căreia programul localist are mari posibilități de creație solidă și autentică.

Considerațiile de mai sus se întregesc însă cu argumente de ordin istoric. Localismul creator a existat în mod dominant în cuprinsul culturii românești mai totdeauna, în orice caz cantitativ și calitativ mișcările literare localiste au întrecut cu mult pe cele centraliste. Amintim în această privință o serie de momente culturale caracteristice, ilustrând ideea că centrele de cultură n'au coincis în genere cu cele politice. Prima carte românească se tipărește în 1544 în Sibiu și se numește « Catehism luteran ». Numeroasele tipărituri ale Diaconului Coresi nu apar nici în capitala Ardealului, nici în a Țării Românești, ci în Brașovul refugiului său, în secolul al XVI-lea. Concomitent cu acest eveniment cultural, ia ființă și limba noastră literară care-și deschide izvoarele din ținuturile Brașovului și ale Munteniei de miază-noapte... În secolul al XVIII-lea, renașterea națională prin suflul latinismului izbucnește vulcanic în micul târg al Blajului. Spiritul localist era atât de viu, încât chiar dela 1840 când « Dacia literară » va apare la Iași cu tendință de generală unificare, M. Kogălniceanu va fi nevoit să observe că « foaia noastră va fi un repertoriu general al literaturii românești, în care — ca într'o oglindă se vor vedea scriitorii moldoveni, munteni, ardeleni, bănățeni, bucovineni, fieștecare cu ideile sale, cu limba sa, cu tipul său ». După unirea din 1859, capitala mișcării culturale nu va trece asupra Bucureștilor, ci va rămâne pe seama Iașilor, pe scena cărora se va desfășura interesantul moment cultural al junimismului și « Convorbirilor literare ». După 1900 apoi, sămănătorismul va depăși cu mult centrul politic al țării, răspândindu-și puterile pe întinsul cuprins al ei și stimulând astfel o vie ofensivă cultural-literară a provinciei cu « Junimea literară » (1904) din Cernăuți, cu « Ramuri » (1905) din Craiova, cu « Făt-Frumos » (1904) din Bârlad ș. a.

.....

Ele exemplifică... în mod mulțumitor ideea că în genere spiritul centralist a lipsit în fond literaturii și culturii noastre... ».

Ținuta critică a publicației îi vine dela onestitatea profesională — bine cunoscută — a d-lui Octav Șuluțiu. Iată un scurt fragment din cronica sa despre *Surorile Veniamin* de Sergiu Dan:

« Am spus de altfel că toată cartea e lucrată pe subtilități. E o carte realistă. Nu interesează anecdota, trasată cu multă discreție și desnodământul e important numai întru cât poate aduce o lumină asupra psihologiei celor două surori. E admirabilă Felicia când o mângâie pe Maria care plânge după arestarea lui Mihai. Știe acum că-l iubește și o consolează: « Nu mai plânge. Va reveni foarte curând », (p. 276). Ceea ce e minunat aici e lucrătura fină în care e transpus tot materialul. Scrisul e discret și nu un scris plastic, nici un stil muzical, dar un stil aplicat materialului și un scris francez, de esență moralistă, scris în linii regulate în curbe grațioase, în prețioase evoluții geometrice. E un scris cu vult, un scris ionic aș spune. Arhitectura lui simplă are lumini nealterate și minuțiozități profunde. « Surorile Veniamin » va rămâne de sigur una din cele mai frumoase cărți ale anului literar și o ascensiune în cariera de romancier a autorului ».

Sumarul se completează cu d-nii Ion Agârbiceanu, *Prescurărița*; Mircea M. Vulcănescu, *Filosofia lui Freud*; Ion Marin Sadoveanu, *Misterul dela Oberammergau*; Emil Isac, *Poezie*; Coca Farago, *Manole și Ana*; Petre Damaschin, *Inmugurire nouă* — poezie; Alexandru Olteanu, *Dela Sătmar la Trianon*; Teodor Scarlat, *Eu* — poezie; Dan Petrașincu, *Jurnalul unui om ciudat*; Al. Mironescu, *Panait Istrati*; Mihail Straje, *Literatura Bulgară*; Dr. I. Glăvan, *Ioan Molnar-Pinariu* și Pericle Martinescu, *O autobiografie spirituală: Oceanografie*.

A Z I

Nr. 3 — 1935

Dintre colaboratorii R. Han, Radu Boureanu, Mihail Celarianu, Sașa Pană, T. C. Stan, G. Talaz, Al. Mironescu, Karl Michael Bellman (trad. de Maria Banuș), Petru Manoliu, Adolf Meschendörfer (trad. de Eugen Jebeleanu), Virgiliu Monda, Coca Farago, Nicolae Roșu, Anton Holban, Constantin Micu, Constantin Bogoe, B. Cehan, Vlaicu Bârna și Dragoș Vrânceanu — ne vom opri asupra d-lor Anton Holban și Sașa Pană deopotrivă de excesivi în nota scrisului lor.

D. Anton Holban scrie despre *Logodnicul*, roman de d-na H. P. Bengescu. Admirația întâmplătorului critic ne este de multă vreme cunoscută față de scriitoarea pe care și noi o prețuim — este drept — fără lirism. Despre modalitatea critică a d-lui Holban ne va convinge acest pasaj:

« Lectorule, este inutil să fim prudenți, dânduind numai cuvinte neconcludente. În cazul H. Papadat Bengescu se poate vorbi de geniu, întru cât această definire se poate îndrepta unui scriitor. Relațiile dintre scris și viață sunt perpetue. Intuițiile sunt surprinzătoare. Lectura cărților Hortensiei Papadat Bengescu este de același folos, ca și pentru un medic, cercetarea migăloasă

a spitalului. Elogiem tot timpul câteva cărți românești. Dar nici o comparație nu se poate face cu ceea ce avem aici. Este ca și cum ai admira un instrument cu o singură coardă în fața unei orchestre complete. Și ce laborator perfect la dispoziție, pentru elevii care vor să învețe ! « Logodnicul », înainte de toate, este o lecție. Orice plăcere desinteresată, pe care o primești de obicei chiar la lectura unei cărți bune, este exclusă. Seriozitatea cadrului îți arată ce anevoios se poate înainta pe drumul acesta. Este un drum numai pentru cei puțini, cei aleși !

E posibil ? Credem că nici autoarea elogiată nu se va bucura de o astfel de critică prin care personalitatea i-se estompează și nu clarifică.

Al doilea colaborator, care ne-a oprit atenția cam în felul în care ne-a oprit-o și André Breton când am comentat revista *Minotaure*, este d. Sașa Pană cu poemul *Interferențe*:

Zilele în zdrențe continuă
Ierburii amare se mlădie pe inima
Azi pentru ace pe perniță
Febra invadează anemice ore
Și din tristețea ultimei veștede zile
Zbucnesc în floare boboci ascunși
Umbre anonime și-au uitat stăpânii
Stăruie în peisajul
Concubinaj de culori și parfum.

Dezmierd amintirea privirii umede
Spălată în neliniștea așteptărilor,
Corecte buzele diademe voluptoase
Chei minunate pentru sipele cu mângâieri.

Greoaie de timp porțile uriașe așteaptă
Ploaie de apă vrăjită
Frământ evadarea din bulgărele de întuneric
Aproape e o șosea pietruită cu stele
Cu păreri de bine înfrunzită
Cerul plivit de noți
Isvor de oglinzi optimiste
Corolar ruginitelor armonii
Invie alfabetul dezacordurilor magice.

Rămână totuși cucută necesară
Solitudinea soră paraginii
Și somnul de liană
Fără foșnet.

O bună parte dintre poezii noștri, odată cu d. Sașa Pană care de altfel este unul dintre slujitorii cei mai pasionați ai poeziei, nu au ajuns încă la *expresie*, înfățișând numai o casă a adâncimilor spre articulare. Și totuși *Azi* e una dintre publicațiile reprezentative ale celei mai tinere generații.

FUNDAȚIA PENTRU LITERATURĂ
ȘI ARTĂ «REGELE CAROL II»

BIBLIOTECA «ENERGIA»

Au apărut

M. CONSTANTIN-WEYER. <i>Cavaler de la Salle</i> , traducere din limba franceză de Paul I. PRODAN	Lei 40
L. F. ROUQUETTE. <i>În căutarea fericii</i> , traducere din limba franceză de E. FLĂMÂNDĂ	Lei 40
ALAIN GERBAULT. <i>Singur străbătând Atlanticul</i> , traducere din limba franceză de A. VIANU	Lei 20
COLONEL T. E. LAWRENCE. <i>Revolta în deșert</i> , traducere din limba engleză de Mircea ELIADE, cu o hartă (2 volume)	Lei 60
RENÉ BAZIN. <i>Pustnicul din Sahara, viața părintelui Charles de Fouchauld</i> , traducere din limba franceză de Alexandru HODOȘ	Lei 30
MIHAI SADOVEANU. <i>Viața lui Ștefan cel Mare</i>	Lei 30
C. ARDELEANU. <i>Domnul Tudor</i>	Lei 30
R. F. HUC. <i>Descoperirea Tibetului</i> , traducere din limba franceză de Apriliana MEDIANU.	Lei 30
HOMER. <i>Odișeea</i> , traducere în proză din limba elină de E. LOVINESCU	Lei 60
JAKOB WASSERMANN. <i>Viața lui Stanley</i> , traducere din limba germană de Radu CIOCULESCU	Lei 40

BIBLIOTECA «INFORMATIVĂ»

A apărut

Ing. I. ORBONAȘ. <i>Manual de atelier mecanic</i>	Lei 80
---	--------

BIBLIOTECA ARTISTICĂ

A apărut

O. HAN. <i>Sculptorul D. Paciurea cu 24 de planșe</i>	Lei 60
---	--------

BIBLIOTECA «ORAȘE»

A apărut

MIRCEA DAMIAN. <i>București</i> , cu 48 de planșe	Lei 120
---	---------

BIBLIOTECA «DOCUMENTARĂ»

'u apărut

Amințirile Colonelului Lăcusteanu, publicate de Radu CRUTZESCU	Lei 70
ELENA G-RAL PERTICARI-DAVILA. <i>Din viața și corespondența lui Carol Davila</i>	Lei 200

BIBLIOTECA «ENCICLOPEDICĂ»

A apărut

CONST. C. GIURESCU. <i>Istoria Românilor I</i> , cu numeroase ilustrații în text	Lei 200
--	---------

Sub tipar

Dr. G. BANU. *Sănătatea poporului român*

SCRITORII ROMÂNI CONTEMPORANI

R o m a n e

Au apărut

JOACHIM BOTEZ. <i>Insemnările unui Belser</i>	Lei 60
C. GANE. <i>Trecute vieți de doamne și domnișe, II</i> , cu numeroase ilustrații în text	Lei 160
ADRIAN MANIU. <i>Focurile primăverii și flacări de toamnă</i>	Lei 60
SĂRMANUL KLOPȘTOCK. <i>Feciorul lui Nenea Tache Vameșul, II</i>	Lei 70

Sub tipar

N. M. CONDIESCU. *Insemnările lui Sașirim, I*
N. M. CONDIESCU. *Peste mări și țări*, cu 20 acuarele originale de S. MÜTZNER

Au apărut

Esseuri, Critică

PAUL ZARIFOPOL. <i>Pentru arta literară</i>	Lei 60
PERPESSICIUS. <i>Mențiuni critice, II</i>	Lei 80
G. M.-CANTACUZINO. <i>Isvoare și popasuri</i>	Lei 60
N. IORGA. <i>Oameni cari au fost</i>	Lei 80
EM. CIOMAC. <i>Viața și opera lui Richard Wagner</i>	Lei 60
M. D. RALEA. <i>Valori</i>	Lei 50
N. IORGA. <i>Oameni cari au fost, II</i>	Lei 90
ȘERBAN CIOCULESCU. <i>Correspondența dintre I. L. Caragiale și Paul Zarișopol (1905—1912)</i>	Lei 40
G. CĂLINESCU. <i>Opera lui Mihai Eminescu, II, III</i>	2 vol. Lei 140

Sub tipar

N. IORGA. *Oameni cari au fost, III*

Versuri

Au apărut

DEMOSTENE BOTEZ. <i>Cuvinte de dincolo</i>	Lei 60
Z. STANCU. <i>Antologia poezilor tineri</i> , cu portrete de Margareta STERIAN	Lei 60
G. BACOVIA. <i>Poesii</i> , cu o prefață de Adrian MANIU	Lei 40
G. GREGORIAN. <i>La poarta din urmă</i>	Lei 60
ADRIAN MANIU. <i>Cartea Țării</i>	Lei 40
G. LESNEA. <i>Cântec deplin</i>	Lei 40
GEORGE SILVIU. <i>Paisie psaltul spune</i>	Lei 40
V. CIOCĂLTEU. <i>Poesii</i>	Lei 60
N. DAVIDESCU. <i>Helada</i>	Lei 60

SCRIITORII ROMÂNI VECHI

Sub tipar

MITROPOLITUL VARLAAM. *Cazania (1643)*, ediție îngrijită de J. BYCK

TRADUCEREA SFINTEI SCRIPTURI DE Pr. V. RADU
ȘI GALA GALACTION

A apărut

Cântarea cântărilor gratuit

Sub tipar

Cartea lui Iov

SCRIITORII STREINI MODERNI ȘI CONTEMPORANI

Au apărut

E. MADÁCH. <i>Tragedia omului</i> , traducere în versuri din limba maghiară de Oct. GOGA	Lei 40
LUIGI PIRANDELLO. <i>Răposatul Matei Pascal</i> , traducere din limba italiană de A. MARCU	Lei 40
M. CHOROMANSKI. <i>Gelozie și medicină</i> , traducere din limba polonă de Gr. NANDRIȘ	Lei 50
R.-L. STEVENSON. <i>Comoara din insulă</i> , traducere din limba engleză de Radu GEORGESCU	Lei 50

BIBLIOTECA DE FILOSOFIE ROMÂNEASCĂ

Au apărut

D. D. ROȘCA. <i>Existența tragică</i>	Lei 60
T. VIANU. <i>Estetică, Vol. I</i>	Lei 100
PETRE PANDREA. <i>Filosofia politică-juridică a lui Simion Bărnuțiu</i>	Lei 60

BIBLIOTHÈQUE D'HISTOIRE CONTEMPORAINE

A apărut

G. I. BRĂTIANU. *Napoleon III et les nationalités* Lei 60

OPERELE PREMIATE ALE SCRITORILOR TINERI 1934

Au apărut

VLADIMIR CAVARNALI. <i>Poesii</i>	Lei 20
RUGEN JEBELEANU. <i>Înimi sub săbiu</i> , poeme	Lei 40
HORIA STAMATU. <i>Memnon</i> , versuri	Lei 40
DRAGOȘ VRÂNCEANU. <i>Cloșca cu puși de aur</i> , versuri	Lei 40
EMIL CIORAN. <i>Pe culmile disperdrei</i>	Lei 50
CONSTANTIN NOICA. <i>Mathesis</i>	Lei 40
ȘTEFAN BACIU. <i>Poemele poetului tânăr</i>	Lei 20
VIRGIL GHEORGHIU. <i>Marea vândătoare</i>	Lei 20
SIMION STOLNICUL. <i>Pod eleat</i>	Lei 20

Cărțile noastre se găsesc de vânzare în principalele librării din țară. Ele se pot trimite franco la domiciliu în toată țara.

FUNDAȚIA PENTRU LITERATURĂ
ȘI ARTĂ «REGELE CAROL II»

39, Bulevardul Lascar Catargi, 39 — București, I — Telefon 241-97 206-40

